AKADEMIA E SHKENCAVE E RPS TË SHQIPËRISË
INSTITUTI I KULTURËS POPULLORE

392

LIRIKA POPULLORE

1

FOLKLOR SHQIPTAR

Seria IV

KËNGË RITUALE DHE TË PUNËS

VËLLIMI I PARË

Përgatitur:

QEMAL HAXHIHASANI

KOZMA VASILI

Punë ndihmëse tekniko-shkencore: ERVEHE BARUTI

HYRJE

Me këtë vëllim nis një seri e re e korpusit të folklorit shqiptar: seria e Lirikës popullore. Ideja e botimit të folklorit tonë në seri sipas parimit gjinor-tematik u shtrua rreth një qerek shekulli më parë. Atëherë, me krijimin e Institutit të Folklorit (1960), një komision i formuar nga specialistë të kësaj fushe, i zgjeruar edhe me studiues të fushave të afërta — etnografë, gjuhtarë, historianë, kritikë të letërsisë etj., duke pasur parasysh mësimet e Partisë e të shokut Enver Hoxha rreth vlerësimit të kulturës tradicionale popullore kombëtare[1], të asaj «pasurie të madhe shpirtërore të popullit e të Atdheut që ka mbajtur gjallë kombin tonë në stuhi e furtuna», miratoi botimin e gjerë të pasurive folklorike shqiptare në pesë seri: I. Proza popullore; II. Epika legjendare (Cikli i kreshnikëve etj.); III. Epika historike; IV. Lirika popullore dhe V. Fol-

1) Rezolucion i Kongresit të I të Partisë komuniste shqiptare. Tiranë 1948.
Enver Hoxha. Për shkencën I f. 44-45, 87-88, 264-265; II. 67, 183-186, 187-193, 223. 229, 529, 531-532, 604,605.

klori i Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare dhe i periudhës së socializmit. Deri tani nga ky korpus janë vënë në qarkullim ose janë në procesin e botimit 28 vëllime. Seritë e përmendura qëndrojnë të hapura dhe zgjerohen vazhdimisht me vëllime të reja.

Nga vitet '80 ky botim i gjerë i folklorit tonë u përfshi në korpusin e Akademisë: «Trashëgimi kulturor i popullit shqiptar». Shoku Ramiz Alia në Plenumin e 8-të të KQ të PPSH porosiste: «Puna që ka nisur Akademia e Shkencave për botimin e «Trashëgimisë kulturore të popullit shqiptar» në fushën e folklorit, gjuhës, letërsisë, etnografisë, mendimit shoqëror, politik, pedagogjik etj. duhet të ecë me ritme më të shpejta dhe të bëhet në nivelin e duhur shkencor, që të evidentojë më mirë vlerat kulturore e artistike të popullit tonë në shekuj dhe të shërbejë si bazë e gjerë burimore për të bërë sinteza më të thella rreth problemeve kyçe të këtyre shkencave»[1].

Duke pasur si bazë këto orientime të Partisë filloi e vazhdon edhe botimi i serisë së Lirikës popullore, e cila do të jetë një dëshmi tjetër e rëndësishme, një tjetër monument i vyer i universit poetik të ngritur nëpër shekuj nga gjenia e pashtershme krijuese e popullit tonë.[2]

Këngët lirike, ashtu si edhe krijimet e tjera popullore, përfaqësojnë një pasuri të madhe të kulturës sonë kombëtare. Nëse këngët epike me ngjarjet që pasqyrojnë, me përpjekjet kundër forcave të errëta regresive, na sjellin mesazhet e ndodhive historike, këngët e lirikës, si reflekse të ndjenjave intime popullore, na fusin në botën shpirtërore të masave tona punonjëse, në emocionet, mbresat, shqetësimet, gëzimet e dëshirat e tyre. Lirika ka natyrën dhe veçoritë e saj të krijimit. Mjafton një rrethanë e veçantë, një motiv mallëngjyes, një ndjenjë a një klithmë shpirtërore që këto këngë të marrin rrugën e lindjes.

Këngët popullore lirike këndohen nga njerëz të çdo moshe, të ndërlidhura me çaste e ngjarje të gëzuara a të dhimbshme të jetës — në lindje, dasma, vdekje, joshje të gjumit të fëmijës, në mjedise intime familjare, në punë e në çlodhje, në takime festive me thekse lirike.

Veriu u jep shpeshherë këtyre këngëve emra të ndry-

---

1) Ramiz Alia. Puna kërkimore-shkencore t'i shërbejë zhvillimit aktual e perspektiv të vendit. Tiranë 1980, f. 66.

2) Një vëllim i kësaj serie me *këngë për nizamët e kurbetin* është botuar si vëllim i tretë i saj më 1981.

shëm: *kangë* a *kajkë të buta* (në dallim nga këngët epike që thirren këtu edhe kangë të forta, kangë pushke), *të gryjta, bylbylish, dizeni* etj. Por më shumë ato marrin emra në përgjithësi (Veri e Jug) sipas llojit e tematikës: kangë *dasmë, djepi, çikash, nusesh, kurbeti, nizami, vaje, ligje* etj. Edhe në format e praktikimit ato kanë veçoritë e veta. Llojet kryesore të lirikës në veri — këngët e dashurisë, të dasmës, të kurbetit, të nizamit etj. shoqërohen me çifteli a sharki, ndërsa në Jug inkuadrohen në sistemin polifonik, me përjashtim të ndonjë lloji të veçantë si këngët e djepit, të festave të motmotit etj. që interpretohen edhe në mënyrë monofonike.

Folkloristët tanë në të kaluarën i kanë dhënë përparësi mbledhjes së këngëve epike, për të vënë në dukje traditat luftarake e liridashëse të popullit tonë, përpjekjet e tij të paprera për pavarësi kombëtare dhe përparim shoqëror. Megjithëkëtë as në përmbledhjet tona të para folklorike nuk kanë munguar krijimet e lirikës, këngët e praktikat zakonore për lindjen e vdekjen, këngët për dashurinë e dasmën, humorin, lodrat, vallet etj. me të cilat mishërohej bota e madhe shpirtërore e masave tona punonjëse.

Shenjëzime për ekzistencën e lirikës popullore shqiptare gjenden te veprat e humanistit tonë Marin Barleti. Në «Historinë e Skënderbeut» p.sh., bashkë me të dhënat për këngët me të cilat lartësoheshin fitoret e luftërave heroike kundërosmane të shek. XV, nën udhëheqjen e Gjergj Kastriotit, ka shënime me interes edhe për folklorin tonë lirik — për doket e zakonet, lodrat e vallet popullore me të cilat kremtoheshin fitoret, për klithmat e humbjeve, vajtimin e të rënëve, për zinë që pllakosi vendin me vdekjen e heroit etj.[1]

Një material konkret të pasurive të lirikës shqiptare të kësaj periudhe na e jep, ndonëse tërthorazi, lirika e arbëreshëve të Italisë, të cilët e sollën atje nga mëmëdheu me të gjithë problematikën që kishte ajo në atë kohë.

Interes kanë në këtë kuadër disa shënime të rastësishme udhëtarësh, historianësh etj. si ajo e një humanisti

---

1) M. Barleti. Historia e Skënderbeut. Përkthimi shqip 1964 f. 51, 113, 169, 177, 216, 238, 249, 255, 282, 283, 333, 338, 349, 377, 378, 397 etj.

të shek. XV, apo ndonjë shënim tjetër i mëvonshëm.[1]

Dëshminë e parë për përmbajtjen e këngëve lirike na e sjell «Doreshkrimi i Kieutit» (1737)[2]. Pothuajse gjysma e këngëve të këtij doreshkrimi i përket lirikës. Janë këto kryesisht këngë dashurie e dasme, si edhe ndonjë fragment balade erotike që na bëjnë të njohur për herë të parë motivet e këtyre temave të lirikës arbëreshe.

Kuadri i lirikës së diasporës erdh duke u zgjeruar me botimet e shek. XIX të Krispit,[3] Dorsës,[4] Kamardës[5] dhe sidomos me përmbledhjen më të autoritetshme të folklorit arbëresh. me Rapsoditë e De Radës.[6]

Te Krispi e Dorsa zotërojnë më shumë përshkrimet zakonore që shoqërojnë këngët e dasmës, vajet, festat popullore, ndërsa dy autorët e fundit, sidomos De Rada, na jep me përmbledhjen e tij klasike një kuadër të përgjithshëm të folklorit lirik arbëresh.

Për folklorin e truallit shqiptar dëshminë më të plotë të temave, motiveve dhe të konvencioneve artistike të lirikës popullore të shekullit të kaluar e përbëjnë regjistrimet e folkloristit tonë të njohur Th. Mitko. Në vëllimin e tij «Bleta shqiptare»[7] janë paraqitur të grupuara në cikle të veçanta këngë për të vegjlit (këngë të vjetra alegorike dhe për të qeshur), këngë për festat kalendarike, këngë të dasmës, të dashurisë etj. Një numër këngësh të tilla pati edhe në materialet që u gjendën më vonë në doreshkrimet e tij.[8]

---

1) Humanisti Mihail Apostoli nga Kreta i shkruan një mikut të tij me 30 mars 1467 për një skenë vaji që i kishte takuar të shihte në një fshat shqiptar në Bregun e Bunës:... «Njeri nga ata (të plagosurit) vdiq rreth orës 3. Shqiptarët e vajtuan në këtë mënyrë: Të afërmit u grumbulluan rreth kufomës dhe ia nisën vajit mortor. Burrat qëndronin në këmbë, gratë ishin ulur»...

2) Michele Marchianó, Canti popolari albanesi... Publicati da un manoscritto della prima metà del secolo XVIII. Foggia, 1908.

3) Giuseppe Crispi. Memorie storiche di talune costumanze appartenenti alle colonie greco-albanesi di Sicilia, Palermo, 1853.

4) Vincenzo Dorsa. Sugli albanesi. Napoli, 1847.

5) Demetrio Camarda. Appendice ai saggio di Grammatologia comparata sulla lingua albanese. Prato, 1866.

6) Girolamo De Rada. Rapsodie d'un' poema albanese. Firenze, 1866.

7) Thimi Mitko, Bëleta shqyptare. Aleksandri, 1878.

8) Shih: Thimi Mitko: Vepra. Tiranë, 1981.

Nga mbledhësit e parë të lirikës së Veriut u dallua Z. Jubani[1]. Për t'u përmendur janë edhe regjistrimet e këngëve lirike të Bajronit[2] e të Karaxhiqit,[3] sidomos ato të Hanit,[4] të Rainholdit nga arbëreshët e Greqisë,[5] të Dozonit[6], Pedersenit[7], e Majerit[8]. Materiale me vlerë nga lirika jonë popullore u paraqitën në «Valët e Detit» të S. Dines[9] si edhe në vëllimin «Kangë popullore gegnishte»[10]. Nga botimet e viteve 1912-1944 janë për t'u shënuar përmbledhja «Folklor shqiptar».[11] *Visaret e Kombit* III[12]; IV[13]; V[14]; X[15]; XIII[16]; XIV[17]; XV[18]; *Përmbledhja Folklorë III*[19]; *Këngë e britma nga qyteti i djegur*[20]; si edhe materialet e shtypit periodik të botuara brenda dhe jashtë vendit.[21]

Gjendja e kërkimeve rreth lirikës popullore, ashtu si edhe për gjinitë e tjera, ndryshoi thellësisht pas Çlirimit. Punonjësit shkencorë të Sektorit të Folklorit zhvilluan kërkime sistematike në të gjitha krahinat e vendit dhe për tërë llojet e kësaj gjinie, duke i shoqëruar materialet me shënimet e nevojshme të pasaportizimit. Këto

---

1) Zef Jubani. Raccolta di canti popolari e rapsodie di poemi albanesi. Trieste, 1871.
2) George Gordon; Lord Byron. Child Harold. London 1812-1854.
3) V.N.Jokli. Vuks albanische. Liederssammbeng. Beograd, 1921.
4) Johan George von Hahn. Albanesiache Studien. II Jena-Wien, 1853-54.
5) Dr. Caroli Henrici Theodori Reinhold. Noctes Pelasgicae. Athenia, 1855.
6) Auguste Dozon. Manuel de la langue Chkipe ou albanaise. Paris, 1879.
7) Holger Pedersen. Albanesiche Texte mit Glossar. Leipzig, 1895.
8) Gustav Meyer. Albanesische Studien VI. Wien 1897.
9) Spiro Dine. Valët e Detit. Sofia, 1908.
10) Këngë popullore gegnishte. Saraevo, 1911.
11) Stavro Frashëri. Folklor shqiptar. Durrës, 1936.
12) Visaret e Kombit. Vëll. III. Tiranë 1937.
13) » » Vëll. IV. T, 1939.
14) » » Vëll. V. T, 1941.
15) » » Vëll. X. T, 1944.
16) » » Vëll. XIII. T, 1944.
17) » » Vëll. XIV. T, 1944.
18) » » Vëll. XV. T, 1944.
19) Folklorë III (Kangë e vajtime), Shkodër 1940.
20) Mitrush Kuteli, Këngë e britma nga qyteti i djegur. T. 1944
21) Revista Albania (1897-1909), Dituria (1909); Edukata e re, Normalisti, Cirka, Shkolla Kombëtare etj.

materiale arrijnë në disa dhjetëra mijë njësi. Pas krijimit të Institutit të Folklorit, më 1960 regjistrimet e këngëve janë realizuar kryesisht me magnetofon. Deri më 1985 regjistrimet e tilla lirike arrinin në rreth 13 mijë njësi, nga të cilat shumicën e përbënin këngët e dasmës e të dashurisë (rreth 5000 njësi secila, këngët e folklorit të ritit (rreth 4500), këngët rituale të punës, të festave kalendarike, këngë djepi, lodra, vaje, nizami, kurbeti, shoqërore, humoristike, shpendësh, thirrje, imitime etj. Është për t'u përmendur këtu puna e bërë për folklorin letrar nga Z. Sako, Q. Haxhihasani, J. Panajoti, K. Harito, K. Vasili, A. Mustaqi, A. Fico, A. Xhagolli; ndërsa për folklorin muzikor e koreografik nga M. Daiu, E. Dheri, B. Kruta, H. Filja, R. Bogdani, F. Daja, P. Miso.

Një ndihmë të veçantë për pasurimin e fondeve letrare të lirikës kanë dhënë bashkëpunëtorët e jashtëm: R. Alikaj, T. Dizdari, Dhimitër S. Shuteriqi, R. Sokoli, F.M. Rrapaj, M. Muho, P. Gjidede, B. Gaçe, Sh. Hoxha, K. Zdruli, K. Shtjefni, K. Zelaj, M. Kondi, T. Starova, J. Nushi, H. Kolgjegjaj etj.

Të periudhës së pasçlirimit janë edhe botimet: *Këngë popullore lirike*, (një botim antologjik i plotë për llojet e ndryshme të lirikës së gjithë vendit me këngë djepi, vargje fëmijësh, lodrash e këngësh zbavitëse, këngë dashurie, këngë e valle dasme, vaje e këngë të përvajshme, këngë e vargje festash, këngë nizami, kurbeti, pune)[1], *Këngë e popullit* (gjithashtu me karakter antologjik)[2]; *Poezia popullore arbëreshe* (ku përfshihen një numër këngësh dashurie e dasme arbëreshe të përshtatura edhe në gjuhën e sotme)[3]. Me krijimin e Institutit të Folklorit u botuan disa vëllime me tekste lirike të shoqëruara edhe me transkriptimet e melodive përkatëse si *Këngë popullore*[4], *Këngë popullore dashurie*[5]; *250 këngë popullore dasme*[6], *Këngë djepi*»[7]. Këngë të gjinisë së lirikës janë përfshirë edhe në botime të tjera të Institutit të Folklorit, dhe më vonë të Institutit të Kulturës Popullore si në vëllimet e serisë së

1) Këngë popullore lirike. T., 1955.
2) Dhimitër S. Shuteriqi. Kënga e popullit. T., 1955.
3) Ziaudin Kodra. Poezija popullore arbëreshe. T., 1957.
4) Këngë popullore (me nota), T., 1964.
5) Këngë popullore dashurie, T., 1965.
6) 250 këngë popullore dasme. T., 1966.
7) Këngë popullore djepi. T. 1982.

periudhës së Ndërtimit Socialist[1], të serisë së Mbledhësve të folklorit,[2] të Festivaleve,[3] në *Almanakët* e shtëpive të kulturës të rretheve[4] etj.

Kërkime sistematike janë ndërmarrë për llojet e ndryshme të lirikës edhe në Kosovë dhe në viset e tjera shqiptare në Jugosllavi. Si rezultat i këtyre kërkimeve janë botuar më 1953 vëllimi *Këngë popullore shqiptare* të *Kosovë-Metohisë* bleni III[5]. Instituti Albanologjik i Prishtinës ka botuar më 1978, 1980, 1984 përkatësisht vëllimet: *Këngë dashurie*[6], *Këngë dasme I*[7], *Këngë të ndryshme*[8]. Janë botuar gjithashtu përmbledhje të veçanta këngësh të kësaj gjinie nga autorë të ndryshëm.[9] Këngë lirike nga Kosova me transkriptime muzikore janë përfshirë në serinë e vëllimeve *Folklor muzikor shqiptar* etj[10].

Materiale me interes nga folklori lirik arbëresh, përveç botimeve të përmendura më lart, janë paraqitur edhe në vëllimet *Shqiptarët në Itali.*[11] *Këngë tradicionale*[12] etj. Ndërsa pas Luftës së Dytë Botërore janë botuar këngë të tilla edhe në revistat e ndryshme arbëreshe si «Katundi ynë», «Lidhja», «Zjarri», «Mondo albanese» etj.

Pas Luftës së Dytë Botërore kanë filluar të dalin në

---

1) Këngë popullore të Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare dhe të periudhës së Ndërtimit Socialist. Vëllime I-VII.

2) J. Nushi. «Folklor nga krahina e Myzeqesë» (1982); Sh. Hoxha. «Lirikë popullore nga rrethi i Kukësit» (1982); J. Panajoti «Këngë popullore nga rrethi i Korçës» (1982); F. M. Rrapaj «Këngë popullore nga Çamëria» (1983); K. Zdruli «K. P. nga «Devolli i Sipërm»; M. Kondi nga «Lugina e Kardhiqit» (1987); T. Starova. K.p. nga rrethi i Pogradecit.

3) Festival folklorik kombëtar Nr. 1-2. Festival folklorik kombëtar nr. 3 etj.

4) «Buçet kënga labe» vëll. I-IV të Shtëpisë së Kulturës Vlorë, Almanakët e Mirditës, Lezhës, Shkodrës, Tepelenës; Durrësit etj.

5) Këngë popullore shqiptare të Kosovë-Metohisë. Bleni III. Prishtinë 1953.

6) Këngë dashurie. Pr. 1978.

7) Këngë dasme I. Pr. 1980; II. Pr. 1984.

8) Këngë të ndryshme. Pr. 1984.

9) Gj. Hasanaj Malësori këndon 1971. D. Shala. Këngë popullore lirike. Pr. 1972; D. Shala. H. Kaitazi. F. Shkodra. M. Halimi. Nina nana dhe këngë e lojna fëmijësh I. Pr. 1976; J. Xh. Ukaj. Këngë popullore nga Gucia Pr. 1978.

10) Lorenc Antoni. Folklor muzikor shqiptar. Vëll. I-X; R. Munishi. Këndimi i femrave të Podgurit. Pr. 1979.

11) Antonio Scura. Gli. Albanesi in Italia. New-York. 1912.

12) Gjuseppe Schiro. Canti tradizionali. Napoli. 1923.

dritë materiale me interes edhe nga lirika e arbëreshëve të Greqisë. Për t'u përmendur janë në këtë drejtim botimet e Jani P. Gjikës[1], Vangjel Lapit[2], Maria Dedës[3] etj.

Nëse botimet e materialeve faktike të kësaj gjinie kanë ecur në një rrugë të mbarë nuk mund të thuhet e njëjta gjë edhe për studimin e tyre. Punimet e ndërmarra para Çlirimit kanë qenë të kufizuara dhe me karakter të përgjithshëm. Një vështrim shkencor sintetik i llojeve kryesore të lirikës është dhënë në monografinë studimore të prof. Eqrem Çabeit «Për gjenezën e literaturës shqipe»[4]. Edhe pas Çlirimit kanë munguar studime të gjera për llojet të veçanta të kësaj gjinie. Punimet e realizuara kanë pasur më shumë si qëllim paraqitjen e pasurisë së ndonjë lloji të lirikës në ndonjë krahinë a vëllim të caktuar, ose kanë qenë me karakter e përmasa kumtesash të mbajtura në sesione të ndryshme shkencore[5]. Si përpjekje të para përgjithësuese të problemeve të tyre mund të merren trajtimet e realizuara nëpër tekstet e folklorit për shkollat e larta e të mesme[6].

Lirika, në fillimet e saj, ka qenë poezi e destinuar për t'u kënduar me shoqërimin e një instrumenti — me instrumentin posthomerik-lirën, prej nga ka marrë edhe emrin. Në kohën antike gjenitë e artit iu drejtuan më shumë epopesë, që i përgjigjej më mirë shpirtit të kohës. Vetëm kur u bë më i fuqishëm sensi i individualitetit dhe pati filluar një art me karakter më lirik, duke shpërbërë tanimë themelet e madhërishme të eposit, kur rritej nevoja për t'i dhënë ekspozicion artistik dhe solemnitet

---

1) Jani P. Gjikas. «Arvanitika tragudhia tu Kavo d'Oro» [Këngë shqiptare në Kavo d'Oro], Athina. «Oi Arvanites kai to arvanitiko tragudhi stin Helladha» [Shqiptarët dhe kënga shqiptare në Greqi], Athina 1978.

2) Vangjel Lapi, Arvanitiko moirollogi [Vaje shqiptare]. Athinë, 1985.

3) Maria Mihail-Dede. Arvanitika tragudhia [Këngë shqiptare]. Athinë. A. 1981. B. 1983.

4) Eqrem Çabej. Për gjenezën e literaturës shqipe. Shkodër, 1939.

5) Zihni Sako. Disa elementë të dasmës, si shprehje e njësisë së kulturës shpirtërore të popullit tonë. «Konferenca e II e studimeve albanologjike». Vëll. III T. 1968. f. 37-41; D. Shala. Vepër e përmendur. Parathënia; Z. Kodra, Vep. e përm. Parathënia etj.

6) Dhimitër S. Shuteriqi. Folklora shqiptare. T. 1949; Z. Sako Folklor shqiptar. T. 1953; Historia e Letërsisë shqipe. I. 1959. f. 3-136 etj.

moral objekteve të caktuara të kultit (rreth shek. VIII para e.re), merr zhvillim dhe bëhet një formë artistike zotëruese edhe *lirika*. Duke iu referuar antikitetit, *lirika* mori në zanafillën e vet forma që lidheshin me kultet e hyjnive-shoqërimin me instrumentet, karakter dialogjik e veçori që e afronin më shumë me format dramatike, ku individualiteti subjektiv ishte shumë më pak i theksuar se në lirikën moderne. Një konkretizim i përgjithshëm i veçorive të lirikës u arrit në Mesjetë. Këto veçori u konkretizuan sidomos në periudhën e Rilindjes (Humanizmit). Humanizmi, duke ngritur lart personalitetin e njeriut, hapi udhë të gjëra edhe për zhvillimin e lirikës. Por epoka eminente e lirizmit u bë romantizmi, me përpjekjet e tij të gjithanshme për çlirimin e personalitetit të individit. Megjithëkëtë ndërmarrjet për një përkufizim shkencor të lirikës dhe një klasifikim të saj me vlerë të qëndrueshme u përkasin kohëve të fundit. Në të vërtetë përkufizimet e dhëna, qoftë edhe në këto kohë vuajnë shpeshherë ose nga gjerësia ose nga ngushtësia e hapësirës së tyre. Për lirikën e kultivuar quhen si lloje të saj elegjia, himni, soneta, madrigali etj. Në strukturën e një poezie lirike janë përvijësuar disa veçori të përgjithshme si shkurtësia, dendësia e shprehjes, po edhe thjeshtësia e saj; theksi i veçantë efektiv sentimental; shprehja e një gjendjeje momentare shpirtërore, ngjyrime tonesh personale, karakteri intim i temave të saj etj. Me këtë pranim estetik modern përfshihen në gjininë e lirikës një sërë kompozimesh me një fizionomi pak a shumë të përcaktuar.

Lirika popullore në shumë aspekte përputhet me këto vija të fizionomisë së lirikës së kultivuar; por ajo ka në shumë anë origjinalitetin e vet. Poezia popullore lirike për sa i përket origjinës është po kaq e hershme, në mos edhe më e përparshme sesa krijimet epike. Lloje të veçanta të saj si ato të ndikimit mbi forcat e natyrës, e kanë zanafillën në periudha kaq të lashta sa ç'është njerëzimi vetë. Të tilla janë një sërë këngësh rituale të punës, të festave popullore, të dukurive të natyrës etj. Me këtë periudhë është lidhur karakteri ritual dhe sinkretik i disa formave të saj. Në gjirin e funksioneve ceremoniale kanë lindur lidhjet e lirikës me elementet e arteve të tjera — të muzikës, valles, shfaqjeve dramatike etj. Këto bëhen prirje të qëndrueshme në specifikën, në melodizmin, organizimin ritmik etj. të lirikës. Edhe për sa i përket strukturës, lirika popullore ka mëvehtësitë e saj. Përkundrejt

formave të lirikës së kultivuar-himnit, elegjisë, odës, sonetës etj. që janë të panjohura për të, ajo ka veçoritë e veta artistike. Lirika popullore ka gjithashtu edhe fusha të përcaktuara për sa i përket përmbajtjes.

Zakonisht objekt i krijimeve lirike popullore bëhen tema që interesojnë masat e gjera punonjëse — siç janë ato të punës, të dashurisë, të protestave sociale etj. Por nuk mbeten jashtë tyre edhe ndjenja të thjeshta intime individuale. Ato realizohen si një ditar i madh lirik që kënaq nevojën e afirmimit të individit. Lirikat popullore drejtpërdrejt ose në formën e ëndërrimeve, të shpresës, himnizojnë lumturinë, mohojnë vdekjen, afirmojnë përjetësinë e njeriut.

Lirika përkufizohet zakonisht si një gjini që përmbledh llojet e shkurtra në vargje. Objekti i saj kryesor janë përjetimet e brendshme, që lidhen me vetën e parë ose kalojnë edhe në vetën e tretë e të dytë, duke ruajtur po këtë orientim të zbulimit të botës lirike të njeriut. Si anonime dhe mbarëpopullore lirika, me kalimin e kohës, përpunohet, skalitet dhe merr vlera përgjithësuese dhe kolektive të dukshme. Megjithatë thelbi i saj lirik mbetet. Kur flasim për karakterin objektiv të lirikës kemi parasysh pikërisht përjetimet e brendëshme që u përmendën. Por, kuptohet, se kjo anë subjektive është refleks i botës reale, i marrëdhënieve njerëzore që pasqyrohen në ndërgjegjen e njeriut. Në lirikën popullore, për arsyet që u thanë, është më i dukshëm procesi i një lloj objektivizimi. Shkak për këtë bëhet edhe mënjanimi i individit, tipet e poezisë së popullit dhe monumentet që ngre ai me kalimin e kohës për jetën dhe botën shpirtërore të njeriut.

E krahasuar me epikën lirika ndjek kahe disi të ndryshme:

a. Ndërsa epika është e prirur për të paraqitur ngjarjet që ndodhin objektivisht jashtë botës shpirtërore të rapsodit, ashtu siç zhvillohen në rrjedhën e tyre, lirika sjell kryesisht botën shpirtërore të këngëtarit, ndjenjat e emocionet e tij. Në poezinë epike vendin kryesor e ze informacioni mbi realitetin e ngjarjeve, lidhur me veprime të caktuara të njerëzve, me botën e objekteve dhe marrëdhëniet midis tyre; kurse në krijimet lirike këngëtari, në vend që të procedojë në aksionet e jashtme, në ngjarjet që ndodhin objektivisht, përkundrazi qëndron në vetvete për të paraqitur ndjenjat e veta si refleks i

botës së jashtme. Çdo gjë për të cilën flet lirika është shprehje e përvojës së drejtpërdrejtë dhe individuale e subjektit, është përvojë subjektive, që bëhet njëkohësisht edhe përvojë e përgjithshme. Nga këto drejtime të ndryshme të ekspozicionit poetik, tërhiqet vëmendja edhe për karakterin objektiv të epikës dhe atë subjektiv të lirikës.

b. Eposi qëndron i lidhur me epoka të caktuara origjinale të historisë së një populli, duke e përmbledhur në një vepër unike tërësinë e shpirtit, të kulturës, të historisë së tij; kurse lirika mund të burojë në të gjitha epokat e zhvillimit historik kombëtar. Ajo duhet të rrjedhë në tërësinë e plotësinë e saj, jo në një epokë të vetme, por në bashkëzanim me interesat, përfytyrimet e qëllimet kombëtare në të gjitha kohët e zhvillimit të veçantë të historisë së një populli.

c. Në lirikë individi duhet të paraqitet sa më i pasur në fantazi, në shprehje që të japë në mënyrë sa më të plotë gjendjen e tij shpirtërore, shkallën sa më të lartë të ndjenjave të tij, të kënaqësisë, dhembjes, dashurisë, urrejtjes etj. Këto sigurisht janë të lidhura me fakte reale, me situata që bëhen për rapsodin bazë e shprehjes së tij shpirtërore — me fenomenologjinë p.sh. të lindjes, të dashurisë, dasmës, vdekjes, nizamit, kurbetit etj. Por, ndërsa nga njera anë është i lidhur me fakte konkrete të jetës, nga një anë tjetër ai është i lirë t'i vështrojë ato nga këndshikime të veçanta të gjendjes së tij shpirtërore poetike. Këtu nuk ka një tërësi rrethanash objektive që të zhvillohen si në epos, por ndërhyjnë përkundrazi mënyra e konceptimit, e interpretimit të ndjenjave, e reflektimit për të paraqitur atë që është më thelbësore, më e qensishme në krijimin artistik. Te krijimi epik rapsodi shfrytëzon ekspozicionin, tregimin e ngjarjeve, të atyre që ndodhin jashtë tij, ndërsa te krijimi lirik, në vend që të veprojë në paraqitjen e ngjarjeve, përkundrazi paraqit shpirtin e tij që ndjen e vepron. Dhe, duke qenë kjo brendia e asaj pasurie që duhet të karakterizojë realizimin artistik, shprehja e saj drejtohet me përparësi edhe në aspekte të tjera të ekspozicionit, siç janë shoqërimi i fjalës me jonet muzikore, tingujt instrumental, lëvizjet e valles etj. Këndej vihet në dukje edhe një tipar tjetër i rëndësishëm i lirikës, karakteri *sinkretik* i saj, lidhja e ngushtë e fjalës me melodinë, lëvizjet e valles etj.

ç. Në lirikën e kultivuar ka raste kur krijimi poetik bie edhe në pozita subjektiviteti, kurse në lirikën po-

Nr. 52388

pullore pikëpamje të tilla janë më të rralla e nuk hedhin rrënjë. Kudhra kolektive gjatë qarkullimit folklorik i kalit ndjenjat subjektive, i përpunon, i pastron dhe u jep një përmbajtje të lartë etiko-morale. Jeta në këto krijime është e veshur me ndjenja fisnike njerëzore. Bota e ngushtë vetiake ngjizet në një unitet rigoroz me botën e përbashkët emocionale të kolektivit.

d. Për t'u nënvizuar në këtë kënd vështrimi është edhe fakti se krijimet poetike nuk sjellin gjithmonë frymëzime e ndjenja të kulluara lirike ose epike. Shpeshherë mpleksen në të njëjtin krijim ndjenja të ndryshme të karakterit lirik ose epik, siç e sjell rrjedha e natyrshme e jetës. Kështu ndodh p.sh. që motive të mirëfillta lirike si «Vaji i Ajkunës», përshkrime të natyrës etj. gërshetohen në disa raste në përmbajtjen e eposit tonë heroik, në ato të këngëve historike etj., ashtu si edhe anasjelltas elemente të epikës ngjizen organikisht në një numër këngësh lirike. Ky gërshetim spikat në mënyrë të veçantë në këngët e lirikës politike dhe sidomos në ato të folklorit bashkëkohor — të Luftës Nacionalçlirimtare dhe të periudhës së socializmit. Në këto krijime janë aq të dukshme këto mpleksje të botës intime individuale me aspiratat shoqërore sa e bën shpeshherë të vështirë përfshirjen e tyre në nëndarjet klasike të lirikës e epikës, duke nxjerrë si nevojë të domosdoshme rishikimin e skemave të klasifikimit klasik dhe vendosjen e kritereve dhe emërtimeve të reja për këngët e kësaj periudhe, si për ato të rolit udhëheqës të Partisë e të shokut Enver Hoxha, industrializimin, kolektivizimin, mbrojtjen etj.

dh. Një veçori themelore e dallimit të këngëve lirike është mungesa e rrëfimit epik, e paraqitjes përshkrimore, objektive të ngjarjeve.

e. Veçori tjetër që e dallon këngën lirike nga ajo epike është zakonisht mungesa e subjektit. Kënga lirike nuk ka fabul dhe për rrjedhojë nuk i njeh ato shkallëzime metodike, që karakterizojnë zakonisht subjektin epik. Megjithatë duhet thënë se këto veçori nuk priten me thikë. Ka raste kur edhe në krijimet e lirikës nuk mungon ndonjë çast narrativ, kur brendija e tyre shtjellohet me përshkrime edhe elemente që mbajnë vulën historike të kohës, por këto mund të quhen thjesht subjekte lirike. Kështu p.sh. kënga e njohur *«Ra kuraja në Janinë,/ ku më gjet mua të zinë/ në malet me trëndelinë/ tek kullosij bagëtinë./ Të shkretat-o dhent e mia,/ do t'i hajë lukunia* është ndër-

tuar mbi përshkrimin e një fakti historik, por ky përshkrim është i prirur për të krijuar tek dëgjuesi jo mbresat e një tregimi, por të një gjendje shpirtërore të asaj melankolie e trishtimi në të cilin rapsodi ka qenë i zhytur nga ky fakt historik. Vaji i thënë nga një malsore nga Gruda rreth vitit 1918 është një shembull i përsosur jo vetëm i krijimit lirik — i dhëmbjes së thellë të nënës — për humbjen e vajzës që bie viktimë e egërsisë së normave kanunore, por edhe i asociasioneve mjeshtërore të dhimbjes individuale me atë të dhimbjes së përgjithshme që zotëronte në atë kohë për fatet tragjike të atdheut: një shembull i lartë i njësimit artistik të individuales me shoqëroren, i kalimit nga ndjenjat më të thella intime në gjendjen e përgjithshme tragjike të shpërbërjes së kombit:... «*Mori loke, mori bi,/ qyqja e mjera un n'ket shpi,/ a t'kjaj vedin a t'kjaj ty?/ T'kjaj vllazni e t'kjaj bajrak,/ t'kjaj Malcin' për rreth e qark?/ Oj zemra e eme bi,/ hej-hej!... A t'kjaj t'gjallt a t'kjaj ty dekun?/ Qyqja un' e mbetun vetun!/ Ta kjaj vedin me lot gjakut,/ t'ia baj gjamen mbar' bajrakut,/ t'i thrras t'dekunt me m'ndimue,/ për me njeh'e me mjerue,/ t'u kallxoj se mbetëm shkret,/ n'vendin ton, si t'im n'gerbet/... Nji krajl hyn e tjetri del,/ aj na rrah, tjetri na shkel/... Qyqja nan', qyqja Shqypni,/ Hot e Grud' te Mali i Zi!/ Bija e eme nën dhe t'zi,/ Bija e eme nën dhe t'zi,/hej-hej!.* (Visaret III. 179).

Pasuritë e lirikës popullore janë të gjera dhe të larmishme. Mund të thuhet se s'ka çast të rëndësishëm të jetës së njeriut — lindje a vdekje, dashuri e martesë, s'ka skaj të botës së tij shpirtërore që nuk ka lënë jehonën e vet në krijimet e kësaj gjinie. Pasuritë e saj tërheqin kështu vemendjen me shumëllojshmërinë e temave, me specifikën dhe origjinalitetin e tyre. Përfshihen këtu të gjitha krijimet e ciklit të jetës nga djepi në varr, nga lodrat fëminore në këngët e përvajshme, nga çastet gazmore, shakatë, gostitë e takimet festive familjare, në hallet, shqetësimet e plagët shoqërore të kohës, në protestat kundër shfrytëzimit klasor e shtypjes kombëtare. Nga pikëpamja kronologjike ka midis tyre këngë me prejardhje të lashtë, që sjellin në brendi dhe në ndërtimin artistik elemente botëkuptimore dhe praktika rituale të epokave të hershme, sikurse ka të tjera që dëshmojnë për rrugën e zhvillimit të qytetërimit popullor gjatë shekujve.

Një sërë krijimesh lirike — tema e motive janë me

qarkullim ballkanik, evropian dhe më tej. Këto e kanë burimin te njejtësia tipologjike gjithënjerëzore e folklorit, te psikologjia e përbashkët e njeriut, e cila, në kohë dhe kushte të caktuara, krijon dukuri folklorike — këngë, valle e praktika rituale të përafërta. Të tilla janë p. sh. këngët dhe praktikat rituale për festat popullore të motmotit, ato për dukuritë atmosferike — diellin, hënën, ndjelljen e shiut, për ujin e ri si simbol të lashtë të pjellorisë etj.

Pasuria e ceremonive festive të pranverës — këngëve, valleve e praktikave rituale — që vihen re te popujt e Evropës dhe të Azisë ka një bazë të përbashkët ekonomiko-shoqërore: vizionin për një të ardhme të begatë të jetës, duke u dhënë këtyre praktikave forma origjinale materializimi sipas forcave krijuese të çdo etnije. Për ndjelljen e shiut në kohë thatësire popujt e të gjithë kontinenteve — Evropës, Afrikës, Azisë, Amerikës e Australisë u janë drejtuar pothuajse në të njëjtën mënyrë forcave qiellore. Edhe në kuadrin e interferencave sinkronike e diakronike (plotësimeve, përshtatjeve, çvendosjeve të elementeve të një cikli etj.) kanë luajtur rol të njëjtët faktorë ekonomikë, magjikë, fetarë, juridikë e artistikë me të cilat njeriu është përpjekur t'ia nënshtrojë nevojave të jetës sipas horizontit të tij kulturor e artistik. Dukuritë e përbashkëta natyrore, shkalla e formimit dhe arsye të tjera që u përmendën, kanë lojtur rol me rëndësi në përftimin e ceremonive dhe të poezisë lirike sipas festave dhe praktikave rituale. Po, krahas kësaj, duhet thënë se këto ceremoni dhe cikle poetike festive kanë dallimet dhe veçoritë e tyre që lidhen me kushte historike, me tiparet etnokulturore që kanë lindur në mjedise dhe mendësi të ndryshme në jetën e popujve. Prandaj vërehen edhe veçansi dhe çaste të papërsëritëshme, krahas asaj së përgjithëshmes njerëzore, të buruar në kushte të përafërta të jetesës dhe të mënyrës së perceptimit të dukurive.

Duke lexuar këngët rituale dhe të punës, që ka krijuar populli ynë, para së gjithash, të bien në sy motivet e përbashkëta kombëtare. Në variante të ndryshme, me larmi formash, ato janë kënduar në të gjitha viset e Shqipërisë si edhe kudo ku ka shqiptarë. Kuptohet qartë se një fakt i tillë flet për unitetin etnik dhe kombëtar, për frymëzime të njëjta të një populli me traditat, historinë dhe konstitucionin e tij shpirtëror. Larmia krahinore ka shpjegimin e vet historiko-shoqëror, po është edhe një dëshmi e pasu-

risë artistike, është shprehje dhe formë e egzistencës së kulturës popullore, e cila brenda një uniteti të dukshëm dallohet për diversitet formash e variantesh.

Momenti i dallimeve etno-kulturore dhe i treguesve të qartë të unitetit kombëtar në lirikën popullore, duke zënë fill që nga ajo më e lashta, nënkupton edhe elementet e përbashkëta që lindin popujt, sidomos ata fqinj me njeri-tjetrin.

Një shumicë aferish e kanë burimin te përvetësimi i një shtrati të lashtë kulturor të përbashkët si edhe te ndikimet e anasjellta gjatë zhvillimit historik të popujve. Folklori i popujve të Ballkanit, sidomos ai lirik, është shumë kuptimplotë në këtë drejtim. Duke përvetësuar mjaft elemente nga trashëgimi kulturor i popujve të lashtë të Ballkanit, duke jetuar për shekuj me radhë në të njëjtët kufij administrativë të Bizancit, Perandorisë Osmane etj. dhe në kushte të përafërta historiko-shoqërore u krijua ajo tërësi kulturore që përbën qytetërimin popullor ballkanik. Nga një vështrim qoftë edhe të shpejtë do të zbuloheshin një sërë pikash të përbashkëta në lirikën e popujve të këtij gadishulli. Kështu p.sh. zakoni i veroreve që u viheshin të vegjëlve «për shëndet» në festat pranverore ka qenë praktikuar nga shqiptarët, grekët; maqedonët etj. Te ne veroret janë quajtur *marse, verore, guduvere, kosa, larse; te maqedonët godi-godica;* te bullgarët *letnik;* te rumunët *màrtisa, martenita;* te grekët ο Μαρτης. Njësoj si te ne ato vareshin në degë të trandafilit, shegëve etj. kur vinin dallandyshet e para, duke u kënduar vargje me të cilët shpreheshin urime për shëndet, gëzim e lumturi: *Dallëndyshe faqekuqe,/ bishtgërshërë, sqep gjilpërë,/ na këtë verore shpjere buzë detit,/ të m'i sjellësh bukë shëndetit.* Te maqedonët: *Llastojte, gramotnite...* te grekët. τα χελιδονισματα ose το χελιδονισμο... Gjithmonë për shëndet e bollëk zbukuroheshin në këto festa dvert e dritaret me degë të gjelbërta e me lule e kohës; viheshin në magje e në thesin e miellit degë ullinjsh, spërkatej shtëpia, njerëzit e bagëtitë me ujë të ri. Të njejtat praktika rituale bëheshin për purifikimin, djegien, largimin a «shitjen» e të këqiave — sëmundjeve, gjumit, përtacërisë tek të tjerët; po ato praktika me këmborë ditën e Vangjelizmoit për trembjen e gjarpërinjve dhe të dëmtuesve të njerëzve, bujqësisë e blegtorisë. Po ato zakone rrokullisje nëpër bar ditën e shën Gjergjit, për të marrë kontakt me tokën si në lashtësi. Në këto

festa vajzat maqedone, ashtu si edhe vajzat tona, bënin kurora me ngjitësa, filiza shelgu etj. dhe i vinin në krye për largimin e dhimbjeve dhe për shëndet, duke përsëritur vargjet: *«Povidu gllava bolit/ mene ne... Povidu pollovina bolit,/mene ne...*) Të* gjithë popujt e Ballkanit — shqiptarët, grekët, sllavët e rumunët kanë pasë zakon të ngrinin ditën e shën Gjergjit shtregullat (lëkundset, shilarsit, kunën). Lëkundjet në shtregull, si një rit magjik, për bollëk, shëndet dhe largimin e dëmtuesve të bujqësisë, blegtorisë e njerëzve, kanë qenë dokumentuar në gjetjet arkeologjike të Ballkanit që në periudhën parahelene.

Duke pasur pranë njëra-tjetrës lloje e tema të përafërta, mund të evidentohen më qartë tiparet e veçanta të këtyre popujve. Nga studimi i tyre krahasues bëhen më të dukshme veçoritë origjinale të çdo kulture, marrëdhëniet midis kombëtares e ndërkombëtares, vihet në baza më të shëndosha shkenca krahasimtare folklorike. Këtu nuk është fjala për të dhënë çertifikata përparësie lindjeje kësaj ose asaj dukurie të folklorit, por për të përcaktuar sa më qartë origjinalitetin e jetës artistike që ajo ka bërë në këtë ose atë popull.

Megjithëse studimi i gjerë i vlerave të llojeve të ndryshme të lirikës sonë popullore do të realizohet me parathëniet e hyrjet studimore të vëllimeve përkatës, disa çështje lidhur me vendin, origjinalitetin dhe funksionin e tyre në historinë e trashëgimit tonë kulturor mund të parashtrohen paraprakisht edhe në këtë parathënie.

Lirika popullore, sikurse është përmendur edhe më lart, e ka marrë pikënisjen nga periudha të hershme, kur zotëronin botëkuptime të lashta lidhur me qëndrimet ndaj forcave të natyrës, të bashkëveprimeve me to, me animizimin e personifikimin e tyre. Këto vihen re jo vetëm në krijimet e disa llojeve të veçanta, siç janë këngët e praktikat rituale për festat popullore kalendarike, në yshtjet etj., por edhe në shtresa të hershme që ruhen në disa fusha të veçanta si në ceremonialin e dasmës, në këngët e lindjes, në vajet, gjamën etj.

Te krijimi i këtyre shtresave arkaike që janë bazë për historinë e qytetërimit njerëzor, ka gjëra të përafërta midis popujve, por ato paraqiten me veçori që janë mjaft të qarta e origjinale në folklorin e çdo populli. Mbijetojat

---

*) Gjoja koka dhëmb,/ mua jo...

e këtyre besimeve e kulteve primitive kanë ardhur deri në kohët tona, por ato e kanë humbur tanimë rolin e tyre ritual, duke përfunduar shpeshherë në këngë humoristike të vegjlish, siç ndodh p.sh. me një sërë këngësh të festave kalendarike të vitit.

Për periudhën e lashtësisë është folur gjerë në pjesën e dytë të kësaj parathënie që bën paraqitjen e lëndës së vëllimit të parë të kësaj serie. Këtu do të ndalemi më shumë në periudhën e feudalizmit. Dihet se shumica e këngëve tona popullore janë krijime të fshatarësisë. Si të tilla ato pasqyrojnë, në radhë të parë, dukuri të jetës së këtij grupi shoqëror. Tregues i qartë i karakterit kombëtar të lirikës sonë popullore në këtë kuadër është lidhja e këngëve dhe e praktikave rituale me veprimtaritë tradicionale të popullit tonë — me bujqësinë e blegtorinë. Shumësia e këngëve për këto mjeshtëri, përshkrimet e proceseve të tyre themelore, kuadri i saktë i veprimeve dhe i mjediseve ku zhvillohen këto mjeshtëri, tingujt e tyre melodikë etj. flasin për fizionominë kombëtare të lirikës sonë popullore. Jo vetëm motivet e ritet të këtyre mjeshtërive tradicionale të popullit tonë, siç janë ato për mbjelljet, korrjet, shirjet; për ngjitjen e bagëtive në bjeshkë, për punët e stanit, kullotjet, mjeljet, përpunimin e qumshtit etj., por edhe krijimet e përafërta për vreshtarinë, ullirin, bletarinë, kultivimin e lirit, endjen në avlëmend, peshkimin etj. tërheqin vëmendjen si fusha veprimtarish me baza të lashta tradicionale për popullin tonë. Të gjitha këto janë fiksuar me një sërë vëzhgimesh meteorologjike, hollësirash e ecurish punësh, kulturash e prodhimesh; sidomos bujqësore e blegtorale në pajtim të plotë me klimën dhe relievin e trojeve tona, me një përvojë të gjatë e konkrete vendase.

Elemente të veçanta të këtyre mjeshtërive tradicionale të popullit tonë janë vërtetuar edhe në lirikën popullore të diasporës — të arbëreshëve të Greqisë e të Italisë: fakte këto që flasin qartë si për lashtësinë, ashtu dhe për rrënjët e tyre të përbashkëta kombëtare.

Nga tërësia e këtyre këngëve del se populli ynë ka pasë një nderim të veçantë për punën, prandaj e ka ngritur atë edhe në rrafshe poetike, të sanksionuara edhe me norma e praktika zakonore rituale.

Ngarkesë të veçantë etniko-kombëtare nga periudha e mesjetës sjellin edhe këngët e ceremonialit të dasmës,

të lindjes, të djepit, vajet etj. Këtu tërheqin vemendjen këshillat, normat, parimet morale për rrënjosjen e disa koncepteve patriarkale në marrëdhëniet burrë-grua, nuse-vjehërr, vargjet për mbushjen e shtëpisë me djem etj. Në këtë kuadër janë për t'u vënë në dukje edhe disa epitete karakteristike me ngarkesë social-emocionale nga ky formacion që u jepen dhëndërit apo heroit të këngës në tekstet e sidomos në refrenet e tyre — epitetet *bej, aga, çifçi; qehaja; gjitar,* etj. që shprehin thelbin shoqëror të periudhës.

Ndikimet nga periudha e kapitalizmit, për vetë zhvillimin e kufizuar që ka pasur në vendin tonë ky formacion, janë të pakta. Megjithëkëtë në lloje të caktuara të lirikës shoqërore si në këngët e kurbetit, në këngët e dasmës etj. nuk mungojnë edhe dukuri e situata nga kjo periudhë. Kurbetçinjt p.sh. punojnë në miniera — «300 pash nën tokë» dhe në kushte të tilla sa që, kur dalin mbi dhe, «nuk e njeh nëna djalin». Për to flasin herë-herë inventaret e pajës në disa këngë dasme, disa formulime në këngët e djepit etj.

Ndikime të rëndësishme ka përftuar lirika jonë popullore gjatë periudhës së ndërtimit socialist. Elementet e reja në këtë kuadër, janë kaq të shumta dhe shfaqen me një peshë të tillë specifike në lloje të ndryshme të lirikës — në këngët e dashurisë, të dasmës, në vajet etj.: në përmbajtjen e tyre politike, ideologjike, social-kulturore dhe në thesarin poetik, sa që e nxjerrin në pah në mënyrë fare të qartë epokën e re të krijimit të tyre — epokën e socializmit.

Tregues të rëndësishëm për karakterin etnik — kombëtar të lirikës sonë popullore bëhen edhe normat morale, — siç janë dashuria për vendin; lidhja e thellë me familjen, nderi, besa, mikpritja, mirësjellja etj. që gërshetohen në llojet e temat e kësaj gjinie. Fryma e tyre përshkon gati çdo këngë. Ato vlerësohen si baza e jetës së popullit tonë në çdo skaj të atdheut — në Veri e në Jug, në zonat malore, në bregdet e kudo. Kurbetçinjtë nizami, sado larg të jetë përplasur nga dallgët e jetës, mendon të kthehet me doemos një ditë në vendin e tij. Edhe në çastet më tragjike të jetës siç ndodh në këngët «Mbeçë more shokë, mbeçë,/ përtej Urën e Qabesë» ai mendon për njerzit e dashur të familjes — nënën, gruan, motrën, fëmijët. Dhimbja dhe hidhërimi për fatin e rëndë

janë të pandara nga kujdesi për të afërmit e vet, për vendlindjen.

Në këtë kompleks të botës shpirtërore të popullit tonë spikat si një veçori e qartë te lirika jonë popullore një kuptim materialist në vështrimin e dukurive të jetës dhe në vlerësimin e saj. Lirika jonë popullore nuk e ka të pranishme temën dhe frymën mistike; përkundrazi kudo në këngët e lindjes, të dashurisë, të dasmës, deri në vajet shihet përgjithësisht një trajtim materialist i dukurive të ndryshme të jetës. Te llojet e ndryshme të lirikës sonë spikat besimi në forcën e arsyes dhe në mundësitë e njeriut për transformimin e natyrës. Një tregues të këtij tipari të rëndësishëm të lirikës sonë popullore e përfaqësojnë këngët për demaskimin e veseve të klerikëve — të paditurisë, të sjelljes kontradiktore me ato që predikonin, të shkeljes prej tyre të normave morale-shoqërore etj.

Karakteri kombëtar i lirikës sonë popullore gjen shprehjen e vet edhe në konceptet estetike. Është një pasuri e tërë konceptesh të tilla lidhur me idealet e së bukurës, një tërësi figurash, metaforesh etj. që gjallëron mendimin poetik të llojeve, temave e teksteve të këngëve tona popullore lirike. Konsekuente të një materializimi të së bukurës në konceptimin e së dobishmes, të energjisë, të dinamikës; të forcave veprimtare të njeriut në jetë, spikat në to një mendim i shëndoshë estetik. Këngëtari popullor e do ta ketë miken, të dashurën, — të shëndetshme, të kuqe si «thana në degë», të gjallë e të shkathtë si thëllëza që fluturon «bigë më bigë», dinamike në çdo punë — në korrje, në shirje, në bjeshkë, në kullotje, në punët e stanit e të shtëpisë.

Karakteri kombëtar në lirikat tona popullore gjen shprehje në elementet karakteristike të natyrës së vendlindjes, të rrethit e mjedisit blegtoral, të bimësisë e faunës së atdheut, me të cilat janë gërshetuar me një aftësi krijuese të papërsëritshme figurat, krahasimet, epitetet etj. Në sfond të tërë këtyre pasurive qëndron natyra e vendit tonë — malet, fushat, bregdeti ynë i mrekullueshëm, që kanë bërë kurdoherë burimin e jetës ekonomike të masave tona punonjëse, qëndron bimësia dhe fauna jonë karakteristike — lisat, bredhat, ullinjtë, agrumet, trendelina, manushaqet, sorkadhet, thëllëzat etj. që kanë zgjuar tek njerëzit tanë brez pas brezi ndjenjën

e vrojtimit dhe të admirimit, që kanë krijuar në ta me tërë bukurinë e tyre një origjinalitet poetik të përsosur. Krijimet e lirikës sonë popullore janë gatuar në rrjedhën gurgulluese të jetës shqiptare, me ndjenjat, meditimet, dëshirat e aspiratat e masave tona punonjëse, me aftësitë e talentit poetik dhe të imagjinatës së tyre krijuese.

Këto tipare thelbësore të fizionomisë kombëtare të lirikës sonë gjejnë më në fund shprehje adekuate edhe në tërë elementet e stilit dhe të gjuhës. Një motiv sado i thjeshtë të jetë në mendim, me anë të një realizimi stilistik e gjuhësor të përsosur ngrihet në një vepër të vërtetë arti. Thurja e figurave me elemente të mjedisit të truallit kombëtar — krahasimet e shtatit të vajzës me *halat* e *çetinat* e bjeshkës, paraqitja e brishtësisë saj me *lulet e nerenxave, lejmonave* e *portokallave*, e zhdërvjelltësisë dhe elegancës me *«libardhat që fërfëllojnë nëpër Dri»*; vlerat potenciale të leksikut popullor, frazat, kompozitat, fjalori i zgjedhur plot freski dhe elegancë me të cilin vishen mendimet poetike, ndjenjat e emocionet popullore i sigurojnë lirikës sonë një nivel të lartë artistik dhe ngjyrë origjinale të mirëfilltë kombëtare. Të gjitha këto janë rezultat i zhvillimit të jetës dhe të historisë sonë etnokulturore që dëshmojnë për personalitetin krijues të popullit tonë që ka dhënë prova të aftësive të tij krijuese gjeniale në të gjitha hallkat e jetës së tij intime lirike — në marrëdhëniet familjare e shoqërore, në punë, në çlodhje e kudo.

Këto tipare janë të përbashkëta për lirikën popullore të të gjitha krahinave etnofolklorike shqiptare. Kemi të bëjmë kështu me një unitet, me një njësi gjithëkombëtare në tërë fushat e lirikës sonë popullore. Vështruar në këtë prizëm do të gjenden edhe tipare të veçanta që e dallojnë njërën krahinë prej tjetrës, njërin rreth prej tjetrit. Kështu tërheqin vëmendjen larmia dhe eleganca e lirikave të dasmës të qytetit të Shkodrës, të këngëve të shregullave dhe atyre humoristike të këtij rajoni: karakteri i qashtër dhe transparent i lirikave të Krajës: ritmet e vrullshme të këngëve të dashurisë së malësisë së Gjakovës, apo eleganca dhe karakteri disi krenar i këngës erotike labe; ai kolorit i zjarrtë nostalgjik për mëmëdheun i këngëve arbëreshe etj. Por të gjitha këto dëshmojnë për komponente të qensishme që kanë ushqyer nëpër shekuj fondet e lirikës sonë, duke farkëtuar ato lidhje krahinore, ato karakterizime që përcaktojnë origjinalitetin e pasu-

rive të lirikës së popullit tonë në përgjithësi. Njësia e këtyre pasurive shpirtërore të masave tona punonjëse, origjinaliteti dhe karakteri i tyre autentik kombëtar shfaqet në mënyrë të veçantë te bashkësia e cikleve dhe e problematikës, te përmbajtja dhe aftësia për të pasqyruar çastet më të qensishme të jetës, — te bashkësia e qëndrimit ideoemocional e stilit, në gjuhë, në intonacionet muzikore dhe në ritmet e lëvizjet e valleve që gjejnë shprehjen e tyre në llojet e nëndarjet e lirikës sonë — te këngët e djepit, të dashurisë, të dasmës etj. Në tërësinë e tyre ato bëhen dëshmi të veçorive origjinale të kombit, të unitetit të tij kulturor e artistik. Sikurse është përmendur edhe më lart këngët lirike burojnë më drejtpërdrejti nga ndjenjat e popullit, kështu që janë të lidhura më ngushtë me psikologjinë etnike. Ato nuk huazohen kaq lehtë sa p.sh. krijimet epike, baladat etj. Këto të fundit i janë shtruar pothuajse rregullisht një procesi huazues të anasjelltë në marrëdhëniet kulturore midis popujve, të favorizuar nga faktorë të ndryshëm emocionalë, bilinguizmi etj. Ndërsa pasuritë e lirikës popullore e sjellin më të pastër dhe më të dukshëm origjinalitetin e konsolidimit etnik dhe njësinë kulturore të kombit.

Edhe në fushën e lidhjeve krahinore e kombëtare pasuritë e lirikës ndiekin kahe dhe rrugë të veçanta. Fondi kombëtar i lirikës popullore është formuar mbi bazën e pasurive të krahinave të ndryshme sipas ligjësive që kanë vepruar në mënyrë të përbashkët në të tre nivelet — në atë tematik, të paradigmave morfologjike e sintaksore si dhe në atë të vlerave artistike. Në përgjithësi çdo krahinë e truallit kombëtar ka të njëjtat lloje, tema e praktika rituale. Po ato këngë e rite për festat kalendarike — ditën e verës, shën Gjergjit, llazoret etj.; po ato këngë për mjeshtëritë tradicionale — bujqësinë, blegtorinë, bletarinë, vreshtarinë, kultivimin e ullirit, përpunimin e qumshtit, të avlëmendit etj.: po ato këngë për yshtjet, dukuritë atmosferike, diellin, hënën, po ato faza e këngë të ceremonialit të dasmës për përgatitjet e druve, bluarjen e drithit, zënien e kulaçit, dërgimin e pajës, marrjen e nuses, familjarizimin e saj me mjedisin e ri të shtëpisë së dhëndrit, vënien në magje, dërgimin në krua; po ato elemente simbolike të jetës patriarkale etj. Në

festat kalendarike hasen të njejtat zakone p.sh. për zjarret, ritet magjike për begati e shëndet, po ato shqetësime për zbukurimin e shtëpive me lule e gjelbërime të kohës, për shpërthimin e forcës gjallërore të ujit të ri, po ato praktika me vënien e veroreve, po ato vargje për dallëndyshet, qyqen, bilbilin, gjonin etj. Tërheqin vëmendjen në këtë kuadër jo vetëm përbërjet tematike po edhe elementet e përbashkëta edhe në ndërtimin e këngëve. Le të marrim një shembull: këngët për diellin e retë fillojnë me të njejtat vargje nga Çamëria: *«Re re, koko re,/ lëshona diellin bëdhe»*, në Përmet, Kolonjë, Korçë, Pogradec, Skrapar, Vlorë; në Dukagjin e Vermosh: *«Re re kumare,/ na lësho diellin se po fle»*; deri në Tropojë, Gjakovë e Kosovë: *«Re re kumare,/ pse ma zune diellin-e?»* Elemente të tillë të përbashkët janë të zakonshme jo vetëm për krahinat e ndryshme të atdheut, por edhe për folklorin e diasporës — të abëreshëve të Greqisë dhe të Italisë. Një sërë këngësh e praktikash të ceremonialit të dasmës si ato për kulaçin, për nisjen e ardhjen e krushqëve, lyerjen e portës së dhëndrit me mjaltë etj. Këngët «Rrëmbeu korbi një thëllëzë»... «Liej gishtërit me mjaltë nusez-o etj. këndohen gati një lloj si në ngulimet e diasporës ashtu edhe në krahina të Jugut. Në fshatrat arbëreshe të Atikës (Greqi) festohej me një madhështi të veçantë dita e Verës, llazoret e sidomos dita e shën Gjergjit. Në këtë rast të fundit këndoheshin e luheshin valle të posaçme: Lule shigjerjanjote» etj. ashtu sikurse luhen këngët e vallet e shregullave në Shpat (Elbasan), Mokër (Pogradec), Shkodër, Kosovë e gjetkë. Po në këtë mënyrë janë pothuajse të njejta te arbëreshët e Greqisë, Italisë dhe në mëmëdhe këngët e dërgimit të nuses për të marrë ujë në krua; ato për veçoritë e fshatrave, lodrat, këngët agadike etj. Të përbashkëta janë shpeshherë deri formula e shprehie me të cilat hapeshin këngët rituale të yshtjeve siç ndodh p.sh. te vargjet *«Këtu mpi, këtu shpi,/ këtu çobani me dhi»*, vargjet e lodrave: *«Lart e më lart,/ dola në pazarl»*, *«Njera isht aiithmonë»* etj. që dëgjohen në Jug dhe te Arbëreshët e Greqisë; formulat nga baladat e hershme erotike: «Mbeta motmot më rrogë» të arbëreshëve të Italisë dhe të krahinave të Veriut etj. Këto dukuri të përbashkëta të procesit të madh të diasporës shqiptare shërbejnë si gurë shënues për datimin e mjaft fakteve të folklorit shqiptar, për evidentimin e njësisë, të hapësirës dhe të rrënjëve gjenetike të kësaj trashëgimie të madhe

kulturore. Me veçoritë e tyre të përbashkëta ato përbëjnë një tërësi vlerash që organizohen në një sistem të përgjithshëm. Për ngjizjen e tyre veprojnë një sërë ligjesh që i japin gjinisë një ekuilibër të qëndrueshëm, një arkitekturë të caktuar, e cila përbën fizionominë e saj kombëtare. Lidhjet e përbashkëta brenda sistemit karakterizohen në radhë të parë nga një njësi historike, nga një prirje unifikuese që synon në realizimin e një arkitekture të përbashkët, por, në një anë tjetër, edhe nga një prirje e vazhdueshme risish që nuk e mbyllin sistemin në një rreth statik, të çfarëdoshëm; duke e bërë atë njëkohësisht një sistem me elemente shndërrimesh të paprera. Sistemi i gjinisë së lirikës, ashtu si edhe sistemet e gjinive të tjera folklorike, nuk janë të palëvizshme. Ato përmbledhin në vetvete një sërë risish (inovacionesh) në funksion të nevojave të imponuara nga kushtet e reja historiko-shoqërore. Lirika jonë popullore, me tërë kmpleksitetin e llojeve të saj, është krijuar në rrjedhën e shekujve si një shpërthim i vetvetishëm i botës shpirtërore të popullit tonë. Në themel të kësaj krijimtarie qëndrojnë përpjekjet e përbashkëta për ta gëzuar dhe begatuar jetën, për ta ruajtur këtë trashëgim kulturor nga agresionet e armiqve që janë orvatur të na sundojnë dhe asgjësojnë. Këto pasuri të lirikës kanë marrë gjatë shekujve ngjyra kohore në përmbajtjen dhe në formën e tyre. Këtu gjejnë shprehje aftësitë krijuese të popullit tonë, lidhjet shumë të ngushta me vendlindjen, mjedisin karakteristik të atdheut, me krenarinë e patriotizmin, me forcën dhe vitalitetin e masave tona punonjëse. Ka midis tyre elemente mitologjike parakristiane, rite e besime që i përkasin epokave të lashta, të cilat, me gjithë kundërvënietdhe përpjekjet asimiluese të feve monoteistike, nuk e kanë humbur specifikën e tyre si dëshmi të shkallëve të zhvillimit shoqëror. Motivet e subjektet e vjetra ruhen nga tradita për një kohë shumë më të gjatë sesa marrëdhëniet shoqërore që i kanë krijuar ato. Megjithëkëtë ato shuhen kur futen në kontradikta mjaft të hapura me normat e kohës, ose zëvendësohen nga elemente të reja si ndodh p.sh. me krijimet tona të periudhës së socializmit. Ka raste midis këtyre të fundit si këngët e praktikat për dukuritë atmosferike, vshtjet etj. që kanë dalë nga qarkullimi; ka të tjera si këngët e nizamit, të kurbetit etj. që kanë humbur bazën jetësore të krijimit të tyre. Gjatë kësaj periudhe kanë filluar të futen elemente të reja, që i japin shumë llojeve të lirikës sonë popullore një kthesë

të rëndësishme, e cila e bën të domosdoshme përmbledhjen e tyre në botime të veçanta, mbasi fusin themele, koncepte e parime krijuese të reja, në krijimtarinë tonë folklorike. Të tilla janë p.sh. këngët për punën në fushën e industrializimit, të kolektivizimit bujqësor, këngë për patriotizmin socialist, për mbrojtjen e pronës shoqërore etj. Njohja e këtyre pasurive në tërë veçoritë e tyre të qëndrueshme dhe proceset e zhvillimit të tyre hedh dritë mbi origjinalitetin e kulturës sonë popullore, mbi talentin poetik dhe aftësitë krijuese të popullit tonë, mbi psikologjinë dhe vetëdijen e tij etnike. Studimi i këtyre pasurive ndihmon në njohjen e aspekteve të veçanta të ndërgjegjes së tij estetike, të thellësisë dhe çiltërisë së ndjenjave të tij, të prirjeve për të kthyer në këngë e valle të gjithë situatat e veçanta të shpirtit të kombit.

Llojet e lirikës popullore, të krahasuara me ato të lirikës së kultivuar kanë specifikën e tyre të veçantë. Jo vetëm përmbajtja e tyre ngërthen tema e subjekte të ndryshme, por edhe gjithë kompleksi i rrethanave që i kanë dhënë frymëzim koncepteve estetike, gjithë praktikat ceremoniale, ritmet e melodikës, shoqërimi me elegancën e valleve e të veshjeve popullore, u japin atyre një individualitet të posaçëm.

Ndër të tjera, këngët e djepit janë të pasura në fantazi dhe në mjete shprehëse. Sado e rëndë që ishte në të kaluarën jeta e përditshme, ato e çonin fëminë me pegasin e fantazisë në të ardhmet më të ndritshme: midis grigjesh, visesh të begatshme, përpjekjesh, luftrash, që t'u siguronin lumturinë e ëndërruar. I rritnin, i bënin «mbi shoqet e shokët e mëhallës», me plang, me nuse, me dhen e dhi, kapedanë, trima si «Skanderbegu», në ninullat e Luftës si «Enver Hoxha me partizanë». Këto imazhe poetike, që thëthiteshin me qumshtin e nanës mbeteshin themelitë mbi të cilat do të ngrihej tërë bota e perceptimeve artistike e së ardhmes së të voglit.

Këngët e dashurisë shpalosin ndjenjat e çiltra të të rinjve, të gërshetuara në rrethanat e jetës së dikurshme patriarkale. E dashura, mikja, në këto këngë është një figurë reale e fshatit shqiptar, një figurë e gjallë, dinamike. I dashuri e takon atë në mal duke kullotur bagëtinë, në fushë duke mbjellur e korrur, duke larë të kroi. Këngët shprehnin ndjenjat e qashtra që lëkundnin

zemrat e të rinjve. Vajza flet kokunjur me turp, me frikë mos e shohin bota, ndërsa djali ruan tonin burrëror. Fjalët e tyre janë të matura edhe në shqetësimet më të mëdha shpirtërore. Bukuria e vajzës përshkruhet me tabllo të gjalla. *Mike me shami mënjanë,/ ngadalë se dogje fshanë.* Epitetet merren nga mjedisi i jetës fshatare. Vajza është thëllëzë mali, sorkadhe, milonjë leshraverdhë, trëndelinë etj. Këngët e Veriut priren shpesh nga paraqitja e vlerave fizike të vajzës duke arritur ndonjëherë deri në tone natyraliste. Nën ndikimin e traditave epike ka raste këtu, kur ato sjellin edhe një farë fabule në ndërtimin e tyre, siç ndodh p.sh. me këngët e ndarjes së të dashurve nga transumancat, kurbeti etj.

Në repertorin e këngëve të dashurisë gjenden motive, vërtet të thjeshta, por plot emocione të thella e realiste, që hedhin dritë mbi kushtet në të cilat është zhvilluar në të kaluarën kjo ndjenjë e madhe njerëzore në botën e të rinjve tanë. Ka në to rrethana që tregojnë vështirësitë, pengesat, thashethemet, ndrydhjet e personalitetit të tyre nga normat kanunore patriarkale; kurse ka edhe motive me frymë elegjiake nga vdekja e parakohshme e ndonjerit prej të dashurve etj. Megjithëkëto, në qëndër të këtij repertori mbetet kurdoherë vlerësimi i dashurisë si një ndjenjë e madhe e optimiste, si një fenomen njerëzor shumë i rëndësishëm që shpie në krijimin e familjes, në vazhdimësinë e jetës dhe jo si një ndjenjë «konsumi» ku kërkojnë ta katandisin «konsumistët» e shoqërisë borgjeze.

Një vend të veçantë ze në lirikën tonë popullore, dasma, Ceremoniali i saj, për shkak të vëmendjes së vazhdueshme që i ka kushtuar njeriu martesës gjatë zhvillimit të shoqërisë njerëzore, është mjaft i pasur. Shihen këtu, siç u përmend edhe më lart, gjurma kulturash dhe sistemesh ekonomiko-shoqërore të ndryshme: elemente të martesave të hershme me rapt, bestytni për ruajtjen nga forcat e këqia, për shtimin e të martuarve dhe të fisit, mbeturina juridike për të drejtat që gëzonte dikur, natën e martesës, i pari i fisit, rite për ruajtjen e epërsisë patriarkale, për shtimin e familjes me djem etj. Këngët e dasmës janë të lidhura me fazat e zhvillimit të saj; me ritet e fejesës, e ato të përgatitjeve të druve, miellit, brumit, me ardhjen e miqëve, me ekspozimin e pajës, me veshjen e nuses, rruajtjen e dhëndrit, me nisjen e kthimin e krushqëve, me vënien e nuses në valle, me familjarizimin në mjedisin e ri të shtë-

pisë së dhëndrrit, së fundi me mbylljen e dasmës dhe gostitë që bëheshin pas martesës. Të gjitha këto lartësonin dashurinë, besnikërinë, bashkëshortore, familjen, fëmijët, vazhdimësinë e jetës. Me këto kënge e praktikat ceremoniale, me përcjelljet dhe pritjet e krushqve, me dialogët koralë, me bukurinë e larminë e kostumeve, buçitjen e daulleve e krismat e pushkëve, me dollitë, urimet, humorin e harenë e përgjithshme, dasma merrte pamjen e një spektakli festiv, që mbetej si një nga ngjarjet më të gëzuara publike, në kushtet e rënda të jetës së dikurshme të masave tona punonjëse.

Një atmosferë të kundërt krijonin vajet, tek të cilat gjenden gjithashtu vlera të shumta poetike dhe një sërë praktikash zakonore me zanafillë të lashtë. Në Veri ka qenë praktikuar deri në prag të Çlirimit gjama, një lloj vajtimi që bëhej nga burrat, shoqëruar me lëvizje të caktuara të trupit, me rrahje të kraharorit, dikur edhe me çjerrje të fytyrës. Njëri prej gjamatorëve improvizonte, duke luajtur rolin e korifeut, ndërsa të tjerët përsëritnin vargje klishe më shumë me thirrjet *«Eh-eh-eh.»* Gjama niste me shprthime ekspresive: *I mjeri u për ty o NN!! mjeri u për ty o vlla (axhë, baxhanak, mik, shoq,* etj. sipas rastit). Në to shfrytëzoheshin edhe formula të tjera (të kristalizuara nga tradita). Mbi këto skema përshkruhej jeta e të vdekurit-mençuria, trimëria, mikpritja, aftësitë e tij të veçanta. Me të tilla vajtime nderoheshin sidomos ata që binin trimërisht nëpër luftëra ose ata që gëzonin një nderim në rrethin shoqëror. Një shembull të këtyre traditave e gjejmë te Barleti në gjamën që bën Leka Dukagjini për vdekjen e Skëndërbeut. Gjurmë akoma më të lashta na sjell cikli i kreshnikëve në vajin e njohur *«Ajkuna kjan Omerin»*, ku shprehet me një forcë e bukuri të jashtëzakonshme dhembja e nënës për humbjen e të birit.

Në përgjithësi të vdekurin e vajtojnë gratë. Njëra, aio më e afërta a më e dashura shpreh ndjenjat e dhembjes së saj, ndërsa të tjerat përsërisin thirrma vajtuese. Vajtimin e bëjnë zakonisht familjarët dhe miqtë e të vdekurit. Por në të kaluarën, në raste të veçanta, merreshin për vaje edhe gra që dinin të qanin. Thuhej në të tilla raste se i vdekuri qahej me *vejme* (Elbasan), me *katrrime* (Tiranë), me *bote* (Jug).

Vajet kanë karakter improvizues dhe shfrytëzoh

vetëm në çastet ceremoniale të vdekjes. Por tekste të krijuara nga rapsodë të talentuar për vajtimin e njerëzve të rënë heroikisht nëpër luftëra, ktheheshin ndonjëherë edhe në këngë trimërie, duke u çliruar nga refrenet dhe elementet e tjera elegjiake. Në këtë vazhdë janë kënduar si këngë trimash një sërë vajesh për dëshmorët e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare.

Vajet dallohen për pasurinë e figurave-krahasimeve, epiteteve, similitudave etj. që krijohen me aftësi nga improvizatorë të talentuar dhe kristalizohen nga tradita. Kanë mbetur në fondin e qëndrueshëm të vajeve vargjet për gratë që kanë qenë shtylla të shtëpisë: *M'i hoqe kyçet e mezit,/ si trimi armët e brezit...* (Labëri); për një luftëtar që s'e njihte frikën: *Zemra jote me çika,/ syri yt me shtatë drita... Kordhën e maje me dhëmbë,/ dyfekun' e çkrehje ma këmbë* (J. G. Hahn, Alb. Stud. Vëll. II 134); për një fëmijë që këputet në lulen e jetës: *T'i m'u pajke (pike) si molla në gem,/ ti m'u pajke si zogu n'flurem (fluturim)* (Lurë).

Vajet, me gjithë karakterin e tyre elegjiak, shprehin me një ndjeshmëri të thellë dashurinë për jetën, meditime, për t'i mbyllur rrugën vdekjes. Ato për të rënët në luftërat çlirimtare mbartin elemente patriotike. Kurse vajet për dëshmorët e Luftës Nalionalçlirimtare përshkohen nga idetë e çlirimit të atdheut e të popullit, nga idetë optimiste për ndërtimin e një bote të re: *Lule more trima,/ që ratë për atdhe,/ ju kish rritur nëna /për një botë të re.*

Të një natyre të afërt me vajet janë këngët e nizamit, që lindën në kushtet e rënda të pushtimit osman. Me vuajtjet e fatkeqësitë që krijonte jeta ushtarake, sidomos me tragjedinë e humbjes së djemurisë nëpër luftërat ku i shpinte pushtuesi, këto këngë morën karakterin e një vajtimi të përgjithshëm publik: *Dal në brek e shikoj fshanë,/ derë më derë po qajnë,/ u vanë djemtë nizamë... Qani nëna, sa të shëmbi,/ mundim'i djemve që bëni,/ u vate për dhjamë qeni...* (Labëri)

Tragjedinë e kësaj plage të dikurshme na e sjell, me tërë tendosjen e saj shpirtërore, cikli patetik gjithëkombëtar i vdekjes së trimit — i këngëve *Mbeçë more shokë, mbeç... Ku po këndon njaj zogu i zi* etj.

Varfëria ekonomike, e krijuar në kushtet e pushtimeve të huaja dhe të sistemeve antipopullore u bë burim edhe për një cikël tjetër këngësh me karakter po elegjiak — për kën-

gët e kurbetit. Motiv qëndror i tyre mbeten plagët e rënda shoqërore që hapte «ksenitia», mërgimi në Stamboll, Misir, Vllahi, Francë, Amerikë: dramat familjare, ndarjet, shpeshherë, të përjetshme nga nënat, nuset, fëmijët, vuajtjet e mërgimtarëve nëpër vise të panjohura, malli i pashuar për vendin e njerëzit. Këngët e kurbetit janë lotët e një jete të tillë: *O Stamboll i shkretë,/ të rëntë zjarri, të djegtë;/ rëntë zjarri an' e mb'anë,/ që na mban ti burrat tanë... Dyzet dit në det të zi,/ zjarri moj Ameriqi.*

Brenga e përgjithshme dhe malli i pashuar për mëmëdhenë e braktisur, krijoi edhe në lirikën arbëreshe një cikël të veçantë elegjiak-patriotik. Krijime të këtij cikli kanë fiksuar çaste që ngjallin emocione të thella shpirtërore nga tragjedia e largimit të këtyre popullatave: çaste heroizmi, nderi, sedre kombëtare. Ato përshkohen tej e tej nga kujtimet plot ëmbëlsi të trishtuar të atdheut të largët, nga shpresat sado të vagëlluara, por këmbëngulëse, për t'u kthyer ndonjë ditë në gji të tij.

Lirika popullore karakterizohet prej një gjerësie tematike, që i përgjigjet hapësirës së botës shpirtërore të masave punonjëse. Në pasuritë e saj gjen pasqyrim çdo rrethanë e veçantë që lëkund ndjenjat e mendimet e tyre. Zgjerohet hapësira e saj me këngët që shprehin ndjenjat e protestës kundër formave të ndryshme të shfrytëzimit ekonomiko-shoqëror-ndjenja të revoltës kundër formave administrative shtetërore të pushtuesit, kundër shtypjes kombëtare, dhunës, forcës, sistemit të taksave etj.: me ato kundër shtypjes klasore-kundër feudoborgjezisë, obskurantizmit fetar. Nga një anë tjetër në hapësirat e lirikës hasen gjithashtu tema që shprehin admirimin për bukuritë e natyrës, kënaqësitë që provon njeriu në ngadhnjimin e së mirës, të së drejtës, të së vërtetës, ndaj së keqes e gënjeshtrës; të përparimtares e demokratikes ndaj së vjetrës, konservatores e reaksionares; ka vargje argëtimesh e lodrash; ka motive didaktike për mosha e gjini të ndryshme etj.

Krijimet e lirikës sonë popullore dallohen me pasuritë origjinale të mjeteve të shprehjes stilistike. Në shumëllojshmërinë dhe elegancën e tyre ndihet shpirti popullor, brishtësia dhe hapësira e ndjenjave të masave tona punonjëse. Ato na japin konceptet e popullit për natyrën, botën që na rrethon, forcën imagjinuese e talentin e tij poetik. Burim frymëzimi, në këngët tona lirike për krijime epi-

tetesh krahasimesh metaforash etj. bëhen trupat qiellorë--dielli, hëna, yjet. Me shkëlqimin e tyre janë ndërtuar figura me frymëmarrje të gjerë emocionale, shprehet gazi e hareja që sjell lindja e fëmisë: *Të dielën, që me saba,/ ç'u këput një yll e ra,/ iu bë NN-it vëlla* (Kl 3): dëshirat dhe ëndrrat e qashtra që vijojnë prej gojës së nënave në ledhatimet gjumësjellëse të ninullave: *Flej mori cuc' e mshili sytë, kur t'm'i çilsh, i çilsh si hyjtë* (Folklorë III 20); krahasohet bukuria magjepse e së dashurës: *Grykergjëndeja kur shkon,/ as na flet as kuvendon,/ ashtu si e kish zakon,/ si dielli na rështron,/ lëshon shënjë na rerbon* (Hahn 131).

Në lirikat shfrytëzohen dendur malet për krijime figurash me përpjestime të mëdha. Vëllimi dhe pesha e tyre gjigande, qetësia shekullore dhe qëndrimi madhështor, i kanë dhënë shkas fantazisë popullore për personifikime edhe hiperbolizime çastesh të thella psikologjike. Në fatkeqësi të rënda malet «gjëmojnë» «rënkojnë» «kullojnë serrë», «mbajnë zi». Ato ftohen për t'u bërë jehonë vuajtjeve të mëdha shpirtërore. Nga ana tjetër me to ndërtohen figura po me përmasa të tilla edhe për ndjenja gëzimi, siç është p.sh. mbushja e tyre me lule e dushk nga kalimi i krushqëve, ulja që t'i hapin rrugë hënës (nuses) për të dalë.

Një vend të gjerë zënë në figurshmërinë e lirikës shpendët-pëllumbi, thëllëza, sqifteri, gjeraqina, petriti, guguçet, dallëndyshet, libardhat, lejlekët etj. Populli zgjedh me një aftësi të jashtëzakonshme nga mjedise që njeh brez pas brezi prej shekujsh elementet më tipike të ngjashmërive të objekteve që krahason. Tek një nga zogjtë e preferuar të figurave të këngëve të dashurisë e të dasmës, te thëllëza p.sh., vlerëson jetën e saj të lirë, shkathtësinë e fluturimit, po edhe ndjeshmërinë para rrezikut, që i krahason me shkathtësinë, ndjeshmërinë, ndruajtjet e vajzës. Ndjenjat e zjarrta të dashurisë gjejnë shpesh shprehje në këngët e bilbilit. Gjeraqinat, libardhat, dallëndyshet, guguçet, japin krahasime e metafora që simbolizojnë, përkatësisht, shkathtësinë, zhdërvjelltësinë, druajtjen, bukurinë, qëndrimin e përmbajtur të nuses: ndërsa sokoli, sqifteri, petriti — forcën, krenarinë, hijeshinë e dhëndërrit.

Bota bimore me larminë e llojeve, të ngjyrave, të erërave etj. është një tjetër fushë që ka frymëzuar figurshmërinë poetike të lirikës. Elementet më të preferuara mi-

dis tyre janë lulet e drurët e maleve tona — trëndelina, manushaqja, kaçeja, manxuraja, thana, pjergulla, shega, molla, dardha, qiparizi, hala në bjeshkë. Në figurat e këngëve lirike shfrytëzohen gjithashtu (flutura, xixilloja, bukureza etj.), elemente nga bota minerale (floriri, argjëndi, gurët e çmuar), objekte të përpunuara nga mjeshtëri të ndryshme.

Prania e elementeve që shfrytëzohen në tërësinë e mjeteve stilistike, prejardhja, cilësia, gjerësia e përhapjes dhe stabiliteti i tyre, harmonizimi i konkordancave në paraqitjen e së përgjithshmes dhe të tipikes së dukurive të jetës ngrenë probleme me interes si për vetë sistemin e figurshmërisë poetike, ashtu edhe për çështje të tjera të gjenezës dhe karakterit të poezisë. Prania dhe stabiliteti i disa elementeve të caktuara — bjeshka, sorkadhja, thëllëza, thana, pjergulla, shega: i disa formave në strukturën e figurave në epitetet, krahasimet, personifikimet, alegoritë etj., jo vetëm në krahinat e ndryshme të vendit (Veri e Jug), po edhe në folklorin e diasporës hedh dritë mbi unitetin e traditave tona folklorike që nga periudha e mesjetës. Pasuria e elementeve nga mjedisi i jetës fshatare, nga fauna dhe flora malore, rrënjët e tyre të thella në figurat poetike, sigurisht nuk mund të shkëputen nga karakteri i traditave blegtorale dhe bujqësore të popullit tonë. Ngjyrat e veçanta të objekteve që shfrytëzohen në figurat ndihmojnë për gjeografizimin e krijimeve poetike. Sorkadhet, sutat sumbullore, thëllëzat, bredhat, trëndelina etj. të çojnë në viset malore të vendit; kojrrilat lejlekët, mjellmet, nerënxat e portokallet në viset fushore e bregdetare; lulet e kultivuara — trëndafilat, esheboja, karafilat e zambakët — në folklorin qytetar. Rrezet e përhapjes së disa objekteve të krahasimit, drejtimet, përparshmëritë e tyre ndihmojnë shpeshherë për analiza e konkluzione të rëndësishme si brenda kuadrit të folkloristikës kombëtare, ashtu edhe në atë të marrëdhënieve me vendet fqinj. Edhe në rrafshin diakronik, figurat me relikte mitologjike (me zana, orë, drangoj), ato me objekte të prejardhur nga sfera të ndryshme ekonomike e kulturore (florinjtë e Venedikut, duketët, kollonatat e Serezit, hajmalitë me flutura, pallat me gajtanë, harbitë e lara me flori etj.) shtrojnë probleme studimore me interes për brendinë e tyre shoqërore, për lokalizimin kohor e gjeografik.

Rol të rëndësishëm në lidhjen e brendshme të këngës

luan ritmi, organizimi i fjalës së tekstit dhe i tingujve të melodisë saj. Ritmika e këngëve popullore në lirikë është plot jetë. Ajo i përgjigjet me një harmoni e bukuri të veçantë rregullsive të caktuara. Këngët rituale, të lodrave të të vegjëlve etj. janë ndërtuar me vargje të thjeshtë -2, 4, 5, 6 rroksha që sjellin elemente rudimentale të metrikës sonë popullore. Vargu karakteristik për shumicën e llojeve të lirikës sonë është 8 rrokshi. Në disa raste, sidomos në zonat juglindore, përdoren edhe 6 rroksha të dyzuar; në disa raste të tjera bëhen kombinime të 8 rrokshi; edhe me 4 e 6 rroksha të refrenit.

Zakonisht vargjet mbarojnë me asonanca dhe rima të puthura. Mungesa e rimës flet për një ndërtim arkaik. Këngët janë në monokolonë. Ndërtimi strofik niset kryesisht nga kërkesa të melodisë apo të një organizimi të veçantë të aksionit, siç ndodh në këngët agadike, iterative. Praktika e strofave katërshe me rima të kryqëzuara etj. paraqit raste të rralla dhe i përket shpeshherë ndikimeve të poezisë së kultivuar.

Rol të posaçëm luan në këngët e lirikës popullore refreni, që në disa raste, si në vajet, në disa këngë dasme, dashurie, etj. merr funksione korale.

Refreni nxjerr në pah idenë qendrore të këngës. Ai i nënvizon me një vijë të qartë dhe i bën si të prekshme me dorë virtytet themelore të heroit — nuses, dhëndrrit, mikes etj. Me përsëritjet e vazhdueshme ai tërheq vemendjen e dëgjuesit dhe lë mbresa të pashlyeshme në ndërgjegjen e tij: Do të marr, pa marr' s'të le./ *buzëkuqe kadife!...* mbike nerënxa në det/ *nerenx-o!...*'. T'enjten të vijnë sinitë,/ *yll moj hënë, yll moj dritë!...* Lumthi ti more baba./ *Lumthi ti!*. Te këngët e përvajshme, me refrenet, dalin në relievi brenga e ndjenja të dhimbshme: Oj Fush' e Korabit,/ *oj e mjera une!...* Në mes t'atyre dy male./ *o lele, lel bobo!...* Vemendje tërheqin me lashtësinë dhe funksionet e tyre artistike edhe refrenet onomatopeikë.

Kënga lirike me elementet dhe organizimin e saj të posaçëm ritmik, është e prirur për t'u kënduar në valle. Në këto raste dhe në ato të interpretimit muzikor metrika e vargut merr një shtrirje tjetër, duke u zgjeruar me pjesëza mbushëse *(tha, more, vaj, oh)*.

Melodité e këngëve lirike janë më të larmishme sesa të epikës. Zbulohen në to aspekte të ndryshme të botës shpirtërore sipas specifikës së zhanrit. Çdo lloj i lirikës

— këngët e lindjes, ninullat, këngët e dashurisë, të dasmës, të mërgimit ekonomik e ushtarak, vajet etj., kanë intonacionet e tyre. Melodinë, ashtu si edhe tekstet, ndryjnë frymën e historisë. Me tonalitetin e metrikën e tyre virtuoze ato i japin pulsin këngës. Ndërtimet melodike gjallërojnë fjalët edhe në rastet kur këto janë vetëm një recital i thjeshtë.

Lumi i ndjenjave të lirikës me gjithë atë kompleksitet përjetimesh të larta njerëzore, me motivet e panumërta që pulsojnë në tekstet e melodinë e këtyre këngëve, me ngjyrat e pafundme të peizazhit dhe të mjeteve shprehëse, me gjithë atë rrjedhë të pashtershme psikologjike që gurgullon në melodinë e këngëve të djepit, të dashurisë, të dasmës, të putirit, në këngët e tepsisë, në vajet, në këngët që këndohen me fyt nga vajzat malsore, në bjeshkë, te këngët e shatit, të lodrave etj., janë dëshmi e aftësive krijuese, e talentit poetik të masave tona punonjëse. Të gjitha këto e bëjnë lirikën një monument të kulturës sonë kombëtare. Ato formojnë njëkohësisht ndihmesën tonë në tërësinë e kulturës së përgjithshme.

Shtresat kulturore të lirikës janë mbrujtur në historinë mijëvjeçare të popullit tonë. Pjellë e një zhvillimi të përhershëm, ato kanë pësuar shndërrime të vazhdueshme. Me rëndësi është të përqendrohet vemendja në këtë kuadër te disa rrjedha të reja të botës shpirtërore bashkëkohore. Është e njohur ndjenja e patriotizmit që ka ushqyer një sërë këngësh të lirikës sonë tradicionale. Kjo ndjenjë në kushtet bashkëkohore ka marrë një dimension të ri. Nëse format e hershme të riteve e praktikave të dikurshme patën prodhuar llojet e nënllojet e lirikës tradicionale me theks më shumë zakonor: këto ndjenja bashkëkohore po i japin shkas sot lindjes së lirikës sociale me një theks kryesisht politik.

Me këtë zhvillim diakronik dhe hapësinor të llojeve e të nënllojeve të lirikës është i lidhur edhe problemi i njësisë kombëtare dhe i larmisë krahinore të këngëve. Vetë zhvillimi i cikleve e temave të njëjta të lirikës — këngëve të lindjes, të djepit, dashurisë, dasmës, nizamit, kurbetit etj., flet për atë njësi të përbashkët që vihet re jo vetëm në gjymtyrët e brendshme të kombit, por edhe në ato të shkëputura nga atdheu shekuj më parë, siç dëshmon folklori i ngulimeve të diasporës. Për këtë fakt flasin gjithashtu edhe shtrirjet e mjaft dukurive të

veçanta në sistemin e strukturave artistike — të objekteve të figuracionit, të ritmeve etj.

Me të drejtë është theksuar nga studiuesit tanë: «Një ndarje gjeografike-regjonale e këngëve popullore shqiptare nuk mund të ndërmirret as nga brendia e tyre shpirtërore, nga kuptimi i botës, as nga ana e tyre formale, as edhe nga mjetet e brendëshme të shprehjes si metaforat e figurat. Sepse këto elemente janë përfaqësuar këtu kudo me të njëjtën mënyrë, pra studimi i tyre jep si përfundim shumë më fort njësinë e ngjeshur të tyre sesa ndarjen e këngës popullore shqiptare. Një ndarje mund ta bëjmë më lehtas pas mjeteve të jashtme të shprehjes nga ana metrikeritmike dhe muzikale».[1]

Faktorët e përbashkët historiko-kulturorë krijojnë edhe dukuri të përbashkëta. Megjithëkëtë investigimet diakroni-sinkroni, krahas këtyre lidhjeve të përbashkëta gjithëkombëtare, nxjerrin në pah edhe elementet e veçanta krahinore që vihen re qoftë edhe në fasadat e tyre.

Lirikat lindin zakonisht në truallin e gjerë dhe të tensionuar të ndjenjave masive popullore. Për vetë karakterin e tyre social ato kanë shpeshherë si autorë gratë-nënat, motrat, bashkëshortet që kanë shprehur ndjenjat e tyre të fuqishme — mallin e tyre të pashuar për njerëzit e dashur që u kanë mbetur në mërgim, për humbjen e bashkëfamiljarëve, dashurinë për të afërmit etj. Shpesh këngët lirike improvizohen në proceset themelore të jetës, sikurse ndodh me këngët e lindjes, të djepit, në fazat e ndryshme të dasmës, në vajet etj. Pa rënë në absolutizime, mund të thuhet se te krijimi dhe bartja e këngës lirike dallohet më shumë pjesëmarrja e gruas, kurse te kënga epike pjesëmarrja e burrit. Ndryshe nga autorët e këngëve epike, që i imponohen auditorit me aftësitë e tyre krijuese dhe interpretuese, autorët e këngëve lirike shkëlqejnë e zhduken pa bujë, duke u mbuluar nga mjegulla e anonimatit. Megjithëkëtë ato shprehin situata të thella shpirtërore, situata tipike të farkëtuara në kudhrën e jetës, duke kombinuar emocionet e shijet e tyre individuale me ato të masave të gjera popullore. Krijimet e tyre, të hartuara sipas tipologjisë, strukturave dhe ligjësorive specifike tradicionale, dendur janë me një nivel artistik të paarritshëm. Le të sjellim për ilustrim ndonjë

1) E. Çabej: Studime gjuhësore vëll. V f. 127-128.

shembull. Tradita si autorë të njerës prej kengeve më përfaqësuese të mërgimit tonë ekonomik. kënges aq të njohur kuksiane «Moj Fush' e Korabit», shenjëzon një nuse të re nga fshati Radomir, e cila kishte përjetuar me tërë dramat e veta plagët e rënda të kurbetit. Thuhet se bashkëshorti i saj për vite të tëra me radhë i kalonte muajt e verës në bjeshkët e Korabit dhe muajt e dimrit në kullotat bregdetare të Selanikut. Kënga jep një kuadër të mahnitshëm të gjendjes shpirtërore të kësaj nuseje të re që nuk i takonte të qëndronte me bashkëshortin e saj veçse dy herë të vetme në vit (kur ngjitej dhe ulej nga bjeshkët e Korabit). Në vargjet e saj ka realizëm, çiltëri ndjenjash, klithje, dashuri, xhelozi, revoltë, shpërthim. Heroina mallkon *«O moj Fush' e Korabit,/ seç na erdhe hakit,/ seç na dave shtratit»*. I shoqi nga kujdesi për bagëtinë dhe nxitimi i nisjes harron në shtrat elemente simbolike «mandilin», «qostekun e sahatit», «çibukun» etj. Ajo e përshkruan me sy të përlotur rrugën nga do të kalojë me grigjen e tij: Vracën, Urën e Kvirit, Vasijen, Sllatinën e qendrat e tjera nga do të përshkojë deri në Selanik. Këto nuk jepen thjeshtë si toponime, por si emërtime funksionalë të një itinerari që i grabit qenien më të shtrenjtë. Flitet aty për dyshimet e shqetësimet që i ngjallen në mendje *«Vajzat e Sllatinës,/ me tre bishta shpinës»*, që mund t'ia rrëmbejnë zemrën njeriut të saj më të dashur; përmenden sllavet e greket që rrezikojnë ta bëjnë për vete atje në mërgim me shërbimet e lajkat e tyre etj. Kënga është e vjetër thotë tradita. Në të shpërthen një botë e tërë ndjenjash të çiltëra, të brishta, me një paraqitje sa të natyrshme aq edhe të thellë e fisnike. Kënga njihet prej disa brezash nga të mëdhenj e të vegjël në gjithë Kukësin dhe krahinat për rreth. Thuhet se s'ka bari të këtyre anëve që të mos e dijë të plotë ose të përmbledhur tekstin e saj. Ajo jeton si një dhijatë, si një ngushëllim i thellë që i heq bariut kuksian dhembjet shpirtërore, i heq dëshprimin, i këput distancat, e bie në vatër, në shtratin e tij familjar. Fakti që zhvillimi poetik është në vetën e parë dhe me një strukturë verbale të dukshme vetiake nuk i kufizon efektet e saj, përkundrazi u jep një hapësirë të një madhësie që rrezaton në tërë etninë.

Të njejtat fjalë mund të thuhen për vajin aq të njohur të asaj nëne malësore nga Gruda, që vajton vajzën

e vetme, vdekur në kushtet e kaosit të normave drakoniane të kanunit dhe të një pshtjellimi të përgjithshëm kombëtar «*Ku a kanë mirë me ndjellun zi/ Hej, hej!*» Krijime të tilla nën miratimin e farkëtimin kolektiv, i japin lirikës sonë popullore një potencë ndjenjash dhe vlerash artistike të paarritshme.

Sikurse është nënvizuar edhe në fillim tërësia e materialeve të botuara dhe atyre arkivale bashkë me dëshmitë dokumentuese përkatëse, me fotografimet e filmimet e rapsodëve, të valleve, të veshjeve popullore, të zakoneve e praktikave ceremoniale etj. përbëjnë një panoramë të plotë të pasurive të lirikës sonë popullore që lejon ndërmarrjen e një botimi të gjerë brenda korpusit të folklorit shqiptar dhe të trashëgimisë kulturore kombëtare të popullit tonë. Një problem i rëndësishëm që del nga një ndërmarrje e tillë është padyshim ajo e klasifikimit të këtyre materialeve për t'i paraqitur ato në një tërësi organike, në një sistem me ligje koherente të krijimit e të evolucionit, për t'i vendosur këto cikle në një radhë të tillë që të çojnë nga një lloj në tjetrin në mënyrë të natyrshme dhe harmonike. Lirika, përsa i përket përkufizimit si gjini letrare, ka disa epërsi ndaj gjinive të tjera; por kur futesh në nënndarjet e saj, në llojet dhe përbërjen e tyre, lindin probleme që e vështirësojnë mundësinë e një klasifikimi adekuat universal. Në letërsinë e përgjithshme folklorike janë praktikuar skema të ndryshme. Janë ndarë këngët lirike p.sh., në: 1. Këngë zakonore; 2. Mitologjike; 3. Pune; 4. Luftarake; 5. Familjare; 6. Dashurie; 7. Humoristike e satirike.

Në ndonjë rast është marrë si bazë për klasifikimin e tyre shoqërimi me valle a me instrumenta muzikorë etj. Në përvojën tonë studimore pas Çlirimit kanë filluar të përdoren dy nënndarje të mëdha të kësaj gjinie: 1. Lirika familjare dhe 2. Lirika shoqërore. Në të parën janë përfshirë temat nga lindja deri në varr; ndërsa në të dytën këngët e punës, të mërgimit ushtarak e ekonomik, kundër shfrytëzimit klasor. etj.[1]

Në klasifikimin dhe tipologjinë e një gjinie letrare duhen mbajtur parasysh disa parime: a. Të njihen ligjet

1) Një ndarje e tillë bëhet dhe në «Historinë e letërsisë shqipe» vëll. I, Tiranë 1959.

e krijimit, të qarkullimit dhe të zhvillimit të saj — koha e zanafillës, elementet fikse dhe ato të lëvizshme: të dallohen strukturat arkaike prej atyre që përftohen më vonë. b. Të shtrihen këto si në fushën e tekstit, ashtu edhe në atë të melodisë. c. Të hierarkizohen elementet morfologjikë për përcaktimin e teksteve, e tipeve melodikë, nëntipeve e varianteve etj.

Duke pasur parasysh këto kërkesa do të veprohet edhe në sistemimin e llojeve të ndryshme të lirikës sonë popullore. Në radhë të parë mendojmë të ruhet në vija të përgjithëshme praktika e ndarjes së lirikës në dy fushat e mëdha. I. Lirikë shoqërore dhe II. Lirikë familjare. Megjithë ndonjë papërshtatshmëri të tyre (ka raste kur emërtimi lirikë shoqërore nuk mund të veçohet nga cikle të lirikës familjare, sikurse edhe anasjelltas) ndarja në këto dy fusha ndihmon për sistemimin e materialeve në dy grupe që i lidh në vetvete një parim funksional. Teza marksiste sipas së cilës produkti shpirtëror integrohet rregullisht në prodhimin material dhe prejardhja kronologjike e vetë këngëve të sugjerojnë një klasifikim pak a shumë të tillë: I. 1. Në fushën e parë, të lirikës shoqërore, të përmblidhen: a. këngët rituale të punës b. këngët për festat popullore kalendarike, c. Vargjet e këngët për yshtjet, dukuritë atmosferike, për lulet, zogjtë e kafshët. 2. Në një grup të dytë të përfshihen këngët humoristike për marrëdhëniet shoqërore dhe 3. në një të tretë këngët për mërgimin ekonomik e ushtarak. 4. Kurse një grup i fundit t'u kushtohet këngëve të lirikës politike.

II. Në fushën e dytë, në lirikën familjare, të ndiqej strukturimi sipas parimit të njohur të rrjedhës së jetës: 1. Këngë për lindjen e ninullat; 2. Vargje e këngë për të vegjëlit, lodrat etj. 3. Këngët e dashurisë. 4. Këngët e ceremonialit të martesës dhe 5. Vajet e gjama.

Llojet me gjerësi të veçantë si p.sh. këngët e dashurisë, të dasmës etj. do të jepen në dy ose më shumë vëllime, të radhitur njeri pas tjetrit. Vëllimi i fundit që do të mbylli serinë do t'i kushtohet këngëve të lirikës politike edhe për faktin se në të do të përfshihen krijime për ngjarje përkatësisht më të reja.

Kështu seria do të paraqitej edhe me plotërinë e duhur, edhe me një vazhdimësi të harmonishme e organike.

Në zgjedhjen dhe paraqitjen e materialeve do të ndi-

qen të njëjtat parime, që janë ndjekur edhe në vëllimet e serive të tjera.

Do të përfshihen në to materiale të botuara dhe të pabotuara duke u dhënë përparësi teksteve më të plota dhe më të realizuara artistikisht.

Karakteri i këtyre botimeve për ta paraqitur sa më gjerësisht dhe më besnikërisht jetën e popullit në të gjitha rrjedhat e saj, nga realiteti shoqëror deri në shfrimet intime individuale do të bëjë që të paraqiten në këto vëllime edhe materiale me ndikime nga sistemet e ndryshme shfrytëzuese dhe ideologjia e klasave në fuqi. Në një sërë tekstesh do të vihen re edhe kufizime botëkuptimore të masave punonjëse, të luftës së tyre në kushtet e prapambetjes kulturore për mposhtjen e forcave të natyrës. Do të tërheqin vemendjen në këto materiale edhe tekste me ndikime nga ideologjitë fetare, me besime e botkuptime të errta që kanë qenë të pashmangshme në një stad të ulët të zhvillimit ekonomik e shoqëror. Megjithë mangësitë e tyre, këto janë të domosdoshme për të dokumentuar rrugën e vështirë dhe etapat e zhvillimit nëpër të cilat kanë kaluar masat punonjëse me luftën e tyre të vazhdueshme për mposhtjen e forcave të errëta, regresive, për të dalë në rrugën e drejtë, të begatisë dhe të përparimit. Këto të dhëna janë të domosdoshme për t'u përgjegjur kërkesave studimore si të folkloristëve, ashtu edhe të studiuesve të fushave të tjera — etnografëve, historianëve, sociologëve, estetëve, kritikëve të letërsisë. Sido qoftë elemente të tilla botëkuptimore, doke, zakone e besime të kota janë fare të kufizuara në krahasim me gjithë ato materiale ku shkëlqen realiteti i jetës, optimizmi i përhershëm i popullit, besimi i patundur në forcat e tij për arritjen e fitoreve.

Në ndërtimin e vëllimeve, zgjedhjen dhe paraqitjen e këngëve, do të ndiqen të njejtat parime që janë ndjekur edhe në vëllimet e serive të tjera.

Si rregull do të paraqiten tekstet më të plota dhe më të realizuara artistikisht midis materialeve të botuara dhe sidomos atyre arkivale. Tekstet bazë do të shoqërohen edhe me variante kur këto sjellin elemente të reja si nga përmbajtja ashtu edhe nga përhapja gjeografike dhe vlerat artistike. Në çdo tekst do të jepet vendi dhe koha e mbledhjes. Për tekstet e botuara, kur mungojnë të dhënat, do të jepet si kohë e mbledhjes viti i botimit të vëllimit

përkatës. Kështu p.sh. për tekstet e marra nga «Bleta shqiptare» e Th. Mitkos, «Valët e Detit» të S. Dines, «Visareve të Kombit» vëll. III. V. etj. do të jepen përkatësisht: vitet 1878, 1908, 1938, 1944.

Në redaktimin gjuhësor janë ruajtur me besnikëri veçoritë e të folmeve të krahinave përkatëse. Për të shmangur luhatjet fonetike etj. është vepruar sipas shënimeve që jepen në pasqyrën e posaçme në fund të vëllimit.

*

* *

Në vëllimin e parë të serisë së Lirikës janë paraqitur këngët dhe praktikat rituale që lidhen me punën, festat popullore kalendarike, natyrën e dukuritë e saj. Këto fusha marrin përparësi jo vetëm nga pesha që kanë si kategori të rëndësishme të gjinisë, po edhe si një tërësi etnokulturore me një njësi të përbashkët normash të krijimit dhe të evolucionit. Ato lidhen midis tyre nga përmbajtja e temave dhe arkaiciteti i elementeve semantikë e morfologjikë të ndërtimit të tyre, nga karakteri i strukturës dhe sistemi i konvencioneve të tyre artistike.

Nëpërmjet të këtyre krijimeve ne njihemi me etapa të hershme të artit popullor, me hapat e para që hedh mendimi poetik i popullit në rrugën e zhvillimit të tij. Dhe këto hapa fillestare na qartësojnë vështrimin mbi rrugën e zhvillimit të përgjithshëm të letërsisë sonë popullore, na fusin në botën e ndërlikuar të faktorëve ekonomiko-shoqërorë që kanë kushtëzuar gjenezën e këtyre krijimeve. Është për t'u nënvizuar që në fillim se në themeli të shfaqjeve të para estetike dhe të praktikave që shoqërojnë ato, qëndrojnë interesat ekonomike, nevojat që e shtynin njeriun për sigurimin e jetesës me anë të punës.

Puna, si themel i jetës, ka qenë kurdoherë burim i botës shpirtërore të njeriut. Klasikët e marksizëm-leninizmit, duke folur për proceset shoqërore, politike e shpirtërore kanë nënvizuar se «të gjitha këto kushtëzohen, në radhë të parë, nga mënyra e prodhimit të jetës materiale».[1] «Jeta shoqërore ka vënë në dukje shoku Enver Hoxha,

1) Marks-Engels. Vepra të zgjedhura — përkth. shqip. 1958, vëll. I. f. 336.

është në thelb një proces material, sepse në themel të saj, qëndron puna».[1]

Në procesin e punës, të luftës që bënin grupet e para të njerëzve me natyrën lindën edhe format e para të artit. Në zanafillë të këtyre formave, është jehona e përpjekjeve të njerëzve për sigurimin e jetës me mbledhjen e fryteve, në gjah etj., janë mbresat dhe emocionet që i lindnin njeriut gjatë këtyre përpjekjeve. Në këto procese morën zhvillim edhe motivet e para të punës, të shoqëruara këto me atë kompleks kultesh e besimesh që kanë qenë karakteristike për shoqërinë primitive. Njerëzit e kësaj periudhe nuk arrinin të kuptonin shkaqet e dukurive të natyrës — të thatësirave, shirave, furtunave etj., të cilat ushtronin ndikim kryesisht mbi prodhimet bujqësore. Duke qenë të pafuqishëm për të vepruar kundrejt tyre me mjete reale, ata mundoheshin ta arrinin këtë me veprime që diktoheshin dhe nga fantazia prej nga lindën përfytyrime të tilla, besime në ekzistencën e këtyre forcave të mbinatyrshme, besimet e religjonit pagan. Elemente të këtyre besimeve lidhen me kulte të ndryshme — të diellit, hënës, të yjeve e të tokës, me kultin e maleve, ujrave, fushave, bimësisë, me vende të caktuara në praktikat e tyre sakrale në shtëpi, në fshat, në krua, në objekte kulti; me periudha të ndryshme të vitit — në pranverë, verë, vjeshtë e dimër. Por të gjitha këto i bashkon një themel i përbashkët, një lidhje e brendshme, e thellë, jetësore që shpreh ndjenjën e fuqishme të njeriut për të jetuar, besimin e tij për të mposhtur vështirësitë dhe rreziqet që i dilnin përpara, vullnetin e tij për të përballuar nevojat ekonomike me një jetë të përhershme veprimtare. Nëpërmjet të kësaj rruge, sado rudimentale në fillimet e saj, u arrit edhe zhvillimi dialektik i shoqërisë. «Njeriu, duke vepruar mbi natyrën e jashtme, ka theksuar shoku Enver Hoxha, e transformonte atë, por në këtë veprimtari të tij, ai transformon njëkohësisht edhe vetveten, zhvillon shijet dhe zotësitë e tij».[2]

Me përmbajtjen e tyre të lashtë materialet e këtij vëllimi na zbulojnë praninë e disa prej veçorive tipike të kulturës shpirtërore të të parëve tanë. Në këtë vështrim këto fusha të folklorit japin një material me vlerë për

1) E. Hoxha. Për shkencën. I. f. 416.
2) Po aty.

njohjen e kuadrit kulturor të epokës, për njohjen e kulteve dhe domethënien e disa ceremonive religjioze pagane etj. Përmes tyre ne ndjejmë forcën krijuese të popullit tonë, të gjallërisë dhe origjinalitetit të tij poetik. Ato na tregojnë se folklori ynë që në fillimet e veta është një tërësi organike me një sistem normash koherente, të lidhura me punën, me veprimtarinë e tij të përditshme prodhuese.

Njeriu ynë i thjeshtë, malsori, bujku e bariu ynë mbeti historikisht në thelb të shpirtit të tij i lidhur pas një botëkuptimi jetësor real. Edhe pse në disa nga këto praktika e këngë mundi të mpleksen ndonjë element me ngjyrë fetare, kjo krijimtari, prapa fasadave të jashtme kristiane e islamike, ruajti fizionominë e një qytetërimi popullor të lashtë pagan. Siç do të shihet edhe nga materialet konkrete, në krijimet tona folklorike, më shumë se për mrekullitë e Ristozit, bëhet fjalë për lulet, përtëritjet e natyrës në pranverë, më tepër se për legjendat e ringjalljes së Llazrit, urohet «sa lule në Tomorr aq dhen e dhi në oborr», për djem e nuse punëtore; sa «furka që ka në kasolle». Më shumë se për mrekullitë e shenjtorëve — shën Gjergjit, shën Gjinit, shën Pjetrit aty flitet për gjallërimin e jetës me këngë e me valle, për mbushjen e hambarëve, për një jetë aktive, të gëzuar e të lumtur.

E njëjta gjë mund të thuhet edhe për ndikimet e kulturave të jashtme, me të cilat populli ynë u ndesh gjatë zhvillimit të tij historik. Pa minimizuar pasojat e këtyre ndikimeve, gjurmat që kanë lënë në traditat tona popullore, pushtimet e ndryshme nga antikiteti e mesjeta deri te sundimi pesëshekullor osman, në thesarin e këtyre traditave zotërojnë veçoritë origjinale të një fondi të lashtë etnokulturor kombëtar.

*

* *

Si prodhim artistik i disa shekujve këto këngë përfaqësojnë një burim me vlerë të madhe informative.

I. Vendin kryesor këtu, sikurse do të shihet, e zenë këngët e punës. Më shumë se gjysma e këngëve të vëllimit (rreth 260 këngë) trajtojnë këtë temë. Puna, si një fenomen i lashtë jetësor, është pasqyruar në krijimet

folklorike, e gërshetuar me motivet dhe në format më të ndryshme — në balada që flasin për ndërtime me përmasa të mëdha (kala e ura); në tregime ku bëhet fjalë për udhë e pallate me bukuri të mahnitëshme, në krijimet intime të lirikës popullore si në këngët e djepit, të dashurisë e të dasmës, deri në vajet e ligjet; në një varg fjalësh të urta ku shprehen vlerësime për rolin e punës si themel i jetës, pikëpamjet etike për frytet dhe për edukimin me konceptet e saj. Por qëllimi i këtij botimi nuk është të japë një kuadër të këtyre vlerësimeve. Këtu janë paraqitur vetëm ato krijime që bëjnë fjalë drejtpërdrejtë për llojet e ndryshme të veprimtarisë prodhuese të popullit tonë, për punët bujqësore e blegtorale, gjahun e peshkimin, për zejet e ndryshme me të cilat janë marrë masat tona punonjëse në të kaluarën, për punët e brendshme shtëpiake — gatimin, endjen në avlemend, qëndisjen etj. që janë ushtruar brenda rrethit tonë familjar. Nga ky shkak kanë mbetur jashtë kësaj përmbledhje një numër temash të rëndësishme nga kjo fushë si ato të këngëve kundër shfrytëzimit klasor të punës, që do të paraqiten në vëllime të tjera të kësaj serie, këngët e kushteve të rënda në të cilat jetonin punonjësit gjatë emigracionit ekonomik apo motive të tjera pune që do të përfshihen në zhanre të ndryshme të lirikës. Edhe nga pikëpamja kronologjike në lëndën e këtij vëllimi jemi ndalur vetëm në këngët tradicionale, për të dhënë kuadrin e marrëdhënieve ekonomiko-shoqërore në kushtet e shoqërisë feudo-borgjeze. Nuk janë përfshirë këtu këngët e punës të periudhës së Ndërtimit socialist, të cilat përfaqësojnë një botëkuptim të ri ideologjik, të formuar nga orientimet ideologjike të Partisë, nga interesi i përgjithshëm dhe solidariteti shoqëror i forcimit të pronës socialiste etj.

Shumica e këngëve të vëllimit i përkasin mjeshtrive tradicionale, bujqësisë dhe blegtorisë. Ato janë frymëzuar dhe kanë lindur në mjedisin dhe në proçeset e ndryshme të këtyre veprimtarive të hershme dhe të qënësishme të jetës ekonomiko-shoqërore të masave tona punonjëse. Këngët për punët bujqësore p.sh sjellin emocionet e bujkut gjatë mbjelljes, korrjes, shirjes etj.; ato të blegtorisë kanë lindur nën frymëzimet që japin hapësirat e kullotave, kontaktet me natyrën, me bjeshkët, me mrizet, me çastet e hareshme të jetës blegtorale etj., por edhe me vështirësitë e saj — me përballimin e acareve të dimrit, me shqetë-

simet për sigurimin e ushqimit të bagëtive kur borërat mbulojnë vendin etj.

Në këngët për këto dy veprimtari tradicionale të ushtruara nga masat tona punonjëse kemi një lidhje të thellë e gjenuine të tyre me natyrën, një pozicion të qëndrueshëm ndaj kuptimit dhe të rolit të saj në jetën e njerëzve. Te lënda poetike e këtyre këngëve ndjehen tingëllimet, emocionet, mahnitjet për bukuritë e natyrës. Në figurat e tyre spikat ai vështrim i mprehtë e i mençur popullor për ato që ndodhin rreth njeriut të punës. Përfytyrime të fuqishme poetike paraqesin me një aftësi të veçantë përgjithësuese dhe komunikimi atë që ndjen bujku e blegtori në brendi të shpirtit të tij nga kontaktet me natyrën dhe me dukuritë e saj në stinët e ndryshme të vitit, të lidhura këto gjithmonë me interesat e tij jetësore.

Për bujkun pranvera është stina e përgatitjeve të mëdha, e shqetësimeve që në hapat e para për arritjen e të korrave të bollshme. Janë një sërë veprimesh që të çojnë drejt qëllimeve të tilla. Dhe çdo hap duhej hedhur me kujdes e mençuri.

Bujqit ndiqnin me vemendje gjelbërimin e pyjeve, shkrirjen e borës, ngrohtësinë e vlagën e tokës për të nisur nga mbjelljet e veprimet e tjera bujqësore. «Ne, thonë bujqit, në kohën kur fiku kishte çelë tri fletë, ose kur dushku kishte filluar të gjelbëronte, shkonin çdo mëngjes në tokat që kishim përgatitur për mbjellje dhe prisnim që t'i zinte dielli. Nëse ugari ishte mbuluar me «fije teli» (fije merimangash) që shkëlqenin nën rrezet e diellit, atëhere toka ishte gati për t'u mbjellë; në të kundërtën prisnim edhe disa ditë.»[1] Në këto kushte bujku kish krijuar një përvojë të tij shekullore.

Kujdes i veçantë i kushtohej zgjedhjes dhe ruajtjes së farës. Ky kujdes fillonte që në periudhën e korrjes dhe të shirjes, kur bujku pjesën më të mirë e linte për farë. Kallëzat e zgjedhur me kokrra të plota e rrjeshta të drejtë, lidheshin bukur nëpërmjet xhufkash të lëna apostafat dhe vareshin në trarët e dhomës së zjarrit për t'u tharë e ruajtur nga dëmtuesit. Një sërë besimesh e ritesh shoqëronin çdo fazë të ruajtjes dhe përdorimit të farës.

---

1) Spiro Shkurti «Mbjellja e drithërave». Ethnografia shqiptare 14.6.1986 f. 46.

Sikurse del edhe nga materialet e këtij vëllimi populli ynë ka pasë krijuar një sërë këngësh e vallesh dhe një kod të tërë dokesh, urimesh, shprehjesh e praktikash magjike për proceset e ndryshme bujqësore. Shumë prej tyre e kanë burimin nga kohët më të lashta, siç janë ato për flijimet që i bëheshin demonit të tokës dhe të farës. Një numër prej tyre, që lidhen me shkallë të caktuara të zhvillimit ekonomiko-shoqëror të njerëzimit, ndeshen në mënyrë të përafërt edhe në popuj të tjerë. Studiues të ndryshëm kanë vënë në dukje karakterin dhe funksionin e këtyre riteve.[1] Për popullin tonë ato hedhin dritë mbi fakte të rëndësishëm: E para këto praktika rituale e krijime poetike, duke qenë të përbashkëta në shumë krahina të vendit dhe në diasporë, dëshmojnë për unitetin e kulturës sonë popullore, për unitetin etnik të popullit tonë. E dyta, duke qenë edhe me rrënjë kaq të thella në psikologjinë dhe botëkuptimin e të parvet tanë, ato e renditin popullin tonë midis popujve që kanë lëvruar prej kohësh traditat e jetës bujqësore. Këto praktika rituale zakone e besime pagane, po zhduken plotësisht tani në periudhën e kolektivizimit bujqësor, me futjen në përdorim të mjeteve të mekanizuara moderne dhe me zhvillimin e përgjithshëm kulturor të fshatarësisë sonë në kushtet e ndërtimit të socializmit.

Pranvera ishte gjithashtu për blegtorin stina që pritej me padurim, stina e përmbushjes së ëndërrimeve të tij, e ngjitjes në male, në bjeshkë, ku do të gjente kullota të pasura për grigjet, që me aq mundim i kishte nxjerrë nga stina e vështirë e dimrit. Imazhet poetike të marra nga realiteti i referohen kësaj gjendje psikologjike dhe frymëzimi popullor. Për bujkun dhe blegtorin dimri nuk mund të ishte veçse një kohë e mërzitshme e melankolike që e largonte nga frymëmarrja e gjerë e përjetuar midis entuziazmit të punës dhe të mjedisit të gjallë të natyrës. Prandaj blegtorët prisnin me padurim që ky largim i detyruar i stinës së inaksionit të merrte fund sa më parë. Kështu ata prisnin me ankth që dielli pranveror të rifillonte forcën për t'i çuar sërish të gëzuar midis asaj jete të gjallë, për t'ia rifilluar sërish plot hare punës së rregullimit të almiseve, pastrimit të kanaleve, ndreqjes së

1) James G. Frazer. «Il ramo d'oro». Vol. II. Torino, 1950.

gardhinjëve, djegies së barërave, lëvrimit të tokës, përgatitjeve për shtegtimet e mëdha të bagëtive nëpër vetminë e bjeshkëve dhe hapësirat e kullotave verore. Dhe kur shikonin se qiellit i kthehej kaltërsia dhe malit gjelbërimi ato mbusheshin me një ngazëllim shpirtëror që shpërthen si hymn për bukuritë e pranverës: *Iku dimri, erdhi vera,/ erdh behari, çeli ferra./ borziloku e trëndafili, mbani vesh se ç'thot' bilbili...* (Përmet VK IV). Ky është kuptimi i vërtetë i këngëve pranverore për lulet, zogjtë, tokën, malin, fushën. Të shohish këtu vetëm një prirje të dashurisë së fshatarit për natyrën; të vësh në dukje këtu thjeshtë shprehjen e drejtpërdrejtë të asaj ndjenje që jemi mësuar ta quajmë nga ndikimi i letërsisë së kultivuar «sentiment i natyrës», do të ishte një interpretim jo i saktë i psikologjisë popullore.

Në kuadrin e bukurive që na paraqesin këngët e popullit për rikthimin e pranverës ishte e natyrëshme që vemendjen e parë ta tërhiqnin lulet. Dhe midis tyre ishte e qartë që më shumë se nga lulet e kultivuara do të këndoheshin lulet endemike të maleve tona me të cilat bariu, fshatari ishte njohur brez pas brezi: — *Ju male, gjithë sa jini,/ Të parën lule kë kini?/ — Të parën kemi lulkaçen,/ të dytën manushaqen...* Por edhe pemët — dardhat, mollët etj., me ndikimet e thella shpirtërore që sjellin lulëzimet e tyre nuk mbeten pa u kënduar, madje edhe me forma të ndjera e të fuqishme metaforike *Sa qënka gëzuar dardha,/ qenka veshur me të bardha! Sa qenka gëzuar molla,/ qenka veshur me të holla!* Ndërsa përfytyrimet poetike me lule të kultivuara karafila, eshebojë, trandafila etj. hasen kryesisht në këngët e pjesës qendrore dhe veriore të vendit. Edhe këto, herë-herë, si ndikime të letërsisë popullore orientale.

Në këngët e mirëfillta të popullit pranvera është kënduar gjithmonë e gërshetuar thellë me veprimtarinë bujqësore e blegtorale, me florën e faunën karakteristike të vendit, me jetën aktive të masave tona punonjëse.

Ka në këto këngë ndjenja dhe vlera poetike që dëshmojnë për botën e madhe shpirtërore, talentin — dhe aftësitë krijuese të popullit. Dekori pranveror hynte gjithkah te njerëzit. Me lulet dhe gjelbërimet e para të pranverës zbukuroheshin dyerët e dritaret, magjet, tundësit, ahuret e vathnajet e bagëtive. Është shtruar ndonjëherë se në këto doke e zakone janë fiksuar elemente kulturash

të lashta. Është pohuar p.sh. se te zbukurimet e shtëpive me degë të gjelbërta kemi relikte kultesh paraagrare, mbeturina të kulteve të pyllit, nga koha kur njeriu gjente në të ushqimet e para (gështenjat, glëndet etj.). Është thënë gjithashtu se te këto rite pranverore gjenden elemente kultesh që u sollën nga Lindja prej popujve të parë indoevropjanë për festat e tyre të dikurshme të pranverës. Pa dashur të futemi në këto çështje që dalin nga qëllimet e kësaj parathënie nuk mund të qëndrojmë pa nënvizuar se tërë këto elemente mund të ishin përftuar fare mirë në vend edhe pa qenë nevoja për një bartje nga gjithë ai itinerar i largët kohor e gjeografik.

2. Proceset e krijimit ngrejnë probleme thelbësore për veprimtarinë artistike, për parimet që drejtojnë këto procese e veprimtari. Parë në këtë vështrim tematika e këngëve të punës që paraqiten në këtë vëllim do të shihet se ndryshon sipas përbërjes gjeografike, relievit të tokës, sipas traditave të formuara për mjeshtri të ndryshme në këtë ose atë krahinë. Kështu krahas këngëve për blegtorinë e bujqësinë që janë të pranishme pothuajse në gjithë vendin ka mjeshtëri të posaçme si detaria, peshkimi, vreshtaria, këngët për bletët, kositjen etj., që të çojnë në treva të caktuara, duke nxjerrë në dukje një panoramë tipike të veprimtarive që janë zhvilluar në vendin tonë sipas relievit gjeografik dhe kushteve klimatike. Ka pastaj raste kur disa procese pune janë kënduar me variante më të shumta dhe disa me një numër këngësh më të kufizuar. Kështu p.sh., do të shihet se këngët për mbjelljet, korrjet e shirjet e të lashtave janë më të shumta, ndërsa nuk ndodh e njëjta gjë edhe për mbledhjen e shirjen e misrit. Këtu, sikurse u përmend edhe më lart ka lozur rol, midis të tjerash, edhe fakti se kultura e misrit përfaqëson një traditë më të re përkatësisht me atë të të lashtave.

Në çdo rast kënga sjell në thelb një emocion të brendshëm. Këngët blegtorale p.sh. në disa raste marrin karakter idilik: lartësohen në to bjeshkët e malet që kundërmojnë erë trëndelinë, pylli ku «ia thonë këngës bilbilat», «fushat e lulëzuara, mrizet, krojet e gurrat, ku gurgullojnë ujëra të kulluara e të freskëta». Herë përshkruhet ai patos lirik që krijohet në shpirtin e blegtorit nga simfonia e kumborëve dhe blegërima e shqerrave, nga melodité e fyellit e të culës dyjare. Herë paraqiten këngët e

bareshave kur shkojnë të mbledhin boronica bjeshkëve. Herë këndohet për ngritjet e zbritjet e karvajeve. Herë hymnizohet jeta intime familjare e stanit kur bariu kthehet nga kullota dhe e shoqja e pret buzë vathës me vedra nëpër duar për mjeljen e tyre etj. Më të kufizuara janë nga këto ngarkesa emocionale këngët që flasin për punët bujqësore. Po edhe këtu nuk mungon një motiv i brendshëm diku më pak e diku më shumë i hapur ose alegorik. Zakonisht në këto këngë të fundit paraqitet rinia, djem e vajza që nuk janë pa një farë lidhje shpirtërore midis tyre. Në këngë të caktuara jehon zëri i gjallë i punës — «Të bëhet punë e tillë e madhe që të ndiejnë kojshitë. mëhalla. fshati» (219). Te disa këngë, p.sh. te ato të punimit të lirit përmenden herë-herë vështirësitë e rritjes dhe të punimit të tij *(Mbolla li te plepi i gjatë)*; herë hallet e jetës (paja, përgatitjet e martesës etj.) Te këngët e mokrës a të mullirit *(Bluj mokën a mulli, bluj)* trajtohen ide të ndryshme alegorike me karakter shfrytëzimi klasor, vështirësitë e jetës, mungesa e bukës etj.) Në këngët e lundrimit flitet për rreziqet e jetës së detit (furtunat). herë për atmosferën e gëzuar që krijohej me kthimin e detarve nga udhëtimet e largëta. Populli nuk është asnjëherë abstrakt në krijimet e tij. Sado të thjeshta dhe të fshehura të jenë motivet bazë të këngëve, ato nuk janë të xhveshura nga qëllime të caktuara funksionale.

Mund të thuhet se diapazoni i emocioneve në këngët e punës është përgjithësisht i kufizuar. Megjithëkëtë nuk mungojnë edhe këtu herë-herë skena me një bukuri të rrallë për jetën veprimtare popullore. Në këngën dardhare «Lart nga Mesohori» (546) p.sh., shohim të shkojnë «çupa e nuse me buklica në supe». Ato zenë vend «nëpër sofatet prej guri anës ujrave të kulluara të izvorit». Lahen këtu pëlhurat e pajës, lahen fustanë e xhamadanë të veshjeve të përditshme. Puna e tyre shoqërohet me melodité magjepëse të këngëve. Goditjet e kopanëve në këtë asmosferë. thotë kënga, tingëllojnë si iso. Së fundi kënga mbyllet me skenën e larjes «gushë e faqe, pulpë e llërë me shkumbë sapuni që moskovolit» të vetë këtyre nereideve. Kemi në këngë të tilla një hymn të vërtetë të jetës nikoqire e optimiste të fshatrave tona, një jetë plot kulturë që të ngjall një krenari të ligjshme kombëtare.

3. Materialet e diasporës që janë inkuadruar në temat e ndryshme të punës shenjëzojnë ide me interes. Disa prej

tyre dëshmojnë për vazhdimësinë që kanë pasur në mjedisin e ri ku u vendosën arbëreshët pas mërgimit fatkeq nga mëmëdheu disa mjeshtëri të tyre tradicionale si kultivimi i ullirit, i vreshtarisë, jeta blegtorale, punimi i qumështit, i leshit, i pëlhurës në argali etj. Elemente të tillë të diasporës përbëjnë pika referimi, dëshmi kuptimplote për rrënjë gjenetike të përbashkëta, për një jetë të njësuar ekonomiko-kulturore të Arbërisë Mesjetare. Disa elemente të tjerë si këngët për recinarët (te Arbëreshët e Greqisë) etj. tregojnë se ata kultivuan edhe mjeshtëri të tjera duke u përshtatur me kushtet e reja të mjedisit të ri.

4. Të dhëna të këtyre këngëve që përfaqësojnë një përvojë shekullore të popullit tonë, hedhin dritë edhe mbi probleme të ndryshme të etnogjenezës. Për ilustrim po kufizohemi vetëm në një fakt. Në këtë përmbledhje janë paraqitur 26 këngë për bletarinë, të zgjedhura këto nga një numër shumë më i madh variantesh që ndodhen në fondet tona arkivore. Nga prejardhja e tyre shihet se këto këngë mbulojnë gjeografikisht pothuajse tërë vendin, nga skaji jugor: Çamëri, Gjirokastër, Përmet (Podgoran e Malëshovë), Vlorë (Drashovicë), Lushnjë (Mërtish e Krutje), Pogradec (Gurras), deri në krahinat qendrore dhe skajin verior: Tiranë (Bastar, Ibë, Laknas, Marikaj, Ndroq), Dibër (Vleshë, Zalldardhë), Mirditë, Mat, Lezhë, Shkodër (Boks, Dukagjin, Koplik, Lohe), Kukës, Tropojë, Kosovë (Gjilan, Llap, Llaushë, Llukë e Epërme, Preshevë etj.). Tematika e këtyre këngëve, vërtetë nuk është shumë e larmishme, megjithëkëtë variantet e shumta, nga njera anë, përhapja e tyre pothuajse në gjithë truallin shqiptar në tjetrën, dëshmojnë për një veprimtari të rëndësishme ekonomike me një përvojë të gjatë tradicionale. Për këtë fakt flasin edhe vetë konceptet e këngëve — struktura e tyre, humanizimi (personifikimi) i objektit dhe gjithë semiotika e komunikimit: ato zëra monotonë të vazhdueshëm me anë të përplasjes së gurëve, fërshëllimave, thirmave onomatopeike të njëpasnjëshme: *yp, yp, yp... mat, mat, mat... hu, hu, hu... pi, pi, pi...*; tërësia e epiteteve me ngarkesën e tyre të posaçme kuptimore e artistike: *e butë, e zgjutë, punëtore, e bukur, e amël, e uruar, zanë, drenushë, bilëz-o: nusez e re* etj., me dëshirat e shprehura me formula të jetës njerëzore: *ardhsh e bardhë, e butë, e amël, mos e len loken me u mërzitë, hin në konak të ri, hin në shpinë e re,*

në odë me xhama, primu ama bijare, bahu motër me rllazni, bahu zojë shpie me sunu; me trembjet me shiun, erërat, borën që do ta dëmtonin për vdekje po të mbetej jashtë etj. Aq të fuqishme janë konceptet e antropoformizmit në këto këngë sa mbretëresha e re thirret deri me emra poetike njerëzore: *«Hajde Marë, Mari, Marinë, mblidhi bijat, «futu e rregulloi punët si zojë shpie, si nikoqire, rehatoi në shpinë e re».* Bleta dëmtohet nga syu i keq si njerëzit. Asaj i premtohet se do ta ruajnë si jetën njerëzore deri me barut e me pushkë. Të gjitha këto dëshmojnë për një konceptim të lashtë e të përbashkët ritual në krijimin e këtyre këngëve. Këtë kuadër antropomorfik e plotëson më së fundi ai nderim i veçantë që jeton në ndërgjegjen e masave tona fshatare për bletën. Kudo në Shqipëri në Jug, në Labëri, në Kosovë, Malësi të Veriut, nuk përdoret, si në rastin e insekteve, apo të kafshëve shprehja «ka cofë a ngordhur një bletë», por shprehja që përdoret zakonisht për njerëzit: «paska dekë nji bletë». Në Kolonjë dhe në disa krahina të tjera të vendit e kanë për keq të shkelet mjalti me këmbë. Prandaj ujin me të cilin laheshin duartë kur hahej mjaltë nuk e derdhnin në çdo vend, por në një vijë, në përrua a lum. Të gjitha këto dëshmojnë se bletaria ka qenë një veprimtari e rëndësishme ekonomike, e njohur dhe e kultivuar që së lashti në vendin tonë. Për këtë fakt flet edhe mbrojtja e saj deri në normat kanunore. Në kanunin e Lekë Dukagjinit ka 16 paragrafë (nr. 199-214) që bëjnë fjalë për një qëllim të tillë.

Duke paraqitur jetën dhe zhvillimin ekonomik të ilirëve, veçanërisht atyre jugorë, është theksuar se ata kanë qenë «bletarë të shkëlqyeshëm dhe prodhues të mjaltit».[1] Por këto tradita të ilirëve shpeshherë janë vënë nën tutelën e kulturës greke, janë paraqitur si të prejardhura prej saj. Është theksuar p.sh. «të dhënat e sigurta për bletën si shtazë shenjte i kemi për trevën ilire shi në lidhje me praninë e kolonistëve grekë në brigjet adriatike e jonike, pra me praninë e ndikimit grek në jetën shpirtërore ilire.[2] Me këtë prani dhe me këto ndikime janë të lidhura të gjitha paraqitjet e bletës, të njohur deri tani në trevën ilire». Materialet tona etnologjike, që janë të

1) A. Stipceviq, «Simbolet e kultit te ilirët« Prishtinë, 1983, f. 101-102.

2) Po aty.

gjalla akoma edhe sot në gojë të popullit flasin për të tjera fakte. E para se tradita që e quan bletën si diçka «të shejtë» nuk jeton vetëm në viset e përmendura bregdetare (ku ka qenë i pranishëm ndikimi grek (Apoloni e Durrësi), por në tërë hinterlandin e Ilirisë jugore. Madje sipas këtyre materialeve zonat më intensive të kësaj kulture janë zonat e brendshme: Në Kosovë, Malësi të Veriut, Malësi të Gjakovës (krs. shprehjen «mjalt zogash — Tropojë, Dibër, Mirditë, Lezhë, Tiranë, Mokër, Gramsh, Labëri etj. E dyta se një shtrirje e tillë hapsinore dëshmon në rrafshin diakronik se kjo kulturë është me prejardhje gjenetike drejtpërsëdrejti nga shtresa e simboleve të kulteve ilire. Së treti se ilirët aftësitë me të cilat dalloheshin si «bletarë të shkëlqyeshëm» nuk i morën nga prania e kolonistëve grekë, por i kishin si tradita të tyre autoktone, të kushtëzuara nga relievi dhe flora e trojeve të tyre. Dhe e katërta, në pasojë të këtyre argumentimeve, nga ekzistenca e këtyre materialeve dhe e këtyre traditave që ruhen në ndërgjegjen e popullit tonë si në asnjë etni tjetër të Ballkanit, na jepet një tjetër argument rreth prejardhjes së traditave të popullit shqiptar drejtpërdrejtë nga lashtësia etnokulturore ilire.

II. Vendin e dytë, për nga gjerësia, e zenë në këtë vëllim këngët e festave kalendarike — të pranverës, verës, vjeshtës dhe dimrit. Këto festa, siç do të shihet edhe nga përmbajtja e këngëve, në thelb të tyre janë festa të prodhimit, festa që sjellin jehonën e një jete veprimtare, të punëve konkrete të stinëve. Dhe si të tilla ato kanë një lidhje të brendshme organike midis tyre, që dëshmon për rregullsinë e një shoqërie të organizuar me bazë punën.

Mbi këtë bazë dhe në kushtet e relievit e të klimës së territorit të tij populli ynë ka pasë krijuar nga kohët e hershme kalendarin e vet vjetor. Janë shfaqur mendime se ky kalendar ndahej në 8 pjesë të barabarta me nga 45 ditë secila. Fillimi e mbarimi i tyre ishte lidhur me fillimin dhe përfundimin e punëve bujqësore e blegtorale të stinës duke u shoqëruar me festa popullore të posaçme.[1]

Shfaqjet e ndryshme të periodicitetit natyror, kursi i diellit, fazat e hënës, këmbimet pranverë, verë, vjeshtë, dimër, ditë, natë etj. kanë krijuar, ashtu si në popujt e tjerë, edhe në popullin tonë, mite, besime e rite kara-

1) Rr. Zojzi «Gjurmët e nji kalendari primitiv në popullin tonë». Buletin i Institutit të Shkencave 1949, nr. 1, f. 85-112.

kteristike. Romaniteti, pastaj kristianizmi, imponuan përkatësisht kalendarin diellor julian nga viti 46 para erës sonë dhe atë gregorian pas shkurtit 1582. Në se ne nuk kemi dëshmi të shkruara që protoshqiptarët para Çezarit të kenë përdorur kalendarin hënor ose hënordiellor (lunar ose lunarsolar) ka një tërësi materialesh të përcjella tradicionalisht gojë më gojë, një tërësi të dhënash etnologjike që hedhin dritë mbi faktin se të parët tanë kanë pasë një koncept të tyre për ndarjen e kohës në një qerthull kalendarik vjetor. Një pasuri e tërë vëzhgimesh e konstatimesh, praktikash e ceremonish që kanë jetuar dhe jetojnë akoma sot si relike në krahina të ndryshme të vendit, ndihmojnë për qartësimin e aspekteve të hollësishme të këtij kalendari. Për popullsitë blegtorale e bujqësore, para se njësitë e kufizuara kohore (muajët, javët, ditët), ishin ndarjet e mëdha, dimër e verë që tërhiqnin vemendjen e tyre. Ky koncept ka jetuar gjerësisht në botëkuptimin tonë popullor dhe është shprehur në caqet e njohura për marrëdhëniet e kontraktimet bujqësore e blegtorale shën Gjergj e shën Mitër (pajtimet e puntorisë, mbarështrimi i bagëtive, i punëve bujqësore, qeratë etj.). Por, përveç kësaj ndarje, e cila duhet të ketë gjetur praktikim kryesisht në zonat malore të vendit, nuk kanë qenë të panjohura për popullin tonë edhe blloqet tremujore, siç tregon p.sh., koncepti semantik leksikor i vjeshtave (vjeshtë e parë, e dytë, e tretë). Për t'u përmendur janë vëzhgimet që kanë qenë praktikuar në shumë krahina të vendit për ciklin vjetor me anë të ndriçimit të majave të maleve përkatëse nga rrezet e diellit, për hapësira kohe më të ngushta sipas periodicitetit të prodhimeve bujqësore e blegtorale; shprehjet për shkallëzimet e ditës — me «një, dy, tre pash apo hostenë diell», orientimet e barinjve, karvanarëve, udhëtarëve etj. me yjet e natës — shejzat, yllin e mëngjezit (të dritës a të karvanit), me rolin që u jepej disa punëve në bujqësi sipas fazave dhe ndikimeve të hënës etj. Edhe ndarjet javore e mujore me emërtimet e tyre sipas koncepteve të lashta mitologjike; kultet e praktikat e ndryshme ceremoniale për festat kalendarike etj. janë tregues kuptimplotë që flasin për ekzistencën e një kalendari të lashtë me bazë sistemin diellor po edhe hënor. Më pas shekujt e romanitetit të gadishullit ballkanik futën edhe në kalendarin tonë popullor ndikime të kalendarit diellor julian siç tregojnë edhe emrat e muajve shtator,

tetor, nëntor, dhjetor. Ndërsa ndikimi i sistemit tjetër kalendarik gregorian mbeti si një praktikë që filloi të veprojë vetëm në këto kohët e fundit nëpërmjet shkollimit. Interesat ekonomike bujqësore e blegtorale etj., kanë qenë përbërësit vendimtarë që kanë kushtëzuar përllogaritjet e kalendarit tonë popullor.

Të dhënat për festat e veçanta kalendarike — kohën, doket e zakonet, ceremonitë, praktikat rituale etj. për secilën nga këto festa jepen sipas krahinave të ndryshme në këngët përkatëse që paraqiten kronologjikisht në këtë përmbledhje. Më poshtë po grupohen disa veçori të përgjithshme sipas stinëve.

1. *Cikli pranveror.* Përfshin këngët që shprehin kënaqësitë shpirtërore për ardhjen e stinës së re — për përtritjen e natyrës, për fillimin e punëve bujqësore, blegtorale etj. *Po na vjen e bardha verë/ joho verë!...* Ato janë një hymnizim i kësaj përtrirje të përgjithshme. Ndihet kjo në kujdesin me të cilin zbukurohen me gjelbërime e lule të stinës shtëpitë, ahuret e vathnajet e bagëtive. Ndihet në zjarret pastrues (purifikues) që ndizen në çdo shtëpi, lagje a fshat; në këngët e vallet që këndohen nga të rinjtë e të rejat rreth këtyre zjarreve; në lidhjet rituale të veroreve. Ndihet në zgjimin e nënave pa zbardhur drita, për të marrë ujë të ri; në spërkatjet rituale të njerëzve e të sendeve, po edhe të skutave kryesore të shtëpisë; në kujdesin e gjithë pjestarve të familjes për t'u zgjuar sa më shpejt që «të mos i mundin qyqet», të mos i zerë kënga e tyre në shtrat; në emocionet që krijojnë shëtitjet në natyrë, këngët e vallet, mbledhjet e luleve — manushaqeve, karakafteve, taçeve e luleve të tjera të kohës.

Cikli i pranverës përfshin shumicën e këngëve dhe të festave popullore kalendarike: Ditën e parë të stinës — *Ditën e verës, Verëzës a Ditëverës* (që bie më 1 mars sipas kalendarit të vjetër dhe 14 mars sipas kalendarit të ri. Në ndonjë krahinë festohej edhe më vonë sipas ku shteve gjeografike e klimaterike të vendit. Gjirokastra p.sh. Ditën e verës e festonte më 1 maj); *25 marsin* (Vangjelizmonë a Nevruzin), *Llazoret, Ditën e luleve, shën Gjergjin, Rusicat* (Nga 125 këngë të këtyre festave rreth 100 i përkasin ciklit pranveror). Krahas të përgjithshmes këto festa e këngë kanë edhe të veçantat e tyre. *Dita e Verës* është nga festat më të dashura, më poetike dhe më të pasura

me asociasione pagane. Të paharruara mbeten në mendjen e njerëzve jehona gazmore e këngëve darkën e kësaj feste, dialogët plot humor midis lagjeve e fshatrave për garat e zjarreve, vërtitjet e varavashkave të përflakura, ceremonitë e ndryshme që zhvillohen në familje — vendosja e veroreve, lodrat, urimet, nomatisjet, pastrimet e spërkatjet me ujë të ri jashtë saj — shëtitjet, këngët e vallet, ndjesat e përqafimet me njeri-tjetrin etj.[1]

Këngët e festës janë zakonisht të thjeshta: thirje magjike dhe dialogë me pranverën, natyrën, lulet, zogjtë; me djemtë, vajzat, nuset: *O moj ditvere,/ shiçir si na erdhe... O ti moj verë/ o ho ho ho,/ del të të sho,/ sa e mira je,/ si nuse e re...* Këto biseda me stinën «dikur mund të kenë pasur një karakter e funksion utilitar, ashtu siç kanë p.sh. vargjet që u drejtohen dallandysheve për të shpënë veroret anës detit» dhe «për t'u sjellë njerëzve shëndet» ose për t'u larguar «të ligat në mal të shkretë». Zogjëve u jepet sihariqi i ardhjes së pranverës: *Ore zogj i ferrës,/ na erdh Dita e Verës...* Vajzave e nuseve veç ormisjeve: *Trazoni zilifet,/ mos t'na munin çiçet...* u kujtohen edhe detyrat në kuadrin e jetës patriarkale: *grajhi cuca hejret,/ mos t'na munin shelnjet;/ grajhi të lajm' façet/ e t'çelim konaçet.* Disa këngë të kësaj feste bashkë me gjallërimin e natyrës: *Lum e lum po na del Vera,/ mushen kodrat dhen e shtjerra...* gërshetojnë motivin e dashurisë dhe të martesave: *Top e more top,/ hare lalo oo,/ jalla për gjat mot;/ për gjat mot e jetë,/ vllaznit ton' sinjet,/ t'i martojm' të krejtë,/ t'i martojm' për Verë,/ me lule me erë...*

Në repertorin e kësaj feste ka vargje që recitohen në vende e çaste të caktuara si p.sh., kur shkojnë në agim për të mbushur ujë të ri te kroni, me të cilët shprehen dëshira për shëndet forcë, bollëk dhe jetë të gjatë: *Kuq -kuq si molla,/ gjom-gjom si bari,/ i fort' i fort' si guri...* Me përjashtim të këtij rasti të fundit këngët e kësaj feste kanë një karakter manifestiv: këndohen në grupe të rijsh.

---

1) Për doket e zakonet e këtyre festave flitet gjerësisht edhe në punimet: *R. Sokoli* «Kangët ritual» në të kremtet vjetore të popullit tonë». *Studime filologjike* 1964, nr. 4 f. 163-199; *M. Tirta* «Kulte të bujqësisë dhe të blegtorisë në popullin tonë». *Etnografia shqiptare IX* 1980 f. 155-206; *Sh. Pllana.* «Krijimtaria poetike në ritet e motmotit *Jehona* 1981, nr. 9-10 f. 52-59.

njëkohësisht ose me alternime, ndenjur ose në valle. Në çaste të veçanta si p.sh. rreth zjarrmoreve, ato alternohen me grupe të distancuara lagje me lagje, fshat me fshat, të gërshetuara me elemente humoristikë për t'i lënë njëra palë tjetrës «të ligat e Verës». Karakteri pagan i këtyre këngëve del rregullisht në kultin e luleve, në bashkëbisedimet me festën, zogjtë, natyrën. Si fondi i praktikave rituale, ashtu edhe ai i këngëve dhe i valleve që lidhen me këto festa, përbën një pasuri kulturore me vlerë që populli ynë e krijoi dhe e trashëgoi nga lashtësia. Është për t'u nënvizuar se asnjë çast i kësaj feste dhe në asnjë krahinë të vendit tonë nuk përzihen ritet e saj me elemente të feve monoteistike. Ajo mbeti si një nga festat tona popullore tradicionale ku shprehen më me origjinalitet lidhjet e thella shpirtërore të shqiptarit me përtritjen e natyrës, përtritjen e jetës, botën e luleve, të punës, të pjellorisë.

Edhe festa e 25 marsit me gjithë emërtimet e ndryshme të saj sipas krahinave dhe konfesioneve fetare — Vangjelizmo, Nunciata, Nevruzi, — duhet të jetë një festë me shtrat të lashtë, lidhur me kthesën pranverore të diellit (ekinoksin e pranverës). Për këtë flasin pikat e takimit të kësaj feste me kultet e «nënës së madhe», të vdekjes dhe të ringjalljes së perëndive që kanë qenë të njohura te disa popuj të vjetër të Mesdheut (grekët, romakët etj.[1])

Një festë e rëndësishme pranverore ishin edhe *Llazoret* që binin aty nga mezi i prillit. Megjithëqë mbante emrin e një shenjtori të krishterë zakonet e kësaj feste ishin, në përgjithësi pagane. Në këtë ditë të vegjëlit shkonin shtëpi më shtëpi duke kënduar e uruar për shtimin e familjes: *Sa lule mbi qershi,/ aqë trima në shtëpi;/ sa furka në kasolle,/ aqë nuse punëtore...* për shëndet e mirëqënie: *Sa lule në Tomorr,/ aqë dhen e dhi n'oborr.* E zonja e shtëpisë i gostitëte të vegjëlit me vezë, që përbënin dhuratën simbolike të ditës: *Plakë, plakë venë,/ se s'ta kemi ngenë.* Praktika rituale thuajse të njëjta kanë jetuar për këtë festë në krahinat tona të Jugut dhe në ngulimet arbëreshe të Greqisë dhe të Italisë. Variantet që na sjell nga Arbëreshët e Greqisë folkloristi ynë i njohur Th. Mitko në «Bletën shqiptare» si edhe folkloristë

1) Shih edhe M. Tirta. Punim i përmendur f. 163.

të tjerë paraqesim vija të përbashkëta midis këngëve të kësaj feste të krahinave të Jugut dhe varianteve arbëreshe jo vetëm në zakone të përgjithshme, por deri edhe në formulime e shprehje thuajse të njëjta: *Erdhi Lazëri mbë derë./ bjeri pulësë të pjellë.*

Këngët e Llazoreve kanë pasur një përhapje të gjerë në pjesën qëndrore të vendit si në fshatra të Kavajës, Shijakut, Durrësit e Tiranës. Këtu, edhe pse banorët ishin të besimit muhamedan, ruanin të njëjtin emërtim të krishterë për festën *Llazoret* dhe bënin të njëjtat zakone e praktika rituale.

Në këtë festë mplekseshin motive të ndryshme jetësore siç ishin p.sh. «Farkimi i shpatave», «numërimi i asprave», «mbledhja e luleve» etj. që nuk kishin asnjë lidhje me besimet fetare. Në ndonjë variant të këngëve të saj shihen përpjekje për zëvendësimin e tekstit të lashtë pagan me mrekullitë e legjendës kristiane të ringjalljes së Llazrit. Por këto përpjekje kanë qenë pa rezultat. Me përjashtim të ndonjë rasti tepër të rrallë, shtrati i festës dhe ai i këngëve përkatëse ruajti, në përgjithësi, përmbajtjen e lashtë pagane.

Në disa krahina Llazoret (gratë që shkonin nëpër shtëpitë fshatare për të mbledhur dhurata) merrnin me vete një kukëll, të cilën e shëtitnin nëpër lëmenj e shtëpia. Zakonin e kukllës, që duket të jetë mbeturinë e kulteve të lashta bujqësore dioniziake, e kanë pasur edhe arbëreshët e Italisë. Ndërsa dhurata e vezëve si simbol i përtritjes së jetës ka qenë e njohur edhe në shumë popuj të tjerë.

Me Llazoret, në disa krahina si në Mokër të Pogradecit, në Korçë e Kolonjë ka qenë gërshetuar edhe festa e mbledhjes së luleve në mal. Ky rit ka frymëzuar këngë alegorike të ndryshme. Është e njohur në folklorin tonë ashtu si edhe në këtë arbëresh balada e rrëmbimit të vashës gjatë mbledhjes së luleve nga trimi. Edhe në shtresën e këtyre këngëve ruhen relikte të hershme që tërheqin vemendjen për zanafillën dhe funksionet e tyre të lashta socialestetike.

Në zonat juglindore të vendit si në Korçë, Kolonjë etj. kanë qenë festuar para Çlirimit, nga fundi i prandërës, Rusicat. Në këtë ditë vajzat e nuset e reja delnin shëtitje, mblidhnin lule dhe përkujtonin të vdekurit.

Sipas bestytnive të moçme lulet ishin simbole në të

cilat shndërrohej shpirti i të vdekurve. Zakon karakteristik i kësaj feste ka qenë varrimi i «nënës së diellit». Në mbarim të ditës vajzat e nuset venin e varrosnin anës së ndonjë përroi a lumi një kukull. Bënin me këtë rast të gjitha ceremonitë e varrimit: hapnin një si gropë ku vendosnin kukllën dhe vajtonin sikur të kishin përpara një vdekje reale, duke thirrur me ngashërim: «Nënë moj nënë, kuku erdhi dielli e s'të gjeti».

Vend shumë të rëndësishëm në ciklin e festave pranverore të popullit tonë ka pas zënë festa e shën Gjergjit, që kremtohej më 23 prill sipas kalendarit të vjetër ose 6 maj sipas kalendarit të ri. Traditat e kësaj feste deri pak vjet përpara i shihje të gjalla në tërë truallin shqiptar. Ashtu si Dita e Verës edhe shën Gjergji në shumë treva të atdheut, sidomos në trevat malore Lumë, Has, Dibër, Mat etj. quhej kryeviti. Kjo ditë duhet t'i gjente shtëpitë të lyera me gëlqere, orenditë të lara, oborret e vathnajat të pastruara nga çdo shenjë e dimrit, njerëzit të veshur me rroba të reja.

Në darkën e festës bëheshin po ato rite për zbukurimin e shtëpive me degë të gjelbra e me lule, po ato zjarrmorë purifikues, po ato kapërcime brohoritëse, po ato këngë e valle si në darkën e Ditës së Verës. Që në agim vajzat e nuset delnin e rrokulliseshin nëpër livadhe, relikt ky i kultit të kontakteve me tokën, duke kërkuar përmbushjen e dëshirave që kishin sipas rasteve: vajzat — fat për martesë, nuset — shtimin me fëmi, etj. Vendosshin në krye dhe në brez kurora kulpërash «për të mos ndjerë dhimbje gjatë vitit». Pa zbardhur drita, mbushej uj i ri me të cilin bënin pastrime rituale. Spërkatnin skutat e shtëpisë dhe objektet e saj — magjet, tundësit, hambarët. Nëpër ara ngriheshin degë të gjelbërta, (potka) për të trembur dëmtuesit. Më tepër sesa një festë me karakter bujqësor shën Gjergji ka pasë te ne karakter blegtoral. Në këtë ditë u jepej bagëtive kripë e përzier me gjithë lulet e barërat e stinës. Atëherë ndaheshin shqerrat dhe fillonte mjelja e dhënve. Në këtë ditë do të therej qengji më i mirë i tufës, do të bëheshin ëmbëlsira me kulloshtër, do të nisnin përgatitjet për shtegtimin e bagëtive në kullotat malore. Aq e rëndësishme ishte kjo festë për popullin tonë sa disa krahina si Luma, Dibra e Mati e kishin të domosdoshme festimin e saj në familje nga kurbetarët, kudo që të ndodheshin nëpër

Ballkan, madje e deri në Stamboll. Në atmosferën e gëzuar të kësaj feste lidheshin gjithashtu marrëveshjet për fejesa e martesa, për punë, zënie të shtëpive me qera etj.

Shën Gjergji ishte festa që dallohej për pasurinë dhe origjinalitetin e lodrave popullore. Zakon i përgjithshëm ka qenë në këtë festë lodrimi në shregull, që merrte sipas krahinave, emërtime të ndryshme: *sallanxhak, hulajë, lushaq* (Kosovë dhe shqiptarët në Maqedoni), *shmjegull* (Librazhd), *shregull, shtregull* (Shkodër), *shilarës, shilarth (Tiranë), kunë, kolovajzë* (Jugë) etj.

Në Kosovë shregullat ngriheshin kryesisht nga vajzat e nuset e reja (këto të fundit e festonin shën Gjergjin më shumë në shtëpi të prindërve). Ideja qendrore e këngëve, edhe këtu, është hymnizimi i përtritjes së jetës siç tregojnë këto vargje alegorike me të cilët hapej festa nder shqiptarët e Manastirit: *Seç mbolla një mollë,/ molla lëshoi rrënjë,/ rrënja lëshoi degë,/ dega lëshoi fletë, fleta lëshoi lule,/ lulja bëri mollë.* Disa këngë kosovare, krahas haresë së përgjithshme për ardhjen e festës, bëjnë fjalë për përgatitjet e saj: lyerjet e shtëpive me «qireç», ngritjen e shregullave, për këngët, vallet e lodrat e castit. Në disa krahina, si p.sh. në Shpat të Elbasanit këto këngë formojnë një cikël të veçantë të quajtur: *«kënga shën Gjergji»*.

Cikli i këngëve të shregullave zgjerohej dendur me tema të ndryshme narrative lirike, me idile dashurish, këngë dasme etj. Përmbajtja e tyre përshkohej shpesh me ngjyra të këndshme humoristike. Megjithë hapësirën e diapazonit të ciklit këto këngë paraqitnin në thelësi të tyre një lidhje organike me karakterin e festës. Tërësia e praktikave rituale së bashku me ciklet e këngëve, valleve dhe lodrave përkatëse të shën Gjergjit dëshmojnë se kjo festë i përket një procesi të lashtë e të gjatë kulturor të krijuar nga aftësitë dhe talenti poetik i masave tona punonjëse nën frymëzimet që jep stina më e bukur dhe më gjallëruese e vitit, siç është stina e pranverës.

Relikte të një trashigimi kulturor të lashtë sjellin edhe shfaqjet e karnevaleve, të cilat kanë qenë praktikuar në kohë e festa të ndryshme — në Kolendrat, festa pranverore — Llazoret, shën Gjergj etj. Diku me emër popullorë — *Rrogeçë, Syrretë* (Korçë, Gjirokastër). *Ojmam* (Zymb-Kosovë) etj., diku me emrin *Karnevale* (Shkodër), ato kanë gjëllitur si një traditë autoktone, pothuajse në

të gjithë vendin. Janë këto një lloj maskarade, ku njerëzit, të shndërruar në veshjet e tyre, ushtronin role me karakter politiko-social. Burra, të veshur si gra, demaskonin martesat midis moshash të pabarabarta. Të nisur nga autoriteti i pozitave të ndryshme administrative dhe shoqërore (si kryepleq, xhandarë, pojakë, klerikë, tregtarë, bejlerë, komandantë, prefektë etj.) demaskonin me vargje humoristike forma të ndryshme të shtypjes dhe të shfrytëzimit klasor në kuadrin e jetës së ngushtë të fshatit, a të qytetit, sjelljet prepotente të nëpunësve, ushtarakëve, njerëzve të ligjit etj.

Cikli i festave pranverore, me tërësinë e këngëve, valleve, zakoneve, besimeve dhe praktikave rituale, që janë kremtuar në një mënyrë pothuajse të njëllojtë në gjithë vendin, përbën, jo vetëm ciklin më të pasur të festave tona popullore, por edhe një nga ciklet më karakteristike të kulturës sonë tradicionale. Krijimet e këtij cikli, me pikënisjen e tyre nga një shtrat i përbashkët, siç ka qenë ai i stërgjyshërve tanë ilirë dhe me pasurimin me elemente të reja në kushtet e zhvillimit historiko-shoqëror të popullit tonë, kanë formuar hallka të rëndësishme të njësisë sonë etnokulturore. Nga një anë tjetër, parë në një këndvështrimi më të gjerë, cikli i këtyre festave ka përfaqësuar edhe një cikël me rëndësi në kuadrin e traditave kulturore të gadishullit ballkanik, të kushtëzuar qoftë nga trashëgimi i shtresave të lashta kulturore të këtij gadishulli, qoftë nga konteksti i zhvillimit historik dhe bashkëveprimet e anasjellta kulturore të popujve të tij. Kemi përmendur në pjesën e parë të kësaj parathënie se elemente të veçanta të këtij cikli si lodrat me shregulla, kultet e diellit, të tokës, të ndjelljes së shiut etj. janë dokumentuar në Ballkan që në periudhën parahelene. Elemente të tilla që dëshmojnë për një shtrat të lashtë të përbashkët kulturor gjen pothuajse në të gjitha festat e veçanta të këtij cikli — në Ditën e Verës, Llazoret, shën Gjergjin etj.

Këto festa tani e kanë humbur funksionin e tyre të dikurshëm, duke përfunduar në lodra, këngë e praktika zbavitëse të vegjëlish. Megjithëkëtë ato ruajnë materiale me shumë interes për të ndjekur shkallët e zhvillimit të kulturës popullore të këtyre popujve.

Cikli i verës Përfshin festat e shën Gjinit (24 qershor) dhe të shën Pjetrit (29 qershor). Si zakone karakteristike

të këtyre festave kanë qenë zjarret ku digjeshin kryesisht kashtërat dhe barërat e këqij dhe hiri i hidhej tokës si për plehërim ritual. Në zjarret digjeshin edhe rrogoze të vjetër, kashtëra etj. për «pastrimin e shtëpisë, thuhej, nga të ligat e dimrit». Fëmijtë thurnin kurora prej një lloj bari të quajtur «triko» dhe me të në krye qarkullonin nëpër fshat, duke kënduar këngë të këtyre festave. Këto këngë, në fazën e tyre fundit, kanë pasë mbetur në një numër të kufizuar dhe të varfëra në ide. Me që festat binin afër kohës së të korruravet flitej në to për prodhime të bollshme. Në disa krahina, gjatë këtyre festave, sidomos në shën Gjin, bëhej qethja e bagëtive. Zakonet e praktikat rituale, të ruajtura në krahina të ndryshme të vendit, tregonin se këto festa kanë qenë kryesisht me karakter bujqësor e blegtoral. Emrat e shejtërve të krishterë duhet të kenë zëvendësuar hyjni të lashta të popullit tonë. Sidoqoftë prania e tyre ka qenë e kushtëzuar nga dita më e gjatë e vitit (21 qershor) dhe nga praktika popullore magjike të lidhura me këtë rast.

Festa të rëndësishme kolektive të stinës së verës kanë qenë *festat e malit* që binin rreth 15 gushtit. Në këto festa zhvilloheshin ceremoni pelegrinazhi në majat më të larta të maleve që ndodheshin pranë: Luma ngjiteshin në Gjallicë, Hasi e Gjakova në Pashtrik, Mali i Zi i Dukagjinit në Runjë, Kraja e Ana e Malit në Rumije. Martaneshi në Liqenin e Zi, Kruja në Sarisalltek, krahinat rreth Tomorrit në Kulmak e në Majën e Çukës, Kurveleshi në Këndrevicë etj. Vizitorët duhet t'i gjenin rrezet e para të diellit në majat e këtyre maleve. Pavarësisht nga përkatësia fetare, atje bëheshin të njëjtat përkushtime dhe të njëjtat rite për nderimin e diellit, të njëjtat argëtime dhe të njëjtat kërkesa për përmbushjen e dëshirave të pelegrinëve. Në këtë kohë ndërmerreshin udhëtime edhe në drejtim të kundërt: ulje nga viset malore në brigjet e detit (p.sh. malsorët e Shpatit, të Çermenikës etj., shkonin në bregdetin e Durrësit, ata të Beratit në Seman, etj.) Praktikat rituale të zhvilluara me këtë rast kishin të bënin me rite të pjellorisë.

Cikli i vjeshtës. Edhe festat popullore të kësaj stine ishin të kufizuara. Ka mendime që 1 shtatori në disa krahina tona si në Rrëzë të Tepelenës, Kurvelesh, Shpat etj. ka qenë quajtur *kryeviti,* ditë e vitit të ri. Dhe kjo

ka qenë lidhur me punët bujqësore që kryheshin në vjeshtë për të lashtat.[1]

Festë e kësaj stine, e njohur gjerësisht nga populli ynë, ka qenë shën Mitri (26 tetor). Kjo festë ka shënuar në popull kryesisht një cak kalendarik — mbarimin e verës dhe fillimin e stinës së dimrit. Ashtu si festa e shën Gjergjit edhe shën Mitri ka qenë kremtuar mjaft nga arbëreshët e Italisë e të Greqisë. Të dy këto figura fetare — shën Gjergji e shën Mitri — janë quajtur prej tyre si mbrojtës të shqiptarëve në luftërat kundërosmane të shek. XV, të udhëhequra nga Skënderbeu. Prandaj këto festa janë kremtuar nga arbëreshët me një nderim të veçantë, duke u kënduar për to edhe këngë me frymë patriotike. Nga ky shkak, për faktin e shfrytëzimit të tyre në dobi të ruajtjes së identitetit etnik të arbëreshëve gjatë kohëve, disa fragmente të këtyre këngëve, sado me origjinë librore, janë përfshirë edhe në këtë vëllim.

Cikli i dimrit. Festat më të rëndësishme të kësaj stine që kanë qenë kremtuar me ceremoni rituale në popullin tonë kanë qenë *Kolendrat* dhe *Buzmi*. Të dyja këto festa janë me prejardhje të lashtë dhe lidhen me përtritjen e fuqisë diellore. me «kthimin e diellit për verë». Kolendrat janë kremtuar më 24 dhjetor pothuajse në gjithë vendin. Kristianizmi qe përpjekur ta bënte këtë festë të vjetër pagane një festë të vetën, si ditë të lindjes së Krishtit (Krishtlindje). Ndonëse ka qenë kremtuar kryesisht nga popullsia e besimit të krishterë, ajo nuk qe shlyer edhe nga ndërgjegja e popullsisë myslimane. Në Shkodër kjo festë kremtohej nga myslimanët me emrin «festa e *Kullanave*» ditën që binte bora e parë. Këngët e kolendrave (ashtu si edhe të kullanave) këndoheshin nga grupe të rinjsh që shkonin shtëpi më shtëpi, duke uruar si në festat e tjera për shtimin e familjes me «djem e nuse punëtore», për shëndet e mbarësi në prodhimet bujqësore e blegtorale etj. Zakonisht kolendarët, të vegjëlit që shkonin në grup, gostiteshin me dhurata të ndryshme sipas rastit — me kuleçë që bëheshin posaçërisht për atë festë, me fiq të thatë, arra. portokalla. kufeta etj. Kur nuk shiheshin shenja për gostitjen e kolendarëve këngët zgjateshin me vargje plot humor që vinin në lojë kopracinë e zonjës së shtëpisë.

1) Shih. M. Tirta. Pun. i përmen. f. 168, 169.

Në një kohë me kolendrat binte festa e *Buzmit*, që ka qenë kremtuar deri vonë nga krahina të ish besimit katolik të Veriut: Shala e Shoshi, Puka, Mirdita, Nikaj-Mërturi, Rrafshi i Dukagjinit (Kosovë) etj. Edhe *Buzmi* është një nga festat më të lashta dhe më origjinale të kremtimeve tona popullore. Në këtë festë kanë qenë ruajtur deri në prag të Çlirimit praktika të lashta rituale. Me seriozitet të veçantë përgatitej dhe sillej në vatër objekti simbolik i festës — *Buzmi*. Një djalë, me prindër që i jetonin, trokiste në portë dhe njoftonte me këngë: *Po vjen Buzmi bujar/ me gjeth e me bar,/ me edha, me shtjerra,/ mbas tyne vjen vera*. Kryefamiljari e priste dhe e vendoste me nderim *Buzmin* në vatër dhe e gostitëte, duke vënë në një skaj të tij, pak nga çdo gjë që kishte në sofër të festës: pije, gjellë, ëmbëlsira, pemë. Sofra lihej e shtruar dhe drita e ndezur gjithë natën, duke menduar se do të vinin shpirtërat e të parëve. Të gjitha këto dëshmonin për një trashëgim kulturor të hershëm. Aq i madh ishte nderimi i malsorvet për këtë festë sa emrin e saj e kishin futur deri në formulat e tyre të betimit: *Për natën e Buzmit! Pasha Buzmin nuk e kam bamë çate punë!* Në disa krahina të Veriut i vinin rrotull arave natën e *Buzmit*, duke shkrepur një dru të ndezur dhe duke përsëritur vargjet: *Gac' e karricë,/ gac' e shtërrinj* që donin të thonin «sa gaca (shkëndia) delnin nga shkrepja e drurëve, aq karrica (masë) bereqet apo shtjerra marrshim». Ka në to praktika rite që të çojnë në mënyrë të qartë në trashëgimin kulturor ilir. Të tilla kanë qenë p.sh. zakonet e disa fshatrave të Pukës e Mirditës që natën e *Buzmit* bënin nëpër ara rrathë me kashtëra të lashtash e kallamboqi të ndezura dhe uleshin në qendër të tyre për të ngrënë ushqimet rituale të festës. Ky rit të kujton një prej simboleve karakteristike të kulteve ilire — diellin — që përfytyrohej si një disk i zjarrtë. Në disa fshatra të tjerë brenda këtyre rrathëve shtohej edhe një kryqëzim i formuar po prej degësh të ndezura. Është me interes vështrimi i këtyre praktikave si ndikime të mëvonshme të krishterimit, por do t'ishte akoma më i madh interesi në se studimi i tyre do të çonte në gjurmë kulturash parakristiane si p.sh. te koncepti solar që kishte kryqi i thyer te ilirët. Interesa të tilla do të kishte edhe argumentimi i relikteve të tjera të këtyre festave si p.sh. animizimi i Buzmit, lënia e sofrës shtruar, e dritës

ndezur etj. që mund të shpjegohen si mbeturina të kulteve të manizmit të të parve tanë, të koncepteve sociale për nderimin e stërgjyshit të fisit, etj. Praktika pak a shumë të aferta janë vënë re edhe në popuj të tjerë. Në disa rajone të Hindisë p.sh. e kanë pasë zakon të hidhnin në zjarr diçka nga gatesat rituale të bukës së re për stërgjyshërit e fisit.[1] Te këto relikte mund të kemi elemente të konceptimeve magjike ndaj botës, që përjashtojnë ndërmjetësinë e perëndive midis njerëzve dhe natyrës, që shpjegojnë pozicionin konkret ndaj shpirtit të stërgjyshit si mbrojtës në jetën e përditshme të fisit, lidhjet e tij me rrethin familjar, me viset e shejtëruara në shtëpi, në fshat, në krahinë (Krs. konceptin e forcës mbrojtëse të orës për njerëzit, fisin malin etj.)

Këto shpjegojnë arsyen pse Olimpi shqiptar nuk ishte i populluar. Protoshqiptarët kishin kultet e hyjnive të tyre. Edhe ky fakt përbën një argument jo të parëndësishëm për të dëshmuar mbi prejardhjen gjenetike të popullit tonë nga ilirët. Grekët e romakët kishin krijuar një kult të gjerë dhe të ndryshëm hyjnish. Populli ynë vazhdoi të qëndrojë, në thellësi të shpirtit të tij, i lidhur me këto besime të të parve, edhe pse adaptoi kristianizmin e islamizmin, edhe kur këto doktrina monoteistike u përpoqën të fusin në brendi të jetës së popullit tonë, të festave popullore etj, konceptet e besimeve të tyre fetare.

Gjuhtarët tanë kanë shpjeguar se fjala *buzëm* është një fjalë autoktone e shqipes, e trashëguar nga fondi i lashtë indoevropjan.[2]

Mbeturina të riteve të Buzmit kanë jetuar në Jug-Himarë, Gjirokastër etj. si edhe te arbëreshët e Greqisë. Ky dimension diakronik dhe hapsinor nga njera anë, ruajtja e shtratit pagan në tjetrën, i japin kësaj feste një vend të veçantë në repertorin e festave tona popullore kalendarike.

III. Përveç këngëve të punës dhe të festave popullore, janë përfshirë në këtë vëllim edhe këngë e vargje për yshtjet — për të këputurit misht, kundër sëmundjeve, marrjes mësysh etj., për ndjelljen e shiut (Dordolecin, Ronën); për dukuritë e natyrës — diellin, hënën, retë —

1) James G. Frazer. Vepër e përmendur f. 139.
2) E. Çabej Studime gjuhësore, II. f. 86.

si edhe për kafshët, zogjtë, insektet etj. Këto krijime burojnë nga një shtrat botëkuptimor pak a shumë i përafërt. Si të tilla ato plotësojnë njera-tjetrën dhe qëndrojnë në një kuadër organik me materialet e tjera të vëllimit (këngët rituale të punës dhe të festave kalendarike). Poezia nuk mund të shkëputet nga përpjekjet që bën njeriu për të vepruar mbi forcat e natyrës nëpërmjet shprehjes poetike verbale, për të realizuar dëshirat e tij në mposhtjen e së keqes, largimin e sëmundjeve etj., qoftë edhe me forma të diktuara nga fantazia. Yshtjet, primet e praktikat me karakter magjik u kanë paraprirë formave të arsyes. Ato dëshmojnë për një epokë të caktuar të zhvillimit njerëzor. Këngët për natyrën dhe dukuritë e saj krijojnë një shtrat organik për këngët e punës e të festave popullore. Dielli, hëna, mjergulla, retë, shiu kanë qenë në qendër të vëmendjes së masave punonjëse, lidhur me veprimtaritë e tyre bujqësore e blegtorale. Ndërsa elementet e veçantë-zogjtë, kafshët, etj. i japin një gjallëri të posaçme kuadrit të përgjithshëm të këngëve, duke nxjerrë më mirë në pah origjinalitetin e peizazhit të Atdheut.

Duke u nisur nga kronologjia botëkuptimore dhe lidhjet e tyre të brendshme, këngët e këtij kapitulli (të yshtjeve etj.) janë vendosur *menjëherë* pas këngëve të kapitullit të parë.

Në kapitullin e tretë të këtij vëllimi janë paraqitur këngët për temat e ndryshme të punës, të grupuara këto sipas natyrës, funksionit dhe rolit që kanë lozur në jetën e përditshme të popullit tonë. Në ciklin e fundit janë përmbledhur këngët për punët e brendshme familjare të cilat në pjesën e tyre më të madhe, kryhen nga gratë.

Në kohën tonë, pothuajse gjithë festat, kalendarike me ritet e zakonet përkatëse, kanë humbur domethënien e tyre fetare — magjike dhe nuk janë ruajtur veçse si argëtime popullore dhe zakone për të qeshur.

Përsa i përket zgjedhjes e paraqitjes edhe të materialeve të këtij vëllimi janë hasur vështirësi të ndryshme.

Sikurse është përmendur edhe më lart, këngët rituale të punës, për shkak të distancimit kohor, kanë qenë mbledhur e botuar në një numër të kufizuar në përmbledhjet folklorike të periudhës para Luftës së dytë botërore. Shumica e këtyre këngëve, si brenda kufijve politikë të RPS të Shqipërisë, ashtu edhe jashtë tyre dhe në ngulimet arbëreshe janë regjistruar kryesisht pas kësaj Lufte. Kjo

ka bërë që këto këngë të sjellin në përmbajtjen e tyre edhe ndonjë element botëkuptimor të mëvonshëm që e cënon saktësinë autentike të materialit. Diçka më shumë janë botuar para Luftës vargje nga repertori i këngëve të festave popullore kalendarike të dukurive të natyrës etj.[1]

Edhe punimet studimore rreth problemeve të tyre, në krahasim me ato të gjinive dhe llojeve të tjera të folklorit tonë, kanë qënë të kufizuara dhe i përkasin kryesisht periudhës pas Luftës.[2]

Në paraqitjen e materialeve të kësaj përmbledhje jemi përpjekur që: 1. Këngët të mos shkëputen nga lidhjet e tyre organike me praktikat përkatëse ceremoniale. 2. Variantet të jenë me një shtrirje sa më të plotë në hapësirë dhe në kohë. Kështu teksteve të regjistruara brenda truallit kombëtar u janë vënë pranë, sa herë që ka qenë e mundur, edhe variantet e diasporës. Pa lënë mënjanë parimin e seleksionimit, janë përfshirë shpeshherë variantet që sjellin veçori konservative të periudhave të hershme, po edhe të tilla me risi (inovacione) të mëvonshme. 3. Së fundi është pasur kujdes që lënda e vëllimit të paraqitet me një sistem metodik ku këngët e ritet e festave të motmotit me ato të tematikës së mirëfilltë të punës të jenë me një vazhdimësi të natyrshme dhe një bashkërenditje logjike. Në një sistemim të tillë jemi nisur kryesisht nga materialet tona, duke mos lënë mënjanë edhe përvojën analogjike të vendeve të tjera. Kemi ndjekur, kështu parimin e grupimit të materialeve sipas tematikës dhe cikleve të festave të motmotit, duke filluar vitin nga stina e pranverës, si stina e parë e qerthullit kalendarik popullor dhe duke përfunduar me këngët e ritet e stinës së dimrit. Brenda çdo stine, janë dhënë vargjet e ritet për muajët, kohën, dukuritë e natyrës etj., pastaj janë renditur këngët për festat popullore dhe në fund këngët e

1) Materiale për këto të fundit (praktikat rituale dhe këngët e festave kalendarike) janë botuar në «Bletën shqiptare» 1878) të Th. Mitkos, «Valët e Detit» (1908) të S. Dines, «Visaret e Kombit» vëllimi III (1937), XIII (194), XV (1944) si dhe në botimet e arbëreshëve të Italisë — Dorsës (1847), Z. Krispit (1853), De Radës (1866), Kamardës (1866) etj.

2) Midis tyre vlejnë të përmenden punimet e trajtuara në dispencet e para të shkollave tona të larta: Dh. S. Shuteriqi 1949. Z. Sako në kapitullin e Folklorit të Historisë së Letërsisë shqipe. vëll. I. 1959. f. 15-30; Rr. Zojzi, R. Sokoli, M. Tirta, Sh. Pllana. Punime të përmendura.

mirëfillta për punët e ndryshme bujqësore, blegtorale etj. Gjerësia e materialeve ka lejuar në përgjithësi një klasifikim të rregullt sipas këtyre parimeve. Sidoqoftë duhet pohuar se është e vështirë të mënjanohen të gjitha mangësitë për t'i gjetur çdo kënge me saktësi të plotë vendin e duhur. Megjithëkëtë grupimi i këngëve sipas këtyre parimeve ka një sërë anësh të dobishme. Me të krijohet një tërësi harmonike me një tingëllim jetësor real. Natyra përbën burimin e jetës. Ndryshimet e saj të vazhdueshme gjatë stinëve jo vetëm që sigurojnë llojet e ndryshme të prodhimeve bujqësore, blegtorale etj., por edhe zgjojnë te njerëzit ndjenjën e vrojtimit e të admirimit; u japin atyre një burim frymëzimi estetik të pashtershëm. Rrjedhimisht materialet e vëllimit me një renditje të tillë bëhen më të kapshme dhe me një ndikim më të madh në rolin e tyre funksional historik dhe edukues.

Vëllimet e lirikës popullore do të përfaqësojnë një nga kapitujt më të qenësishëm e më spektakularë të trashëgimisë sonë folklorike, e cila ngrihet si një përmendore e gjallë e origjinalitetit të gjenisë artistike të popullit tonë, e vitalitetit të tij të rrallë, e pasqyrimit të qëndresës së tij shekullore dhe të paepur kundër pushtuesve të huaj, e vlerave të larta demokratike e artistike dhe e interesit të përgjithshëm të folklorit tonë për studimin e folklorit ballkanas. Kjo vepër e madhe, sintezë që paraqitet në kuadrin e «Trashëgimit kulturor të popullit shqiptar», u përgjigjet orientimeve të dhëna prej Partisë dhe udhëheqësit tonë shokut Enver Hoxha që në vitet e para të pushtetit popullor, për të zbuluar dhe vënë në dukje të faqeve më të bukura të kulturës sonë demokratike kombëtare. Ajo u bë e mundëshme vetëm në kushtet e krijuara në rrugën e socializmit.

QEMAL HAXHIHASANI

KËNGË RITUALE

1

IKU DIMRI ERDHI VERA

Iku dimri, erdhi vera,
erdh behari, çeli ferra,
borziloku e trëndafili,
mbani vesh ç'thotë birbili:
«Erdhi vera, çeli molla
me shëndet robat e holla!
Sa qënka gëzuar dardha,
qënka veshur në të bardha!
Pemët gjithë në burbuqe,
me shëndet rrobat e kuqe!
Kopet' me këmbor' e zile,
pylli veshur me jeshile».

Përmet, 1944

2

PO NA VJEN E BARDHA VERË

Po na vjen e bardha verë[1],
joho verë[2],
ti na ardhsh me t'mira shumë,
ti na ardhsh me djem shumë,
ti na ardhsh me nuse shumë,
ti na ardhsh me shtjerra shumë,
ti na ardhsh me dhen shumë!

Luzni — Dibër, 1937

1) Stina e pranverës; në kuptim më të ngushtë festa e Ditës së Verës që paralajmëron ardhjen e kësaj stine.
2) Varg karakteristik që shpreh harenë popullore për ardhjen e pranverës. Përsëritet si refren.

3

U SHKOQ NJEGLLA DRINIT

U shkoq njeglla Drinit[1],
shkuen mujt e dimnit;
hipi njeglla ferrës,
erdhën mujt e verës[2].

Luzni — Dibër, 1937

1) Këtu me kuptimin: «ra mjegulla Drinit»».

2) Këndohet nga të vegjëlit në pranverë kur fillojnë të bien mjegullat përmbi Drin, pas thyerjes së natës. Këto mjegulla, që qëndrojnë derisa shnëdrisin rrezet e para të diellit, paralajmërojnë ardhjen e pranverës.

4

NAN' Ç'KA DETI QI NDRIÇON

— Nan' ç'ka deti qi ndriçon?
— Tash at dielli e plaron[1],
moj bija jeme.
— Çka kopshti qi asht zbukuruc?
— Ket pranvera na e ka prue,
moj bija jeme.
— Pse dalldyshet ikin për hava?
— Tash të ftoft-o ma nuk ka,
moj vajzuka[2] jeme.
— Ç'jan' kto zogj, o mori nanë?
— Kto pranvera na i ka dhanë,
moj bija jeme.

Ulqin, 1976

1) Praron (me disimilimin e bashkëtingëllores r).
2) Vajzë + prapashtesa përkëdhelëse *uka*: vajzë e dashur.

5

LUM E LUM PO NA DEL VERA

Lum e lum po na del[1] vera,
mushen kodrat dhen e shtjerra;
dhen e shtjerra, djem beqarë,
kundra t'zeza, çarap' me larë[2].

Opojë — Prizren, 1976

1) Po vjen.
2) Këndohet natën e Verës.

6

CUCA MORI CUCA

Cuca, mori cuca,
trazoni zilifet,
mos t'na munin çiçet;[1]
grajhi,[2] cuca, hejret,
mos t'na munin shelnjet;
grajhi të lajm' façet
e t'çelim konaçet.

Shumbat — Dibër, 1956

1) Qytet.
2) Ngrihuni.

7

DELNI CUCA DELNI

Delni, cuca, delni,
se na erdhi vera,
na u mushën gjeshkët[1]
me dhen e me shqerra.
Delni, cuca, delni,
se na erdhi vera,
vin' nuset e reja
me rruza, me tela.

Sllatinë — Dibër, 1952

1) Bjeshkët.

8

TOP O MORE TOP

Top, o more top,
hare lalo oo[1],
jalla për gjat mot[2];
për gjat mot e jetë,
vllaznit ton' sinjet.
t'i martojm' të krejtë[3];
t'i martojm' për verë,
me lule me erë:
t'i martojm' për vjeshtë.
tre kollana nxheshë;
t'i martojm' për dimën,
t'u nxheshim martinën!*

Shumbat — Dibër, 1962

---

1) Përsëritet pas çdo vargu.
2) Urim: të jemi me shëndet të plotë gjatë gjithë vitit!
3) Tjetër urim: «për të martuar vëllezërit.»
*) Gjatë festave pranverore bëheshin shpeshherë edhe lidhjet e fejesave. Thuhet se në disa krahina ka qenë zakon, që vajzat, pasi luanin me djemtë tërë ditën, u hidhnin në qafë një shami simbolike. Kjo mbetej si shenjë e pëlqimit të tyre për fejesë.

9

QIQE QIQE E PARA QIQE

Qiqe, qiqe, e para qiqe,
pash mu, pash ty,
pash vllan', me njanin si,
sa vjet kam me rru,
qaq ke me m'diftu!
Në mos diftofsh, u qërrofsh![1]

Mat, 1960

1) E thoshin të vegjlit kur dëgjonin qyqen për herë të parë. Pastaj mbanin vesh, sa herë të bënte qyqja «ku», aq vjet mendonin se do të jetonin.

10

MIR' SE NA GJET

Mir' se na gjet
Vera sivjet!
Për shumë vjet!
O ti moj Verë,
o ho ho ho,
del të të sho,
sa e mira je,
si nuse e re!!

Barmash — Kolonjë, 1955

---

1) Një nga këngët karakteristike të Ditës së Verës. Kjo ditë që festohej më 1 mars sipas kalendarit të vjetër, ose më 14 mars sipas kalendarit të ri, mbahej si fillim i pranverës, si ditë kryeviti. Si e tillë ajo ka qenë festuar në të gjithë vendin dhe ishte një nga të kremtet popullore më të dashura e më të rëndësishme të motmotit. *Dita e Verës, Ditëverja* a *Verëza* duhej t'i gjente shtëpitë të lyera, njerëzit me rroba të reja. Që në mbrëmje shtëpitë zbukuroheshin me degë të gjelbra dhe me lule. Jashtë nëpër oborre e kopshtije ndizeshin zjarret karakteristikë — *dajlinat, dumetë* apo *kashtoret*. Kudo përgatiteshin për këtë ditë gatesa e ëmbëlsira të posaçme. Në Elbasan, p.sh., thereshin gjela deti, bëheshin revani e ballakume, ziheshin vezë e misra, bliheshin fiq të thatë, arra, gështenja etj. Këto ndaheshin në mbrëmje për çdo pjesëtar të familjes, duke përfshirë edhe ata që ndodheshin larg me punë, a ushtarë etj. Natën e Verës bëheshin *veroret, larsat* a *guduveret* me penj të bardhë e të kuq mëndafshi. Verorja e parë me një para metalike të

vjetër i lidhej tundësit «për t'u shtuar bulmeti». Njerëzit ngriheshin herët dhe shkonin të laheshin në krua për të lënë të ligat dhe për të marrë të mirat. Më shpejt ngrihej e zonja e shtëpisë, e cila mbushte ujë të ri në krua dhe spërkatte me të vendin e bagëtinë. Ajo u jepte të vegjëlve nga pak ëmbëlsirë dhe u fërkonte fytyrën me vezë duke u thënë: «Qofshi të ëmbël si ëmbëlsirat dhe të bardhë si veza». Po kështu dilnin në mëngjes nuset e reja dhe bënin urime: «qofsha e bardhë si veja, e kuqe si vera» etj. Në disa krahina si në Pogradec, Korçë etj. fëmijët kur ktheheshin nga kroi, sillnin disa kleçka dhe me to imitonin zogjtë *ciu, ciu* (për shtimin e tyre). Zakone të ndryshme bëheshin për shëndet, bollëk, mbarësi në njerëzit, në prodhimet e vitit, në bagëti. Për këtë qëllim vinin edhe të rinj «këmbëmbarë» që gostiteshin me ëmbëlsirat e ditës. Zakon i përgjithshëm ka qenë dalja e të rinjve, nuseve e burrave po edhe e të moshuarve shëtitje dhe kalimi i tërë ditës me lodra, këngë e valle. Kjo festë në disa krahina quhej edhe dita e ndjesave, e faljes së zënieve. Siç thotë populli në këtë ditë, «i therë, i grirë të ishje» do t'i flisje tjetrit, do ta përqafoje dhe do ta urojë: «Nga mot gëzuar!»

Festa e Ditës së Verës është nga festat popullore më të përgjithshme, më të lashta dhe më origjinalet ku ndikimi i feve monoteiste ka qenë pothuajse fare i pandjeshëm.

11

ORE ZOGJ I FERRËS

Ore zogj[1] i ferrës,
na erdh Dit' e Verës.
Dita e Verës erdh e shkoi,
lumi aj si e përxhoi![2]

Bicaj — Kukës, 1959
Bob. 189/11

---

1) Zog (g > gj).
2) E këndojnë të vegjlit kur shkojnë të lidhin moknat.

(Transkriptimi muzikor nr. 1)

12

DILNI NUSE ME GËRSHETA

Dilni, nuse me gërsheta,
po ju bina kukureka;
dilni. plaka. dilni, nuse
po ju bina lula t'kuqe.

Opojë — Prizren, 1976

1) Këndohet nga të rinjtë e të rejat në mbrëmjen e Verës, kur kthehen me lulet e para që kanë mbledhur rreth e rrotull. Me to zbukurohen dyert e oborrit, të shtëpisë së zjarrit e dhomave të tjera, të ahurit të bagëtive, hambarët, djepet, shtresat e fjetjes etj.

13

DAJLINAT E PRANVERËS

Dajlinat e pranverës
marrshi ethet e verës!!

Mat. 1960

---

1) Një nga praktikat rituale më të njohura në festat tona popullore të vitit ka qenë ndezja e zjarreve për purifikim e pjellori. Ato gjallëronin festat e Ditës së Verës, të shën Gjergjit, të shën Gjinit, Kolendrat, Buzimin e Vitin e Ri. Zjarret e Natës së Verës, *dalinat, daulinat* e *dajlinat* ndizeshin në oborre, kopshtije a bregore në mënyrë kolektive, — me lagje e fshatçe. Me këtë rast grupet ngacmonin njëri-tjetrin se kush do ta bënte zjarrin më të madh e duke kënduar këngë të posaçme humoristike (shih këngët që vijojnë). Zjarret bëheshin me dëllinja, kashtë e barëra të thatë. Njerëzit i kapërcenin duke thënë vargjet e mësipërme ose këndonin e vallzonin rreth tyre. Në disa krahina si në Mat, Dibër etj. shëtitnin edhe me ura të ndezura në duar ose me vravashka zjarri, të cilat i rrotullonin në ajër.

14

OR NN[1] I MARRU

Or NN[1] i marru,
zjarmi juj qenka shu,
qenka shu m'at dinjà,
humshi e mo dalshi ma,
Or NN e këqi,
marrshit klloqt e zi;
klloqt e zi e klloqt e bardhë,
truma-truma nëpër shkallë.[2]

Peladhi — Dibër, 1970
Bob. 767/11

1) Përmendej emri i lagjes ose fshatit me të cilin haheshin për zjarret e Ditës së Verës.
2) Rënshi, u rrukullisshi nga shkallët truma-truma.

15

KUQ-KUQ SI MOLLA

Kuq-kuq si molla,
gjom[1]-gjom si bari,
i fort'-i fort' si guri![2]

Bulqizë — Dibër, 1970

1) I njomë.
2) Vargjet përsëriteshin me zë të ulur 3 herë te kroi, kur shkonin për të mbushur «ujë të ri», në agimin e Ditës së Verës.

16

BONI PATA GA GA GA

Boni pata ga. ga. ga.
grajhi[1], ori nuse. ma;
boni xheli ki. ki. ki.
grajhi, mushni. uj të ri![2]

Cerem — Dibër, 1962

1) Ngrihuni
2) Thuhej në agimin e Ditës së Verës, kur do të shkonin për të mbushur «ujë të ri» a «ujë të pafolë» në krua.

17

BIE LODRA DUM DUM DUM

Bie lodra dum. dum. dum,
u lshofsha gjumt. or katun;
bie curla ti. ti. ti,
u lshofsha gjumt shpi për shpi![1]

Dragu – Dibër. 1970
Bob. 761/12

1) Në mëngjesin e Ditës së Verës, të rinjtë çoheshin herët dhe u binin lodrave duke thënë vargjet e mësipërme, për të zgjuar shokët e lagjes.

18

TOLI TOMOLI

Toli, tomoli,[1]
to gajtani, pelivani.
Shkoi Çela[2] nëpër ne,
as na jep një koqe ve.
Iu dhënt' zoti tre pënd' qe.
Tre pënd' qe, tre pënd' buaj,
aq para në një muaj.
Sa lesh mi tre desh,
aq bereqet të kesh.
Sa gjëma ka murrizi,
aqë xhunga t'ket' kurrizi!
Sa gjëma ka lajthata,
aqë xhunga të ket' vatra![3]

Lushnjë, 1964

1) Varg onomatopeik.
2) Figurë mitologjike sipas besimeve popullore sillte mbarësi.
3) Vargjet 10-14 thuheshin kur përcilleshin pa u gostitur nga e zonja e shtëpisë.

19

VERA VERA KOKOVERA

Vera, Vera. kokovera,
moj zonj' e uruar,
fle apo je zgjuar?
Hiqi, moj, llozë derës,
erdhi, moj. Dit' e Verës,
se na vijn' beqarë,
na vijn' duke qarë,
me një thes të grisur,
duke u rrukullisur.

Starje — Kolonjë, 1957
Bob. 189/11

(Transkriptimi muzikor nr. 2)

20

ERDHI DIT' E VERËS

Erdhi Dit' e Verës,
hiqi llozë derës!
Nxirna *cicën* e rakisë,
të urojm' të zon' e shpisë.
Sa lesh mi tre desh,
aq të mira të kesh!
Sa qime në tre kuaj,
aqë *aspra* në një muaj.[1]

Lashovë — Kolonjë, 1955

1) Një tregues i rëndësishëm për karakterin masiv të festës së «Ditës së Verës» është shtrirja hapësinore e këngëve dhe e praktikave rituale të saj. Në fondet e arkivuara të Institutit të Kulturës Popullore («Këngë të festave kalendarike» Vëll. III) për këtë festë janë mbledhur këngë të ndryshme në: *Berat; Dibër* — Arras, Bulqizë, Ceren, Dragun, Peladhi, Sllatinë, Steblevë, Shumbat, Vasije, Zerqan; *Elbasan; Gjirokastër* — Labovë; *Kolonjë* — Barmash, Lashovë, Qinam, Taç i Sipërm; *Korçë* — Arrzë, Boboshticë, Bradvicë, Dardhë, Sinicë; *Kukës* — Arrëz, Bicaj; *Librazhd; Lushnjë; Mat* — Lis; *Përmet* — Malëshovë, Sukë; *Pogradec* — Potkozhan; *Skrapar* — Çorovodë; *Tepelenë* — Dhëmblan, Turan, Vasjar; *Tiranë* — Shëmri, Shëngjergj; *Vlorë* — Poro, Qeparo.

21

MARSI-MARSI

a) Marsi, marsi,
drurët i mbarsi.

Jug, 1908

b) Marsi karsi,[1]
po drut' u dogjën.

Arbëreshët e Italisë, 1943

c) Marsi harsi,
zbrazet koshi,
qafëkokoshi,
çqepet gardhi,
digjet druri,
digjet zemërkauri.

Jug, 1908

1) Iku, shkoi.

22

DOLLI MARSI HYRI PRILLI

a) Dolli marsi, hyri prilli,
me ferman këndon bilbili!

Jug. 1908

b) Prilli bën lulet,
e maji ka hijenë.[1]

Arbëreshët e Italisë, 1943

c) Marsi, drurët i mbarsi;
prilli mbush çeturët,
maji dejon grurët.

Kuç — Vlorë, 1952

1) Bukurinë, nderin.

23

PRILLI IM VËLLA

Prilli, im vëlla,
m'jep tri dit' hua,
ta thaj plakën me gjithçka[1].

Elbasan, 1949

1) Në tri ditët e para të prillit, sipas kalendarit të vjetër kur bën ftohtë zakonisht populli thotë: «janë plakat». Kjo lidhet me legjendën që vijon: «Një plakë, si kaloi ditët e marsit, e shau atë dhe nisi të ngjitej në mal për të kullotur bagëtinë. Marsi i zemëruar, i kërkoi tri ditë hua prillit, që t'ia merrte hakun plakës, por ky nuk ia dha. Atëherë iu drejtua shkurtit, i cili ia plotësoi dëshirën (dhe ky «prandaj ka mbetur i shkurtër»). Bëri kaq ftohët ato tri ditë sa u ngri plaka majë malit e u bë gur me gjithë dhentë. Shpesh lokalizohet edhe mali ku thuhet se ka ndodhur ngjarja: Cukal-Shkodër, Gjalicë-Kukës, Rumie-Krajë, Mariash-Pejë, Lenije-Gramsh, Gramoz-Kolonjë, Këndrevicë-Tepelenë etj. Legjenda është e njohur edhe në popujt e bregdetit lindor e jugor të Mesdheut.

24

KUR KA DAL' PLAKA NË BJESHKË

Kur ka dal' plaka në bjeshkë,
ajo marsit i esht ludhnue:[1]
— Tërt kallnuer, se dola n'fruer!
Tërli-vërli, Marul-o,
pshtova desht' stjepët-o![2]
Marsi, karsi esht idhnue;
ka than': — O prill, vëlla,
a m'i nep tri dit' huva,
ta mys plakën me gjith ç'ka?
Menjer' prilli çoi fërtunin,
myti plakën e katunin.
Ater' marsi fort u gzu,
se u gri[3], plaka e u ba dru;
tuj hjek' ed e tuj hjek' u,
me[4] malit iu desh me maru.

Ljare — Shestan, 1958

---

1) I është lëvduar.
2) Gjeptë.
3) U ngri, ngriu.
4) Majë, sipër, mbi.
Vargëzimi i legjendës për tri ditët e ftohta të prillit (Shih shënimin e këngës së mëparshme).

25 .

IKËNI GJARPËNJ IKËNI SHTËRPËNJ

Ikëni, gjarpënj, ikëni, shtërpënj,
se vjen i Vangjelizmoi,
pa ju vret, pa ju pret,
me kordh' edhe me dyfek[1].

Jug. 1878

---

1) Më 25 mars (sipas kalendarit të ri) festohej nga ortodoksët Vangjelizmoi, nga katolikët Dita e Zojës dhe nga myslimanët Nevruzi. Në mbrëmje bëheshin zjarre me dëllinja. Të vegjlit duke tundur këmborët rreth shtëpive, oborreve, arave thoshin vargjet e mësipërme, për të trembur minjtë, gjarpërinjtë etj. Në disa krahina si në Skrapar, atë ditë fshatarët nuk punonin dhe thoshin se «është toka lehonë». Myslimanët bënin byrekë me 12 lloj lakrash, ku fshihnin një para metalike për fat. Është e vetmja festë popullore e vitit që ka pësuar ndikim islamik. Me 25 marsin janë lidhur edhe ritet e përtëritjes së pashkëve kristiane e hebraike. Me gjithë këto ndikime kristiane e islamike, në origjinë qëndrojnë rite e besime të lashta, që kanë të bëjnë me ekuinoksin e pranverës dhe me ringjalljen e natyrës. Siç shihet, edhe kënga, me përjashtim të emrit, e ka ruajtur të pastër shtratin e saj pagan.

26

IKNI GJËRPINJ IKNI SHTRËPINJ

Ikni, gjërpinj, ikni, shtrëpinj,
ikni, shtëza, dhe ju, minj,
se vjen marsi, ju përpin;
harrin dhe Vangjelizmoj,
t'ju presë e t'ju shkurtojë;
pa t'ju hedhë në përrua,
t'ju hajë qen e langua!

Jug. 1908

27

IKËNI GJILPINJ

Ikëni gjilpinj,
ikëni shapinj,
se erdhi Vangjelizmoi,
t'u presë e t'u shkurtoi!
Pa u djeg e u bën hi,
dhe u hedh në det të zi!!

Mursi — Sarandë, 1970

1) Këndohej nga fëmijët Ditën e Verës kur endeshin poshtë e lart duke tundur zile e këmborë.

28

IKNI MI IKNI ZHAPI

Ikni, mi, ikni, zhapi,
se ësh' e vjen marsi,
me gjith' ato hajdhi.
Mit' e zhapit, e gjitonisë,
u mbjodhëshin gjith' te kjo shpi.[1]

Arbëreshët e Italisë
Shën Benedikt Ullano, 1964

1) Kjo këngë arbëreshe flet për zakone e praktika rituale të përbashkëta me ato të mëmëdheut. Në të nuk përmendet emri i Vangjelizmoit. Nga ky fakt mund të thuhet se ky ndikim i krishterimit i përket një periudhe më të vonë se mërgimi i tyre.

Një variant i kësaj kënge është edhe ajo e mbledhur në Poro të Vlorës (AIK. P. Gjidede fl. 51, f. 68 — 1960): «Ikni mi,/ se vjen zoti shën Themi».

Në këtë ditë merrnin një hozhek (hell) dhe me të shponin qoshet e shtëpisë, gjerdhet etj. Këtë dru pastaj e hidhnin në kopshtin e ndonjë gjitoni ose në lumë «që minjtë të shkonin tek ata ose të mbyteshin në lumë».

29

IKNI GJËRPINJ IKNI SHTËRPINJ

Ikni, gjërpinj, ikni, shtërpinj
se po vjen Vangjelizmoi,
pa ju pret, pa ju vret,
po me kordh' e me dyfek,
pa ju hedh në përrua,
t'ju hajë qen' e langua!

Postenan — Kolonjë, 1955

Krs. Rehovë-Kolonjë, bob. 155/34; Dardhë-Korçë, 1962; Buhal-Përmet, 1957; Badlonjë-Përmet, 1964 bob. 321/10, Malëshovë-Përmet, 1957.

30

PO BJE DIELLI KIKA M'KIKA

Po bje dielli kika m'kika,
çohni, cuca, se duel drita.
Po bje dielli përmoj shpi,
hajdi, cuca, për uj' t'ri[1].

Bushat — Kukës, 1982

1) Ditën e Nevruzit fëmijët ngriheshin pa aguar e shkonin në përrenj a në burime për të mbushur «ujë të ri».

31

JENE PO KNON ZOGJI MORE N'LAPA T'FERRËS

Jene, po knon zogji, more, n'lapa t'ferrës,
po bajmë shalihor, more, Ditën e Verës.
Jene, po knon zogji, more, n'lapa t'rrushit,
po bajmë shalihor, more, Ditën e Novruzit.[1]

Përbreg — Kukës, 1982

1) Kënga këndohej kur fëmijët ngrinin shilarëset.

32

O PËLLUMTH O PËLLUMTH-O

— O pëllumth. o pëllumth-o,
mos më pe Llazuarë?[1]
— Këtu drejt ka shkuarë.
ndë derë të zotitë.
Ay zot se qysh punon?
Kill'e aspër numuron.
Darovit Llazuarë,
ashtu dalç gëzuarë,
me djathë ndë napëzë,
me nuse për qafëzë.
Sa lule ndë Tomor,
aqe nuse ndë hobor;
sa lule ndë qershi,
aqe djem ndëpër shtëpi!

Jug. 1878

1) Këndohej nga të vegjilit në Llazoret. Kjo festë është në thelb një festë pranverore me karakter pagan. (Krs. Vargun e parë: «O pëllumth, o pëllumth-o», urimet për bollëk, për shëndet, për djem e nuse sa «lule në Tomorr»). Krishterimi është përpjekur t'i japë, ngjyrat e veta fetare duke e lidhur me mrekullitë e «ringjalljes së

shën Llazërit». Si e tillë ajo festohet një javë para Pashkëve (te katolikët më 18 prill me kalendarin e ri, ndërsa te ortodoksët më 25 prill). Me gjithë ndikimet fetare, populli ruajti zakonet e praktikat e vjetra. Në darkën e festës, të vegjlit me shporta të zbukuruara shkonin duke kënduar nëpër fshat. E zonja e shtëpisë dilte e i gostitte me vezë, para etj. Në disa krahina si në Korçë, në disa vise të Shqipërisë së Mesme etj., veç fëmijëve, shkonin për Llazore edhe gra nga shtresa e varfër, duke mbajtur në duar një kukull prej lecke «nuskë». Prej këtej ka mbetur shprehja «kanë ardhur Llazoret» me kuptimin «ka ardhur pranvera».

Zakonet e festës kanë shumë elemente që vijnë nga një shtresë e hershme dhe që kanë paralelizma edhe në popuj të tjerë. Kuklla është quajtur si mbeturinë e kultit të Dionisit. Vezët paraqesin gjithashtu një zakon të lashtë të njohur edhe nga egjiptianët e vjetër, babilonasit, persianët. Me Llazoret janë të lidhura edhe praktikat e mbledhjes së luleve dhe të zbukurimit të banesave me to; (shih këngët që vijojnë).

33

LLAZËRI LLAZUARË

Llazëri, Llazuarë!
Mos patë Llazuarë?
Aty dreq ka shkuarë,
të farkonjë shpatënë,
shpatënë të zotitë.
Andaj erdhëmë dhe ne,
të na japsh një koqeve.
Ashtu paç tri pëndë qe.
Sa qepra edhe dërrasa,
aqë nuse, aqë vasha.
Sa lesh më treqint desh,
aqë bereqet të kesh,
Sa lesh më treqint buaj,
aqë para ndë një muaj!

Jug. 1908

34

ERDHI LAZËRI MBË DERË

Erdhi Lazëri mbë derë,
bjeri pulësë të pjellë,
jepni Lazërit një ve,
se u err e do të ve.
Do të vejë ndë More
janë turqit e krishte[1],
hanë gjalp e monove.
Ng' atje para vjen andara,
shën Mëria tye klara,
tye klar' e tye thirrë,
se i vranë monobirrë.[2]
Mbëlethni lule, lule malit,
të ia vëmë torrë varit.

Arbëreshët e Greqisë, *1878*

---

1) Th. Mitko e sjell këtë motërzim nga arbëreshët e Greqisë. Këngë të tilla kanë mbledhur në këto ngulime edhe vetë autorët arbëreshë (J. Gjika, V. Lapis, M. Dhedhe). Ato ndeshen edhe te arbëreshët e Italisë, sikurse kuptohet nga këngët që vijojnë. Të gjitha këto dëshmojnë për njësinë e traditave etnokulturore të popullit tonë para pushtimit osman.

2) Djalin e vetëm.

35

O MIRË MBRËMA

O mirë mbrëma!
O mir, menatë!
Erdha t'ju thoshia
një fjalë t'mirë.
Një punë t'madhe
bë perëndia,
përpara gjithëve
te Betania...
O Lazër, Lazër,
eja t'rrëfyesh,
si u farmëkose
te dheu i zi!
Lazëri u ngre,
nga varri krisi,
u fal tyn zoti
e jerdh e nisi,
O zot, o zot,
farmëk i math
isht' ajo botë![1]

Arbëreshët e Italisë
Piana, 1923

1) Nga botuesi i mëparshëm kjo këngë është paraqitur si shumë e lashtë, e njohur në gjithë ngulimet arbëreshe të Siqelisë. Për ruaj-

tjen e këtyre praktikave të arbëreshët dëshmojnë edhe autorë të tjerë. Zef Kripsi në veprën e tij «Memorie storiche» flet për zakonin e veshjes së një të riu që u prin të tjerëve me rroba të bardha dhe për vajtjen derë më derë duke kënduar me zë të përmallshëm një këngë që tregon mrekullinë e ringjalljes së Llazrit». F. Falsone në «I canti ecclesiastici greco-Siculi» — Padovë 1936 sjell si strofë të fundit të një këngë të tillë vargjet: *O ku(sh) t'na gjegjij,/ paçit hare;/ ejani, sillni,/ bjerni ato ve.* Sikurse shihet, në përmbajtje të këngës së mësipërme, qëndron legjenda fetare e ringjalljes së Llazërit.

36

MBLIDHI MOJ ÇUPA MBLIDHI

Mblidhi, moj çupa, mblidhi,
të vemë,
të vemë për manushaqe;
t'ia vëmë Lla-,
t'ia vem' Llazorit në faqe.
Dy në fa-
dy në faqe, një në ballë.
Vanë,
vanë, moj lule, vanë,
s'ëmësë,
s'ëmësë, moj, i thanë:
«hëngri,
hëngri, lule, hëngri,
gjarpri të-
gjarpri tët, moj, bijë.»
— O, n' e hëngri, u shëroftë,
trimi, moj,
trimi, moj, u trashëgoftë!

Potkozhan — Pogradec, 1957

37

LLAZËRI SHËN LLAZËRI

Llazëri. shën Llazëri,
foli dhi-or-dhisë,[1]
të zonjës shtëpisë,
të na dal në shkallë,
seç i ka një fjalë,[2]
të na nxjeri venë,
se s'ia kemi ngenë,
do vemi dhe në të tjerë.
Ti, moj. që s'na dhe venë,
të bëftë bufi folenë!

Brezhdan — Përmet, 1957
Bob. 164/2

1) Në disa variante: Foli dhria dhrisë.
2) Kupto: «Llazëri».

(Transkriptimi muzikor nr. 3)

38

PLAKË PLAKË VENË

Plakë, plakë, venë,
se s'ta kemi ngenë,
ngenë e llazorëve,
trima kanakarëve.
Ti që na dhe venë,
zoti iu dhëntë shëndenë.
Ti që s'na dhe venë,
kukua të bëft' folenë[1].

Karjan — Gjirokastër, 1962
Bob. 206/13

1) Me kuptimin: iu rrenoftë shtëpia, iu bëftë gërmadhë

(Transkriptimi muzikor nr. 4)

39

LLAZORE

Llazore,
u gjeçim gëzuar-o,
djem' çupa martuar-o!
Sa lule në qershi,
djem e nuse në shtëpi!
Sa lule në Tomor,
djem e nuse në obor!
Llazorja s'ësht' përditë,
por është një er' në vit.

Hoçisht — Korçë, 1962
Bob. 206/2

10

LLAZORE LLAZORE-JE

Llazore, llazore-je,
falu, more, falu-je,
fale zotn-e shtëpisë-e,
qi na bani nderën-e,
ndera gjeti verën-e![1]
Ti moj nuse, duerkuqe,
ty të lumshin durët-e,
dil përcill llazoret-e,
llazoret e motit-e!
Sa furka n'at kasolle,
aqi nuse punëtore,
sa lesh m'ato desh,
aqi bereqet të kesh!
Dil, moj Xhike, qofsh e bardhë,
dil përcill llazoret-e,
se s'na jen me nejtun-e,
se do shkojm' gjetiu-je!
Llazoret ke mani,
dil, o nuse, t'rroft' Hasani;[2]

---

1) Ndonëse të besimit mysliman, fshatra të ndryshme të rrethit të Tiranës, të Kavajës e të Durrësit i festonin llazoret njësoj si fshatrat e besimit të krishter.

2) Shpesh improvizoheshin vargje sipas rastit për njerëzit e shtëpive ku kalonin.

Llazoret ke gardhi,
dil, o nuse, t'rroft' Hajdari!
Sa gjeth m'ate kumbull,
nesër gdhifshi gjith' garrumbull,
sa gjeth m'ate fik,
nesër gdhifshi gjith' calik![1]

Prezë — Tiranë, 1944

1) Vargjet e fundit thuheshin në shtëpitë dorështrënguara, që nuk i gostitnin.

41

O LLAZORE LLAZORISKA

O Llazore. llazoriska,
koqeven' qi ban lariska.
Meskopalla xifkate
dhe limoni shpatat-e,
shpatat e të zotit-e.
Ej zot e jarabi,
jepi zot-o ksaj shtëpi
me samune dhe qahi,
me livere lahuri.
Hej. zot i ktij konaku,
na qit gja se na ra barku.
Në ma dhanç nji kokërr ve,
çuni t'marrt' nji nuse t're.
Në m'i dhanç nja dy-tre teka,
efendi-o tunjatjeta.
Në m'i dhanç nji dor' me gjema,
çuni juj ju xant kalema.
Në ma dhanç nji kokërr palë,
zoti ju ju dhant' nji djalë.
Oj halle. oj pallë,
koqeven' e pulës bardhë.
Oj teze. oj reze,
koqeven' e pulës zezë.
Jan' llazoret mun ke porta,
na qit gja, se na zu nata.

Jan' llazoret mu ke dera,
na qit gja, se erdhi vera.
Jan' llazoret mu ke praku,
o efendi t'u shoft' oxhaku.
Hu sot e hu mot,
qesja jote metët plot.

Kavajë — Durrës, 1957

42

LLAZORE LLAZORE

Llazore, llazore,
fali zotit, fali-e,
qi na bani nerën-e,
nerën e ksaj verës-e.
Oj halle, oj topalle,
koqeven-e pulës bardh-e.
Oj teze, oj reze,
koqeven-e pulës zez-e.
Fusha nëpër fushat,
m'u grisën brekushat;
ferra nëpër ferrat,
m'u grisën opengat.

Shijak — Durrës, 1957

43

LLAZORET KE DERA

Llazoret ke dera,
dil se po vjen vera.
Llazore, llazoriska,
due ven' qi t'ban lariska.
Po s'ma dhe,
ka qori,
të shkoft' plori;
ka carani,
t'shkoft' Shegani!

Shëngjergj — Tiranë, 1949

44

OZI E BOZI

Ozi e bozi,
erdhi martallozi.
Pepe, peksime.
pa na nxir dy koqe ve,
ashtu dalçi mot me ne;
mot me ne gëzuarë,
djemtë të martuarë,
Sa lule ka qershia.
aqë djem pastë shtëpia,
sa lule ka ajo thanë.
aqë çoban' e stopanë;
sa qepra në çati,
aqë nuse në shtëpi.
sa qepra në kashtore,
aqë nuse punëtore![1]

Sevran — Skrapar, 1955

1) Nga materialet që ndodhen në Arkivin e IKP («Këngë të festave kalendarike» Vëll. III) këngë për festën e Ilazoreve janë mbledhur në këto rrethe: *Berat* — Moravë; *Durrës* — Kavajë, Shijak, Shinavlash, Xikular; *Elbasan* — Fikas; *Fier* — Seman, Sheqi Madh; *Gjirokastër* — Labovë, Peshkëpi; *Kolonjë* — Gostivisht, Leskovik, Podë, Postenan, Shtikë; *Korçë* — Bradvicë, Dardhë, Hoçisht, Poloskë; *Lushnjë* — Divjakë, Krutje e Sipërme; *Mat* — Germenj; *Përmet* — Këlcyrë; *Pogradec* — Pleshisht, Potkozhan, Sllatinjë; *Sarandë* — Mursi, Xarë; *Tiranë* — Ahmetoq, Gjeç, Fushë, Kashar, Marikaj, Mner, Mënik, Ndroq, Pezë, Prezë, Skuter, Vaqar, Vorë; *Vlorë* — Ilias — Vuno, Mifol, Poro — Myzeqe, Qeparo, Velçë; *arbëreshët e Greqisë.*

45

TI MOJ NUSE E RE

Ti, moj nuse e re,
jepi Lazarit një ve,
pse ka dhrom[1] e do të ve [jë]
ade[2] batanë.[3]
të skalisinjë[4] bozdanë,[5]
t'e skalisnjë me grep[6] t'ergjëndë,
t'e potisnjë[7] me ver' t'emblë.
Erdha Lazari për ve,
ngru, ti nusezë e re,
të qëndismë nga një ve,
t'e tregojmë[8] ndë More,
çë jan' tërë të kështe,[9]
hanë gjalpë edhe ve.[10]

Arbëreshët e Greqisë
Mesogji — Atikë, 1978

---

1) Rrugë.
2) Andej.
3) Matanë.
4) Mih.
5 Kopshtin.
6) Me shatë.
7) Ujis.
8) Dërgoj.
9) Ky varg në disa variante dëgjohet: çë jan' turqë të kështe».
10) Këndohet nga të vegjlit që shkojnë për urim shtëpi më shtëpi në fshat ditën e llazoreve.

46

FOLI DHRIA DHRISË

Foli dhria dhrisë.[1]
foli zotit të shtëpisë,
të na japi venë.
pse s'ia kemi ngenë.
Çë skalis me çë skalis,
me grep t'ergjend' e skalis,
me uj' e embl' e potis.

*
* *

Çarë shtëpi ishtë kjo,
e mbushur e bukur,
edhe ambarëtë plot janë,
edhe si lum kush rri brenda.[2]

*
* *

Aj, moj zonjë e shtëpisë,
sellë qelqetë e rakisë.

1) I foli hardhia vreshtit.
2) Grupi i fëmijëve shpreh lëvdata për shtëpinë, zonjën e shtëpisë, djemtë, vajzat, kryefamiljarin.

Edhe sa lesh kanë tre deshë,
kaq të miratë të i keshë.[1]

Arbëreshët e Greqisë
Vilë — Atikë, 1978

1) Urimi në fusd të këngës, i njëjtë me atë të klngëve të mëmëdheut.

47

NANI DË TË LIDHURA

Nani,[1] dë të Lidhura[2],
ishtë puna sigura[3].
Ande la nga pilura[4]
vinjënë të Lidhura.
Ndë të Lidhura, ndë Pashkë,
do kërcejmë tërë bashkë.
Ndë të Lidhura, ndë Pashkë,
si të bënei të lidhimë bashkë[5].

Arbëreshët e Greqisë
Perahora — Korinth, 1978

---

1) Tani.
2) Në të Lidhurat, në Kreshmët.
3) Është puna (fejesa) e sigurt.
4) Andej lart nga errësirat (humbëtirat).
5) Si të bëhej që t'i festonin së bashku.

Te arbëreshët e Greqisë të Lidhurat (Kreshmët) përbënin rastin më të volitshëm për argëtim dhe vallëzim të përgjithshëm. Atmosfera e gëzueshme që krijohej, mbulimi i fytyrës me maska, derdhja e njerëzve nëpër rrugë e sheshe etj, ndikonin shpesh në marrjen e vendimeve për martesë. Aq të përhapura ishin në këto festa këngët e vallet sa ato quheshin edhe «java e ballëlës» (java e vallëzimit). Këngët që këndoheshin kishin zakonisht karakter të gëzueshëm dhe humoristik.

48

VELIKOJA ZBRISTE MALIT

Velikoja zbriste malit,
tuke dredhurë fill arit;
po dreth ar e po punon,
kësul' ndreq edhe ndërton.
Velikoja xbriste malit,
tuke dredhurë fill arit;
po dreth, po qëndis me dorë,
i bën rreth, i bën kurorë.
Velikoja ndëpër mal,
tuke dredhur mëndafsh all;
ndëpër mal e ndëpër çukë,
i ndërton, i bën këpucë.[1]

Jug, 1878

1) Tjetër këngë rituale që këndohej «*Ditën e luleve*»

49

LULETË U BURBUQASNË

Luletë u burbuqasnë,[1]
katakajmene Stefanë,[2]
luletë u burbuqasnë,
shokëtë u ravonjasnë,[3]
Luletë u mbluanë,[4]
shokëtë u martuanë.[5]

Arbëreshët e Greqisë
Perahora — Korinth, 1978

---

1) Nxorën burbuqe.
2) Shumë i mjeri Stefan.
3) Shokët u fejuan.
4) Lulet u çelën.
5) Është një prej këngëve karakteristike që arbëreshët e Greqisë këndojnë për Pashkë. Në atmosferën e këtyre festave pranverore, me natyrën e lulëzuar, me shtëpitë e oborret e zbardhura, me aromën e pishave, vajzat venë inat me njëra tjetrën se cila do të ketë vjollcat më të bukura në kopshtin e saj. Është festa kur do të vishen me teshat më të bukura dhe do të takohen me djemtë në sheshe e në kishë. Por është edhe festa e premtimeve për martesë si edhe e krekosjes së të fejuarve ose të sapomartuarve në vallet e përgjithshme të fshatit. Një atmosferë e tillë, kujdesi për lulet etj., të kujton karakterin pagan të kësaj feste, që spikat edhe në krahina të tjera të Shqipërisë (Shpat, Mokër, Kolonjë etj.).

50

NIKULICA DHE GRAMOSI

Nikulica dhe Gramosi[1],
ndë mest na rënëke Ristosi[2].
Qënëke trimi edhe vasha.
S'ëmësë van' e i thanë:
— Të zu gjarpëri tët bijë.
— Nd' e zu gjarpri, u shëroftë.
nd' e zu trimi, u trashëgoftë!

Jug, 1878

1) Male të Korçës dhe të Kolonjës.
2) Element fetar i gërshetuar pa shtjellim. Motivi bazë i këngës qëndron në vargjet që vijojnë 3-7, motiv ky edhe i disa këngëve karakteristike arbëreshe.

51

O RISTO STANESTI

O Risto stanesti,
Ristozi bëke një kishë.
N'atë kish' ç'paske brenda, o lele!
Qenka trimi edhe vasha.
Vasha na qëndiste,
trimi zografiste.
Vanë s'ëmës i thanë:
— Hëngri gjarpri tëtë bijë.
— N'e zu gjarpri, u shëroftë.
n'e zu trimi, u trashëgoftë.

Pogradec, 1944

1) Ky motiv që ndeshet edhe në këngët e mëparshme, lartëson vazhdimësinë e jetës. Me gjithë elementet fetare të mpleksura në fillim të këngës, subjekti i saj në përgjithësi përputhet me përtëritjen e natyrës, që përbën motivin bazë të festave pranverore.

52

GJEGJNI VASHAZ SOMENATË

Gjegjni, vashaz, somenatë,[1]
ju mos rrini më mbë shtrat,
diellja e Pashkvet na u di,[2]
ju mos rrini më ndë shpi.
Kush e tuar e kush shtuall,[3]
kush e ka nd'at argali,[4]
le t'hinjë mbrënda ndë se duall
e u mbëlliftë mbrënda ndë shpi!
Le t'rrirë pështjelë me një llunxuall,[5]
kush e ka nd' ata mitarë![6]
Ndë se prana hëngër derkun
e ni, më nëng ka çë t'harë,
le t'zërë [këmbët] bashk' me xerkun![7]

Arbëreshët e Italisë
Frasnitë — Kozencë, 1894

1) Dëgjoni, vajza, këtë mëngjes.
2) U gdhi.
3) Kush e ka endur e kush e ka mbledhur.
4) Avlëmënd, tezgjah.
5) Çarçaf, (nga it. lenzuolo.)
6) Çarçaf dysheku.
7) Këndohej nga vajzat arbëreshe për të ftuar shoqet në festë, kur gdhihej e diela e Pashkëve.

Pashkët ashtu si edhe festat e tjera te arbereshet e Italisë, dallohen nga praktikat fetare të ritit të veçante ortodoks dhe elementet me karakter patriotik të përmbajtjes së tyre. Dora d'Istria ka nënvizuar: «Tri ditët e Pashkeve te arbereshet e Italisë, u kushtohen veçanërisht valleve dhe këngëve popullore kombëtare. Për këta të mërguar fatkeqë ngadhnjimi i jetës mbi vdekjen njejtësohej me fitoret e Skënderbeut mbi gjysmëhënën në ditët e Pashkëve.» «E. Xhordano në «Falklore albanese in Italia» — 1957, i paraqit këto zakone, sipas një dorëshkrimi të B. Bilotës (Zakonet e Frasnitës — 1894) si vijon: Ditëve të Pashkëve arbëreshët këndojnë këngë që lartësojnë fitoret e Skënderbeut dhe virtytet e shqiptarëvet (besën, guximin, trimërinë). Gratë dhe vajzat, të veshura me rrobat e tyre më të bukura, ftojnë njëra tjetren, me këngën që jepet më lart, për të marrë pjesë në festë. Formohen kështu vargje valltaresh që shkojnë duke vallëzuar nëpër rrugët e fshatit. Gazi dhe hareja shkëlqejnë në fytyrat e tyre. Në këtë kohë hyn një grup trimash hipur mbi kuaj, të quajtur «pjelzit» (pleqtë). Pas tyre vijnë një grup të rinjsh, të veshur edhe këta me kostumet tradicionale. Me flamurët përpara ata përkujtojnë hyrjen ngadhnjimtare të Skënderbeut në Krujë. Në të njëjtin shesh arrin pastaj një grup i tretë kalorësish që sjell me vete njerez të lidhur e të rreckosur që simbolizojnë ushtarë osmanë të zënë rob. Këto skena gjallërohen me dialogë solemn për fitoret e shqiptarëve. Edhe të hënën vazhdojnë të njëjtat zakone. Ditën e martë, festimet arrijnë kulmin. Në këtë ditë, që quhet «e marta e lëtinjet», një grup të rinjsh rendnin e u vinin në fytyrë, të gjithë atyre që nuk ishin arbëreshë, me gisht një shenjë të zezë. Autori i përmendur shkruan se simbolika e kësaj ceremonie është vullneti i arbëreshëve për të afirmuar origjinën e tyre etnike. Vende vende si në Frasnite, Porcile dhe Çivita, këto zakone ruhen edhe sot.

53

NEVE KUSH NA BËRI NDERË

Neve kush na bëri nderë,
akuavit[1] na dha për verë?
Po si sot edhe ngaherë,
shpia tij mos pastë vrer.
Shoku in' mir' e shkoftë
e gjith' bilt ai martoftë!...
Rroft' ai sa buka e vera,
qoft' i ruajtur dh'aj si ndera!
Mbjoft' nga vit ai shpin' me verë,
me grur, val e hjiromer![2]
Me gjith' bilzit me shëndet.
rroft' e past sa dëshron vetë.
Këjo Pashk' i dhëft' një det
me të mira, sa t'jet jetë!...[3]

Arbëreshët e Italisë
Frasnitë — Kozencë, 1894

1) Raki (nga it. acquavite).
2) Dhjamë derri.
3) Këndohej në tryezën e festës nga miqtë e ftuar dhe nga vizitorët që vinin për urim.

54

EREMOJ

Eremoj[1],
balt' e shoj,
ruji bollat
e xhapitë
mo na i hanë
dhent e dhitë!
Eremoj, Eremoj,
xhith' e mojra
në shtëpojë[2].

Totesh — Strugë, 1976

1) Eremi (me kthimin e *i*-s së theksuar në *oj*. Kështu edhe më poshtë *shi-shoj*, e mira - *e mojra*, shtëpi - *shtëpojë*). Festa e Eremisë kremtohej në rrethinën e Strugës më 1 maj (sipas kalendarit të vjetër). Natën e kësaj feste fëmijët shkonin duke rrahur legena e kumborë nëpër ahure, anës gjerdheve etj., për të trembur bollat e gjarpërinjtë (si natën e Vangjelizmoit). Shëtitjet në natyrë dhe këngët e vallet e të rinjve e të rejave, burrave e grave të kujtojnë festën e Ditës së Verës që kremtohej në Gjirokastër pikërisht në 1 maj.

2) Në shtëpi.

55

HEREMOJ HEREMOJ

Heremoj, Heremoj
balt' e shoj,
balt e shoj.
Hikni, bolla,
e xharpij,
se t'u vrasim
me shkopij!
Hikni, bolla,
e xharpij,
se vojn' shpata
me tepsij!

Veleshtë — Strugë, 1976

1) Variantet e festës së Eremisë.

56

O SHËN GJERGJ I BARDHË

O shën Gjergj i bardhë,
njishti motmot m'gjeç me djalë![1]
O shën Gjergj i mushtullu,
njishti motmot m'gjeç martu!
Sa ky li,
të bahen flokt e mi![2]

Picallë — Tiranë, 1953

---

1) Kështu thoshin nuset.

2) Katër vargjet e fundit thuheshin nga vajzat.

Ditën e shën Gjergjit nuset e vajzat delnin që herët në mëngjes dhe rrokulliseshin nëpër livadhe duke thënë vargjet e mësipërme. Shën Gjergji festohej më 6 maj me zakone e ceremoni të bukura. Pleqtë e motit thoshin se kjo është festa që «shpëtojnë njerëzit e bagëtitë prej dimrit e bijnë në sene të re» (Mat). Shumë krahina si Luma, Mati, Dibra, Kruja etj. e quanin shën Gjergjin krye viti. Në këtë ditë lidheshin marrëveshjet për punë etj. që zgjatnin deri në shën Mitër.

Ashtu si në Ditën e Verës, natën e shën Gjergjit zbukuroheshin shtëpitë dhe sidomos kasollet e bagëtive, vathat, enët e bulmetit etj. me degë të gjelbra e me lule. Në disa vise të Jugut ndizeshin zjarre rituale. Të vegjlit përzinin gjarpërinjtë duke tundur kumborët. Në mëngjes njerëzit zgjoheshin shpejt, lanin sytë me ujë të ri dhe dilnin e rrokulliseshin nëpër bar. Bënin edhe kurora me kulpra dhe i vinin në kokë ose rreth mesit, për të mos u dhëmbur koka a shtati. Me ujë të ri spërkatnin shtëpitë brenda

e jashtë. njerëzit e bagëtinë. Për shën Gjergj therej një qengj i rritur për këtë ditë. Bagëtive u jepnin kripë të përzier me të gjitha llojet e barërave e të luleve të stinës. Po këtë ditë këputeshin shqerrat dhe fillonte mjelja. Me këtë rast fshatarët bënin qumështor me kulloshtër. Në disa krahina ngulnin në ara një degë të gjelbër ose ngrinin potka për të trembur shpendët që dëmtonin prodhimet bujqësore.

Shkodra shën Gjergjin e festonte dy herë; më 23 prill dhe 6 maj (sipas kalendarit julian); i pari quhej shën Gjergji i ri, ndërsa tjetri shën Gjergji plak. Koha midis tyre thirrej «midis dy Shën Gjergjash». Këto ditë ngriheshin edhe shtregullat të cilat shoqëroheshin me këngë e valle idilike (shih këngët nr. 75-98). Këngë shtregullash këndoheshin edhe në Kosovë, Elbasan, Korçë, Kolonjë etj. Siç shihet shën Gjergji, nga gjithë ritet e zakonet është një festë e lashtë, që lidhet me ringjalljen e natyrës, me kultet e pjellorisë bujqësore e blektorale.

Krs. AIKP «Këngë të festave popullore kalendarike. Vëllimi i III — Dibër — Ceren f. 288, Sllatinë f. 284, Shumbat f. 295, 296; *Elbasan* — Gjinar, f. 297; *Gjirokastër* — Labovë, f. 301; *Korçë* — Arzë. f. 304, Bradvicë, f.307; Dardhë, f. 309-311, Dolan. f. 313, Sinicë, f. 316; *Mirditë* — Mali i Lushit, f. 317; *Pogradec* — Volorekë, f. 318 *Shkodër*, f. 319; *Tepelenë* — Vasjar, f. 330; *Tiranë* — Mënik, f. 331 Shëngjergj. f. 332, 334; *Vlorë* — Poro, f. 335, 336; *Kosovë* — Bellacërkë — Prizren, f. 337, Domanek, f. 339.

57

DUM E DUM-O PO BJEN DEFI

Dum e dum-o po bjen defi.
t'lumet na, na erdh shin Gjergji
T'lumet na, na erdh pranvera,
jan' mush' fushat dhen e shtjerra.

Llap — Podujevë, 1976

58

SEÇ NA U TREMËN DHENTË

Seç na u tremën dhentë,
moj, seç na u tremën[1].
Menuam se ishte ujku.
Kur aj ishte zoti shin Gjergj,
po shënote qengjin e vet.[2]

Valësh — Elbasan, 1954

1) Përsëritet pas çdo vargu.

2) Ka qenë zakon që ditën e shën Gjergjit të therej qengji më i mirë i tufës, i ruajtur qëllimisht për këtë ditë. Kishte raste që thereshin edhe bagëti të tjera a shpendë. Sidoqoftë bërja e një kurbani në këtë festë ishte e domosdoshme.

Kënga e mësipërme bënte pjesë në «këngët e shën Gjergjit.» (Shih shën. të këngës nr. 71).

59

LUM E LUM PRANVERA ÇE NA KA ARDHË

Lum e lum pranvera çe na ka ardhë.
se shën Gjergji i bukur na ka dalë.
Ki shën Gjergji na zu shnosh.
nusja zinka edhat n'kosh[1],
shkojnë pleçt' për uj' t'ri.
me stërpikë ket shpi.

Shëmri — Kukës. 1982

1) Ditën e shën Gjergjit zakonisht këputeshin qengjat dhe kecat nga nënat e tyre.

60

ERDH SHIN GJERGJI MORI BIJA

Erdh shin Gjergji, mori bija,
hajde qesim gurabija;
gurabija hoka-hoka,
t'bohmi t'randa, t'dridhet toka;
t'dridhet toka, e t'dridhet udha,
shkojm' sokakut sikur suta.
Erdh shin Gjergji, mori bija,
hajde qesim gurabija;
gurabija topa-topa
e t'luhatem me konopa,
me konopa e me zingjira,
nër katunde jem' ma t'mira!

Damanek — Rahovec, 1976

61

SA U RROJT KI GRUNI

Sa u rrojt[1] ki gruni,
aç u rrojtshin fjokt' e moja![2]
Për ni javë sa ni stavë,
për ni muj sa ni duj,
për ni mot sa ni shkop,
për ni vjet sa ni qep,[3]
sa bishti i kalit,
sa litart e samarit,
sa udha e pazarit![4]

Veleshtë — Strugë, 1976

---

1) Sa u rrit.
2) Flokët e mi.
3) Plep (me kthimin e *pl* në *q*).
4) Zgjatet duke përsëritur tërë vargjet për thekrin, trëndelinën etj.: *Sa u rrojt ki thekri...*

Ditën e shën Gjergjit, herët në mëngjes, të rejat dilnin nëpër ara «për të kullotur» flokët në tri grunaja, në tri thekra dhe në bimë të tjera. Shthurnin gërshetat, ulnin kokën, i lëkundnin flokët, dhe i puthnin me kallinjtë e bimëve («gjoja për t'i ushqyer») që të kishin flokë të gjatë e të bukur. Ndërkaq thoshin edhe vargjet e mësipërme.

Riti është i njohur edhe në popujt e tjerë të Ballkanit.

92

MAJI MAJI RRITNA LESHTË

Maji, maji, rritna leshtë,
si vllastareja në vreshtë,
si bishti i kalitë,
si drurë të malitë,
si kut' i pazaritë.[1]

Jug, 1878

1) Këndohej nga vajzat në maj (Shënim i Th. Mitkos).

63

JEMI GROJT' HERET

Jemi grojt'[1] heret,
mo t'na munin shelnet;[2]
jemi grojt' sot,
tu cicrue zojt.
Jon' grojt' nonat,
tu zbilue thonat;
jon' grojt' babat,
tu zbilue dardhat;
jon' grojt' vllaznit,
tu zbilue kallzit;
jon' grojt' motrat,
tu zbilue kodrat.

Sllatinë — Dibër, 1964

1) Jemi ngritur.
2) Shelgjet, shelgjishta.

64

JEMI GROJT' SOT

Jemi grojt' sot,
mo t'na munin zojt.
Si t'na çelin shelnet,
t'trazoj dada delet;
t'i çoj fjal' zogjit,[1]
t'vije ditn-e logjit;
t'i çoj fjal' pllumit,
t'vije ditn-e t'lumit.[2]

Sllovë — Dibër, 1964

1) Djalit a burrit që kishte në kurbet.
2) Ditën e shën Gjergjit.

65

NA KA ÇEL' STAFXHONI

Na ka çel' stafxhoni,
grojhi[1] e trazoni,
sa t'vajn'[2] prej Tironës,
prehni tehin gërshonës.
Grojhen qehallartë
e mushin meratë.
Çeli lisi qak[3],
shtektarët najsen[4] vark.
Si u vro[5] havaja,
ka qefin qehaja,
t'boje kllos' meraja.

Sllatinë — Dibër, 1964

1) Ngrihuni.
2) Të vijnë.
3) Plak (me kthimin e *pl* në *q*).
4) Nisen.
5) U vrenjt.

66

KUR T'NA VEJ SHËN XHERXHI

Kur t'na vej shën Xherxhi[1],
vejn' i majri e i keçi;[2]
i majri le t'vej-e,
i keçi le t'rrej-e;
i majr' e i keç,
t'na ven' për shën Xherxh.
Kur t'çelin lethejat,
vin' ket[2] gjemt te shpajat;
kur t'na çelin dardhat,
vin' ket gjemt te babat;
kur t'na çelin xhanat.
vin' ket gjemt te nanat.[3]

Sllovë — Dibër, 1952

1) Kur të na vijë shën Gjergji

Teksti i mësipërm sjell veçoritë karakteristike të të folmes së Dibrës. Në këtë të folme *i*-ja e theksuar kthehet herë në *aj*: *i majri* për *i miri*, *shpajat* për *shpijat* (v. 3, 5, 8), herë në *e*: *lethejat* për *lejthijat* (v. 7), *le t'rrej* për *le të rrijë*. Kështu kthehen edhe bashkëtingëlloret *gj* në *xh*: shën *Xherxhi* për shën *Gjergji* (v. 1, 8); *q* në *ç*: *i keçi* për *i keqi* (v. 2, 5); *dj* në *gj*: *gjemtë* për *djemtë* (v. 10, 12).

2) Krejt.

3) Ka qenë zakon që kurbetçinjtë stinorë të ktheheshin në këtë festë në shtëpitë e tyre.

67

SHËN XHERXHI NA ERDH

Shën Xherxhi na erdh,
dukati me redh!
O, na erdh shën Xherxhi
me riza për brezi;
o, na erdh shën Kolli[1];
me riza Stamolli[2].

Luzni — Dibër, 1937

1) Shën Kolli, në disa krahina të Dibrës, Matit e Krujës festohej afër shën Gjergjit. Në Luzni (Dibër), Karicë, Dukagjin e Urxalla (Mat), festohej të enjten pas kësaj feste, ndërsa në Laç (Krujë), pas dy javësh.

2) Shpesh kurbetçinjtë që vinin t'i kalonin këto festa në shtëpitë e tyre, dalloheshin nga rizat (peshqirët) që mbanin në qafë.

68

I KAM ÇU FJAL' ZOGJIT

I kam çu fjal' zogjit
të vaj ditn e logjit.
Kur t'çelën kajsajat,
mblidhni veresajat[1].
I majr' e i keç
të vajni për shën Xherxh.
I keçi le t'rraje,
i majri le t'vaje.
Ene i keçi mos t'met,
se vajn te nana e vet.

Debresh — Gostivar, 1976

1) Kur të çelin kajsitë, (kur të afrohet shën Gjergji) kurbetçinjtë të mbledhin paratë që kanë dhënë veresi, hua, dhe të bëhen gati për të ardhur në vendlindje.

69

I SHËN GJERGJ TA KEMI MALLË

I shën Gjergj, ta kemi mallë,
more i shën Gjergj[1],
për një lugëzë me dhallë.
Dolla ditën e shën Gjergjit,
humba sumbllat e jelekut,
m'i gjetke i biri mbretit,
m'i tretke plumba dyfekut[2]

Shtikë — Kolonjë, 1955

1) Përsëritet pas çdo vargu.

2) Këndohej ditën e shën Gjergjit nga gratë, duke hedhur valle rreth faltores së fshatit që mbante emrin e këtij shenjti. Një motërzim është mbledhur edhe në Bradvicë të Korçës, ku njihet si «valle pashkësh» (Krs. AIKP vëll. III, f. 307).
Vargjet e fundit duken si shtesa të mëvonshme.

70

ORE ZOGJ I PLEPIT

Ore zogj i plepit,
potkat e shën Gjergjit.
Zogj-e, more zogj,
dita jote sot[1].

Topojan — Kukës, 1982

1) Ditën e shën Gjergjit fshatarët ngriheshin herët në mëngjes dhe ngulnin nëpër ara e livadhe nga një degë të gjelbër, «për të siguruar prodhime të bollshme.»

71

ISHTE 'I FUSH' E GJAT' E GJANË

Ishte 'i fush' e gjat' e gjanë[1].
lajthij-o,[2]
ishin tre bari me gja,
kishin tre fije[3] në brest.
Kur i bijshin fyllit parë,
çohshin gjaja me ngran' bar;
kur i bijshin fyllit dytë,
çohshin gjaja me gran' krypë;
kur i bijshin fyllit tretë,
çohshin gjaja me pi vetë.[4]

Gjinar — Elbasan, 1954

---

1) Varg karakteristik që haset edhe në ndonjë baladë tjetër të Veriut.

2) Përsëritet pas çdo vargu.

3) Fyej.

4) Në krahinën e Shpatit (Elbasan) kjo këngë, e cila siç shihet, ka një subjekt balade, quhet *këngë shën Gjergji*. Me këtë emër thirreshin dhe një tog këngësh të tjera lirike — të festave pranverore, këngë lulesh, këngë dashurie me elemente rituale etj., të cilat kanë qenë kënduar prej vajzave dhe nuseve të reja në këtë ditë. (Si të tilla njihen këngët: *Ju, moj lule, gjith' sa jini, Çeli lulja e kumbulls-o, Sipër e ma sipër-o, O moj lule vergje-vergje* etj.). Këto këngë dhe praktika rituale, veç të tjerash, hedhin dritë për vendin e veçantë të shën Gjergjit në festat kalendarike të popullit tonë.

72

RE SHIN GJERGJI KAVALLAR

Re shin Gjergji kavallar[1],
m'at te glatinë kondar![2]
E zë frika, kush e sheh,
edhe pritetë dë mes.
Ti na jep ga ajo forë[3]
edhe mban armët dë dorë,
sepse krie çë të kemi,
jejshmë edhe do jemi[4].

Arbëreshët e Greqisë
Eleusinë, 1980

---

1) O shën Gjergji kalorës.
2) Heshtë, shtizë.
3) Fuqi, forcë.
4) Ishim dhe do të jemi (gjithmonë) arbëresh.

Poezia e mësipërme dhe dy poezitë që vijojnë, sikurse kuptohet nga përmbajtja e nga forma e tyre vijnë nga letërsia e shkruar. Me gjithë prejardhjen e tyre, ato dëshmojnë se ç'rrënjë të thella kishin në ndërgjegjen etnike të arbëreshëve të Greqisë e të Italisë figura dhe praktika rituale të festës së shën Gjergjit. Prandaj u përfshinë në këtë vëllim.

73

RE SHIN GJERGJI ZOTI IM

Re shin Gjergji, zoti im,
ti me kalë kavallar,[1]
shum' të dua pse je trim
e të trembënë ga[2] parë[3].
Re shin Gjergji, je arvanit,[4]
kapetan na ti të kemi,
falemi nat' edhe ditë,
si ti trima tër' të jemi.
Ti shin Gjergj, na besove,[5]
të luftojmë bashk' me kalë;
ga ti pam' kondar' çë çove
edhe neve e bëm' pallë.

Arbëreshët e Greqisë
Eleusinë, 1980

---

1) Kalorës.
2) Nga, shko.
3) Përpara, tutje.
4) Në ndërgjegjen e arbëreshëve të Greqisë, shën Gjergji quhej një shenjt i etnosit të tyre.
5) Na mësove.

74

TË FALEMI I SHËN GJERGJ

Të falemi, i shën Gjergj,
o nder i math i jetës,
dëshmor i të vërtetës,
i gjarpërit armik.
Të falemi e përdita,
të lutemi tue thënë:
«O ndihm' e horës tënë,
mos lerna në rrezik!»
Klyshedhra aq' e tmeruarë,
çë ti lavose e preve,
la farën, ç'edhe neve,
të zërë po kërkon...
O shëjti thavmasor,
ti ndihma të guxojmë
e vendin të shpëtojmë
nga ajo klëshedhr' e shkretë.
Të jet' nga gjindja e lirë,
i falur me haidhi,
i larti perëndi,
nani e për mot' e jetë![1]

Arbëreshët e Italisë
Siqeli, 1923

1) Te dorëshkrimi i Kieutit (1737) një këngë e thjeshtë dashurie mbaron me vargjet: «In zot. ndihna shën Mëri vo,/ ndihna

Arbërit fanmiri,/ te ku ndodhenë e dergjenë,/ se jan' pak të mierit-o/ edhe sot për shumë mot! Në këto kushte duhet t'u jetë dhënë edhe këtyre këngëve një karakter patriotik. Në tekstin origjinal të kësaj kënge, në disa vargje që i lamë pa përfshirë këtu, përmendet, bashkë me shën Gjergjin, edhe shën Mitri, si dy mbrojtësit e Skënderbeut.

75

ULU ROZ' NË HALLI

Ulu, Roz',[1] në halli,
gjith' të mirat i ke në shpi.
Ulu, Roz', në sexhade,
të vjen kafja limonade,
Ulu, Roz', ti në tokë,
gjith' të mirat i ke në odë.
Hopa, hopa![2]

Shkodër, 1957

1) Emri i vajzës që ulej në shtregull.

2) Midis dy festave të shën Gjergjit (shën Gjergjit të ri e shën Gjergjit plak) në Shkodër janë festuar me këngë e valle idilike edhe shtregullat. Ato ngriheshin nëpër shtëpitë me oborre të gjera. I zoti i shtëpisë ftonte njerëzit e lagjes: «Të urdhnoni në shtregull!» Kështu mblidheshin miqtë dhe fillonin këngët e vallet. Zakonisht vallen e nisnin dy të rinj me prindër gjallë. Ulej vajza dhe ndërsa djali e përkundte, ajo këndonte vargjet: Hovi madh,/ hovi vogël,/ shkon e vjen/ nëpër Shkodër. Këtë e përsëriste me të njëjtin intonacion grumbulli i grave e i burrave që rrinin në këmbë. Si zbriste vajza në vend të saj ulej djali. Kështu hidheshin në shtregull palë-palë gjithë të pranishmit. Ai që do të përkundej do të niste gjithmonë një këngë a valle të re. Nëpër familjet e pasura merrnin edhe ahengçinj për argëtimin e miqve. I zoti i shtëpisë i gostitte të ftuarit sipas rastit me sheqerka, pije freskuese, kafe.

Në shtregulla këndoheshin këngë lirike që i përshtateshin frymës së festës: si këngë e valle për përtëritjen e natyrës, për të rinjtë e të rejat, balada dashurie etj. Te moshuarit thumboheshin me këngë humoristike. Argëtimi i shtregullave vazhdonte deri vonë në mesnatë, ndonjëherë derisa zbardhte drita. Në agimin e 6 majit, kur largoheshin prej shtregullave pjesëmarrësit në festë stolisnin me lule ose degë të gjelbra dyert e shtëpive të tyre. E kishin për mirë të venin të tilla edhe në dyert e të tjerëve se thoshnin: «Kush ven gemin e gjelbërt në derën e tjetrit për shën Gjergj, ia merr nafakën!».

Vënien e një dege të gjelbër ose të një plisi me bar të njomë në derë si simbol dashurie e pjellorie endeshim edhe të rumunët. Ky zakon i njohur me emrin *armindenul* bëhet në festën e 1 majit.

Këngë të veçanta për këtë festë këndoheshin edhe në krahinën e Shpatit (Elbasan). Këto bënin fjalë gjithashtu për përtëritjen e jetësh (shih shën. 4 të këngët nr. 71). Në Kosovë këngët e shën Gjergjit këndoheshin më shumë nga vajzat. Këngët e shtregullave kanë qenë të njohura edhe në krahina të tjera si në Pogradec, Korçë e Kolonjë. Të gjitha këto dëshmojnë për një shtrat ritesh e zakonesh të përbashkëta, me zanafillë të lashtë, të kësaj feste, që nuk mundën ta zhdukin ndikimet e feve monoteiste. Është për t'u vënë në dukje fakti se jo të gjitha këngët që këndoheshin me këtë rast ishin këngë shtregullash. Më poshtë po jepen disa prej këngëve më karakteristike të këtij repertori.

76

PO NDRIT HANA PËRMBAS MOLLASH

Po ndrit hana përmbas mollash,
o pellum, more pellum,[1]
mir' po i ndrit shtregullat tona.
T'madhe varzat po këndojnë,
dora dorës po vallzojnë.
Djelmt e ri kan' qit' e pvetë:
— Han' e re, han' e re,
e bukra dheut ku ka metë?
Gjeja rrugën vashës s'shkretë,
se me gjas' rrugen ka tretë.

Shkodër, 1958

1) Përsëritet pas çdo vargu.

77

E BUKURA SI SKYFTERË

E bukura si skyfterë,
po na del e bardha verë.
E bukura porsi mollë,
po na rrin ku binte borë.
E bukura posi yll,
si hana qi ndrit në pyll.

Shkodër, 1958

78

HYPA NË BAJAM E KNDOVA

Hypa në bajam e kndova,
te po vinte vetullholla
me bishtaleca si bolla;
balli i shndritte porsi bora,
njate deshta, njate mora.

Shkodër, 1958

79

KUR KAM KEN' NJI HER' I RI

Kur kam ken' nji her' i ri.
lum, lumi une,[1]
sa mir' shkova me kojshi.
me nji vajz' zuna miksi.
Gjith' ditën na hijeve,
gjith' naten gardhijeve,
tuj i ra karadyzenit
e tuj ba kokrren e qejfit.
Dikush erdh e na prigjoi.
mjer', mjeri unë[2],
nana vajzën e fejoi,
e fejoi me Venedik,
e me xuni tjer' ashikë.
Zemra eme u disprue.
jaranesha më ka lshue.

Shkodër, 1911

1) Përsëritet si refren deri në vargun e tetë.
2) Përsëritet pas çdo vargu deri në fund.

80

NEN NJI RRAS' E NEN NJI TANDË

Nen nji rras' e nen nji tandë,
aman, aman,[1]
kishte ndej' nji zoj' e randë
me dallfes-o në njen' anë.
— Avitu se ta godis.
— Largou, djal', se po m'shastis,
kenke nur' i bukurisë.

Shkodër, 1958

1) Përsëritet pas çdo vargu.

81

SHKAPËRCEVA 'I MAL ME BORË

Shkapërceva 'i mal me borë,
më priti nji djal' me dorë.
— Mos më prek, o more djalë,
se jam vash' e pakunorë.
Sharto dardhën bashk' me mollë,
sharto dardhën e venia fikut,
të mirën jepja fisnikut.
Porse aj fisnik mos kjoftë,
nepër male ai meloftë,
raft-e shi e e sbuloftë,
fryft-e era edhe rrxoftë,
i raft' breshni e e coptoftë!

Shkodër, 1911

82

TI NË MOLL' E UN' NË MOLLË

Ti në moll' e un' në mollë,
të dy jena na belhollë.
Ti në dardh' e un' në dardhë,
të dy jena faqebardhë.
Ti në fik e un' në fik,
shoqi-shoqit jem' ba ashik.
Ti në ftue e un' në ftue,
të dy jena pa martue.
Ti në pjeshk' e un' në pjeshkë,
do t'martohna na në vjeshtë.

Shkodër, 1964

83

MORI TI MOLLA JESHILE

Mori ti, molla jeshile,
Gjylsyme, o moj Gjylsyme[1],
a t'kam than', moj, mos u rritsh,
gem as deg' në rrug' mos qitsh,
se vijn' djelt-o aty pari
e u ngatrrohet peshtemalli.

Shkodër, 1964

1) Përsëritet pas çdo vargu.

84

JU ZOTNI QË RRINI BASHKË

Ju zotni, që rrini bashkë,
ju ka xan-o nata jashtë;
ju zotni, që rrini grumbull,
ju ka xan-o nata n'lundër;
ju zotni, që rrini tubë,
ju ka xan-o nata n'rrugë.

Shkodër, 1964

85

HAJDE LUEJM' SHNJEGULL ORE LAL-O

Hajde, luejm' shnjegull,
ore lal-o[1],
ta bajm' tajm[2] e mjegull.
Ore zogj i shtogjit,
sot asht dita e logjit[3].

Fshat — Kukës. 1982

1) Përsëritet pas çdo vargu.
2) Tym.
3) Ditën e shën Gjergjit fëmijët luanin «shnjegull» (kolovajzë) dhe gjatë lojës këndonin edhe këtë këngë.

86

KUSH KA HIP' N'LUSHAQ TË DRUNIT

— Kush ka hip' n'lushaq të drunit?
— Ka hip' motra e NN fodullit.
— Kush ka hip' n'lushaq të telit?
— Ka hip' motra e NN dilberit.

Shipkovicë — Tetovë. 1976

87

HUL – HULAJA NË KONOP

Hul-hulaja në konop,
kur t'hulatmi sot motmot;
sot motmot e sot ni vjet,
kur t'hulatmi për shën Gjergj,
ishalla me ni kismet![1]

Greshnicë – Kërçovë, 1976

1) Me një fejesë.

88

KY KONOPI PIKA-PIKA

Ky konopi[1] pika-pika,
t'lumet na çi jemi çika;
jemi çika, jemi varza,
na marojm' xhamper me krrabza.
Kti xhamperi i nxhesim pulla,
për shin Xherxh shkojna për lula:[2]
shkojm' për lule kakureka,
n'dishek t'nanës na xen dreka[3].
Kur t'vjen nana me na thirrë,
«Shka ke qit', oj nan' për sillë?»
Buk, të grytë e tamël t'dhene,
tamël t'dhene e buk' t'sejmene,
tamël t'dhive, buk' t'zotnive!»[4]

Damanek — Suharekë, 1973
Bob. 930/16

---

1) Litari i shtregullës.
2) Zakon tjetër karakteristik i kësaj feste ka qenë edhe këtu shëtitja në fusha dhe mbledhja e luleve.
3) Me lulet që mblidhnin vajzat stolisnin sidomos shtresat e fjetjes.
4) Vargjet e fundit janë me efekt humoristik.

89

KY KONOPI GOGLA-GOGLA

Ky konopi gogla-gogla,
t'lumet na çi jemi t'vogla;
jemi t'vogla për me lue,
s'na pret maxhja me gatue;
s'na pret fshisa me fshisue,
na pret shkolla për me msue.

Bellacërkë — Rahovec, 1973
Bob. 930/15

98

SEÇ MBOLLA NJË MOLLË

Seç mbolla një mollë,
molla lëshoi rrënjë,
rrënja lëshoi degë,
dega lëshoi fletë,
fleta lëshoi lule,
lulja bëri mollë,
ta ha me bandillë,
me atë belhollë.[1]

Manastir, 1976

1) Edhe te shqiptarët e Manastirit sikurse në Shkodër çdo vajzë kur hipën në lëkundëse (kollovoz) duhet të këndojë një këngë shën Gjergji (shtregullash). Kënga e mësipërme me motiv përtëritjen e jetës, i përket këtij repertori.

91

SALLANXHAKI PIKA-PIKA

Sallanxhaki pika-pika,
t'lumet na shka jemi çika.
Çka ka dudi qi gjimon?
Beçaricat s'un po i man.
Çka ka dudi qi livrit?
Beçaricat s'un p'i nis.

Bellacërkë — Rahovec, 1976

92

PO NA PJEKIN LAPAT E PLEPIT

Po na pjekin lapat e plepit,
ku do t'lujna ditën e shën Gjergjit?[1]
Do t'lujna në deg' të arrës,[2]
lujni cauca n'der' të babës;
do t'lujna n'deg' të thanës,
lujni cauca n'der' të nanës.

Shipkovicë — Tetovë, 1976

1) Ku do ta ngremë lëkundësen për të luajtur ditën e shën Gjergjit?
2) Do ta ngremë në degë të arrës.

93

LUJNI MOJ CAUCA SA INI

Lujni, moj cauca, sa ini,
se këtë shën Xherxh s'ën e xhini!
Lum kush e ka beqarllejkin,
ta përlajm' na sevdallejkin!
Lum kush e ka, ne ta mbaje,
mjer' kush s'e ka, ne ta kaje!¹
Lum kush e ka, ne ta këndoje,
mjer' kush s'e ka, ne ta vajtoje.

Shipkovicë — Tetovë, 1976

1) Le ta qajë.

94

LUJNI CAUCA ENE SIVET

Lujni. cauca, ene sivet,
lum kush a xhall' qera vet!
Mot' e qera në do jesëm,
nuk e kimi menden të vdesëm.
Mot' e qera do t'jetojna,
nuk e kim' menden t'martohna.

Shipkovicë — Tetovë, 1976

95

SHKO CAUCO SHKO KA KE SHKUE

Shko, cauco, shko ka ke shkue,
sa je beqare pa martue,
sa i kije kamët pa pengue,
sa nuk kije fer' me t'ferue,
sa nuk kije za me t'shitue!
Shko, cauco, shko ka kije kanë,
sa jie beqare e padhanë!

Shipkovicë – Tetovë, 1976

96

LUNI ÇIKA DRIDHNE KATUNIN

Luni, çika, dridhne katunin,
se vjen vakti m'i korr' grunin.
Grunet jan' hala te verdha,[1]
ato korren kur t'vjen vera.
Kur t'vjen vakti për me korrë,
bahni bashk' me drapnoj n'dorë,
n'dimi t'mira, n'mafes t'hollë,
Renatores ja kem' lakmi,
ma e para shkon tuj pri.
Renatorja n'dimi t'verdha,
lum e lum qi na erdh vera.

Klinë, 1976

1) Të gjelbra.

97

SHPIJA JON' ME TULLA ME TULLA

Shpija jon' me tulla, me tulla,
na ka ardh' shën Gjergji me lula, me lula;[1]
shpija jon' e lyme me qireç.
ani e kemi lye për shën Gjergj.
Shpija jon' me cinglla, me cinglla
e pritëm shën Gjergjin me çika, me çika.
Shpia jon' e lyme me horasan,
na po luhatemi në tok' e n'tavan.[2]
Hul-hulaja, shkojmë ke daja,
rrijmë dy net, vijmë apet.[3]

Greshnicë — Kërçovë, 1976

---

1) Përveç repertorit tradicional të festës, shpeshherë kur të rinjtë lëkundeshin në shtregulla, improvizonin vargje, siç dëshmon kënga e mësipërme.

2) Ka qenë zakon që ditën e shën Gjergjit të lyheshin shtëpitë me gëlqere.

3) Në këtë këngë janë përzier vargje 6-rrokëshe dhe 4-rrokëshe të dyzuara. Nga ana e ritmit janë shfrytëzuar rima e asonanca fundore (vargjet 1-8), po edhe rime e kadenca të brendshme si në vargjet 9 e10. Në çdo rast luajnë rol edhe përshtatjet me lëvizjet në shtregull (hedhjet në litar).

98

SHIN GJERGJ-O

Shin Gjergj-o,
shin Gjergj-o,
frajk[1] na erdhe,
frajk na shkove.
Kur na erdhe,
na gazmove;
kur na shkove,
na shëmtove.

Greshnicë — Kërçovë, 1976

1) Vrik, shpejt.

e ceremonive të varrimit. Thërritnin me zë të lartë: «*Nëno, moj nëno,/ ardhi dielli dhe nuk të gjeti.*» Pastaj ndanin naforë, grurë e misra të zier.

Me këtë festë lidhen edhe Rrëshajat që festoheshin pak a shumë në të njëjtën kohë në Veri. Sipas studiuesve duhet të kemi të bëjmë këtu me rite të lashta, me kultin e të vdekurve, sidomos me flijimin e një hyjnie të bujqësisë e blegtorisë, me ringjalljen si forcë të pjellorisë së tokës dhe të gjësë së gjallë.

101

RUSICA ME RUSICA

Rusica, me Rusica,
na dërgoi zoti Ristoz
për një doçkë miell,
për një kupkë vaj!
Rusica, me, Rusica,
të bëj petanik, të ftonj,
të më vish për shënë Koll!
Rusica, me, Rusica!

Hoçisht — Korçë. 1962

Bob. 205/10

(Transkriptimi muzikor nr. 5)

102

RUSA PAPUSA

Rusa papusa.[1]
Na dërgoi Rusica
për një doçkë miell,
të bëjmë kulaçe.
Dil, moj dalç e bardhë,
gjer mot me një djalë![2]

Rëmbec — Korçë, 1984

1) Në besimet popullore «Rusa, Papusa» përfytyrohej si një figurë mitologjike, me të cilën trembin fëmijët: «Pusho se vjen e të ha Rusa Papusa», prifti.

2) Formulë e zakonshme e festave pranverore për darovitjen e të vegjëlve.

103

QERSHORI-QERSHORI

Qershori, qershori,
qershitë na solli.
O kalli i ri,
ruaj syt' e mij,
gjer sot, si tani,
sa të dal' i ri.

Jug, 1908

104

TRIKO-TRIKO I SHËN GJINI

Triko, triko, i shën Gjini,[1]
se na vjen zot' i shën Pjetrë.
I shën Gjini erth e shkoi,
i shën Pjetri na aëroi.

Jug, 1878

1) Festa e shën Gjinit ishte më 24 qershor. Në këtë ditë vajza e nuse dilnin jashtë fshatit, duke kënduar e mbledhur lule. Të vegjlit vinin në kokë kurora të thurura me një lloj bari të quajtura *triko*. Zakoni kryesor i festës ka qenë ndezja e *zjarrmoreve*. Zjarret kishin kuptim simbolik. Ato bëheshin kryesisht me byk, me kashtën e të lashtave. Hirin e këtyre zjarreve ia hidhnin tokës «për mirë» (për të shtuar pjellorinë). Zjarrmoret kapërceheshin duke përsëritur vargjet e mësipërme. Në Berat e Myzeqe digjnin edhe rrogozë të vjetër. Herë-herë, vajzat vendosnin në kokë edhe kurora të ndezura. Festa e shën Gjinit me këto praktika kishte karakter bujqësor. Në disa krahina si në Dukagjin e Mirditë ajo quhej edhe festa e malit, e çojës (e ngjitjes së bagëtive në bjeshkë). Me gjithë emrat e krishterë, festat ruanin në përmbajtjen e tyre tiparin pagan. Ato lidheshin me ditën më të gjatë të vitit (21 qershorin). Emrat e krishterë duhet të kenë zëvendësuar ndonjë hyjni vendase të bujqësisë e blegtorisë.

105

TRIKA-TRIKA VJEN SHËN GJINI

Trika,trika, vjen shën Gjini,
vjen shën Gjini, vjen shën Pjetri,
vjen me zjarr në dorë,
vjen me drapër duke korrë.[1]

Gjyres — Korçë, 1951

1) Të dy festat kremtoheshin ngá fundi i qershorit. Kjo ishte edhe koha e të korrave në zonat malore.

106

TRIKO-TRIKO I SHËN GJINI

Triko, triko, i shën Gjini,
i shën Gjini shkoi e vate,
po na vjen zoti shën Pjetër.[1]
— I shën Pjetër, o biri im,
kalle dorën e më qit.
— As të qit, as të kllas,
po të shtie ndë kollas![2]

Jug, 1908

1) Shën Pjetri festohej më 29 qershor. Ai lidhej gjithashtu me të korrat. Në Dardhë (Korçë) këtë ditë njerëzit dilnin shëtitje te «Kodra e Vogël», «Rrahu» etj., ku mblidhnin shënpjetrat (një lloj luleje e verdhë), luanin valle dhe këndonin «këngë të verës», të kurbetit, të dashurisë etj.

2) Sipas letërsisë kishtare shën Pjetri ishte ruajtës i parajsës dhe i skëterrës. Kënga, me humorin e saj, kërkon të thotë: s'vjen shpëtim nga shenjtorët».

107

KORRIKU-KORRIKU

a) Korriku, korriku,
vjen rrotull shiniku.

Jug, 1908

b) Shiu i korrikut,
mall i Venedigut.

Shkodër, 1943

108

RRI RRI SHËNDËLLI

Rri, rri, Shëndëlli,[1]
rri, moj zonjë, shë Mëri,
më një fron të art' e t'akullt,
mba orë, mba korë,
mba zonë mbë një dorë.
Moj zonjë, zonj' e shtëpisë,
nxerma rrogjen e rakisë,
t'ua ndajmë djelmurisë.
Mos na e qit nga e liga,
se të gjitha bëhi shtriga.

Kolonjë. 1878

1) Këndohej nga të vegjlit në festën e shën Illisë, më 20 korrik. Në këtë festë, në disa krahina si në Korçë, Kolonjë e Përmet, të vegjlit shkonin nëpër shtëpitë duke kënduar vargjet e mësipërme. Amvisat i gostitnin me vezë, miell etj., që i gatuanin dhe i hanin në shetitje.

109

VJESHTORJA MADHËSHTORJA

a) Vjeshtorja,
madhështorja.

Shkodër. 1943

b) Shkon vapa me gusht
e vjeshta me rrush.

Shkodër, 1943

c) Kur xihet rrushi,
xihet deti.

Ulqin. 1943

ç) Shë Mhilli,
rjep gërmilli.[1]

Jug. 1980

1) Kërmilli.

110

DITA E SHËN MITRIT ERDHI PRRU' NË PRRUE

Dita e shën Mitrit erdhi prru' në prrue,
me shum'sende t'mira ne na ka gëzue.
Na kallxon për kohën, dimni si do t'jetë,
i vërejna delet qysh jan' ra me fjetë.
Nëse delja shtrihet me dy kamt e para,
dimni asht i butë, veç rueju për mrapa.
Nëse delja shtrihet katër kamët tubë,
pregatit për dimën ushqim, dru e bukë.
Dimni asht i vshtirë, pregatitu mirë,
mjeri ai i mjeri, qi rrin me duer lidhë.
Dita e shën Mitrit, ti qofsh e bekueme,
saher' qi na vjen, ti na vjen e lume,
zijna kungullore, hana[1] moll' e ftue...[2]

Petrashticë — Drenicë, 1976

1) Hamë.
2) Nga mënyra e ndërtimit, kënga duket si krijim i vonë.

111

E JËMA E SHÉN MITRIT

E jëma e shën Mitrit[1]
e mbëjidh e bën kunxile,[2]
e të mbëjidh diellin
e të m'e mbëllini n'filaqi[3]
e brënda thell' ndë një grutë
e përpara stisur me botë
e mos t'i hini fare dritë
e të më sill bononatë[4]
e vjen vera e bën vapë.
E dimëri, mot' i mirë
e të më bëni grurë shumë
e të martojmë ata guanjunë[5]
e të më marrësh ato kopile,
çë më rrin' helmuarith[6].

Arbëreshët e Italisë
Shën Kostandin Albaneze. 1972
Bob. 904 4

---

1) E ëma e muajit tetor (shën Mitrit).
2) Bën këshillë.
3) Të ma mbyllni në burg
4) Të mirat.
5) Djem.
6) S'pas mbledhësit, kjo këngë këndohet në muajin tetor për të mbjellat. E ëma e shën Mitrit, me erë e shi dëmton të mbjellat. Ajo kërkon që të mbyllë diellin në shpellë, por nuk ia arrin dot.

112

TË FALEMI SHËN MITER

Të falem, i shën Mitër,
o trim i Shqipërisë!...[1]
Te jeta e trubulluarë
një zjarr thellonjës kleve;
ndër t'errëti shkëlqeve,
si drita në mëngjes...
O gjak i gjakut tënë;
i trimave i pari
të truhet tyj shqiptari,
ku ndodhet e jeton.
O trim çë rri krenushëm,
me flamurin në dorë,
vështro me mall ktë horë
çë bë polemi i jit.
Polemi shum' i dashur,
çë shkoi në vënt të huaj,
lirin'e fen' të ruaj,
nga i sëmuri armik.[1]

Arbëreshët e Italisë
Siqeli, 1923

1) Ndonëse me prejardhje letrare, u përfshi në këtë vëllim për karakterin e saj popullor. Shën Gjergji dhe shën Mitri janë quaj-

tur nga arbëreshët e Italisë si dy mbrojtësit e Skënderbeut. Për këtë nderim të veçantë ndaj këtyre dy figurave flet edhe fakti se shën Gjergji dhe shën Mitri kanë mbetur deri në fund edhe si dy festat më të shënuara, të kalendarit të festave tona popullore të motmotit.

113

DITA NË SHËNËNDRE

Dita në shënëndre
hidhetë si zogu në ve.

Labëri, 1943

Dimëri me dimër do të dalë.

Jug, 1943

Dimni n'gomar nuk shkon.[1]

Shkodër, 1943

Dimni struk delitë[2].

Shkodër, 1943

Shënëndreu
rjepqeu;
jenari
rjepgomari.

Labëri, 1943

1) Dimri do ta bëjë të vetën, do ta sjellë të ftohtin.
2) Dimri i shtrëngon të mblidhen edhe burrat trima.

Kollozhegu
djegështegu.

Jug, 1908

Kështndella e verë
e sh'Njin e dimën[1].

Shkodër, 1943

Hanza e kallnurit
si dilli i qershurit[2].

Elbasan, 1930

Hëna e janarit
si dielli i allonarit.

Jug, 1935

Fruer kcen shjeku[3] terthuer

Malësi e Madhe — Shkodër, 1943

Frori bishtnori.

Shkodër, 1943

Shkurti shkurton urët,
marsi merr lëkurët.

Jug, 1908

Frori lig,
marsi rip.

Labëri, 1943

---

1) Në Këshëndella fillon të zgjatet dita dhe të vijë pranvera: kurse në shën Gjin nis të shkurtohet dhe të vijë dimri.
2) Është shumë e ndritshme.
3) Shelegu.

Kallnori kangatori.
Po na vjen frori.
kangatori e tamlori.
Tesh lopa bie në bar,
kau lidhë për kular.[1]

Ulqin, 1976

1) Fillon të mbijë bari dhe të bëhen përgatitjet për punimet bujqësore.

114

PËR MUAJT E STINËT

Jenari,
lejmonjari,
lutrovjari,
vatër-zjarri,
qesëndjari.
Flevari,
hap flevët,
të bën edhe drekët.
Marsi,
karsi,
djegahuri,
hunjërit e koshtret i shkuli.
Marsi,
marteris.
Prilli
monofilli.
këndon qiqia dhe birbili.
Mai,
mais,
koshtret i qindis.
Mai, qeth dhëntë,
theritiu mpreh dhrëpinjtë.
allonari fshin lëminjtë.
Erdhi gushti,
u nxi rrushi.

Erdhi vjeshtra
u vol vreshta.
Vjeshtër,
ore mjeshtër,
kollo-mjeshtër,
as na bën një gunë për vjeshtër.
Vjeshtra hiri e vjeshtra shkoi,
u mbush katoi
mjeshtëri s'e këpëtoi.
Shënëndreu,
mërenet dheu.

Varfanj — Gumenicë
Fitore — Vlorë, 1945

115

O KOLENDRA MELENDRA

O kolendra melendra!
Mirëdita, moj kadënë,
mirë sod, mirë mot.
ashtu dalç për shumë mot!
Dil, kadënëz' e shtëpisë,
hap derën e perëndisë,
nxir kullakn' e zotërisë.
Dil, moj, dalç e bardhë,
gjer mot me një djalë.
Dil, moj, dalç e kuqe,
gjer' mot me një nuse![1]

Jug, 1878

---

1) Festa e kolendrave kremtohej më 24 dhjetor. Ka qenë festë e përgjithshme për Jugun e Veriun; në Veri, sidomos në Shkodër, ditën e borës së parë ose natën e Vitit të Ri. Zakoni më i njohur i festës ka qenë gatimi i kuleçëve, që quhesnin sipas krahinave: *kuleçë* e *kolendra*. (Korçë, Kolonjë, Përmet, Myzeqe), *kullakë* (Pogradec, Berat), *kullana* (Shkodër). Natën e kolendrave të vegjlit (kolendarët) shkonin shtëpi më shtëpi për të uruar, duke kënduar vargjet e mësipërme. E zonja e shtëpisë i gostitte me kuleçë.

Kolendrat kanë qenë të njohura edhe te arbëreshët e Italisë,

të cilët me fjalën kullana quanin një lloj ëmbëlsire; po kështu edhe te shqiptarët e Ukrainës.

Kolendrat i kanë festuar dhe popuj të tjerë të Ballkanit e të Evropës. Sipas studiuesve, emri kolendër vjen nga fjala *calende* e latinishtes. prej nga ka ardhur edhe fjala kalendar. Te rumunët festa është e njohur me emrin *kolinde*, te bullgarët e sllavët e Jugut me emrin *koleda*, te rusët e çekët *koliadka*, te francezët *kalandë*.

116

MIRËDITA PËR KULLANA

Mirëdita për kullana,
me një par' kupa t'argjana!
Mirë sod e mirë mot,
na ndihmo, i lumi zot!
Del, zoja, zoj' e shtëpisë,
me kulaç të zotënisë!
Del e del e dalç e bardhë,
sod me barr' e mot me djalë!
Këtu ka një shej' të mirë, shej' të mirë!
Kalë kamëbardhë, vithe të prarueme,
zojë të ngarkueme.
Apo del, apo shkojmë?

Shkodër, 1878

117

MIRËDITA PËR KULLANA

Mirëdita per kullana,
me'j tubë patrixhana,
mirë mot e mirë sot,
na nimo, i lumi zot.
Njitu kenka shej shejmirë:[1]
kali kambardhë,
vithja prarueme,
zoja narkueme.
Del e del, e zoja e shpisë,
me kunor-o të zotnisë;
del e del e dalsh e bardhë.
sot me barr' e mot me djalë.
A po del, a po shkojmë?
Njitu kenka nji pus me rika,[2]
t'zojës shpisë i raft' pika;
njitu kenka nji pus me pula.
t'zojës shpisë i raft' gerbula:
njitu kenka nji pus me pata.
t'zojës shpisë i raft' lëngata![3]

Shkodër, 1962
Bob. 213/10

1) Vargjet 5-13 thuheshin kur shiheshin shenja për **gostitjen** e të vegjëlve.
2) Ndërsa vargjet 14 — deri në fund kur nuk u jepnin **gjë.**
3) Këndohej në Shkodër natën e Vitit të Ri.
(Transkriptimi muzikor nr: 6.)

118

PO VJEN BUZMI BUJAR

Po vjen Buzmi bujar
me gjeth e me bar,
me edha, me shtjerra,
mbas tyne vjen vera.[1]

Shalë — Shkodër, 1923

---

1) Buzmi festohej në malësitë e Veriut — Mirditë, Shkodër, Kosovë etj., sidomos nga besimtarët katolikë më 24 dhjetor. Kjo ishte një festë ku ruheshin doke e zakone të lashta pagane. Në viset e lartpërmendura me ceremoni rituale priteshin drunjtë a kërcuri i buzmit. Natën e festës një djalë i shtëpisë (me nënë e baba) i sillte ata duke thënë vargjet e mësipërme. Zhvilloheshin në këtë festë dialogë, bashkëbisedime e praktika që nënkuptonin, mbeturina besimesh të kultit të zjarrit, të manizmit, të riteve bujqësore, blegtorale etj. Kryefamiljari zbrazte në një cep të kërcurit nga një lugë prej tërë gatesave të festës. Derdhte mbi drunjtë edhe raki duke thënë: «Mirse m'ardhsh, o buzmi bujar» ose «Cungu na e ka dhënë». Familjarët i përgjigjeshin «Cungu le ta pijë!» Kryefamiljari: «Toka na e ka dhanë!» Familjarët: «Toka le ta pijë» etj. [me radhë përmendeshin edhe drunj a sende të tjera]. Dikur, të ulur rreth vatrës, shkrepeshin anët e buzmit dhe ndërsa ngriheshin shkëndijat përsëriteshin: «*Sa gacllema dalin prej teje./ aq dhiz shtjerra, dhen, dhi* etj. *du prej meje*» ose vargjet e këngëve nr. 119. Sofra lihej shtruar gjithë natën dhe drita ndezur se thuheshin «do vinë shpirtërat e të parëve» (mbeturina të manizmit). Nën sofër dhe nën njerëzit shtrohej kashtë thekri. Të ne-

sërmen me këto kashtëra rrethohej trupi i pemëve, sidomos i filizave të sapombjellë.

Buzmi duhet të ketë qenë një festë popullore e mbarë vendit tonë. Mbeturina të riteve të tij janë gjetur edhe në Jug — Himarë, Gjirokastër etj.; por edhe te arbëreshët e Greqisë e të Italisë. Sipas gjuhëtarëve tanë fjala *buzëm* është fjalë autoktone e shqipes e trashëguar nga shtresa e lashtë indoevropiane.

Kristianizmi këtë festë popullore e ka përfshirë në kalendarin e tij, duke e lidhur me lindjen e Krishtit, me Kërshëndellat a Krishtlindjen. Por praktikat rituale dhe vargjet që janë ruajtur deri në kohët e vona, tregojnë se ajo është një festë e lashtë tipike pagane.

119

GAC' E KARRICË

a) Gac' e karricë,
gac' e shtërrij.[1]

Pukë, 1963

b) Gac' e mashkuj,
gac' e karricë
gac' e bereqet.

Rrafshi i Dukagjinit — Kosovë, 1973

c) Gac' e gja,
gac' e lopë,
gac' e dele.

Lugu i Baranit — Pejë, 1980

1) Shumësi i emrit shtjerrë; tërësia e qengjave dhe e kecave.

120

SA GJACLLEMA DALIN

Sa gjacllema dalin,[1]
aq gjelm na u shtofshin!
Aq gjelm na u martofshin!
Aq pen' dhe na u shtofshin!
Aq pen' qe na u ngofshin!
Aq barr' drithi gjeçim!
Aq koshare u mushshin!
Aq kulla na grefshin!
Aq kumon' tingllofshin!
Aq sofra u shtrofshin!

Mirditë, 1964

1) Përsëritet përpara çdo vargu deri në fund.

121

NOLA-NOLA KRISTANOLLA

Nola-nola, Kristanolla,[1]
qirie elejson,[2]
tre kallinj një killë grurë;
tre kallëp' një killë misër![3]

Ziçisht — Korçë, 1959

---

1) Krishtlindje.

2) Nga fjalori kishtar ortodoks (greqisht) që do të thotë: Mëshirona o zot. Formulime të shtuara mbi një bazë urimesh pagane.

Përsëritet pas çdo vargu.

3) E thoshin gratë gjatë procesit ritual që bëhej ditën e «Ujit të bekuar» (6 janar), duke shkuar në lumë, për të hedhur kryqin në ujë.

122

IGËNASHT — IGËNASHT

Igënasht-Igënasht,
petulla në grazhd.
Dhenj e dhi e bagëti;
o i zoti shëndëlli,
as i ndih kësaj shtëpi.
me fëmi, me bagëti.
Paska qën mustaqezi.[1]

Pogradec, 1944

1) Igënashtī. (25 dhjetor), thonë pleqtë, hidhet këndezi nga grazhdi, se merr dita nga nata. Atëherë bëhen petulla me pllocë.

123

NJË MILË VITËRA TË RONJË

Mir' se të vinjë Viti i Ri,
mir' se mir' të na çonjë,[1]
zonja e shtëpisë edhe zoti,
një milë vitëra të ronjë.[2]
Të ken' të miratë hare[3] dhe gazë,
të mos kanë pote siklet,[5]
kaimo[6] edhe marazë.[7]
Aqë të jeni jeorgo,[8]
një milë shosh' të beni,[9]
të bloni[10] shtëpinë plot,
të mbetëtë dhe nga lemi.[11]
An të jeni çopan[12] me dhen edhe me dhi,
të shtonënë kopetë tri herë,[13]

---

1) Mirë se erdhi, mirë se të na gjejë!
2) Një mijë vjet të rrojnë (i zoti dhe e zonja e shtëpisë).
3) Hare, gëzime.
4) Poté (gr.): kurrë.
5) Sëklet (tr.). siklet, shqetësim, mërzitje.
6) Kaimo (gr.): hidhërim.
7) Maraze. Të mos kenë kurrë mërzitje, hidhërim e maraze.
8) Jeorgo(gr.). bujk (Nëse jeni bujq).
9) Një mijë shosha bereqet të bëni.
10) Të mbushni.
11) T'ju mbetet (teprojë) edhe nga lëmi.
12) Në qoftë se jeni çoban.
13) Të shtohen kopetë tri herë.

sa të shkonjë Viti i Ri,
të mblonetë[14] mali edhe llaka,
tërë llajo[15] edhe bardhaka.[16]
Aqë bëni njatrë punë,[17]
dhiafori[18] të jetë lumë.
Me zëmërë, me shpirt,
u shomi mote shumë.

Arbëreshët .e Greqisë
Koropi. 1978

14) Të mbushet.
15) Llajo: dhen të zeza.
16) Bërdhaka: dhen të bardha.
17) Nëse bëni tjetër punë.
18) Dhiafori(gr.): ndryshimi (të mirat t'ju vijnë si lumë).

124

MIR' SE TË VINJË VITI I RI

Mir' se të vinjë Viti i Ri,
mir' se të na pëlqenjë!
Gjegjuni, vllezër, gjegjuni,
gjegjuni, do u pëlqenjë,
si nestrë thoinë të palea,[1]
thoinë[2] të shën Vasili,
pse ish njeri nga areti,[3]
njeri nga glikomili.[4]
Një thatë dru keni për bastun,
bastun për të kumbisej;
i thati dru nxuar vllastar,
tre zoqtë qelaidhisen,[5]
çë keinë shitë[6] si dhiamand
dhe ndë hriso[7] e ndishnë.[8]
Ndë derë, nd' ajo deravli,[9]
nga një duble[10] u shtinë.

---

1) Palea (gr.): i vjetër.
2) Thoshin (këndonin) për shën Vasilin.
3) Areti (gr.): virtyt (se ishte njeri me virtyte).
4) Glikomili (gr.): me të folur të ëmbël.
5) Qelaidhisen (gr.): këndonin.
6) Sytë.
7) Hriso (gr.): ar.
8) Ndishnë: veshnë (Dhe në ar e veshnë).
9) Deravli: derë oborri.
10) Duble: dyfish (një çift plumba (pushkë) u shtinë).

Shi[11] nestre klisha panagjir,
të droni[12] edhe të veni.
Nga klisha tukë ardhurë
dhe ndë shtëpi të veni,
trapezetë të shtruarë,
të hani dhe të pini
.dhe në jetë[13] ndonjë gjiton ftoho.[14]
ndonjë gjiton i shkretë,
mirnë dhe atë në trapezë,
ndë lierë[15] prindët t'u thetë.
Ndë jetë ndonjë i shklepërë,[16]
çë s'mund të vinjë vetë.
tregonani[17] fainë[18] atje
edhe ju toidhjo[19] do t'u vinjë.
Edhe sot të jeni mirëzë,
të thoni shin Vasilinë
me gol' edhe me lirë.[20]
Edhe mot të jemi mirë,
me shëndet, me bereqet,
të shkojmë Vitin të Ri!

Arbëreshët e Greqisë
Peania, 1978

---

11) Si (nesër në kishë panairi).
12) Të ndërroheni.
13) Në jetë: Po të jetë.
14) Ftoho (gr.): i varfër (Dhe po të jetë ndonjë fqinjë i varfër).
15) Lierë: ndonjë («U ndjehtë prindët» do t'u thotë)
16) I shklepër: i gjymtuar, që çalon. (Po të jetë ndonjë i çalë).
17) Dërgojani.
18) Fainë (gr.): gjellën.
19) Toidhjo (gr.): E njëjtë, njësoj (Edhe ju njësoj do t'ju vijë).
20) Këto këngë deri disa vjet përpara shoqëroheshin edhe me lirë. Për këtë arsye quheshin ndonjëherë edhe «Këngë lire». Por tani lira nuk përdoret më.

125

VITI I RI MIR' SE NA GJET

Viti i Ri, mir' se na gjet,
më mirë mot, se sivjet,
me shëndet e bereqet:
kush ka njerëz në kurbet,
i ardhçinë me shëndet,
me një mij' lira në xhep!

Kaninë — Vlorë, 1945

KAPITULLI I DYTË

KËNGË DHE VARGJE PËR YSHTJET, ZOGJTË, INSEKTET, LULET DHE DUKURITË E NATYRËS

126

DAJE PËRDAJE

Daje, përdaje,
çoje, kaptoje
ke s'ngitet ka e plurë.
ke s'ngitet ka e plurë.
ke s'han' e ke s'pinë,
ke s'folin e s'ligjërojnë,
ke s'marrin e ke s'apin![1]

Tiranë, 1949

1) Yshtje kundër syut të keq (për të larguar marrjen mësysh) po edhe kundër sëmundjeve
Një plakë hidhte mbi një kaci me prush farë liri dhe shtynte me dorë tymin nga i sëmuri duke thënë tri herë vargjet e mësipërme.

127

SI IKËN DITA

Si ikën dita,
t'ikij e liga,
si ndahet dita,
të ndahet e liga.
Në është nga sy,
në është nga peri,
në është nga mish,
të ve[1] tek ish.
Ngjitu dell[2] e ngjitu mish,
e hajde në vënd që ish![3]

Gjirokastër, 1959

1) Të vejë.
2) Delli (që mund të ishte këputur).
3) Yshtje për të këputurit mish.

128

KËTU MBI KËTU SHPI

Këtu mbi, këtu shpi,[1]
këtu shkuanë ca dhi,
lëshuan ca kakërdhi,
këtu shkuanë ca desh,
lëshuan një tufë lesh;
këtu shkuanë ca kafshë,
lëshuan një tufë kashtë,
dhe duallnë gjëmbat jashtë.

Frashtan — Gjirokastër, 1945

1) Thuhen me zë të ulët nga ai që i është mpirë këmba ose krahu.

129

KUTU MBI KUTU SHBI

Kutu mbi,
kutu shpi,
kutu gjarpëri kërthi,
kutu një fill kashtë,
merre e hidhe jashtë[1].

Lopës — Filat
Xarrë — Sarandë, 1970

1) Vargje që i thotë me zë të ulët njeriu që i është mpirë këmba ose krahu, për t'u çmpirë.

130

D'EMËR ZOTIT D'EMËR BIRIT

D'emër zotit, d'emër birit,
edhe pelister të mirit![1]
I lidhur, i pazglidhur;
i lidhur, i pamundur.
Ik nga këtu, do të mund,[2]
shko dë male, njor në fund!
Atje gjelit thirma s'ndihet
e donjë me njatrën s'njihet.
Atje ç'ishtë nat' e vapë
e kush vete, s'priret prapë.[3]

Arbëreshët e Greqisë
Eleusinë, 1980

1) Dy vargjet e para përsëritën 3 herë.
2) Të iki, (të shpërndahet, të largohet) nga të mundet e liga.
3) Për t'u pasur parasysh afria e formulave të yshtjeve arbëreshe të Greqisë me ato të truallit kombëtar rreth largimit të të ligave në një botë të largët e të panjohur («tej Detit Zi», te s'këndon as pulë as gjel etj.).

131

O TI MAL I KOLLOVOZIT

O ti mal i Kollovozit,[1]
na març të ligat e motit!
O more ti mal i zi,
na jep shëndet e fuqi!

Leskovik — Kolonjë, 1955

1) I ferrit (xhehenemit).

132

ME SA I DHEMB GJA CARACIT

Me sa i dhemb gja caracit,
njaqi më dhimt mu!
O carac e im vëlla,
vlla s'të kam e vlla do t'zaj,
ethet e mia ty do t'i laj.
O mal i Dajtit,
më marrç të ligat e shtatit!
O mal i zi,
më jep shëndet e fuqi!
O zogu fluturac,
marrç të ligat e fukarasë!
O zogu i zi,
marrç të ligat e djalit të ri!

Tiranë, 1955

133

SIÇË ÇAHET KJO LAGJINË

Siçë çahet kjo lagjine
edhe bënet copra shumë,
ashtu edh' ajo e liga
e të mbitetë dë lumë!
Jah, të çahetë e liga,
si kjo lagjine e tëra.
Haroja[1] copra të bënet,
dë si Harosë gjilpëra!
Mbitu, Haro, çahu copra
si ato çikrat e lagjines,
natë edhe gozhda sivet,
i qorepsur le të bënesh.
Shter një si, re inizot,
jep Haros shkepëtimë!
Ga ti u lemë, gati jemi,
pse e le e na merr, s'e dimë.

Arbëreshët e Greqisë
Eleusinë. 1980

---

1) Haroja ndoshta Aresi, perëndia e luftës, sipas mitologjisë greke (Marsi i romakëve). Aresi (Arosi Harosi), që banonte në

rajonet veriore (në Traki) përfytyrohej si personifikim i furtunave e i stuhive. Ndonëse i biri i Zeusit dhe i Erës, ai nuk gëzonte simpatinë e perëndive të Olimpit. Atij i pëlqenin zhurmat e luftës, vrasjet, gjakderdhjet etj. I bënin shoqëri Erisi (perëndesha e grindjeve të përgjakshme), Enyo (perëndia e shkatërrimit të qyteteve), Deimosi e Fobosi (të tmerrit e terrorit).

134

TI SHIN GJERGJI KAVALLAR

Ti Shin Gjergji kavallar,[1]
m'at' të glatinë kondar,[2]
shteri dhemonit një zjarm,[3]
për t'i diqen ato armë!
At' të ligën te shërosh[4]
e t'e vrasësh kur t'e çosh.[5]
Merr të ligënë ga kurmi,
t'hapen sitë, t'i vinj' gjumi.[6]

Arbëreshët e Greqisë
Eleusinë, 1980

1) Kalorës
2) Heshtë, shtizë.
3) Digje djallin (të keqen).
4) Të ligën ta shërosh.
5) Kur ta gjesh.
6) E thonë për të yshtur fëmijët e sëmurë, por ndonjëherë edhe për t'i zënë gjumi (kur nuk flenë).

135

O MADHNI ME PLOT FUQI

O madhni me plot fuqi,
pritja smundjen njiti,[1]
hiqja, hiqja si me dorë,
shën Gjergjit tjetër nji kunorë![2]

Ulqin, 1976

1) Gra të moshuara «që bënin prime» dilnin me të sëmurin ditën e shën Gjergjit në mëngjes pranë ndonjë burimi dhe pritnin të lindte dielli. Ndërkaq drejtonin një thikë të vjetër tri herë nga dielli duke thënë vargjet e më sipërme.

2) Ka qenë zakon të dërgohej një kurorë me lule të njoma në atë vend ku bëheshin primet (kur shërohej i sëmuri).

136

PO T'LAN NANA BIR-O

Po t'lan nana bir-o,
me t'tana të mirat-o.
Po t'lan nana me uj' të nxetë,
djali jem shkoft' përpjetë,
gjith' patt jet' edhe shnet.
Ujt shkon teposht' — teposhtë,
t'ligat djalit ja largoftë![1]

Turjakë — Rahovec, 1973

1) Thuhej nga nënat ditën e shën Gjergjit, kur lanin fëmijët. Në ujë hidhnin lule dhe gjelbërime të stinës.

137

UJËT TEPOSHTË

Ujët teposhtë,
unë terma!
T'ligat Drini,
t'mojrat unë!
Patsha shëndet,
patsha, kismet![1]

Veleshtë-Strugë, 1976

1) Në festën e Eremisë (në 1 maj) fshatarët e Strugës, sado larg që të ishin, zbritnin në Drinin e Zi dhe laheshin ose spërkateshin me ujërat e tij, duke thënë me zë të ulët vargjet e mësipërme.

138

KAH T'UM SHEH SYNI I SYNIT

Kah t'um sheh syni i synit,
i ardht' tamli dhenve t'NN-it!
Kah t'um sheh syni i zi,
u ardht' tamli dhenve t'mij!
N'mot t'sontit p'e tuni tpinin,
mos na u nalt tej n'dit' t'dimnit!
T'lumet na-o n'ket konak,
de t'i mjelim për marak.
T'lumet na-o për ket ditë,
i shohim kingjat tuj u rritë.
T'lumet na-o për ket natë,
na prift' e mara, u bafshim rahat.[1]

Rahovec, 1976

1) Thuhej nga amvisat kur tundnin qumështin për herë të parë ditën e shën Gjergjit.

139

A TA PRES

— A ta pres?
— Jo, se bon me thes.
— A ta hosh?
— Po, se ban me kosh.
— A t'i sojll?[1]
— Mo, se bon me kojll.[2]

Veleshtë — Strugë, 1984

---

1) A t'i sjell?
2) Prodhon me killë.
Kur bëjnë shërbime nëpër kopshtije (në janar), dy veta me kashtë thekri në sqetull dhe me sopatë në dorë u afrohen drurëve një nga një dhe thonë vargjet e mësipërme. Pastaj lidhin kashtën e thekrit pas trungut të pemëvet.
Në krahinat veriore të ish-besimit fetar katolik këto rite (matja e pemëve për t'i prerë, lidhja me kashtë etj.) bëheshin rregullisht natën e Buzmit.

140

ÇA PO BËN ATY

— Ça po bën aty?
— Po lidh gojën e ujkut.
— Ça po bën aty?
— Po lidh gojën e dhelprës.
— Ça po bën aty?
— Po lidh gojën e nepërkës.
— Ça po bën aty?
— Po lidh gojën e larashit.
— Ça po bën aty?
— Po lidh gojën e sqyferit.
— Ça po bën aty?
— Po lidh gojën e zogjëve.[1]

Duhanas — Berat, 1965

1) Ditën e Verës, në disa krahina, kishin zakon «të lidhnin gojën» e kafshëve apo të shpendëve që dëmtonin bagëtinë, njerëzit a prodhimet bujqësore. Në mëngjes herët një grua e moshuar lidhte nyjë një silxhim, duke thënë vargjet e mësipërme. Këtë e hidhnin në kryqëzime rrugësh.

141

ÇAR' PO QEP ASHTU

— Çar' po qep ashtu?[1]
— Qep syt' e gjarpërit.
Un' e pafsha dhe e vrafsha,
ai më paft' e mos më ngaftë![2]
— Çar' po mbyll ashtu?
— Mbyll gojën e ujkut.
— Çar' po mbyll ashtu?
— Mbyll gojën e skiles.[3]

Divjakë — Lushnjë, 1955

1) I njëjti rit si në këngën e përparme, por që bëhej duke qepur një copë plaçkë.
2) Zgjatej duke përmendur edhe emra zvarranikësh të tjerë sidomos nepërkat e shigjetat.
3) Zgjatej për çakallin, ariun etj.

142

OJ SHOÇE XHIT JE TO BO ATËJ

— Oj shoçe, xhit je to bo[1] atëj?[2]
— Jam to lidhë moknat e Ditës Verës,
jam to lidhë flamat,
jam to lidhë bollat,
jam to lidhë gjarpëjtë.
jam to lidhë mijtë,
jam to lidhë ukin[3],
jam to lidhë vjetllën,
jam to lidhë dhelpnën,
jam to lidhë ata[4] si m'dashtë keç,
jam to lidhë ata si m'boftë keç,
jam to lidhë hasmin,
jam to lidhë hasmëtoren,
jam to lidhë mugjitoren[5],
jam to i lidhë e jam to i bo gjur e gjurec.
— Po i gozhdoj e po i thumoj
t'mos nisen me ardhë te shpëja[6].

Bicaj — Kukës, 1982

---

1) To bo = duke bërë
2) Atëj = aty
3) Ukin = ujkun
4) Ata (atâ) = atë
5) Mugjitoren = magjitoren
6) Te shpëja = në shtëpi

Ky dialekt zhvillohet kur vajzat shkonin «për me lidhë moknat».

143

LIDHET ZOT

Lidhet zot
e nata e Mojt
e dita e verave:
Un' pak e zoti shumë
Po i lidhim shtrigat!

Dukagjin — Shkodër, 1964

145

MOJ LARASKË, KAKARASKË

Moj laraskë, kakaraskë,
na këtë dhemb të drunjtë,
më jep një të shtrunjtë[1].

Ersekë — Kolonjë, 1987

1) Të shtruftë; prej bronzi. Metali që kërkohej në fillimet e këngës ka qenë bronzi. Më pas, siç duket në disa variante të përmbledhjes së Mitkos e të Diņes, është bërë argjendi e floriri.

144

UN' TUND FIGNË

Un' tund fignë,
fiiku tund dhenë,
dheu tund denë,[1]
të m'i kthej' nuses bylmenë![2]

Seman — Fier, 1949

1) Detin.
2) Bulmetin: qumështin.
Kur i ikte qumështi një nuseje. shkonte me të vjehrrën ose me një plakë tjetër pa zbardhur drita në agim, pranë një fiku. Plaka me fytyrë nga deti, tundte një degë fiku, duke thënë 3 herë vargjet e mësipërme.

146

HËNËZË MOJ HËNËZË

Hënëzë, moj hënëzë,
na një të kokallimtë[1],
am një të florimtë.

Karbunarë — Paramithi
Fier, 1960

1) Fëmija i thotë këto vargje kur heq dhëmbët e qumështit dhe i hedh mbi çatinë e shtëpisë.

147

DIELL-O DIELL-O

Diell-o, diell-o,
hidhna një thes miell-o
të martojmë lalënë,
lalë këmbëçalënë,
që na bëri djalënë,
në krie të vatrësë.[1]

Gjirokastër, 1962
Bob. 215/9

1) E thoshin të vegjlit kur delte dielli, pas shiut. (Transkriptimi muzikor nr. 7)

148

HITHNA NJË THES MIELL-O

Diell-o, diell-o,
hithna një thes miell-o;
të martojmë lalën;
t'i japim të çalën;
të martojmë Vangjelinë,
t'i japim Kostandinë[1].

Malëshovë — Përmet, 1957

1) Thuhej nga të vegjlit, pas një moti me shi, kur fillonte të delte dielli.

149

DIELL, DIELL

— Diell, diell,
t'jap një kupë miell,
mos ke parë bukuroshen?
— Bukuroshja pas mua shkoi,
as më pa, as më shikoi.

Jug, 1929

150

AMA BUK' E MIELL-O

Diell-o, diell-o,
ama buk' e miell-o,
sa të hamë prëmë,
bashkë me time ëmë;
sa të hamë prapë,
bashkë me tim atë.

Margëllëç — Fier, 1970

151

HAN' E MIRË KOFTE

Han' e mirë koftë,[1]
han e mrapshtë koftë,
kallamoqi na bleroftë![2]

Tropojë, 1952

1) Qoftë.
2) Thuhej kur hidhnin farën e parë.

152

HAN' E RE

Han' e re,
drapnore,
un' puntore,
ti kyvet
e un' shnet.[1]

Dukagjin — Shkodër, 1972
Bob. 877/8

1) Thuhej nga vajzat kur shihnin për të parën herë hënën e re.

153

HAN' HAN' E RE

Han', han' e re.
ti e re, un' e re;
ti hantore,
un' puntore.[1]

Tropojë, 1969
Bob. 692/12

1) E thoshin gratë kur shihnin hënën e re për herë të parë.

154

HËN' E RE VASH' E RE

Hën' e re, vash' e re,
ti në gjum e un' në punë,
ti gërshet e un' shëndet.[1]

Poro — Vlorë, 1964

1) Këndohej kur shihnin hënën e re.

155

HANA E RE HANA E RE

Hana e re, hana e re,
vash' e re, vash' e re,
ti nalt e un' përdhe;
ti kunorën e artë,
unë gërshetin e gjatë.

Reçan — Gostivar, 1976

1) E këndojnë vajzat natën e shën Gjergjit kur dalin ndër të lashtat «për të kullotur flokët».

156

HËNË MOJ HËNË

— Hënë, moj, hënë,
mos pe baban' tënë?
— E pashë në fushë,
më puthi në gushë;
e pashë në arë,
më dha paranë,
bleva koshallvanë;
më dha mexhiten,
bleva simiten.[1]

Gjirokastër, 1938.

1) E këndonin fëmijët kur dilte hëna e re.

157

SI KOFT' HANA

Si koft' hana,
ma past ana.
Hana jashtë,
zemra ma dashtë;
hift' për tul
e jo për asht.
Hana mrena,
ma dasht' zemra.[1]

Markaj — Tropojë, 1959

1) **E** thonë kur hanë djathë të ri, misër të ri e pinë qumësht të ri.
Vargjet 5-8 duken si shtesa me ngjyrë humoristike.

158

HANË-HANË REJA

Hanë-hanë reja,
buzëpalareja.
Un' shëndet e ti shëndet,
ethet e mija në det![1]

Krujë, 1986

1) Metrat e këngëve rituale, shpeshherë janë të paqëndrueshëm, siç shihet edhe këtu, ku dy vargjet e para janë 6 rrokëshe dhe dy të fundit 8 rrokëshe.

159

HËNË E RE

Hënë e re
vashë e re,
ti gërshet,
u shëndet.
Ti si drapër,
u si gjarpër[1].
Ti me kokë tambura[2],
u qesenë plot para!

Mursi — Sarandë, 1970

1) I shkathët si gjarpri.
2) Hënë e plotë.

160

HËNËZ MOJ HËNËZ

— Hënëz, moj hënëz,
mos më pe babanë?
— E paçë në fushë,
E putha në gushë.

Janjar — Sarandë, 1960

161

TIMI U ÇOFT' MA PËRPJETË

Timi u çoft' ma përpjetë,
të tan' kofshim mir' me shnet!
Timi u çoft' edhe ma përpjetë,
shpia jon' koft' mir' me shnet!
Timi u hapt' nëpër tokë,
baçicës i shkofshin mir' loptë![1]

Junik — Gjakovë, 1971

1) Këndohej në Kosovë nga të vegjlit, kur bënin zjarret e Natës së Verës.

162

ATEJ PUL' E BARDHË

Atej pul' e bardhë,
këtej pul' e zezë,
s'ke fajde ka unë,
hidhu në të tjerë![1]

Dragomi — Paramithi
Elbasan, 1967

1) Thuheshin prej të vegjëlve për të larguar tymin.

163

JA E DHROMI EC' E SHKO

Kutu bij,
kutu frij,
kutu ngarko;
atje shkarko;
ja e dhromi, ec' e shko![1]

Karbunarë — Paramithi
Vlorë, 1967

1) Edhe këto vargje thuhen për të larguar tymin. (Shih shënimet e këngëve të përparme).

164

NJERGULL — NJERGULL

Njergull,
njergull,
paranjergull,
hik, hik,
se t'arrejmë.[1]
Gur' i zi,
me t'vra,
me t'pre,
me t'fut
me t'mlu
me gur' e dhe[2].

Dragu — Dibër, 1970
Bob. 761/9

---

1) Se të arrijnë.

2) Kur binte mjegull e dendur, të vegjlit thoshin vargjet e mësipërme dhe e goditnin mjegullën me gurë për ta shpërndarë. Kënga është paraqitur nga ana metrike, ashtu siç ka qenë regjistruar prej mbledhësit me vargje 2-4 rrokëshe. Këto janë zakonisht edhe vargjet karakteristike të këngëve rituale. Por ato mund të ndërtohen edhe me vargje gjashtë a tetërrokëshe: Njergull, njergull, paranjergull,/ hik, hik, se t'arrejnë.. Gur i zi, me t'vra me t'pre...

Krs. K.Zelaj, Kolesjan-Kukës, 1958; O. Xhatufa Kërrnajë-Tropojë bob. 11.655, 1972.

Re-re, koko re,
je në qiell, zdrik mbë [illegible].
të bleva një par dizgjé,
më të mira seç i ke!

Nikolicanj — Paramithi
Aliban — Vlorë 1955

166

RE-RE BUKUR RE

Re-re bukur re,
lëshona shinë më dhe!
Pa të dërgoj lalën,
të të tundë djalën;
djalën e Veliut,
çupën e kadiut.[1]

Malëshovë — Përmet, 1957

1) Thuhej nga të vegjlit verës, kur nuk binte shi dhe kur shihnin të dilte në qiell ndonjë re.
Katër vargjet e fundit duken si shtesa që kanë zëvendësuar vargje të tjera rituale të zhdukura.

167

FRIJ MOJ JUGË FRIJ MOJ ERË

Frij moj jugë, frij moj erë;
me ngadalë jo me terrë[1],
të dalin retë këtej,
të na bjerë shi në verë,
shi i butë e me karar,
tri në prill e tri në maj.
Në gusht e në allonar,
të bëhet misër e bar,
zahire për gjë të gjallë,
grur' e thekër plot hambarë,
të na dalë zi e parë,
të na metet dhe për farë.

Zhulat — Gjirokastër, 1972

1) Jo me stuhi.

168

RONA-RONA PEPERONA

Rona-rona, peperona,
bjerë shi në arat tona;
të na bëhet misëria,
të hanjë varfëria;
të na bënet bereqeti,
të hanë gjithë mileti!

Rehovë — Kolonjë, 1937
Bob. 155/22

---

1) Mbeturina kultesh kanë qenë edhe praktikat rituale të Ronës a të Dordolecit që bëheshin gjatë thatësirave të verës për ndjelljen e shiut. Në të tilla raste grupe të vegjlish mbulonin me degë të gjelbra me fier, qingla etj. një shokun e tyre të zhveshur lakuriq dhe shkonin shtëpi më shtëpi e lëmë më lëmë, duke kënduar vargjet e mësipërme. E zonja e shtëpisë i hidhte fëmijës së veshur me gjelbërime një enë me ujë dhe e gostitte me një lugë gjalpë, vaj, miell, vezë. Këto i gatuanin dhe i hanin së bashku. Ronën a Dordolecin e prishnin buzë një lumi a përroi. Si Dordolec visheshin zakonisht djemtë. Por në ndonjë fshat (si në Borovë e Rehovë të Kolonjës) thuhet se Rona kanë qenë bërë edhe vajzat e pafejuara.

Në ndonjë krahinë si në Labëri e Mirditë për të ndjellë shiun thereshin edhe bagëti. Kurbanet në të tilla raste bëheshin në

vende të caktuara, p.sh. në Qafë të Dërrasës në Kudhës e në Qafë të Kikës (Labëri), në Grykën e Shkallës (Tepelenë) etj.

Daljet e fundit për shi kanë qenë bërë në ndonjë fshat rreth viteve 30.

(Transkriptimi muzikor nr. 8)

169

RONA-RONA PEPERONA

Rona-rona, peperona,
hojlije, hojlije,[1]
bjerë shi nër arat tona.
Shkon një zogë bishtëbardhë
me një pollog në gojë,
një pollog e dy tre okë,
të na mbush' hambarët plot.[2]

Potkozhan-Pogradec, 1957
Bob. 155/3

1) Përsëritet pas çdo vargu.
2) E thoshin të vegjlit në verë, kur bënte thatësirë për të ndjellë shiun.

170

RONA-RONA PEPERONA

Rona-rona, peperona,
bjerë shi mbi arat tona.
Të bënetë grurëtë,
të hanë kahurëtë;
të bënetë misëria,
që të hanë turqëria.

Berat, 1878

171

RONA-RONA TRIPERONA

Roṇa-rona, triperona,[1]
bjer(ë) shi dë arat tona,
të na ritet bereqeti,
më shumë gruri se thekri.
Vaj-vaj, dodole![2]

Hoçisht — Korçë, 1962
Bob. 205/9

1) Ndoshta nën ndikimin e një etimologjie popullore: tri perona. Në variantet e tjera peperona.
2) Muzikalisht ky varg interpretohet me karakter elegjiak. (Transkriptimi muzikor nr. 9).

172

DORDOLEC BJERNA SHI

Dordolec, bjerna shi,
të na bëhet misri i ri;
misri i ri sa trari,
të na mbushet hambari!

Jug, 1947

173

DORDOLEC BJERË SHI

Dordolec, bjerë shi,
o i zoti shënd Illi!
As na ep një pikë shi,
të na bëhet grur' i ri,
një karroqe, një kalli.
Ju shenjtorë, piamberë,
që ju lutemi përherë,
lutij zonjës shën Mëri
me kryq e me luvari.[1]

Berat, 1878

1) «Këto vargje thuheshin nga të vegjlit, kur donin të binte shi». (Shën. i Mitkos).

174

DORDOLEC MOR DORDOLEC

Dordolec, mor Dordolec,
Dordolec me shpëndëra,
ja sonte, ja nesër mbrëma,
të na bjerë shi me shtëmba.
Sot ja nesër të bjer' shi
të na bëhet misëri,
misëri dhe gruri...

Bishan — Vlorë, 1965

175

DORDOLEC ME SHPËNDËRA

Dordolec, me shpëndërà,
sonte e nesërë mbrëma,
bjerë shi, bjerë me shtëmba;
bjerë, o shi, me rrëke,
se u dogjën gur e dhe!

Sevaster — Vlorë, 1965

176

DARDALEC O DARDALEC

Dardalec, o dardalec,
ban dua të gjerë shoj[1],
t'boen grunat me kalloj.
Dardaleci shkon ke daja
t'boen groshat me bishtaja.

Veleshtë — Strugë, 1976

1) Shi (me diftongimin e i-së së theksuar në oj, karakteristikë e kësaj të folmeje: Kështu edhe më poshtë: kallij-kalloj).

177

SHIU NË QERSHUR

Shiu në qershur,
dheu mamur;
shiu në korrik,
matet me shënik;
shiu në gusht,
matet me grusht.

Elbasan, 1930

178

SHI-SHI LAG O SHI

Shi-shi, lag, o shi,
porsi uji në mulli,
t'bahet bereqet' i ri.
Kshtu si gurët qi janë lagë,
sonte shiu raftë me shtrugatë.
Shi, shi, shi o i madhi zot,
na shendo ti neve sot!
Shiu natën tuj bumullue,
nesër gurt kem' me i largue.[1]

Ulqin, 1976

1) Kur bënte mot i thatë, fëmijët në Ulqin shkonin buzë detit, duke thënë vargjet e mësipërme. Aty hidhnin zaje. Po të binte shi me rrëmbim, i largonin këto zaje që të mos kthehej shiu në shtrëngatë.

179

FALE O ZOT BEREQET

Fale, o zot bereqet,
sa mot, sa sivjet
elb e grur, e kallamoq,
u baft' sheka dymdhet' grosh![1]

Gjakovë, 1930

1) Duke recituar këto vargje hidhej edhe ujë përpjetë, që të binte në trajtën e shiut (element magjik i llojit imitues).

180

SHI-SHI BJERNA SHI

Shi-shi, bjerna shi,
të na bahet misri ri,
ta ken' njerzit shpi për shpi.
Misri ri me bereqet,
ma shum' mot se simjet.

Labinot — Elbasan, 1954

181

FALNA O ZOT SHINË

Falna, o zot, shinë!
Sa vjet-bereqet!
Elb e grun e kallamboq,
zot, na i mush gavixhat plot!
Sa gavixha kena n'shpi,
na i mbush misër të ri!!

Shkodër, 1962

1) Kur nuk binte shi verës, fëmijët shkonin në breg të Drinit duke thënë vargjet e mësipërm. Si mbaronin këngën, hidhnin gurë në ujë.

182

BJERË SHI O PERËNDI

Bjerë shi. o perëndi,
të na bënet misëri,
misëri e gruri,
të hajë kauri;
kauri i varfër,
gjashtë muaj zbathur,
zbathur edhe zhveshur,
me llërë përveshur.

Zagori — Gjirokastër, 1958

183

SHI-SHI BOBO SHI

Shi-shi, bobo shi,
hipi plaka mbi shtëpi,
bëri tre kuleç' të zi
një për mua, një për ti,
një për Xhiko plakënë,
që cimbisi djalënë.[1]

Gjirokastër, 1961
Bob. 215/10

1) Variante për të joshur shiun.

184

YLYVER O YLYVER

Ylyver, o ylyver,
eja dhe mua më merr;
ylyver, o rathë-rathë,
të kaloj, të bënem djalë[1].

Gumenicë — Vlorë, 1944

1) Thuhej nga vajzat kur dilte ylberi në qiell. Sipas besimeve të kota popullore, «po ta kalonte vajza ylberin, bëhej djalë».

185

O MOJ BORË BOR' E RE

O moj borë, bor' e re,
mirë se na erdhe,
që shkele këtu përdhe
edhe vendin e zbardhe[1].
Ti e ftoht' e un' e ngrohtë![2]

Jug, 1908

1) Fjalët *erdhe, zbardhe,* (në v. 2 e 4) kur recitohen, theksohen në rrokjen e mbrapme, për t'u përshtatur kështu me 8 rrokëshat e vargjeve të tjera.

2) Thuhej nga të vegjlit kur binte bora e parë

186

ZBORË MOJ ZBORË

— Zborë, moj zborë,
mos pe Hasan Qorrë?
— E pashë në Vlorë
me treqint kumborë;
kumborët e Zeqosë,
Zeqos së Malilesë,
buzëkarafilesë,
asaj xhixhileresë[1].

Gjirokastër, 1962
Bob. 215/11

1) E thoshin të vegjlit kur binte bora e parë (transkriptimi muzikor nr. 10)

187

BIE BORA FIJE-FIJE

Bie bora fije-fije,
pa shiiko seç paska hije.
Mbuloi drrasa, mbuloi dhenë,
s'kanë zoqtë ku të venë;
s'kanë zoqtë se ç'të hanë,
t'u japin ata që kanë.
— Ipuni, o ju që kini,
të ngordhinë mos i lini.

Zagori, — Gjirokastër, 1958

188

O MOJ BOR' E BUKUR

O moj bor' e bukur,
e bardhë, e dukur,
na po bëjmë bukët,
që të marrëm lugët;
të luajm' me topa bore
si zërat e malit Çorre.

Kudhës — Vlorë, 1987

189

BIE BORA FLOKË-FLOKË

Bie bora flokë-flokë,
mbi shtëpi të gjori Gjokë[1].
Gjori Gjokë pa këmishë,
s'ka me se të vej' në kishë.
dogji mjekërrën me pishë.
Gjori Gjokë copë-copë,
s'ka me se të dal' në shokë.

Zagori — Gjirokastër, 1953

1) Njëri prej banorëve të varfër të fshatit. Krs: KBQD i f. 136.

190

ARDHI DIMBRI

Ardhi dimbri,
ardhi zijà,
me lot qajnë
varfërija.

Pogradec, 1944

191

O JU MOJ LULE

O ju, moj lule,
ju, moj burbuqe,
disa të bardha,
disa të kuqe;
o kur të çilni,
të na gëzoni,
male e fusha
t'i hijeshoni[1].

Veleshtë — Strugë, 1976

1) Këndohet në pranverë nga vajzat kur fillojnë të çelin lulet e para.

Është paraqitur me vargje pesërrokëshe, por, duke pasur parasysh rimat e çdo distiku (dyvargëshi), kënga përbën një shembull tipik të përdorimit të dhjetërrokëshit.

192

JU MOJ LULE GJITH' SA JINI

— Ju, moj lule gjith' sa jini,
të parën lule çin[1] kini?
— E para lulekaçezà[2],
e dyta manushaqejà,
e treta lulverejà,
e katërta trëndelina,
e pesta lulemarina.

Shpat-Elbasan, 1937

---

1) Cilën.
2) Lulja e parë që çel në pranverë (ka petale të bardha në të verdhëme a në ngjyrë vjollce).
Vargjet 3, 5 theksohen në rrokjen e fundit, duke formuar kështu tetërrokësha të rregullt.

193

BEHARI NA ERDHI SIMJET-E

Behari na erdhi simjet-e,
dimri na iku,
dunjaja na u zbukurua,
na u bo si xhenet, oj xhenet.
Ju moj lule, të gjitha sa jeni,
ma t'parën-o cin e keni?
Ma të parën kemi karafilë,
përmbi trëndafil, oj trëndafilë[1].

Loderisht — Strugë, 1973

1) Katër vargjet e para i përkasin krijimeve të Nezim Frakullës. Vijimi ka në bazë vargjet e këngës së njohur të luleve. Edhe këtu kanë depërtuar elemente të mjedisit qytetar (karafilat e trëndafilat, në vend të luleve tradicionale-kaçes, manushaqes etj.).

194

PO VJEN MOTI PREJ SË MBARI

— Po vjen moti prej së mbari,
çilin vjollca e zymbyla;
myzhde, djal', se vjen behari,
bahçet mbushen me bylbyla.
Mori lule, moj bërbuqe,
a s'na çilni, moj, na gzoni,
sa jeshile, sa të kuqe
e dyrnjan' ç'e zbukuroni.
Mori lule, t'gjitha sa jeni,
ma të parën cilën keni?
— Vezir kemi dranofillen,
padishah kem' karajfilen[1].

Shkodër, 1959

---

1) Këngë karakteristike e mjedisit qytetar shkodran. Këtu, shpeshherë, këngët për përtëritjen e natyrës dhe bukurinë e luleve shprehin botën shpirtërore të të rinjve.

195

NDË VAFSHI PËR MANUSHAQE

Ndë vafshi për manushaqe,
mermëni dhe mua,
Pa ndë mos diça t'i mbleth,
psomëni dhe mua.
Ndë mos diça t'i bëj tufë,
psomëni dhe mua.
Tufë-tufë manushaqe,
t'i rënditimë mbi faqe[1].

Jug, 1978

1) Këngë karakteristike që këndohej nga vajzat në disa krahina të Jugut (Pogradec, Korçë etj.), kur shkonin për të mbledhur lule në festat pranverore. Mbeturina të këtij kulti kemi edhe në vise të tjera të Shqipërisë si edhe në ngulimet arbëreshe. Ditën e Verës të rinjtë në Elbasan, mbledhin manushaqe e karakafte. Mirditorët stolisin kokën dhe trupin me lule. Arbëreshët e kishin zakon të dilnin për lule një natë nga fundi i prillit. Në Odonia Albaneze, Palaco Adriano etj. (Siqeli) të rinjtë e sapomartuar varnin në ballkon kurora lulesh të verdha, të lidhura me kordele ngjyra-ngjyra. Dukagjini e ka quajtur këtë ditë «E diela e luleve» ose «Dita e endet» (e endjeve) apo «Dita e Maranajve».

196

VINË VASHAT VALLE-VALLE

Vinë vashat valle-valle[1],
gushë, gji e stolisurë;
një pëllumb, një sysorkadhe,
na vjen m'e mbollisurë.
Shoqe-o në bregë-za,
më mirrni edhe muë-za,
nër pyj' e korijë-za.
Në mos diça të bëj tufë,
më lini, moj, atje-në.
Në ju pyet njeri për mua,
«Ç'u bë flokbalosheja.»
i thoni, «në një përrua,
e zu gjarpërusheja:»
i thoni «e hëngri krymbi
atë belkëputurën».
«Nd' e zu gjarpri, u shëroftë,
nd'e zu trimi, u trashëgoftë»[1].

Pogradec, 1944

---

1) Edhe ky motërzim i zgjeruar këndohej «Ditën e Luleve», kur venin vajzat në mal për të mbledhur manushaqe, poleska, ka-

çe etj. për llazore. Me gjithë përpunimin e ndonjë vargu nga Lasgush Poradeci, kënga e ruan frymën e saj popullore.

Këngë për dulet sipas materialeve arkivore të IKP («Këngë të festave kalendarike» Vëll. III) janë mbledhur në: *Kolonjë*-Rehovë; *Korçë*-Bradvicë, Dardhë. Sinicë, *Përmet*-Kreshovë; *Pogradec*-Pleshisht, Potkozhan; *Shkodër*-Qytet, *Vlorë*-Piqeras, Tragjas; Strugë.

197

KUKUREKU I ROJ

Kukureku[1] i roj,[2]
rumi sojt e moj,[3]
njçin e nivjet,
kurrxho mos m'i xhet[4].

Veleshtë — Strugë, 1984

1) Lulja e kukurekut (e shpendrës), që çel para luleve të tjera në këto vise, mbahet si simbol i ardhjes së pranverës.
2) I ri. Kthimi i i-së së theksuar në *oj* është karakteristikë e të folmeve të këtyre krahinave.
3) M'i ruaj sytë e mi.
4) Kënga sjell elemente kulti për lulet e para.

198

SIPËR E MA SIPËR-E

Sipër e ma sipër-e,
dalim majë malit-e,
mu në shesh të luleve.
Vin' e na këpusin-e,
tufë na ujdisin-e.
mu në kry' na vinin-e,
mu në gjoks na shtinin-e[1].

Gjinar — Elbasan, 1937

1) Fjala e fundit e çdo vargu lexohet e theksuar në zanoren e shtuar: sipër-ë, malit-ë etj. (8 rrokësh).

199

ÇELI LULJA E KUMBULLS-O

Çeli lulja e kumbulls-o,
në faqe të s'bukurs-o
Hajd', e bukur-o, me ne,
në Vijos', në dhethit tanë.
Ungju, bij' e merru erë,
se nuk gjinden si çdoherë,
mot për mot e nganjiherë[1].

Shpat — Elbasan, 1937

1) Këtu duhet të jenë bashkuar elemente të këngëve të mërgimit ose të ceremonialit të dasmës (ndarjes së vajzave nga gjiri i shtëpisë, me martesat larg familjes).
Krs. KPL$_1$, f. 269; KP, f. 9.

200

O SHKËNDI SHË MËRI

O shkëndi, shë Mëri,
ajde më këtejza,
të të ve në dorë,
të të jap një mollë,
të të ve kurorë![1]

Dardhë — Korçë, 1960

1) Thuhet nga të vegjlit kur shohin xixillonjat e para në pranverë.

201

BUKURE

Bukuré
bukuré,
hyn në maxhe,
n'palaré.[1]

Kukës, 1964

1) E ligjëronin të vegjlit kur dilnin xixillonjat e para. Atëherë zinin një xixillonjë dhe e futnin në magjen e bukës. Thoshin se kështu «shtohet bereqeti».

202

REZE-REZE BUKUREZE

Reze-reze, bukureze,
shiko prapa se u ndeze,
me kandil, me fitil,
me vajguri, me vaj t'mirë.[1]

Vlorë, 1960

1) U këndohej bukurezave (xixillonjave) në pranverë.

203

BUBURRE-BUBURRE

Buburre-buburre[1],
në je jona, rri bë dhe.
Në s'je jona ngreu e ik,
hoj n'Agji[2], hoj në Shenicë[3].

Arilë — Margëlliç
Fier, 1960

1-3) Vargje që recitojnë fëmijët kur kapin ndonjë buburrickë. E vënë mbi shputë të dorës dhe e pyesin në është e fshatit të tyre. Po të mos jetë, ajo fluturon dhe ikën, shkon nga Arila në Angji ose në Shenicë, (dy fshatra shqiptare të besimit kristian).

204

MOLL' — MOLLA KUQE

Moll' — molla kuqe,
kampipiruqe,
me shami të kuqe,
vajza u ba nuse!

Durrës, 1964

1) Recitohej nga të vegjlit kur dilnin mollëkuqet (insekt me pika të zeza — Coccinella semptempunctata). Atëherë zinin një mollëkuqe, e vinin në pëllëmbë të dorës dhe e linin të fluturonte. Kur ikte ligjëronin: «Iku, iku, u ba nuse!» Në disa vende të tjera thoshin: «Andej do ta kem nusen unë» (Nga ai drejtim që fluturonte mollëkuqja).

205

MOLLAKUQE PIPIRUQE

Mollakuqe, pipiruqe,
kah shkosh, u fejosh,
kah ardhsh', u martosh[1].

Veri, 1965

1) Mollëkuqja në disa popuj nordikë (gjermanë, skandinavë etj.), mbahet si lajmëtare e martesës, prandaj këta popuj i këndojnë; *Lajmëtarja e virgjinës Mri,/ fluturo nga len dielli,/ fluturo nga perëndon dielli,/ fluturo atje ku rri dashuria ime.* Këtë bazë kuptimore kanë dhe vargjet e varianteve tona ku kërkohet të dihet se nga do të jetë nusja? Baza pra është e përbashkët.

206

MOLL' E KUÇE

Moll' e kuçe,
moll' e kuçe,
zenia Agimit
ni nuse[1].

Bicaj — Kukës, 1982

1) Vajzat e merrnin mollëkuqen në dorë dhe ndiqnin drejtimin e fluturimit të saj, duke besuar se andej do të fejoheshin vëllezërit e tyre.

207

MISKË-MISKË MUMURISKË

Miskë-miskë, mumuriskë,[1]
nga do më vij babai?
Pe posht' apo pe lart?

Dardhë — Korçë, 1964

1) E ligjëronin të vegjlit kur zinin një mumuriskë (mollëkuqe) dhe e vinin në pëllëmbë të dorës. Andej nga të fluturonte, thoshin, do t'u vinin njerëzit prej kurbeti (babai, vëllai etj.), (element i ri që zëvendëson drejtimin e marrjes së nuses. Krs. variantet e mëparshme).

208

BURBULLIC' E VOGËL-O

Burbullic' e vogël-o,
mblidh e mblidh e grumbullo:
kathe dita ti pëno:
po të gjitha humbur-o![1]

Karbunarë — Paramithi
Fier, 1965

1) Fëmijët këto vargje ia recitojnë bubuzhinkës (zhuzhinjës, vizhës), e cila punon pa u lodhur, por topat e vegjël që bën; më të shumtët i lë rrugës, pa i çuar në strehë të saj. Vargjet këndohen edhe për ndonjë njeri që punon pareshtur; por nuk arrin të përmirësojë gjendjen e tij ekonomike.

209

FLUTUR-FLUTUR,

Flutur-flutur,
zonj' e bukur,
palare,
bjer përdhe!
Tha bilbili,
trëndafili:
bjer përdhe,
palare![1]

Turan — Tepelenë, 1952

1) E ligjëronin të vegjlit kur ndiqnin fluturat.

210

FLUTUR-FLUTUR

Flutur-flutur,
zonj' e bukur,
krahëshkruar,
pse nxituar?
Jemi shokë,
të shkojm' tok.[1]

Panaja-Vlorë, 1965

1) Variant për kapjen e fluturave.

211

PILI — PILIVËSA

Pili — pilivësa,
m'qet tri kokrra vësa[1],
nji për mu, nji për ti,
nji për Gjonin e hallës Mii.[2]

Dajç-Shkodër, 1961

1) Vezë.
2) Ia thoshin të vegjlit pilivesës (kumuharkut). Me njërën dorë e mbanin për fletësh dhe me dorën tjetër pritnin vezët që lëshonte.

212

ZEK-ZEK

Zek-zek
bylyrek,
ngre nji gur,
ngre një shkrep,
zek, zek.[1]

Bulqizë — Dibër, 1970
Bob. 761/15

1) Thuhej për t'i larguar zekthin lopëve a qeve.

213

CIXULLI

Cixulli,
minxulli.
Nëm një cinxull
ta cinxoj,
pa pastaj,
ta dërgoj.

Pogradec, 1944

214

ZOT ME SE MË MUNDE QYQENË

— Zot, me se më munde qyqenë?
— Ndë mëngjez kur putha lulenë.
Moj goja me mjaltë e buzasheqer,
dhëmbë edhe dhëmballë gjithë me qemer,

Jug, 1878

1) Qyqja është një nga zogjtë simbolikë të këngëve pranverore. Kënga e saj nuk duhet t'i zërë njerëzit në shtrat. Prandaj fshatarët tanë, në festën e Ditës së Verës, çohen shpejt «për të mundur qyqen». Plogështia e përtesa janë në kundërshtim me ritet tradicionale.

215

QYQE-QYQE MONO QYQE

Qyqe-qyqe, mono qyqe,
ku e ke ti tyt vëlla?
Ta kan' therë posi ka,
posi ka e posi lopë,
ta vërvitën më një gropë;
gjaknë ia pinin me lugë,
mishnë ia hanin me bukë.
«Kuku» ia bën stan më stan,
kërkon motra të vëllanë.[1]

Damëz — Tepelenë, 1952

1) Për qyqen tregohet kjo legjendë: «Kanë qenë dy vëllezër duke qethur dhëntë. U bëhet djalli si cjap dhe vërret ndanë të kopesë. Vëllai i madh i thotë të voglit; — Shko e prite atë cjap. Kur vete ky, djalli humbet, por, kur kthehet djali te i vëllai ia nis prapë. «Meeee». Kështu dëgjohet disa herë deri sa të dy vëllezërit zihen shoq me shoq dhe vrasin njëri-tjetrin me gërshërët që po qethnin bagëtinë. Kur vjen e motra dhe i gjen vëllezërit të therrur, thërret e lebetitur: «U, u bëfsha qyqe! Dhe që prej asaj kohe, thuhet se u krijua qyqeja. Tani shkon duke bërë «ku ku ku» për të kërkuar të vëllezërit.»

Në frymën e kësaj legjende, qyqja është mbajtur më shumë si një shpend ogurzi. Siç shihet edhe nga materialet e këtij vëllimi, (qyqes), i këndohen edhe këngë të tjera, si ato për ndryshimet që gjen me ardhjen e pranverës, për «tregimin e moshës» etj. Në vendet e Veriut (Finlandë etj.) «qyqja është një shpend i hareshëm, lajmëtar i stinës së përtëritjes së natyrës dhe të jetës.

216

BEHARË Ç'E BËN KËTU

Beharë ç'e bën këtu,
moj murga qyqe [1],
dimbrit ike në kurbet.
Sa lezet të ka kur flet,
kur flet e kur qesh.
Hapi manushaqja,
s'bëre me shëndet.
Sa lezet të ka,
kur flet e kur qesh.
Beharë ç'e bën këtu,
moj murga qyqe,
dimbrin ç'e bën në kurbet.
Sa lezet të ka kur flet,
kur flet e kur qesh.
Hapi trëndafili,
s'bëre me shëndet,
sa lezet të ka,
kur flet e kur qesh.

Dardhë — Korçë, 1961

1) Përsëritet pas çdo vargu.

217

PSE S'KËNDON TI MURGA QYQE

Pse s'këndon, ti murga qyqe.
pse s'këndon?[1]
Kur të vij' koha e verës,
kur të mbushet mali gjethe,
mali gjethe, fusha lule,
fusha lule, fshati trima,
fshati trima, lumi nuse,
lumi nuse, sheshi çupa,
ahere do këndonj' unë.[2]

Dardhë — Korçë, 1946

1) Përsëritet pas çdo vargu.
2) Këndohej kur afrohej Dita e Verës.
«Qyqeja edhe dashurohej edhe druhej si ogurzezë.» (Pohim i raps.).

218

KËNDON QYQEJA MI LIST

Këndon qyqeja mi list,
o moj Mineja,
pa dëgjoni seç ia thotë,
moj bandilleja:[1]
Ata djemat që lash' vjet
ardha t'i martonj sivjet.
Ato çupat që lash' vjet
ardha t'i martonj sivjet.
Ata pleqtë që lash' vjet
ardha t'i mbulonj sivjet.
Ato plakat që lash' vjet
ardha t'i mbulonj sivjet.
Ata trimat që lash' vjet,
ardha ti gëzonj me djemtë![2]

Dardhë — Korçë, 1958

1) Të katër vargjet e para formojnë një farë refreni që përsëritet pas çdo distiku. Përsëritja e tij shmang deri në një farë mase monotoninë që krijohet me strukturën e njëjtë të distikëve. Edhe vargjet 2 e 4 me përbërjen dhe alternimet e tyre këtij qëllimi i shërbejnë.

2) Kënga i përket repertorit ritual të pranverës.

219

KËNDON ÇIÇJA LIS MË LIS

Këndon çiçja lis më lis:
jesemine moj,[1]
ata gjem çi i lash' vjet
kom ardh' t'i fërcoj simet.[2]
Këndon çiçja lis më lis:
ato vajza çi lash' vjet,
kom ardh' t'i martoj simet.
Këndon çiçja lis më lis:
qakat e qeçt[3] çi i lash' vjet,
kom ardh' t'i pastroj simet.

Veleshtë — Strugë, 1976

1) Përsëritet pas çdo vargu.
2) T'i fejoj sivjet.
3) Plakat e pleqtë.

220

QYQE-QYQE MONOQYQE

Qyqe-qyqe, monoqyqe[1],
ç'i bëre deshtë me byqe?
Ç'na e bëre tët vëlla,
që ta therë mu si ka.
mu si ka e mu si lopë,
ta vërvitnë në një gropë?
Gjakunë në kupë,
e gjerbnin me lugë,
mishtë në një napë,
varur në kërrabë.

Dhëmblan — Tepelenë. 1955

1) Kur ktheheshin zogjtë shtegtarë nga vendet e nxehta. si qyqja, kali i qyqes, dallandyshja etj. ai që do t'i dëgjonte i pari duke kënduar, duhej t'u drejtohej me vargjet përkatëse për secilin zog shtegtar që ta mundte atë. Për ndryshe do të qushme gjatë gjithë verës.» Vargjet e mësipërme thuheshin në Labëri, kur dëgjonin qyqen për herë të parë. Në këtë kohë merrnin edhe tre gurë pa folur, i futnin në xhep dhe ia lidhnin dybekut në shtëpi, duke besuar se kështu do të zinte më shumë gjalpë.

221

SEÇ IA THOTË QYQEJA

Seç ia thotë qyqeja,
bilbil, moj nana,
bilbil-o,
bilbil, moj sheg-o,
bilbil-o[1],
seç ia thotë malit-o!
Mali mban kusarët-o,
kusar' kolonjarët-o.
Seç ia thotë qyqeja,
seç ia thotë fushës-o.
Fusha na mban çupat-o,
çupat meskëputurat-o![2]

Rehovë-Kolonjë, 1954

1) Vargjet 2-5 përsëriten si refren pas çdo distiku.

2) Këndohej kur dëgjonin qyqen për herë të parë.

Këngët për qyqen janë nga më të përhapurat midis këngëve tona të shpendëve. Më poshtë po jepen disa nga variantet që janë regjistruar në krahina të ndryshme të vendit sipas fondeve të Arkivit të Institutit të Kulturës Popullore («Këngë të festave kalendarike», Vëll. IV): *Berat*, Qytet, Sinjë; *Dibër* Peshkopi; Sllovë, Vleshë; *Elbasan*, Qytet; *Fier*, Greshicë; *Gramsh*, Qendër, *Gjirokastër*,

Lazarat; *Kolonjë*, Luaras, Qinam, Rehovë; *Korçë;* Bradvicë, Dardhë, Maliq, Qytet; *Krujë*, Mamurras; *Librazhd*, Bërzeshtë; *Lushnje* Qendër; *Mirditë*, Malaj, Rrëshen; *Përmet* Brezhdan, Leskaj; *Pogradec*, Trebinjë; *Skrapar*, Çorovodë, Munushtir; *Sarandë*, Nivicë-Bubar; *Shkodër*, Dukagjin; *Tepelenë*, Kashisht, Turan.; *Tropojë*, Markaj; *Çamëri*, Arpicë, Grikohor.

222

ORE ZOG BILBILI

Ore zog bilbili,
çeli tranafili;
tranafili çeli
me xhethe jeshili;
tranafili hapi
me xhethe bojxhaki.

Sinjë — Dibër, 1962

223

ZOG O MORE ZOG

Zog, o more zog,
dita jote sojt!
Ore zog i ferrës.
erdh Dita e Verës!
Knon bilbili drunave
për çejfin e çunave;
knon bilbili thuprave
për çejfin e cucave.
Ore zogu tunës,[1]
na erdh vakti i punës!

Shumbat — Dibër, 1956

1) Zogu bishtatundës

224

PO KËNDON BILBILI

Po këndon bilbili,
po këndon no[1] ferrë;
këndo, të lumt' goja,
se duolëm[2] në verë.
Po këndon bilbili,
nëpër fusha t'xhana[3],
këndo, bilbil, këndo,
se verza — e jona.
Po këndon bilbili,
po këndon tu dera;
këndo, bilbil, këndo,
se na erdh pranvera![4]

Kuk — Prizren, 1979

1) Në.
2) Dolëm.
3) Të gjera.
4) Bilbili është një nga zogjtë që simbolizojnë ardhjen e pranverës, në këngët tona.

225

PO KËNON BILBILI

Po kënon bilbili,
po lilon jeshili;
po kënon bretkosa,
po lilon kullosa.

Sllatinë — Dibër, 1962

226

DAGHANDRISHE-DAGHANDRISHEZË

Daghandrishe [1]-daghandrishezë,
mirsevjen, ngado e na vjen!
Sbora u jos[2] mbi malet tanë,
sosi dimbri e jardhi vera,
me gjith' lulezit, me dieghin,[3]
se ti u prore, o daghandrishe.
Biu[4] folezën nen dritsoren,
nën dritsoren e shpin' time,
të më zgjosh menat' njize[5],
të të jap gjagjë të hash,
me gjith' bijzat çë do kesh,
Daghandrishe-daghandrishezë,
mirsevjen, ngado e na vjen!

Arbëreshët e Italisë
Molize, 1955

1) Në të folmen e Molizës (arbëreshë të Italisë) **gh-ja** i përgjigjet tingullit **ll**; pra **dallandrishe**.
2) Bora u shkri
3) Me diellin Shih. shën. 1.
4) Bën.
5) Shpejt.

227

DALLËNDYSHE-DALLËNDYSHE

Dallëndyshe-dallëndyshe,
na këtˈ verore të kuqe,
të ma shpiesh anës detit,
të më siellç bukë shëndetit[1].

Korçë, 1878

1) «Ditën e parë të marsit çupat e Korçës lidhin një lithcë të kuqe në qafë apo dorë dhe këndojnë këtë këngë». (Shënim i Mitkos).
Krs. KPÇ, f. 27.

228

DALLANDUSHE BUZBURBUQE

Dallandushe, buzburbuqe,
na këtë gjalmën e kuqe[1],
shpjere në det,
bjena shëndet,
hidhna gjalpë në dibek!

Lazarat — Gjirokastër, 1945

1) Marset ose veroret, i lyejnë me gjakun e kurbanit që theret ditën e verës dhe i varin në degët e trëndafilit e gjetkë, duke besuar se aty do të vijë t'i marrë dallëndyshja e t'i çojë në det, që t'u sjellë shëndet.

Ditën e Verës, vajzat në moshë martese shkonin shëtitje në pyll apo lëndinë. Aty këndonin e luanin. Më në fund bënin edhe «prerjen e këmbës» në tokë. Gërvishtnin një vijë rreth shputës dhe në madhësinë e saj prisnin plisin dhe e nxirrnin nga toka. Shikohej gropa: Në qoftë se ajo apo plisi do të kishte krimb, vajza do të kishte një fat të mirë, do të merrte një djalë siç e ëndërronte.

229

VERORET NË DET

Veroret në det,
të ligat në mal të shkretë!

* * *

Dallëndyshe faqekuqe,
merr veroret shpjeri në det
na sill tri qerre shëndet!

* * *

Dallandyshe bishtgërshërë
na këtë gajtan të gjerë,
hidhe ti në det,
na siell buk' edhe shëndet.[1]

Jug, 1949

1) Në Veri *veroret* i mbanin deri në shën Gjergj, kurse në Jug deri sa vinin dallëndyshet e para. Atëherë i hiqnin dhe i vinin mbi trëndafil a lule të tjera, duke thënë vargjet e mësipërme.

230

DALLANDYSHKË

Dallandyshkë,
veshkëlyshkë
mere këtˈ verorkë,
vere ti në qafë,
na sjell bukˈ e djathë!
Ciri viri viu![1]
Dallandyshkë,
veshkëlyshkë,
mere këtˈ verorkë,
vere ti në kleçkë,
na sjell bukˈ e veçkë!
Ciri viri viu!
Dallandyshkë,
veshkylyshkë,
mere këtˈ verorkë,
vere ti në bishç,[2]
na sjell bukˈ e mish!
Ciri viri viu!

Dardhë — Korçë, 1956

1) Fjalë onomatopeike.
2) Bisht.

231

DALLËNDOJSH-DALLËNDOJSH

Dallëndojsh-dallëndojsh
prem' nizet e ni këmojsh,
njo ta mbaj, njo ta ruj,
njo ta çoj në der' të huj;
njo ta boj xhevina-xhevina,[1]
njo ta boj rrush me temina.

Veleshtë — Strugë, 1976

1) Copë-copë. Ndoshta onamatope për të rimuar me vargun që vijon.

232

MERRE MARSEN IKË TUTJE

Dallandushe faqekuqe,
merre marsen ikë tutje.
Merre, shpjere në folé
qep jelekë kadifé[1].

Lopës — Filat
Shijak. — Durrës. 1970

1) Këto vargje i këndojnë fëmijët më një mars të çdo viti, kur lidhin marset a veroret në nyeth (llërëzë) të dorës së djathtë. Këto i heqin më 30 të këtij muaji dhe i vënë më ndonjë trendafil apo ferrë, që t'i marrë dallëndyshja e t'u sjellë shëndet.

233

MUNU KAL' I QYQES

Munu[1] kal' i qyqes,
dil përpara qyqes,
me rrush e me kumbulla
plot gjirin me sumbulla.
Sumbullatë nemi mua,
kumbullatë jepi hua!

Lazarat — Gjirokastër, 1945

1) Mundu, qofsh i mundur.

234

GJON-GJON

— Gjon, Gjon,
çë ke çë kërkon?
— Bora[1] dhitë s'mund t'i çonj.[2]
— Nga i bore, re[3] bështardhë?[4]
— Ade la[5] nga bota e bardhë.[6]

Arbëreshët e Greqisë
Atikë, 1978

1) Humba.
2) Nuk mund t'i gjej.
3) Ore.
4) Bastard, djall.
5) Atje sipër, larg.
6) E thonë të vegjëlit kur dëgjojnë të këndojë natën zogu Gjon.

235

DO NA VEJ' TATA NDË HORË

— Gjon, Gjon,
çë ke, çë kërkon?[1]
— Bora mëmënë, s'e çonj.[2]
— Mëma vate ndë Kokon,[3]
ha e pi edhe këndon.
Bie shi, bie borë,
do na vej' tata ndë horë,[4]
do na sellë një kumborë,
te ia vëmë dhisë Florë.[5]

Arbëreshët e Greqisë
Korint. 1978

1) Çfarë ke që kërkon.
2) Nuk e gjej.
3) Fshat
4) Vend, qytet.
5) Tjetër këngë që i këndohet Gjonit nga të vegjlit tek arbëreshët e Korintit.

236

GUGUFTU

— Guguftu,
ç'bën aty?
— Bëj gajtan.
— Kush ta mban?
— Ime njerkë,
si lefterkë.[1]

Mifol — Vlorë, 1968

1) I këndohej guguftusë (kumurisë). Thuhet se guguftuja ka qenë vajzë e gjetur. Me që ishte vajzë e bukur, e njerka e kish mbytur me gajtan, dhe prandaj kumëria ka në qafë një vijë të zezë.

237

O LEJLEK HAXHIBEG

O lejlek haxhibeg[1],
thuj jot ame e tyt et,
të të presi nji jelek;
pa pre me gërshanë,
pa qep' me gjylpanë,
të rrijë dede[2] n'kamë[3].

Elbasan, 1948

1) Haxhi+bej; që shtegton në vise të ngrohta.
2) Drejt.
3) E thoshin të vegjlit, kur shihnin lejlekët për herë të parë.

238

O LEJLEK

O lejlek,
gjëj një shtek,
kur të veç,
fal me shndet
gjakut t'gjinisë,
plakut t'shtëpisë,
gardhit t'oborrit,
viçit t'mushkorrit.

Poro — Vlorë, 1960

1) U këndonin të vegjlit lejlekëve.

239

O LELEK O ZOTËRI

O lelek, haxhilelek,
keshe shtëpinë në breg,
në Breg të Sallatës,
te Xhami e Shkallës[1].
O lelek, o zotëri,
ti u bëre efendi,
efendi me flutura,
xhikonuse e bukura.

Margëlliç — Çamëri
Petovë — Fier, 1970

1) Toponime në Margëllëç.

240

AXHIXHËLEK BI BI

Axhixhelek[1], bi, bi,
qetri pruni eblebi[2];
axhixhelek, pare, pare,
qetri pruni sheqerpare;
axhixhelek trak, trak,
qetri pruni ni tabak.

Veleshtë-Strugë, 1976

1) Nga haxhi—lejlek.
2) Leblebi.

241

KOJRRILA KOJPATA

— Kojrrila, kojpata,[1]
ku të zuni mramë nata?
— Tu Gjelina qafëgjata.
A çu vetë Kole Spata
me të pre. me rrufe,
si kumona n'shënanre.
Rrulli e bulli,
kamëpërcëllumi,
laknuerdjeguni.
bukëpapjekuni.[2]

Obot — Shkodër, 1972
Bob. 888/11

1) Gojë ose këmbëpata (?)
2) Kur shihnin krillat duke fluturuar në pranverë, të vegjlit thoshin vargjet e mësipërme dhe si ngulnin një thikë në tokë, prisnin që ato të uleshin.

242

KOJRRILË KOJPATË

Kojrrilë, kojpatë,
m'i thuej çasaj plakë
mos han, mos pin,
katër male mos m'i din?

Hajmel-Shkodër, 1972
Bob. 887/7

1) U këndohej krillave kur shkonin fluturim.

243

KORRILA KOPATA

Korrila, kopata
ku të zuni pramë nata?
Tu Gjelina qafëgjata,
Sidhi e pshtilli,
si mullini n'kosh,
si peni n'bosht![1]
Eni rreth ksaj gjylpanë,
se ni mujsha kam me u zanë.[2]

Ljare — Shestan, 1977

1) Besohej në popull se po t'i numërosh korrilat në ajër u prishet drejtimi e sillen rrotull.
2) Gjithashtu besohej se mund t'i ulësh e t'i zësh ato, duke ngulur në tokë një gjilpërë dhe duke fhënë vargjet e mësipërme.

244

KRRAK-KRRAK TI KORRAK

Krrak-krrak,
ti korrak;
kokën tënde,
djelt e tu,
i hangërsh me thojt' e tu![1]

Margëlliç — Çamëri
Fier, 1960

1) Këto vargje i drejtohen korbit (korrakut) që me krakëllimën e tij të mos ndjellë vdekjen e ndonjë të afërmi të tyre.

245.

MOJ LARASKË

Moj laraskë
këmbë kaskë,
na këtë dhëmb pe koske.
nem një pe floriri.[1]

Pogradec, 1944

1) E thonë fëmijët kur hedhin mbi çati dhëmbin që shkulin.

246

HAJ-HAJ SKIFTER HAJ

Haj-haj, skifter, haj,[1]
s'janë petulla me vaj,
që kush i do, mund t'i haj'!

Gjorm — Vlorë, 1944

1) Thuheshin nga fëmijët për të trëmbur skifterin kur binte mbi pula.

247.

TI MOJ KUKUMJAÇE

Ti, moj kukumjaçe,
ti, moj kukëmaçe,
më març këto paçe,
shko te Maj' e Bigës,[1]
ha bukën e shtrigës!

Gumenicë — Vlorë, 1944

1) Maja më e lartë e malit të Gumenicës.

248

LUAN Ç'LUAN DHELPËRA

Luan, ç'luan dhelpëra,
në grur' e në elbëra,
krihet e limonet-o,
kthehet e vështronet-o,
thotë: «Ç'jam e bukur-o
si nusj' e filanit-o»!

Gjirokastër, 1945

249

TI MOJ DHELPËRA MARRJOLE

Ti, moj dhelpëra marrjole,
gjithë pulatë m'i more,
me lëkurë m'i pagove.
Me një plump në ballë,
se më more larën.
shkova përtej arën,
ta mora lëkurën,
atje ndëra urën[1].

Vratilë — Paramithi
Fier, 1960

1) Këto vargje fëmijët i thonë kur shohin ndonjë dhelpër, që ajo të mos dëmtojë pulat e tyre.

250

NUSELALË-NUSELALË

Nuselalë-nuselalë,
nuselalë, moj e bukur,
nuselalë je si flutur,
Nuselalë, nuselalë,
a je çupë, a je djalë?
Çupë? Vëllan' burrë do ta jap.
Djalë? Motrën nuse do ta jap.

Gjorm — Vlorë, 1961

1) Fshatarët nuselalën e quanin kafshë helmuese. Për të marrë me të mirë, i këndonin vargjet e mësipërme.

251

LEJTI DILLI PLLAMË-PLLAMË

Lejti dilli pllamë-pllamë,
zemërkuçe xhanë-xhanë,
tepi-tepi, kollë-kollë,
aty xheta ti ni mollë,
ajo molla zhengërli,
aty knova hajmali;
hajmalitë i kenova,
buklat-o ç'i shitova.[1]

Lubizhdë-Rahovec, 1973

Bob. 937/20

1) Këndohej për të përzënë buklën (nuselalën).

252

BUKULO BUKULESHË

Bukulo, bukuleshë,
mos u treb[1] se s't'ban gja kush.
Mos u treb, gja s'kam me t'thanë,
hajde mren' se kam me t'lanë;
buk' e djath' e bosht' e furkë;
bosht' e furk' t'i la pi derë,
bukën, djathin në pixherë[2].

Ljare — Shestan, 1977

1) Tremb.
2) Ndryshe nga kënga e përparme në Ljare besohet se është mirë të vijë bukla (nuselalës) në shtëpi. Thonë se po ta kesh kuletën prej lëkurës së buklës, nuk mbetesh kurrë pa para. Gjithashtu mendohet se, po ta fërkosh gjirin e sëmurë me lëkurë bukle, shërohet.
Buklës i lënë një bosht me furkë në derë dhe pak bukë e djathë në dritare, që të mos u hajë gjitë bagëtive.

253

NUSELALE-NUSELALE

Nuselale-nuselale,
merre furkën, hidhu valle.
Hidhu valle si te desh,
të jap një ziur, ta kesh,
hoj për mish e hoj për lesh[1].

Gumenicë — Çamëri
Tiranë, 1960

1) Këto vargje fëmijët dhe gratë ia drejtojnë nuselalës kur e shohin rrugës, që ajo të mos zemërohet dhe të mos i hajë.

254

NUSE NUSELALË

Nuse, nuselalë,
me bosht e me furkë,
na një taim bukë;
na një copë djathë,
të mos vish në vathë!

Fterrë — Sarandë, 1944

KËNGË TË PUNËS

KAPITULLI I PARË

KËNGË PËR BUJQËSINË

255

TË BËJMË GATI UGARË

Të bëjmë gati ugarë,
se u bë balta për farë.
Erdhi koha për të mbjellë...

Këllëz — Gjirokastër, 1967

* * *

Siç i ngjitet ferra dheut,
të mos i shqitesh dhe ti parmendës.[1]

Leskovik — Kolonjë, 1954

1) Në disa krahina si në Leskovik, Përmet etj., ka qenë zakon të pritej një degë ferrë dhe të mbulohej në brazdën e parë, duke thënë vargjet e mësipërme («gjoja për të mos iu ndarë kau parmendës»).

*

* *

Ara jonë lara-lara,
na u bëft' misri sa arra!!

Përmet, 1957

1) Kur do të hidhej fara e misrit, e grurit etj. në disa vise përzihej me arra; «që të bëhej kokrra e misrit apo e grurit e madhe si arra». Thyenin edhe ndonjë kulaç të panisur mbi zgjedhë si edhe bënin rite të ndryshme që «të siguronin prodhime të mbara». E stolisnin farën me degë thane, lule e gjethe të gjelbrta; e linin të flinte një natë jashtë etj.

256

NESËR MJELLIM ARËN-O

— Ç'bën ashtu, mori nën-o?
— Po bëj hazër farën-o,
nesër mjellim arën-o.
Kur të ngriheç qëmenatë,
ormisu, mos ktheheç prapë,
në prak hidh këmën e djathtë[1],
të mos keç asnjë merak.
Kur ta hedhç koqen e parë,
thuaj të na vejë marë,
të rritet gjithë për farë.
Hidh farën me tenxheré.
kok' e rrënjë e kallame,
si në Vurg[2] e Myzeqe,
kallëzit me di e tre.

Zhulat — Gjirokastër, 1970

1) Kur nisej për të mbjellë, fshatari duhet të dilte nga shtëpia me këmbën e djathtë dhe në asnjë mënyrë nuk duhet të kthehej nga rruga. Respektimi i këtij besimi lidhej me mbarësinë e të mbjellave.
2) Fushë e begatshme në rrethin e Sarandës.

257

DO MBREJM' QETË DO SHKOJM' N'ARË

Do mbrejm' qetë, do shkojm' n'arë,
shoqeni,[1]
do mbjellim misër të bardhë,
do ushqejm' fëmijët tanë,
t'i rrisim, t'i bëjm' të mbarë.

Kutalli — Berat, 1977

1) Përsëritet pas çdo vargu.

258

HAJT BALË HAJT DJALË

Hajt, Balë[1], hajt djalë,
'i ditë t'lume e kryen ni arë,
ni arë e ni bashtinë,
tybe, hallall e ki tagjinë!
Hajt, Balë, hajt, djalë.

Vojnik — Drenicë, 1972

1) Emër kau (ka me pulla të bardha). Po kështu edhe në këngët që vijojnë emrat: Gajtan, Kazil, Kuqal, Larush, Merxhan. Verdho etj. janë vendosur sipas ngjyrës së lëkurës.

259

SEÇ I MORA QETË DHE SHKOVA NË ARË

Seç i mora qetë dhe shkova në arë,
sta[1], more Kazil[2], bra[3], more Merxhan[4]!
Po kjo sylarushja seç më hidhte farë.

Qafë — Skrapar, 1961

1) Thirrje karakteristike që u bënte bujku qeve për t'i nxitur në punë. Në variante të tjera gjejmë: ha, ho, hop, vrap, sto, etj.
2, 4) (Ka i zi, ka i kuq)
3) Vargu i dytë përsëritet edhe pas vargut të tretë.

260

MENATË PA GDHIRË DITA

Menatë, pa gdhirë dita,
marrim qetë edhe farë,
shkojmë tutje nga selishta,
të punojmë me babanë.
Babai ka zënë qetë,
u vë zgjedhën e kularë,
— Hajde, djalë, më thërret,
të mbjellim misër të bardhë.
Të dy bashkë me babanë,
një liron, tjetri hedh farë.

Zogas — Skrapar, 1981

261

UN' NGAS QETË E TI HUDH FARË

Un' ngas qetë e ti hudh farë,
o moj goc' prezjane[1],
të mbjellim misër të bardhë,
ene grunë kokërmadh
e ta korrim palë-palë,
e ta shijmë me atllarë,
e ta ham — o të dy bashkë.

Prezë — Tiranë, 1949

1) Përsëritet pas çdo vargu.
Krs. KP, f. 89.
AIKP. — Q. Haxhihasani, Sharrë — Tiranë, 1950 (Vëll. IV, f. 140); ART. 1961 (Bob. 64/7, 76/7).

Lëvrimi i tokës (K. Kodheli)

262

MBËRTHEVA QETË ND' ARË

Mbërtheva qetë nd'arë,
sta Larush e sta Kuqal![1]
Hajde, djal,' të vajtë mbarë!
Duart e kuqe hidhnin farë,
hidhnin far', misër të bardhë.

Poro — Vlorë, 1960

1) Përsëritet pas çdo vargu.

263

PLIS MË PLIS E BRAZ' MË BRAZË

Plis më plis e braz' më brazë,
të vrafshin, të prefshin![1]
Çpo, Kazil, kthej Verdhonë.
Mollokofi yt më mbuloi ugarë,
me dorën e bardhë seç më hidhje farë.
Kur ta sjellësh bukën, ma sill me gomar,
mos ma sill të thatë, ma sill me oshmar!

Ogren — Përmet, 1964
Bob. 320/10

1) Përsëritet pas çdo vargu.
(Transkriptimi muzikor nr. 11)

264

MERRNA QET' E EC' NË ARË

Merrna qet' e ec' në arë,
trim, ore Kazil, o burr', o Gajtan![1]
O duart e kuqe seç na shtinin farë.
ky Kuqali ynë na theu kularë,
ky Kuqali ynë s'po na bën për mbarë.

Velçan — Pogradec, 1961

1) Përsëritet pas çdo vargu.

265

KOKRRA-KOKRRA E QESIM FARËN

Kokrra-kokrra e qesim farën,
për ni dit' e mjellim arën,
u rrit' drithi ma shpejt se shtogu,
hangshin robt, mini e zogu!
Punojm' mir' arën, shnosh n'kofshim[1],
plot me drith' e mushim koshin.

Shushicë — Istog, 1972

1) Në qofshim.

266

KNON BYLBYLI NË BEHAR

Knon bylbyli në behar,
jam feju me nji djal' beqar,
djal' beqar e gjynafqar,
si gjithnji punon në arë,
ai njek qet' e un' hudh farë,
Do ta mjellim arën marë,
do ta mjellim misër t'bardhë.
Merre drapnin, bje në arë,
që ta korrim arën marë
e ta korrim palë-palë
e ta hudhim në hamar.

Bujan — Tropojë, 1969
Bob. 667/12

267

DO TA MBJELLIM ARËN-O

O nuse e bukur-o,
do ta mbjellim arën-o,
do ta mbjellim misër-o,
do ta mbjellim misër t'bardhë,
ta bëj' koqen si stërrall;
edhe grurë halëzi,
të na ken' bota zili.
Do ta korrëm palë-palë,
do ta shijmë me atllarë,
do ta mbarëm ne të dy,
do ta bluajm' në mulli;
pa do korrëm edhe kashtë,
gjithënjë, ne, të di bashkë,
do ta vëm' si hipi jashtë.

Vranisht — Vlorë, 1966

268

MUELL VASHA ARËN MUELL

Muell vasha, arën muell,
shpesh e qiti, rrall' i bini,
puntor' thirri edhe mihi,
çoi e thirri nga dy vetë,
nja dy vet' — o ke desht' vetë,
i thirri, i erdhën n'resë,[1]
i hidhshin redat me shpejt.

Ostros — Krajë, 1972

1) Në rend, në radhë.

269

LUMET NA QI JENA ÇIKA

Lumet na qi jena çika,
dy sahat na duket dita,
marrim udhën me shku n'ara,
vetë permas, vllaun përpara.
Më qet vllau renatar,
më thot' baba: — Puna marë!
— Të mar' paç, o baba jonë,
po marojna arën tonë!

Trestenik — Viti. 1978

270

O HAJT SHAT O BIR KOVAÇI

O hajt, shat, o bir kovaçi,
luni durt, he gzime paçi,
luni durt, se po nxen vera,[1]
po nxen vera, po vjen vapa,
kqyrne shatin pa gjurm' mrapa!
O hajt, shat, ty kush po t'prin,
ma puntori-o n'argatinë,
sod po mihim-o në kët' shpi,
nesër mlidhna-o nër kojshi.[2]

Kabash — Pukë, 1980

1) Prashitjet bëhen më shumë në pranverë. Sipas kalendarit astronomik të pranverës (21 mars — 22 qershor) prashitjet në përgjithësi mbarojnë.

2) Ka qenë zakon që fshatarët e një lagjeje të ndihmonin në prashitje njëri-tjetrin. Gjatë këtyre punëve këndoheshin këngë të ndryshme që quheshin në ndonjë krahinë (Shkodër, Pukë etj.) «këngë shati». Këto dalloheshin sidomos për karakterin e tyre improvizues.

271

HAJT SHAT HE QYKAN

Hajt, shat, he qykan,
bacin Sefer ki m'i nxanë,
hajt, shat, he, qykan,
se Sokolit s'ki çka i ban,
hajt, shat, he qykan,
sot prashit, nestra n'tavan.[1]

Vojnik — Drenicë, 1972

1) Vendi ku mbaheshin veglat e punës.

272

FILLOI BIMA ME BIMUO

Filloi bima me bimuo,
lypka shatin me punuo.
— Si n'mos ardhsh, ti shat, në muo,
shoqet kanë me ma kaluo,
puntort' kanë me qeshë me muo.

Stjepoh — Trijesh, 1972

273

FRYJ ER-O NA FRYJSH E BARDHË

Fryj, er -o, na fryjsh e bardhë!
Njat' ma t'mirën qitna n'arë,
sa t'na thot -o «puna mbarë!»
O të mbar' paç, bardhokja e bardhë!
T'na thot': — Toka si ka dalë?
— Plisi i but' pa gram, pa tallë.
Mbushu mir' kallini i njomë,
bardh' t'na dalin buka jonë![1]

Bërdicë — Shkodër, 1980

1) Këndohet kur fshatarët vihen në rresht e fillojnë prashitjen. Krs AIKP — K. Vasili, Samrish — Shkodër, 1980. N. Pano. Barbullush-Shkodër, 1981.

274

VADA E PAR-O MARSHALLA

Vada e par-o, marshalla,
merr kollomoqin nja ka nja,
nja ka nja, o, tuj vaditë,
se me pjeh[1] me kan' mush' dhitë.
Amanet, o mori çikë,
kqyre nanen kah vaditë,
se n'shpi t'hoj'[2] ke me shkue,
puna e mir' ka me t'nderue,
sa t'jesh gjall-o me jetue.

Miçoj — Pukë, 1972

1) Pleh.
2) Të huaj.

275

KALLAMOQ HE SHOQ

Kallamoq, he shoq,
kur nuk t'punova,
me ty u idhnova;
kur erdha me t'qit' pleh,
u bane qi s'po m'njeh,
kur erdha me t'prashitë,
nizet santin ishe rritë;
kur erdha me t'mushë,
ishe ba sikur arushë,
kur erdha me t'pa,
rroke alltin', deshe me m'vra.
Mos ke[1] kungulli, me na da,
kallamoqi ke tu m'vra.

Gaçkë — Ferizaj. 1980

1) Mos qe; të mos ishte.

276

N'KËT' SABAH N'KOPËSHT PO HI

N'kët' sabah n'kopësht po hi,
me kam' t'marr' vadic të ri,
riga-riga bash si shi,
në çdo zagën fell' ka hi,
bashk' me ujin edhe klli.
Dielli ra, un' nër zagna,
tuj heq' bar e tuj vaditë,
durt e mija dalin n'dritë,
dalin n'drit' e më nderojnë,
kur kopshtije trimat kërkojnë[1].
Dal prej kopshtit, krahin plot,
për në sofër e për turshi,
mos m'ja pas' kërkuj lakmi.

Micoj — Pukë, 1972

1) Kur i shijojnë perimet.

277

E KY GRUNI QYSH PO MBILLET

E ky gruni qysh po mbillet?
Paj, me dorë po lëshohet,
paj, me dhe po mulohet.
Lavertar, o mir' e ke,
ngul uminin thik' për dhé.
E ky elbi qysh po millet?
Paj, me dorë po lëshohet,
paj, me dhe po mulohet.
Lavertar, o mir, e ke,
ngul uminin thik' për dhé.

Micoj — Pukë, 1970

278

PUNA E MARË O LAVËRTAR

— Puna e marë,
puna e mar', o lavërtar,
shka po mjell,
shka po mjell, o lavërtar?
— Të marë paç,
të marë paç, o ti udhtar!
Un' po mjell,
un' po mjell do grun' të bardhë.
— Tungatjeta,
tungatjeta, o shpijanik!
Jam i largët,
jam i largët, o shpijanik.
— Eja bujmë,
eja bujm', o more mik!
si n'shpi tande,
si n'shpi tande, more mik!

Kacarevë — Kamenicë, 1972

279

HAJDE SE DO MBJELLIM GRUNIN-O

Hajde, se do mbjellim grunin-o!
Qysh hudhet fara e grunit-o?
Nji kështu, dy kështu, me doraz-o.
Hajde çveshe kamën-o,
se do marrim vallen-o,
valle pupëçalen-o!
Hajde, se do mbjellim elbin-o!
Qysh hudhet fara e elbit-o?
Nji kështu, dy kështu, me doraz-o.
Hajde, çvishe kamën-o,
hajde, t'marsh vallen-o,
valle pupëçalen-o![1]

Luz i Vogël — Durrës, 1964
Bob. 314/11

1) Këngët për mbjelljet zgjerohen shpesh me elemente simbolike të dashurisë, të dasmës, etj. Ato përbëjnë ndonjëherë edhe tekstet që shoqërojnë vallet e punës. Gjejmë dendur të bashkuara në këto këngë kultura të ndryshme (si mbillet grurı, misri, orizi, elbi etj). ose veprime të ndryshme (si mbillet, si korret, si shihet etj.) Në këtë kapitull janë futur disa nga kën-

gët që i përshtaten më mirë punimeve të stinës, pa u zgjatur me elemente të tjera.

Teksti i sipërm shoqëron një valle pune.

Krs. AIKP — R. Bogdani, Slabinjë — Pogradec, 1972 (Bob. 872/10); M. Dule. Ndroq-Tiranë: 1974 (Bob. 1037/13) (Bob. 1059/12); F. Reka; Pezë-Tiranë: 1974 (Bob. 1133,1); K. Vasili, Lezhë, 1980 (Fl. 14; f. 14).

280

ANI KËSHTU MBILLET MOJ FARA E GRUNIT

Ani, kështu mbillet, moj fara e grunit,
nji kështu me dorë, dorat-e,
o ule gishtin, o lal' përdhe.
Ani, kështu mbillet, moj fara e elbit,
nji kështu me dorë, dorat-e,
o ule gishtin, o lal' përdhe.[1]

Milot — Krujë, 1973
Bob. 975/4

---

1) Këndohet në valle.

Krs. AIKP — A. Mustaqi, Ndroq — Tiranë, 1964 (Bob. 293/28); R. Bogdani, Zadrimë — Lezhë, 1972 (Bob. 843/8); Hajmel — Shkodër, 1972 (Bob. 897/8); Xh. Selami, Milot-Krujë, 1973 (Bob. 916/15); M. Dule, Grëbllesh-Tiranë, 1974 (Bob. 1061/21); Xh. Selami — H. Filja Zall-Dajt — Tiranë, 1974 (Bob. 109/2); Shëngjin — Tiranë, 1974 (Bob. 1093/11); Zall-Bastar — Tiranë, 1974 (Bob. 1094/13); Selbë — Tiranë, 1974; (Bob. 1099/14); V. Qamili, Mal i Bardhë — Krujë, 1978 (Bob. 1325/23)

281

SI NA MBILLET FAR' E GRUNIT

— Si na mbillet far' e grunit?
— Nji kështu me dorëz-o.
— Hajd të mjellsh, moj nusja e re,
të ulësh belin sall përdhe.
— Si na mbillet far' e misrit?
— Nji kështu me dorëz-o.
— Hajd ta mjellsh, more dhanri ri,
ta ulsh belin edhe ti.
— Si na mbillet far' e orizit?
Nji kështu me dorëz-o.
Hajd ta mjellsh, mor dhanri ri,
ta ulsh belin edhe ti.
— Si na mbillet far, e orizit?
Nji kështu me dorëz-o.
— Hajt të mbjellim të gjith' bashkë.
të mbushim hambarët-o.

Zallher — Tiranë, 1974
Bob. 1132/5

(Transkriptimi muzikor nr. 12)

282

MOJ E MIRA BARDH' SI PLLUMI

— Moj e mira bardh'si pllumi,
hoj dado hoj,[1]
a m'kallxon qysh millet gruni?
— Gruni millet ni kështuni.
Moj e mira bardh' si pllumi,
a m'kallxon qysh harret gruni?
— Gruni harret ni kështuni.
— Moj e mira bardh' si pllumi,
a m'kallxon qysh korret gruni?
Gruni korret ni kështuni.
— Moj e mira bardh' si pllumi,
a m'kallxon qysh fshihet gruni?
— Gruni fshihet ni kështuni[2].

Krumë — Kukës, 1970
Bob. 770/14

1) Përësritet pas çdo vargu.
2) Kënga vazhdon edhe për këto proçese pune: bluarjen, zënien e brumit, pjekjen e ngrënien e bukës.
(Transkriptimi muzikor nr. 13).

283

ORE GRUR' O HALËZI

Ore grur', o halëzi,
na u bëfsh, o për zili,
të bëjm' pet' e revani,
për dasma e për gosti!

Kutalli — Berat, 1983

284

JEMI TO KORR' GJRUNË

Jemi to[1] korr' gjrunë,
hoj, me shoqe shumë,
kush të më vëje,
«mashalla» — t'na e bëje.
Bëjnia, «mashalla»,
se më asht gjunah.

Përbreg — Kukës, 1982

1) Duke.

285

MË DËGJONI MOJ SHOQE

Më dëgjoni, moj shoqe,
ngrihi, mos rrini në hie,
koqe e grunit ra përdhe,
edhe kashta kallame,
Ngrihi, se nuk kemi nge!

Këllëz-Gjirokastër, 1976

286

TE NJI MAL E NË NJI ARE

Te nji mal e në nji arë,
te nji kumbull lulebardhë,
herr e korr nji vash' e bardhë,
me dy drapna për nan dorë,
me njanin herr, me tjetrin korr.

Peshkopi — Dibër, 1955

Krs. AIKP — K. Vasili, Gjadër-Lezhë, 1980 (Bob, 1425/11).

287

A PO NDIN SE ÇKA PO THOJNË

A po ndin se çka po thojnë,
mori fëllanx-o[1].
«Na asht ba gruni m'u korrë».
Bini, vasha, të shpejtojmë,
bash' me drapijt' të këndojmë.

Millë-Ulqin, 1964

1) Përsëritet pas çdo vargu.

288

MARRIM DRAPNIN SHKOJM' PËR ARA

Marrim drapnin shkojm' për ara,
naj qet vllau bagtit' përpara.
Po vjen baba: — Puna marë!
Puna mar', bijat e mija,
në kofshi lodh', shkoni te shpija.
Lumet na, që jemi çika,
dy sahat na duket dita!
Po vjen nana: — Puna marë!
Puna e mar' çikat e mija!
A jeni lodh', moj tuj punue?
Shkoni n'hije me pushue!
Ju kam pru piten tuj vlue,
edhe kosin hiç pa trazue.

Kaçanik, 1959

289

DADA MORA DRAPNIN ANI ME KORR' THEKËN

Dada, mora drapnin, ani. me korr' thekën,
hajde, zog i dadës. se s'u boka vetëm!
Dada, mora drapnin, ani, me korr' grun-e,
hajde. zog i dadës, se s'u boka punë!

Brezne-Prizren, 1978

290

PO BJEN GRUNI PALË-PALË

Po bjen gruni palë-palë,
moj, puna marë[1],
Drapni jot me fat të bardhë,
po na bjen bukën e bardhë.
Zagën n'zagën, hidhu varza,
kush në fund të dalë e para.
Nuset zogjt'[2] i kan' nër ara,
mos qyrni me u dal' para,
jan' të shkretat me duar t'zana.
Shkëlqen gruni si florini,
mblidhnu, varza, mblidhnu, gra,
Zotnimadhi[3] vjen me u pa.

Rashtinë — Ana e Malit, 1972

1) Përsëritet pas çdo vargu.
2) Me kuptimin: fëmijët e vegjël.
3) Këtu me kuptimin i pari i burrave.

291

Ç'U NGRESH HERËT PA DAL' DRITA

Ç'u ngresh' herët pa dal' drita,
çou, o çun, o se ke punë[1];
nji kov' uj' pusi ta qita,
t'i lajsh syt' e bardh' si drita,
syt' e bardh' syt' e larë,
merre drapnin, ja[2] t'shkojm' n'arë,
e t'korrim uriz të bardhë,
e ta ham-o të dy bashkë.

Tiranë, 1955

1) Përsëritet pas çdo vargu.
2) Eja.

292

U MUSHËN KOSHA U MUSHËN HAMARË

U mushën kosha, u mushën hamarë,
xhit kana kan'[1] kjo ver' e bardhë,
ver' e bardhë adalet,
kana kanë bereçet.[2]

Përbreg — Kukës, 1982

1) Çfarë paska qenë, si paska qenë.
2) Këndohej mbasi përfundonte mbledhja e bereqetit.

293

HAJT LULOJ HE HARAP

Hajt, Luloj[1], he Harap[2],
shije grunin e ri,
se unë ty t'qes tagji
kallamoq edhe tërshanë,
sa t'doni kam me ju dhanë!

Hërticë — Podujevë, 1972

1,2) Emra kuajsh; po kështu edhe emrat Balosh, Çil, Dori, Gjok, Harap, Kuqo, Luloj, Laroj etj. që hasen në këngët që vijojnë. Krs. LPLL, f. 59.

294

HAJT OHO-HO

Hajt oho-ho,
hajt oho-ho,
merre nëpër kamë,
derdhe nëpër lamë,
dërrmé, dërrmè, dërrmè!
Hajt oho-ho,
hajt oho-ho,
han' e re, buk' e re,
hajde, Gjok, ta ham' ne,
dërrmé, dërrmé, dërrmé!
Hajt oho-ho,
hajt, oho-ho,
hajde, Gjok, lama plot,
mashallah ma shoum' mot,
dërrmé, dërrmé, dërrmé!
Hajt oho-ho,
hajt oho-ho,
merre nëpër kamë,
derdhe nëpër lamë,

---

1) Te disa këngë të kësaj teme, më shumë se sa shtjellimi i elementeve poetike, vërehet theksimi i ritmeve të punës thirrjet për nxitjen e kafshëve etj., siç dëshmojnë vargjet e mësipërme dhe ato që vijojnë.

dërrmé, dërrmé, dërrme!
Hajt, oho-ho,
hajt oho-ho,
hajt, Gjok, me bereqet,
ma shoum' simjet se vjet,
dërrmé, dërrmè, dërrmè!

Zajaz — Kërçovë, 1980

295

HAJT GJOK MASHALLAH

Hajt, Gjok, mashallah,
hajt, bir, hajt
ngaj, bir, ngaj,
puna t'na shkoj marë,
hajt, bir, hajt,
u ha-ha!

Trestenik — Viti, 1978

Krs: KNP. f. 37, 40.

296

HALLA BYK HALLA

Hajde t'knojmë halla, byk, halla,
t'na njëje[1] gjithë mëhalla,
gjithë mëhalla e gjithë kojshija,
t'na vinë trimat, gratë e thmija,[2]
por ma shum, t'na vin' djelm t'ri.
djelm t'ri e vajza shumë,
se pa ta nuk bahet punë,
Halla, byk, halla!

Ljare — Shestan, 1974

1) Të na ndjejë, të na dëgjojë.
2) Fëmija

297

DY REDASH GRUNI NË LAME

Dy redash gruni në lamë,
na duhet me e shi të tanë,
red mas redit ta redojmë.
të gjithë grunin ta marojmë.
Bini, bini, me shqupi,
kta grunë sa ma shpejt me e shi!
Grahni, burra, grahni, gra,
grunin pej kashtet me e da!
Gajret, djelm e gajret, vajza,
u hangët n'tueja dasma!

Ljare-Shestan, 1974

298

OJ DORI MORI

Oj Dori, mori,
hajt, bi, mori,
sillu pa pritue,
se bashk' kem' me shkue,
n'mul!i për me blue,
pa mill s'mujna me rrnue[1]!
Hajde, bi, mori,
sillu-sillu,
u-ha-ha-ha![2]

Sherret — Ferizaj, 1962

1) Nuk mund të rrojmë.

2) Thirrje karakteristike ashtu si edhe «hajt loj, hë, halla byk halla, hajde bir bre, hajde bi mori, hoj-hoj-hoj, herevan, herevan, laga-laga-lago, etj», me të cilat nxiteshin për punë kafshët gjatë shirjes së lëmit.

299

HAJT LAROJ FSHIJE GRUNIN E RI

Hajt, Laroj, e hajt, Luloj,
fshine ju grunin e ri,
se, un' ju, ju qes tagji,
kallamoq edhe tërshanë,
sa t'doni kam me ju dhanë!
Hajt, Balosh, e hajt, Harap,
fshine ju grunin e ri,
se un' ju ju qes tagji,
kallamoq edhe tërshanë,
sa t'doni kam me ju dhanë.

Llap — Podujevë, 1974

300

HOJ-HOJ-HOJ-HOJ

Hoj-hoj-hoj-hoj,
herevon-herevon,
mere kashtën nëpër komë,
bone bik, bone bik,
bone bik, mos u frik,
bone bik, bone bik,
bone bik, ene hik

Veleshtë — Strugë, 1972

301

HAJT E HAJT E EH

Hajt e hajt e eh,
hajt e hajt e eh,
laga-laga-lago,
laga-laga-lago,
hajde, Gjok, hajde, Gjok,
bane kashtë,
hidhe jashtë,
me fturqe,
me rrëshqela,
me kual
dhe me pela!

Oblikë — Shkodër, 1965
Bob. 424/3

(Transkriptimi muzikor nr. 14).

302

SHIJE MOJ SHIJE LOMIN E GRUNIT

Shije, moj shije, lomin e grunit,
shije, moj shije, lomin e tagjisë,
shije, moj shije, lomin e tepës,
shije, moj shije, lomin e elbit.
Shini, moj goca, shini, grunin e lomës
hudhni, moj goca, hudhni, grunin e lomës,
hudhni nëpër hambarë, grunin e lomës.

Pezë — Tiranë, 1974
Bob. 1133/13

Krs. AIKP — K. Vasili, Tiranë (Fl. 14, f. 15).

303

AJS KUQO

Ajs Kuqo,
ajs Kuqal,
bëne bik,
mos ki frikë,
bëne kashtë,
nxirre jashtë,
bëne mirë,
mos bëj firë!

Lukovë — Sarandë. 1971

Krs. AIKP — A. Mustaqi, Greikovç — Suharekë, 1974 (Bob 1187/3); Bllacë — Suharekë, 1974 (Bob. 1192/48).

304

KUQUA N'STRUMBULLAR

Kuqua n'strumbullar,
gruri në hambar,
Kuqua në lëmë,
kashta nëpër këmbë.
Kuqua vërdallë,
gruri në pinadhë,
grurët bashkë,
kashta jashtë.

Lukovë — Sarandë, 1971

305

ALA HOP ALA HOP ALA HOP

Ala hop, ala hop, ala hop.[1]
hajt-hajt Çil,
bane kashtë,
qite n'grazhd,
qite n'fyt!
Ala hop, ala hop. ala hop![1]

Shajne — Prizren, 1979

1) Vargjet e mësipërme fshatari i thotë kur fillon të shijë grurin, duke lëvizur kamxhikun sipas ritmit të ecjes së kalit.

306

HAJT KUQO HAJT DORI

Hajt, Kuqo, hajt, Dori,
shije grurin për zili,
shij grurë e ndaj kashtë,
bukën veç e kashtën bashkë.
Hajt, Kuqo, hajt, Dori,
me shëndet grurin e ri,
hajt-hajt-hajt, Kuqo!

Lukovë — Sarandë, 1962

307

KJO PRANVERA QË KA ARDHË

Kjo pranvera që ka ardhë,
shum' ka pru lule e bar,
mrehni kosat, o kostarë,
ta fillojm' renin e parë!
Dit' e hajrit, more hej,
qëmenat' ngrihet kostari,
n'cep t'livadhit nji kos' kërcet,
lagte tokën me djers' t'vet,
si rrufeja barin pret,
kanga e tij shokët i thrret.

Iballë — Pukë, 1983

308

NA KA DAL' NI VER' E MADHE

Na ka dal' ni ver' e madhe,
ka ra kosa nër livadhe,
ka ra kosa me kositë,
di livadhe për ni ditë.

Bicaj — Kukës, 1964
Bob. 334/26

Krs. Gj. A, 1972 III, f. 183; LPRrK, f. 7.
AIKP — A. Xhagolli, Rugovë, 1979 (Bob. 1396/15).
(Transkriptimi muzikor nr. 15.)

309

HAJT T'I MARRIM FTURÇIT

Hajt, t'i marrim fturçit,
po shkojm' me mbledh' bar,
toj fol' e toj keshë,
t'xhitha me ni fjalë!
Hajt, t'i marrim drapnat,
po shkojm' na me korrë,
toj fol' e toj keshë,
t'xhitha me ni gojë!

Kuk-Prizren, 1979

310

DIT' E NXETË VER' ME LULE

Dit' e nxetë, ver' me lule,
bash shyqyr për kta crrule,
i lam' grumbull n'çosh t'livadhit,
t'ia lshojm' kosat gjithkund barit.
T'i lujm' kosat, mor kostarë,
se tash bari na vjen marë,
na vjen mar', mos m'u çuditë,
cajo pjak' t'i fërkoj' sytë;
e n'mos, more, i fërkoftë,
sa mrrift' n'shpi u përvëloftë!

Qerret — Pukë, 1972

311

SHKOJ I MIRI ME KOSITË

Shkoj i miri me kositë,
tri livadhe për ni ditë.
Shkoj e mira me korr' n'arë,
për ni dit' — dy sheka farë.
Kur t'shoh, mor djal', tuj punue,
shum' mirati' po m'bohet mue.

Shajne — Prizren, 1979

Krs: KNP, f. 42.

312

HALLANI PUNTOR' HALLANI

Hallani, puntor', hallani,
sanën m'u terë hapeni!
Mlidhni, nuse, mlidhni,
sanën mos e digjni!
Afroni, vajza, afroni,
sanën navikë e vnoni![1]
Bini, trima, bini,
navikët, qe, ku i kini!

Vuthaj — Gusi. 1978

1) E vini, e rendisni.

313

SI E MBJELLIM NE ORIZIN

Si e mbjellim ne orizin?
Ja kështu, moj, ja kështu,
hidhe kambën përmbi gju.
Si e korrim ne orizin?
Ja kështu, moj, ja kështu,
hidhe kambën përmbi gju.

Gostimë — Elbasan, 1983

314

DO TA RRAHIM NE ORIZIN

Do ta rrahim ne orizin
me dybek prej drurit,
do ta hedhim ne orizin
me erën e lumit.
Do ta marrim ne orizin,
do ta çojmë në shtëpi,
do ta bajm' pilaf të bardhë,
do ta bajmë kabuni.

Gostimë — Elbasan, 1983

315

SHKOVA ME MLEDH' GROSHË

E mora peshterkën-o,
shkova me mbledh' groshë,
e gerkova[1] fushën-o,
qosh e më qoshë,
simjet ni pojk' shoj-o[2],
zoti nuk na dha,
ka puna e groshës-o
imi[3] fukara.

Veleshtë — Strugë, 1972

1) Kërkova, kontrollova.
2) Një pikë shi.
3) Jemi

316

MORE KUNGULLI PA BISHT

More kungulli pa bisht,
nandërna e nandërna,[1]
të marrish gardhin përpjetë.
Po të mbiell, më lumtë dora,
kush t'këput, iu thaftë dora!

Manastir, 1972

1) Refren onomatopeik.

317

FURKËZ-O DRUGËZ-O

Mbolla li te Plep' i Gjatë.
furkën-o, moj nën-o.
Si e mbollëm, do dhe shkulur,
si e shkulëm, do farosur,
si e farosim, do dhe regjur,
si e regjim, do dhe tharë,
si e thajmë, do dhe rrahur,
si e rrahim, do dhe krehur.

Mbrostar — Fier, 1983
Bob. 1527/3

1) Toponim në afërsi të fshatit Mbrostar-Sheq.
2) Përsëritet pas çdo vargu.

318

MBOLLA LI TE PLEPI I GJATË

Mbolla li te Plepi i Gjatë,
furkën ballëmadhe, furkën.
Si e mbolla, donte thurur,
si e thura, donte ruajtur,
si e ruajta, donte rritur,
si e rrita, lçoj farën,
si lçoj farën dhe u poq,
si u poq, donte xhvekshur,
si e çfarosa, donte shkundur,
si e shkunda, donte regjur,
si e regja donte tharë,
si e thava, donte mbledhur,
si e mblodha, donte rrahur,
si e rraha, donte krehur,
si e kreha, donte tjerrë,
si e torra, donte zjerë,
si e zjeva, donte endur,
si e enda, donte bërë,
si e bëra, donte larë,
si e lava, donte tharë,
si e thava. donte qepur,[1]

Poro — Vlorë, 1960

1) Kënga vë në dukje vështirësitë e punës artizanale për nxjerrjen e perit të lirit.
Krs. Gaz. «Jeta e re», 1955, nr. 1. f. 90.

319

MUELL VASHA ARËN MUELL

Muell vasha arën muell,
gjith' e muell far-e lini,
shpesh e muell, rall' i bini.
Shkon nji tub-e krushq asajna,
nuk ja shkelën arën-o,
as s'ja shkelën, as s'ja kputën.
Shkoi i dami shokëvet,
ai ja shkeli arën-o,
ai ja shkeli e ja kputi.
Zu vasha me nemun-o;
— O i dam' i shokëvet,
si ma shkele arën-o?
Kurr' nër shok' mos u përzjesh!
Ty të plast-e hati n'rrugë,
e ja marrsh frangit' nën dorë,
e ja marrsh potkojt' nën ksulë,
qi ma shkule, ma këpute!
— Mos nem, vash', e bardha vashë,
se edhe un' di me nemë.
Ti u njiç virgjën me barrë
e t'leshin tre djelm sokola!
Mos paç djep-e n'se me 'j lidhë,
por i qiç-e në tërfojnë!
Aty raft-e ujku pej malit

e ta marrt' të parin djalë!
Daltë gjarpni pej nën gurit
e ta marrt' të dytin djalë!
Aty raft-e kaçabeja
e ta marrt' të tretin djalë
e meç qyqe pa kurrnji!

Trijesh, 1982

320

PO SHKON VAJZA BREGUT DRINIT

Po shkon vajza bregut Drinit.
për me zbut' fijen e linit,
me i end' jelekun trimit.
tir-shtir.
Po kndon vajza bregut Drinit.
me at' za porsi t'bylbylit.
buza i qesh, qerpiku i svnit.
tir-shtir.
Po shkon vajza bregut Drinit,
fija e mndafshit rreze dillit,
me i qendis' jelekun trimit,
tir-shtir.[1]

Barbullush — Shkodër. 1978

1) Sikurse shihet, kënga ka një ndërtim strofik. ku vargu i fundit është një refren.
Krs. BMK, f. 217;
AIKP — T. Daija, Shkodër, 1980.

321

O QYSH RRIFET MOJ KY PIPERI

O qysh rrifet, moj ky piperi,
o moj ky piperi?
Hajde nji kështu, moj gjunjaz-o,
o moj gjunjaz-o.
O qysh rrifet, moj ky piperi,
o moj ky piperi?
Hajde nji kështu, moj afër-o,
o moj afër-o.
O qysh rrifet, moj ky piperi,
o moj ky piperi?
Hajde nji kështu, moj hedhaz-o,
o moj hedhaz-o.

Pezë e Madhe — Tiranë, 1977

1) Teksti i mësipërm shoqëron «Vallen e piperit». Megjithëse piperi është një kulturë që nuk kultivohet te ne: «Vallja e piperit» ka një farë përhapje në krahinat e Jugut: Titulli mund të jetë një huazim, por ndërtimi poetik i tij përputhet me atë të teksteve të tjera të kësaj teme (Qysh mbillet gruri, elbi, misri, orizi etj.).
Krs. AIKP — P. Zaka, Liborfsh — Fier, 1980 (Fl. 7, f. 9).

322

T'LUMET NA ÇI JEMI ÇIKA

T'lumet na çi jemi çika,
dalim' mledhim boronica!
Mjer ata çë jan' baçica,
s'muj të dalin për boronica,
veç pedaten me korita.
Na jemi çika, bajmë sefa,
kemi lidh' besën mos m'u da,
mos m'u da sa t'jetë jeta.
ver' për ver' lutmi si kleka,
ato mledhim dredhza e mjedra,
pak ma nalt boronica t'zeza.
Kuçen façet kur i hamë,
bjeshkatart kshtu knojnë,
për boronica ata kur shkojnë.

Radovc — Pejë, 1972
Bob. 820/14

Krs. Gaz. «Jeta e Re» 1952, nr. 1, f. 390, Gj. A. 1962, I, f. 164. AIKP O. Xhatufa Kerrnajë — Tropojë, 1972, bob. 645/9; Q. Haxhihasani — H. Filja Strellc i Ulët — Deçan 1973 bob. 939/4.

323

DOLA N'BREG ME I RA KAVALLIT

Dola n'breg me i ra kavallit,
qe, po vijn' dy fëllanxa t'malit.
— S'jem' fëllanxa, por jem' çika,
jem' tuj shku për boronica.
nëpër bjeshk' na kalon dita.
Dola n'breg me i ra kavallit,
qe, po vijn' dy zana malit.
— S'jena zana, por vajza t'bukra,
jem' tuj shku për dredhza t'buta.

Suharekë, 1977

324

DRETHE MOJ DRETHE RRUMBULLAKE

Drethe, moj drethe, rrumbullake,
mir' po t'gjej në një kto shpate,
mir' po t'gjej n'nji kota shpati-e,
sikur mollën mi gardhi-e,

Vuthaj — Gusi. 1978

Krs. Gj. A. 1962 I, f. 165.

325

FRYNI NI FRESKI E HOLLË

Fryni ni freski e hollë
po more, jo more,[1]
na i lshoi dardhat tan' përtokë,
Çohni, vajza, mlidhni dardha,
Çohni, djelm, e zgjidhni t'bardha.
Fryni ni freski e hollë,
na i lshoi mollat tan' përtokë.
Çohni, vajza, mblidhni molla,
çohni, djelm, e zgjidhni t'holla.
Fryni ni freski e hollë,
na i lshoi pjeshkat tan' përtokë,
Çohni, vajza, mlidhni pjeshka,
çohni, djelm, e zgjidhni t'zeshkëta.[2]

Shënkoll — Lezhë, 1981

1) Përsëritet pas çdo vargu.
2) Këndohej nga vajzat kur mblidhnin pemët.

326

TË MË KISH BËRË PERËNDIA DARDHË

Të më kish bërë perëndia dardhë,
dardh', o bir, dhardhë,
lidhe, bir, lidhe,
tunde, bir, tunde,
ngrie, bir, ngrie,
qae, bir, qae,
hënj-hënj-hënj!
Të më kish bërë perëndia mollë,
moll', o bir, mollë,
tunde, bir, tunde,
ngrie, bir, ngrie,
qae, bir, qae,
hënj-hënj-hënj!
Të më kish bërë perëndia pjeshkë,
pjeshk', o bir, pjeshkë,
tunde, bir, tunde,
ngrie, bir, ngrie,
qae, bir, qae,
hënj-hënj-hënj![1]

Poro — Vlorë, 1960

1) Këndohej nga gratë kur shartonin pemët. Njëra këndonte dhe tjetra qante, kur e para thoshte fjalët: «qae bir, qae».

327

KJO VRESHTA TORË TRAP

Kjo vreshta torë trap,
sa u ritë kaqë vrap!
Kjo vreshta me rrush shumë
do na japë verë lumë!
Kësaj vreshtës me rush plot,
i vu dorën inizot.

Arbëreshët e Greqisë
Eleusinë 1980

1) E thonë kur vjelin rrushin.

328

NUSE TË KAM NJË HATËR

Nuse, të kam një hatër,
butin na e bën hazër.
laje, mbushe, bëne dritë,
që të mos pikojë pikë.
Këto ditë do vjelim rrush,
do ta mbushim plot me musht:
kur të vijë im bir mot[1],
ver' e raki të kemi plot.

Erind — Gjirokastër, 1958

1) Kupto: kur të vijë djali nga kurbeti

329

RRUSH-RRUSH HA BABUSH

Rrush-rrush, ha babush,
kur t'mjelli, s'vjen kërkush,
kur t'ha. vjen gjithkush.

Vojnik — Drenicë, 1972

330

DEL GRUA TE DERA

Del, grua te dera,
se na rrodhi vera,
vera dhe rakija,
vjen rrotull shtëpija![1]

Brezhdan — Përmet, 1939

1) Këndohet kur fillon prodhimi i verës dhe i rakisë.

331

RRUSH I BARDH' I DËNDUR-O

Rrush i bardh' i dëndur-o
bën verën të ëmbël-o,
pin' sa dehen pleqët-o,
sa harrojn' takijet-o,
andej nëpër hijet-o.
Rrushi i bardh' i dendur-o
bën verën të ëmbël-o,
pin' sa dehen plakat-o,
sa harrojn' napat-o,
andej nëpër krabat-o.

Ndërmënas — Fier, 1981

332

RRUSH I KUQ I DËNDUR-O

Rrush i kuq i dëndur-o,
na bën ver' të ëmbël-o,
të dehenë burrat-o,
të harrojnë gunat-o.
Rrush i kuq i dëndur-o.
na bën ver' të ëmbël-o,
të dehenë djemat-o.
të harrojn' shamiat-o,
të dehenë nuset-o,
të harrojnë cullufet-o.

Vërzhezhë — Skrapar, 1966

333

RUSH I ZI I DENDURË

Rush i zi, i dendurë,
bën verën e ëmbëlë.
Pinë plakat, dehenë,
dehen rrëkëllehenë
e ç'i shajnë nusetë.
Rush i bardh', i dendurë,
bën verën e ëmbëlë.
Pinë nuset, dehenë,
dehen, rrëkëllehenë
e ç'i shajnë vjerratë.

Pogradec, 1944

334

NDË VRESHTË NDË NJË KUCUR

Ndë vreshtë, ndë një kucur,[1]
këndon një zok i bukur;
këndon dhe ia thotë:
— Ku veni ju, vre shokë?
Ndë vreshtë, ndë një kucur,
ishtë një vajzë e bukur;
ndë kucur, ndë një vreshtë,
ishtë një vajzë e zeshkë.
Vajta t'e çonjë[2] vreshtënë,
çova të e zeshkënë.
— Kush na e shkundi pergulenë[3]
edhe u ça[4] atje përdhenë?
Kush na e shkundi. kush,
pergulea kei[5] rush[6]?

Arbëreshët e Greqisë
Vilë-Atikë, 1978

1) Kërcu.
2) Të gjej.
3) Pjergullën.
4) U ça. u këput.
5) Kishte.
6) Arbëreshët e Greqisë i kanë kushtuar mjaft këngë vjeljes së rrushit, duke gërshetuar në to edhe elemente erotike.

335

IA ZOT TË PISH NJË VERË

Ia, zot, të pish një verë,
dë kup' zonja do ta shterë!
Isht' nga vera jona, zot,
zonja na e siall[1] sot.
Një kupë t'e pimë plot,
të urojmë e për mot.[2]

Arbëreshët e Greqisë
Eleusinë, 1980

1) Na e sjell.
2) E thonë kur pinë verën e re për herë të parë.

336

VURA NJË VËSHTË NDË MALE

Vura një vështë ndë male,
rrodhe, moj Vasiliko,
rrodhe, moj të keqen-o[1],
vura pemë dhe çdo pemë,
vura dhe një degë ftua,
vura dhe qitro lejmua.
vura dhe një degë mollë,
me një vajzë, moj, belhollë.

Labovë — Gjirokastër, 1974
Bob. 1128/23

1) Vargjet 2 e 3 përsëriten pas çdo vargu.

Krs. AIKP — A. Fico, Nivan Gjirokastër, 1959, (Vëll. 3, f. 10): R. Durolli, Berat, 1968 (Fl. 14, f. 4): (Fl. 16, f. 21): M. Dule, Gjerbës-Srapar, 1975 (Bob. 1201/13);
ART — Lumas — Berat, 1975 (Bob. 1214/26).

337

SHUM' HYZMET ME I BA HARDHISË

Shum' hyzmet me i ba hardhisë,
me u vu mirë n'ven t'plehnisë,
mos t'e han goja e baktisë,
për punë màngut mos me e lanë,
nuk vonon nj'ather' me zanë,
po lidh gemat nalt në tanë,
Kur t'vin koha, si me thanë,
do ta dlirim me gërshanë,
manej qet filiza t'ri,
bân rrush t'bardh' e razakli.
Sa e mir' âsht kokrra e ti!
Vilnje n'shport', qitnje n'fuçi,
shtypnje mir', bânje bëlsi,
dani venë, piqni raki,
sa t'mirë âsht o për me e pi,
nër dit' festna për miqsi,
oda e prites lyp me e pi,
për të lodhun t'hjek mërzi.
Fort me men duhet me e pi.
Kush t'e pijnë rakin' për qejf,
e bân sokol e gjâ t'lehtë,
kush e pi ni grim' ma rânë,
e bân trim, porsi asllan,
e s'ke frig-o për kërkan.

po rrah gjykthin për mejdan.
Me nêj' tepër n'ta tuj pi.
bje në shpin', zhgërryhe si thi.
Me pasë veshun noj petk t'ri,
bjen nëpër balt' e nëpër hi
e s'shef mir' ather' me sy.
gjâ, qi a ni, t'duket dy,
as njef shoq. as kumari,
as njef nrikull, as njef bi.
Nis e flet do fjal' të kqija.
nis e flet e s'din çka thua.
t'prishet gjaku si i tërbua,
djerst për ball' nisin me t'shkua.
Nis e flet e s'di ç'me thanë.
veçse lef si qeni n'hanë.
Nuk vanon, me ner me thanë,
qet për gojet çka ke ngrânë.
E flen mirë e nis m'u çua
e shef mirë se ke gabua.
nër shokt tuj rrin i turpnua.
Shokë për mu mos u dishproni,
ma pak pijen ta vazhdoni,
rrypin tâj le ta shtërngoni.
Ç'e luvdume gemin e hardhisë,
ju rrit' nera t'zotit shpisë![1]

Rrilë — Lezhë, 1950

1) Ngritur nga rapsodi i njohur lezhjan Gjon Nikollë Sokolaj (në vitet '30).

Buka e duarve tona

(S. Kamberi)

338

PO FILLOJM' KATKN' E BUJQSISË

Po fillojm' katkn' e bujqsisë,
si me i ba hysmet arllisë,
me i piell'[1] tokat e plehnisë,
mos t'i haj goj' e bagtisë.
Kaj her' n'vjet, sa me thanë,
duhet me i kije me gërshanë.
Ban rrush t'bardh' e ban rrush t'zi,
vilen n'korp[2], qiten n'fuçi,
bajne ven', piqin raki[3].
Kush e pin-o rakin' shumë,
ta dij' mir' se i ban zullum,
kush e pin-o rakin' me rad[4],
bahet trim e zebërgjanë,[5]
qet për gojet çka ka ngranë.
Tash po lam' katkn e bujqsisë,
ju rrit nderja zotit shpisë.

Trijesh, 1972

1) Për t'i mbjellë.
2) Kosh.
3) Ziejnë raki.
4) Me radhë, me rregull.
5) Zemërgjerë.

339

KSHTU NA MSOJN' PUNT' E BUJQSISË

Kshtu na msojn' punt e bujqsisë,
si me i ba hyzmet hardhisë,
me e vu n'vend të plehnisë,
t'mos e haj' goja e bagtisë.
Qet filiza anembanë,
me e kye[1] me gërshanë,
menjiher' bahet tanë,
qet rrush t'verdh', qet rrush t'zi,
sa e mira kokrra e ti,
vile n'shport', plase n'fuçi,
shtype mir', bane bëlsi[2],
me e ba ven', me e ba raki,
Kjo rakia e mir' për t'pi,
si për fest', si për shoqni.

Laç — Krujë, 1967
Bob. 536/5

1) Folja *kij, kiej* — krasis (përdoret vetëm për hardhitë)
2) Bërsi.

340

S'DO PËRDORUR PËRTEKA

Ci-ci-ci, moj cermeli,
po lidh kokra çdo ulli,
kokrat hidhëroshe,
ngjyrë kaltëroshe.
S'do shkund' me përtekat,
se na thyhen degat,
kokrat na lëndohen
dhe na kalbëzohen.[1]

Maknor — Tiranë, 1971

1) Këndohej bashkërisht ose tek e tek në kohën e mbjelljes së ullinjve.
Këngën e këndonin mbledhësit të gjithë së bashku ose secili më vete.

341

DUANI NDIHUR MOJ KOPILE

— Duani ndihur,
duani ndihur, moj kopile?
Duani ndihur t'mbjidhni ullinj-ë?
— Nga e na ndih,
nga e na ndih, moj trim,
nga e na ndih, t'mbjedhmi ullinj.
Pra, të mbitojmi,
pra, të mbitojmi, moj trim.
pra, të mbitojmi me bukva[1].
— Moj vash, edhe u' t'solla,
tek trastea di molla[2].

Arbëreshët e Italisë
Ejaninë — Kozencë, 1981

1) Pra, të ftojmë, more trim, me bukëvale.
2) Bëhet fjalë për mbjelljen e ullinjve në fshatrat arbëreshe.

KAPITULLI I DYTË

KËNGË PËR BLEGTORINË

342

ERDHI VERA SI NGAHERA

Erdhi vera si ngahera,
birbili në mal këndon,
nëpër gropa ngrihen stane,
tërndelina lulëzon.
Shkojnë dhëntë vergje-vergje,
çobani përpara shkon,
del e shoqja buzëqeshur
dhe të shoqin e ndihmon.
Mbushur vedratë me shkumë,
përpara shtrungës i çon,
kur shikon djalin me nusen,
plakut zemra i gëzon.

Zhej — Gjirokastër, 1959

Krs. AIKP — A. Fico, Stegopull-Gjirokastër, 1959 (vëll. 2, f. 515); M. Muho. Lezhan-Vlorë, 1964, (Fl. 2 f. 36); Vlorë, 1966, (Fl. 16 f. 2).

343

HAJDE SEÇ U NISËN TUFAT VALLE-VALLE

Hajde seç u nisën tufat valle-valle,
ç'u nisnë nga fusha udhës për në male!
Seç e muar' udhën, Shkumbinit përpjetë.
që të ngrehin stanet në Gjemth[1] e në Meçë![2]
Ç'u dualën përpara me gëzim fëmija,
i zunë për qafe shqera e kërthija!
Nënë Gjemth e Meçë seç u ndezën zjarret.
zu të kundërmojë mali nga oshmaret,
zunë të ushtojnë këngët edhe vallet.

Pogradec, 1978
Bob. 1353/3

1-2) Male në rrethin e Pagradecit, në kufi me Librazhdin, që shërbenin si kullota verore për Myzeqenë.

344

SHOKË Ç'TË SHIKOSH NË QAFAT E SHPELLËS

Shokë, ç'të shikosh në Qafat e Shpellës[1],
nga Gropat e Malit[2], që lirohen verës?!
Në ditët e majit, mëzi shkon pas pelës,
kecërit kullosin në fletët e ferrës,
shelegët në bar majë luleverdhës.

Picar — Gjirokastër, 1964

1-2) Toponime në rrethin e Gjirokastrës.

345

NËPËR GËRXHE NËPËR MAJA

Nëpër gërzhe, nëpër maja,
me llaja, çoban, me llaja,[1]
bytyn bejka dhe cigaja,
plaku me rrobat e bardha,
seç i shkon tufës përpara,
kur i sheh, të merr sevdaja!

Dukaj — Tepelenë, 1965
Bob. 398/10

1) Përsëritet pas çdo vargu. (Transkriptimi muzikor nr. 16).

346

KUR ZBRESJE NGA ATO MALE

Kur zbresje nga ato male,
malësore dalngadale,[1]
për dore mushkën xanxare,
samari prej bojë arre,
ngarkuar me koçimare,
bëje tëndat e çobane,
furkat-o prej qiparizi,
dhënt' e tua mizë lisi.

Zhej — Gjirokastër, 1959

1) Përsëritet pas çdo vargu.

347

BERRJA JEME ME CINGARE-O

Berrja jeme me cingare-o,
t'tjetërkujna dalshin fare-o,
dalshin fare, u farofshin-o.
për ni muj n'Serbic'! i çofshin-o,
n'Mitrovic' i coptofshin-o!
Po del baçica me vajtue-o,
thrret çabani: — Oj kuku për mue-o!
S'po kam gja, me i kap', me i lshue-o.
Berrja jeme, lulja e gjyvezit-o,
mir' e din, oj vaktin e mëngjesit-o.
Si bylbylat nëpër peme-o,
berrja jeme ren-rene-o.
Dy lulkuqe, dy lulkuqe-o,
— A u ngine, oj melaqe-o?
— Un' u ngina, kangra bolle-o.
Treqin copa dhen e lope-o.
Berrja jeme ba tub'-tube-o,
kush të sheh ty do me t'hupe-o.
Berrja jeme n'bari t'verdhe-o,
t'jetërkujna hala mshele-o:
hala mshele, hala ngujue-o,
s'ka çoban-o për me i rujte-o.
Berrja jeme pi uj' n'deti-o,
te vjen era lulxheneti-o...

Berrja jeme me bajrake-o,
nuk po t'zan' tri sokake-o,
ka tri sokake, o ni ulice-o,
lumja un', oj nane baçice-o!
Berrja jon', oj me yllin në ballë-o,
Na i tranove tri mahalle-o,
tri mahalle, o tri qireza -o,
rreth e rreth n'lule gjyveze-o,
Berrja jeme, drita e fenerit-o,
t'dha uj-e, o n'Bunar t'Kamerit-o[2].
Kur t'i qes u n'kodra tona-o,
Shtat' cingare, o shtat' kumona-o,
krejt' Palacin[3] e tranojna-o,
krejt Marinen[4] n'kam' e çojna-o.
Berrja jeme, f'eta e duhanit-o,
mir' e din, oj vaktin e akshamit-o
O minili vija-vija-o,
oj berre, po t'çoj te shpija-o.
po t'çoj te shpija me t'ngujue-o,
para tanve, oj ty t'kam lshue-o.
përmas tanve, oj t'kam me t'ngujue-![5]

Kryshevc-Drenicë, 1973

1-4) Toponime në krahinën e Drenicës.
5) Këngë e frymëzuar nga dashuria për tufën dhe kujdesi për mbarështimin e saj. Këtë mënyrë shtjellimi e gjejmë edhe në disa këngë të tjera me temë të punës (shih variantet që vijojnë etj.).

348

ANI BERRJA JEME JALLA PI UJË N'KRUE

Ani, berrja jeme, jalla, pi ujë n'kruc,
i me ni e unë me ty, o moj lale, i taj to![1]
Ani, i vjen era, jalla, moll' e ftue.
Ani, berrja jeme, amon-o, kullot n'arë,
ani, tjetërkujna, ani, i coftë n'ahër!
Ani, berrja jeme, aman-o, kullot n'ledinë,
tjetërkujna, aman-o, i coftë n'detelinë!
Ani, berrja jeme, aman-o, kullot n'sërrmishtë,
ani, tjetërkujna, aman-o, i coftë n'torishtë!

Turiçevc-Drenicë, 1978

1) Përsëritet pas çdo vargu.

349

BERRET E MIJA TOPA — TOPA

Berret e mija topa-topa,
kah po shkoni, dridhet toka,
dridhet toka edhe shpija,
se po ju man bab' zotnija.
Berret e mija bishtin si mnash,
lumja un' qi ju shkoj mas!
Pini uj' e shterrne rekën,
se keni hangër bari tepër.

Gumnishtë — Vuçitërnë. 1960

352

BERRJA JEME OJ U NGI U RRAS

Berrja, jeme, oj, u ngi, u rras,
t'tjetërkujna, jalla, jan' ba drrasë:
jan' ba drrasë, oj, jan' ba teneqe.
si shpenkeqe, jalla, ty, ty, ty.
s'e kan' pa-e, oj, barin me sy.[1]

Klladërnicë — Drenicë, 1978

1) D.sa nga këto këngë i këndojnë blegtorët e vegjël. kur shkojnë me bagëti.

Ndërtimi me kundërvënie vërehet edhe në këngët e kullotjes së gjelave të detit (Krs. këngët nr. 471, 472 etj).

353

BERRJA JEME N'BARI T'VERDHË

Berrja jeme n'bari t'verdhë,[1]
e tjetërkuj po han therrë[2];
berrja jeme n'bari t'gatë,
e tjetërkuj n'guri t'thatë;
berrja jeme me kumonë,
e tjetërkuj me patkoj;
berrja jeme, o bylyk,
hije t'ka cingara n'fyt;
berrja jeme bishtin me tufë
lumja un' qi t'qes në fushë;
berrja jeme bishtin me gogla,
lumja un qi t'qes në kodra!

Vojnik — Drenicë. 1972

1) Fjala e verdhë në Veri përdoret me kuptimin «e gjelbër»; këtu pra «në bar të gjelbër». Shih edhe këngën që vijon «Lugjet e verdha» — Lugjet e gjelbra.

2) Fe.rë.

354

PRIJ OGIÇ BISHTIN ME TUFË

Prij ogiç, bishtin me tufë,
po t'run ty çika Xufë;
prij, ogiç, brinat me dredha,
po t'run çika n'Lugje t'Verdha.
Priji bylykut, bisht mundash,
lumja çika qi t'vjen mas.
Prendoj dilli vija-vija,
hajde, t'i çojna gjan' te shpija.
Hajde, çik', se ka ra hana,
tash pisket, moj, baba e nana!
Hajde, ogiç, ç'ka t'kam kallxu,
drejt te shpija tash me shku,
kërkuj udhën mos me ja lshu!

Budakovë-Suharekë, 1976

355

NIQIN DHEN NIQIN BARDHOKA

Me t'qit' zoti n'kodra tona,
m'i pa ugiçt-o me kumona,
kah p'i bina, kah p'i çojna,
me kumona rrumbullojna!
Ti s'ki shum', veç dy-tri copa,
un' e lumja, niqin copa,
tana t'mira, dhen bardhoka,
e kan' leshin dej[1] tu toka.
Pri ugiç, t'u prift' e mara,
niqin copa mas e para,
gjysa t'zeza, giysa t'bardha!
Niqin dhen, niqin, bardhoka,
hije i ka çabanit shoka,
hije i ka shoka e mitani,
p'i njell dhet', p'i qet pej mali.
Zo', kto berre, uj' ku pinë?
Qatje posht', në qat lendinë.
Mall ma ka çabani shpinë,
mall e ka shpin' e vet,
për m'i hangër do buk' t'nxetë.

Dushi i Madh — Prekorupë, 1972

1) Deri.

356

PRI BYLÝK TY T'PRIFT' ALLAHI

Pri, bylyk, ty t'prift' allahi!
Ju lshoj heret para sabahi.
Pri e pri, ore bylyk,
ty të ruej si lirën n'fyt!
Kam bylykun shara-shara,
gjysën t'zeza, gjysën t'bardha.
Kam bylykun lara-lara,
lum u'i lumi, qi u dal para!
Dhet'[1] e mija për ornica,
qesin tamël si bollica.
O bylyk, o dylber,
për ven krype u qes shiqer.

Bajgorë — Shalë, 1969

1) Dhentë.

357

JU MOJ DHEN E JU MOJ DHI

Ju moj dhen e ju moj dhi,
ku i mbushët ato gji?
M'ato prrënj, atje lart,
ku pikonte gjethja mjaltë.

Divjakë — Lushnjë, 1953

358

HAJDE BIJË BIJ' ÇOBANI

Hajde, bijë, bij' çobani,
hajde, se po të pret stani,
të shpjem' dhëntë në kullotë,
të na mbushin vedrat plot.
Të shpjem', dhëntë në bregore,
të dëgjojmë zile këmborë,
t'i ngjisim përpjet' në brinjë,
të han' bar e trëndelinë.

Podgoran — Përmet, 1981

359

KUR M'I NGISJE ATO SYSKA

Kur m'i ngisje ato syska,
krraba jote pika-pika,
llaj, more çoban,[1]
l!aj, more çoban!
Syska dhe syska me dorë[2],
mbushej vëndi me këmborë[3].
— Çoban, i thërret çobanka,
do nxjerrim djathin nga napa.

Dëshnicë — Përmet, 1981

1) Vargjet 3-4 përsëriten pas çdo dy vargjesh.
2) Të zgjedhura me dorë.
3) Gjëmonte vendi nga këmborët.

360

Ç'VJEN NJË ERË TRËNDËLINË

Ç'vjen një erë trëndelinë,
trëndelina kundërmon,
erdhi prilli si ngaherë,
bilbili fushës këndon.
Atje sipër, maje malit,
këmbor' e zile dëgjon,
çobani, cylës dyjare,
i bie, fare s'pushon.
Dashi me brirë të dredhur,
para dhëne seç përçon,
shelegetë blegërijnë,
cjapi posi trim kalon.
Dielli fillon të ngrohë,
bar e ara gjelbëron,
kullosin dhentë gjith' ditën,
edhe nata po afron.
Bariu shum' i gëzuar,
në shtrungë vete i çon,
Merre, moj, vedrën të thashë,
se do mjelim, a dëgjon!

Del' e shoqja buzagaze,
të shoqit seç i ndihmon,
ja dhe djali i gëzuar,
dhentë seç i numuron.*

Lazarat-Gjirokastër, 1959

*) Nga gjuha, ndërtimi me rimë të alternuar etj., krjimi i vonë (shih edhe nr. 354, 356, 367).

361

DOLLI HËNA BUZË MALIT

Dolli hëna buzë malit,
hën', o hën' e bukur-o,
o yll i këputur-o.[1]
Ngreu, çoban, e çkuli dhëntë.
jepu lart këmbën[2] e malit,
të hanë majën e barit,
të pin' ujët e spitharit.

Progonat — Tepelenë. 1973
Bob. 972/1

1) Përsëritet pas çdo vargu
2) Rrëzën e malit.

Krs. AIKP. — A. Mustaqi, Pilur — Vlorë, 1972 (Bob. 858/1).

362

MIRË SHTRUNGË

Kur kullosin delet malit,
qumshti i deles verdh' si ari,
mirë shtrungë.
Kur kullosin delet fushës,
plot me qumësht mjelsen e mbushin
mirë shtrungë.

Barbullush — Shkodër, 1981

363

AMANET MOJ DELJA RUDË

Amanet. moj delja rudë,
as ma fal nji kingj të butë,
kingj të but' e lara-lara.
sa t'i dal' djalit përpara,
verë-verë aman!
Amanet, moj delja rudë,
as ma fal nji kingj të butë.
ta kullos, moj. rrug' më rrugë:
rrug' më rrug' e ferr' më ferrë.
ta qeth baca në pranverë,
verë-verë aman!

Dajç — Lezhë. 1981

Krs. AIKP — K. Taipi. Shkodër. 1938 (Dos. 1. f. 87): J. Panajoti, Librazhd, 1965 (Bob. 414/27).

364

ASAMAN MORI DELJA GALË

Asaman, mori delja galë,
as ma ban nji qingj të bardhë,
ta kullos, mori, mhall' në mhallë!
Asaman, mori delja rudë,
as ma ban nji qingj të butë,
ta kullos, mori, rrug' në rrugë!
Moj e mira në rudinë,
kullot bjeshkën pa travinë,
kujdes hiç, marak nji grimë,
kullot bjeshk' edhe livat,
kujdes hiç, marak aspak,
Un' në bjeshk-o kur mballova,
sa ma shpejt grigjën e shtova.

Arbnesh — Krajë, 1972

365

KUR FILLOI GËRSHËR' E PARË

Kur filloi gërshër' e parë,
moj aman, aman,[1]
me hair e me të mbarë.
të mbushim bashkat me radhë.
t'i shkrifim, t'i bëjm' shtëllungë.
t'i tjerrim, t'i bëjmë gunë,
t'i kemi gati në strungë.

Vidhishtë — Fier, 1983

1) Përsëritet pas çdo vargu.

366

SA LEZET QË KA ÇOBANI

Sa lezet që ka çobani,
kur e merr krrabën në dorë,
seç i mbledh delet te stani,
ashtu siç e ka zakon.
Ndjell syskë, bejk' e balë
edhe deshtë me këmborë,
merr gërshërët mengadalë
dhe u qeth flokun si borë.

Zogas — Skrapar, 1981

367

JANË DHENT' E TONA

Janë dhent' e tona,
janë bardh' si pllumi,
i ka rrëjtun[1] nana,
hoj, me kokrra gruni![2]

Përbreg — Kukës, 1982

1) Rritur.
2) Këto vargje këndoheshin kur laheshin dhentë në lumë.

368

DALIN TE RANËT

Dalin te Ranët,[1]
na mprehin gërshanët,
na grahjen[2] gjemtë
e na qethin dhentë.
Dalin qehallarët,
na mushin hararët.

Fshat — Kukës, 1982

1) Në breg të përroit, te rëra (toponim).
2) Ngrihen.

369

LUMJA UNË PËR HAVA

Lumja une për hava,
shkoj me gja e baj sefa.
Sefan' teme kush s'e di,
se gjith' ditën ungjun rri.
Berret e mija me kumonë,
u lshoj heret, u bij vonë,
nuk ju çoj n'sahati tetë,
deri t'bjen terri në rekë,
terri n'rek-o, me u terrue,
gjithmon' kshtu kam me u çue.

Skromë — Vuçitërnë. 1961

370

PRAROJ DIELLI OJ U KUQËN RETË

Praroj dielli, oj, u kuqen retë,
hajde, oj motër-o, i çojna dhetë!
Hajde, oj motër, i çojna te shpija.
gjajm' kunatën, jalla, tuj pjekë flija.
— Oj kunat-o, a me hjek' ni ren?
— Po vallahi, jalla ja n'kit' ven

Zhiti — Podujevë, 1973

371

PRAROI DIELLI DUELËN RETË

Praroi dielli, duelën retë,
u ba vakti me i çue dhetë.
Haj e haj, o gjajat tona,
n'at' an' bregu ju nihet kumona.
Pri, oj Allxh', t'u prift' e mara,
treqin kumona mas e para!
Pri, oj Allxh', bisht kllobodan,
javash ec e javash han!

Llap — Podujevë, 1974

372

PRI BARDHOKA ME CINGARE

U nis terri me u terrue,
i nisun dhet-o n'shpi me i çue,
pri Bardhoka me cingare!
Dhet' e mija jan' malltare,[1]
tana t'tjerave u dalshin fare, ,
dalshin fare, u farofshin,
nja tu shpija mos u shkofshin!
Dalshin nanat tuj vajtue,
nisshin çikat me i grushtue:
— Dhet', ku i kini? Mos pritshi m'i prue!
Ja kan' lane, oj, ukut me i rue.

Hërticë-Kamenicë, 1973

1) Prodhimtare, që japin qumësht shumë.

373

PO RRJEDH PREJ BURIMIT UJËT E KULLUAR

Po rrjedh prej burimit ujët e kulluar.
sa lezet ka vëndi, vëndi i lulëzuar,
përkëdhel veriu kaçarin përçuar,
e shikoj barinë me kope trazuar.
Atje te mërzimi, të vesh afër, druan.
se e ka Gumenin[1], që, kur fle, e ruan.
rri edhe përgjon, kur shkulet, e zgjuan!

Picar — Gjirokastër, 1969

1) Emër qeni.

374

KU KE QENË ME KULLOT TI

Ku ke qenë me kullot' ti,
moj lum nana[1])?
Mal mi mal e shkam mi shkam.
T'ma bijsh qumshtin me kazan.
Ku ke qenun me pi ujë?
Në at' kru që nuk' me[2] kurrë.
Ku ke qenë me kullot' ti
T'ma bijsh qumshin me kusi.

Pezë-Tiranë, 1977
Bob. 1303/17

1) Përsëritet pas çdo vargu.
2) Më nuk ngelet.
(Transkriptimi muzikor nr. 17)

375

BLEGËRON DELJA NË MAL

Blegëron delja në mal,
blegëron, kërkon çoban.
— Ç'ke, dele, qi blegëron?
— Kam nevoj' me blegërue,
se çobani m'a martue.
S'po m'vjen keq se asht martue,
po m'vjen keq se asht madhshtue,
n'rrug' e neshinj, s'flet me mue.
Kur kishnjesh çoban beqar,
hanjesh gjeth e hanjesh bar,
hanjesh bar-o malevet,
pinjesh uj-o kronjevet,
banjesh mriz-o nalt në bjeshkë.
Si m'u martue çobani,
po banj mriz-o nën murriz,
po pi uj-o brrakavet,
po ha bar-o rranxave.

Ljare-Shestan, 1950

376

PO ÇKA LKUÇJA ÇI BLEGRON

— Po çka Lkuçja çi blegron,
vaj Loce, vaj?[1]
— Kam nevoj' e me blegrua,
se çobani m'a martua.
Kur kam pas' çoban beqar,
un' ma e para n'bjeshk' kam dalë
e kam hagër maje lulash,
e kam pi uj' prej gurrash.
Tash e mjera kullos rrugash,
tash e mjera pi uj' pusash.
tash më mjelin nëpër ulica,
fmija m'rrahin n'lopatica.

Muzheçk — Trijesh. 1980

1) Përsëritet pas çdo vargu.

377

PSE S'KËNDON BIRBILI VALLË

Pse s'këndon birbili, vallë,
herët e pa gdhirë mirë?
Pse s'këndon? Ku e ka hallë?
T'ia thotë në mugëtirë,
kur çobanka rreh dubeknë.
na talër mëleth shëllirë?
Këndona, birbil, këndona,
këndona përmi mërzimnë,
atje ku mërzen kopeja,
ku çobani bën pushimnë;
gjum' i ëmbël ç'e ka zënë,
rreth e përqark bagëtinë,
thuaja me ato këngë,
thuaja, se na vjen mirë!

Picar — Gjirokastër, 1940

378

HOJE-HOJE VOFSHI MARË

Hoje-hoje, vofshi marë,
sikur bima nëpër arë,
sikur bima hajmeli,
tana prama m'ardhshi n'shpi,
tana prama m'ardhshi n'derë,
iu del dada me ju mjelë.

Vuthaj — Gusi, 1978

379

KAM QEJF KUR SHIKOJ KOPENË

Kam qejf kur shikoj kopenë,
që kullosin lart në pllajë,
çobani ka marrë fyellë
dhe i bie me të qarë.
Bariu u del përpara
dhe u hedh kripë në gjollë,
i ndjell delet i gëzuar,
që me vrap pas tija shkojnë.
Dhe si hanë kripë delet,
i shpije ujë të pinë,
që t'u ket' lezet kullota
dhe t'u shijojë më mirë.

Zogas — Skrapar, 1981

380

O ÇOBAN ÇOBAN T'KAM THANË

O çoban, çoban t'kam thanë,
po t'thërrr[1] nana, buk' me t'dhanë.
Çobanit bukën me janxhik,
gjellën qenve në koritë.
Dhenve krëipën[2] ku me jau lshu?
Drejt në mrriz duhet me i çu,
drejt te mrrizi tuj fishllu[3],
nor[4] kta aha me i mrizu.

Gjergjefdoll — Kaçanik, 1972

1) Thërret.
2) Kripën.
3) Duke fishkëllyer.
4) Ndër.

381

PO VJEN LACA ME TRE EDHA

Po vjen Laca[1] me tre edha.
— Ku ke ken', o Lac' e mjera?
— Kjeç[2] në bjeshk', u gina therza,[3]
m'molën grat', m'ruejtën fmija,
m'u blodh keq, ika tu shpija,
M'kan' mjel' ka tri her' n'ditë
e nuk m'kan' dhan' kokërr krypë.
Më kan' lidh-e te shkozbardha
e nuk m'kan' qitë gja përpara,
Mos me ken' shoqja e malokut,
m'u kujtuo, për hatër t'zotit,
e me m'zgidhë prej konopit,
paç me cof' para shna Rrokut![4]

Budë — Trijesh, 1972

1) Emër i përveçëm dhie.
2) Qeshë, isha.
3) U ngopa me ferra.
4) Festë fetare e ritit kristian.

382

RA DIELLI NË VATHË

Ra dielli në vathë,
erdhë mushkatë me djathë;
ra dielli në avlli,
erdhë mushkat në shtëpi,
prunë djathë, qumësht, kos,
vesh më vesh janë furrosë.[1]

Nivicë-Sarandë, 1968

1) Kënga këndohet nga të vegjëlit, kur vijnë mushkat nga stani dhe sjellin bulmetin në shtëpi.

383

DO VESH ME DHËN APO JO

— Do vesh me dhën apo jo,
moj shelege e vogël-o?[1]
— Do të vete, domosdo,
do t'u shpie bukën-o.
s'e di se ku mblidhen-o?
— Në nome të vjeshtës-o.
— A ka farmak[2] apo jo,
që të farmakosen-o?
Më plasi shpirti me to.

Zhej — Gjirokastër, 1959

1) Përsëritet pas çdo vargu.
2) Fjala farmak (helm) përdoret me kuptimin figurativ të kullotës që gjëndej me vështirësi.

384

NISIN BREJAT ME FISHKLLUE

Nisin brejat[1] me fishkllue,
nisin zogjtë me pushue,
nisin stanet me u shkretue,
sall ni jav' dojm' me i lshue.
Kur të dalim n'Ledinë t'Shalës,[2]
të mir' meç o Kroni i Arës,[3]
kur të bimë[4] në Sallanxhak[5],
të mir' meç, o baba plak;
kur të bim-o na te Kisha[6],
mlidhen Shala[7] e Berisha[8];
kur të him-o na n'Deçan,
të mir' meç, o more stan![9]

Strellc i Ulët-Pejë, 1973
Bob. 939/10

1) Bredhat.
2,3,5,6) Toponime në rrethin e Pejës.
4) Kur të zbresim.
7-8) Fshatra në rrethin e Pejës.
9) Këndohet kur bagëtia ikin nga bjeshkët e zbresin në vende të ulëta me të nevojtë për të kaluar dimrin.
(Transkriptimi muzikor nr. 18)

385

TUNDA-TUNDA VAJA-VAJA

Tunda-tunda, vaja-vaja
sod dy jav' na vijn' karvaja.
Kërcet pushka, bahet nami,
bahet nami tan' tuj knue,
buk' me hangër, me u ftillue,
n'Gura t'Nuses[1] me pushue,
bukë me hangër, n'shpi me shkue,
kur t'na dalin nanat përpara,
na apin molla, na apin dardha.[2]

Pobergjë — Deçan, 1952

---

1) Toponim në rrethin e Pejës.

2) Zbritja e bagëtive nga bjeshkët kur fillonte të ftohej koha, kthehej në një festë të gëzueshme jo vetëm për barinjtë, por edhe për pjesëtarët e tjerë të familjes.

Bashkë me bagëtitë vinte gjalpi, maza, djathi etj. i grumbulluar gjatë gjithë verës. Me këtë rast organizoheshin gostira me mishra, mazë e ëmbëlsira ku thirreshin sidomos bijat e shtëpisë, martuar jashtë fshatit.

Verimi i bagëtive në bjeshkë ka qenë karakteristikë për tërë Veriun (Malësinë e Madhe, Dukagjinin, Nikaj-Merturin, Malësinë e Gjakovës, Lumën e Kosovën). Çdo krahinë ka pasur bjeshkët e saj. Atje kalonin verën edhe familjarët, me përjashtim

të ndonjë të moshuari që mbetej në fshat për të ruajtur shtëpinë. Ditët që kalonin në bjeshkë ishin nga më të gëzuarat për malësorin. Kullotat, mbledhja e boronicave, flladitjet nëpër gurra e kroje, mrizet nëpër hije, këngët e çikave me gisht në fyt, lahutat, çiftelitë, sharkitë, lodrat, çastet idilike të të rinjve mbeteshin kujtime të paharruara për jetën e tyre.

Si ngjitja, ashtu edhe ulja (zhdjerga) bëheshin të organizuara në kohë e rrugë të caktuara për të mos ndodhur pështjellime, përzierje të tufave gjatë shtegtimeve.

386

O TUNA-TUNA E VAJA-VAJA

O tuna-tuna e vaja-vaja,
o sod ni jav' na vin' karvaja:
o vin' karvaja varg e vi,
o sikur dhent' në Ruseli:
o vin' karvaja vija-vija,
o na i bin teshat në shamija,
o sod ni jav' po shkojm' te shpija:
o vin' karvaja si zamoni,
o veton tirja, kllapodani,
li ja-o, li ja-o,
u va-o, u va-o.[1]

Drenovc-Rahovec, 1962

1) Këngët e ngjitjes së bagëtive në bjeshkë dhe të «zhdjergës» së tyre janë quajtur edhe «këngë karvajesh». Ato këndoheshin zakonisht nga bareshat, duke vendosur gishtin e madh në fyt për t'i dhënë një dridhje të veçantë zërit. Në hapësirat e kullotave këto lloj këngësh që thirren nga ky shkak edhe «Kangë me fyt», krijonin një melodi me dridhje të posaçme.

Traditat e këtyre këngëve (këngëve me fyt) është e njohur edhe në krahina të tjera të vendit tonë (Malësi të Gjakovës, Postribë, Kavajë, Kërrabë, Tepelenë), por edhe në disa zona të alpeve dinarike. Duke u nisur nga disa dëshmi të arkeologjisë, mendojmë se ajo duhet t'i përkasë një tradite vokale të lashtë, të trashëguar nga periudha e stërgjyshërve tanë ilirë.

387

KUR TË SHKOJË KARVAJA TE SHPIJA

Kur të shkojë karvaja te shpija,
kërcet pushka, kërcet alltija,
thrrasin miq, po thrrasin bija,
po vlon pitja në tepsija,
po vlon maza në kusija,
po vlon mishi n'haranija.

Pobergjë — Deçan, 1952

388

EU VIN' KARVAJA TAN' TUJ KNUE

Eu, vin' karvaja tan' tuj knue,
o n'Guri i Nuses[1] me pushue,
o bukë me hangër, me fillue,
o sa ma shpejt teshat m'i prue.
o nesër nadje n'shpi me shkue.
E kur të dalim te dera e stanit,
o të mirë meç, moj, maja e malit!
E kur t'shkojmë na te shpija,
e gzohen pleçt e gzohen thmija.
O ne na dalin nanat para,
o plot pshtjellakt molla e dardha:
o prehet dashi, prehet dhija.
o zihet mishi n'haranija,
o piçet pitja në tepsija,
o zihet maza në kusija,
o thrrasim miç e thrrasim bija,
e knojmë kangë me çiftelija,
o tak e tuk kërset alltija,
a ha, se karvaja erdh te shpija,
li ja-o, li ja-o,
u va-o, u va-o![2]

Strellc — Pejë, 1962

1) Toponim në afërsi të fshatit Strellcë.
2) Zëra që theksonin tingëllimin e veçantë të këngëve me «ryt» të vajzave.

389

VAJA-VAJA VIJA-VIJA

Vaja-vaja, vija-vija,
sot ni jav' po shkojm' te shpija,
na vjen Xhogu dhe Dorija,
na bjen baci kurabija.
Thot: — Jam ardh' m'u zhdjerg te shpija.
Kapullanen dhezim me dllija,
përreth saj kcein tan' thmija,
se po dojnë me shku te shpija,
i bojmë zhdjergat për xhyhret,
veshem, nrrohem për lezet.
Tamli trashun na pret n'kusi,
maza e zime asht tu zi.
Kryhet silla, nisem për shpi.
tuj fshi lotë, kthehet baçica.
— Sot un' shum', thot', u murzita,
se me shkue sot thmija e shkollës,
s'kam me kan[1] t'nrroj' i fjal' t'gojës.
Gzim të madh kem' sod na thmija,
çe jem nis' me shku te shpija,
se kur dalim n'Breg të Shkallës[2],
i vjen era kumllës e thanës;
se kur dalim te Kroni i Bazes[3],
i vjen era kumllës e dardhës;
se kur dalim te Kroni i Doçit[4],
i vjen era kallamoçit;

se kur dalim mi[5] katunit,
i vjen era bukës grunit;
se kur t'him' në der' t'oborrit,
i vjen era kungullorit;
se kur t'him në shpi te gratë,
thon' se erdhën bjeshkatartë.[6]

Radovc — Pejë, 1972
Bob. 820 2

1) Me njeri.
2-4) Toponime në Radovc.
5) Përmbi, majë katundit.
6) Kënga këndohet me gisht në fyt, kur përgatiten për të zbritur nga bjeshkët.

390

VAREN BARINJTË NGA MALI

Varen barinjtë nga mali,
varen me kope,
zbresin poshtë në kullota,
derdhen fushave,
dëgjohet cula tek Guri[1],
përtej në rrëke,
fryn dyjarja lart në pyje,
kullot, moj kope,
secilit zëmra i do
gaz edhe hare.

Ramicë — Vlorë, 1974
Bob. 1151/5

1) Toponim në afërsi të fshatit Ramicë.

391

HOPA MASHALLA TI MOJ DELJA BALË

Moj, dolle nga Vlora me kalin me shalë,
hopa mashalla, ti moj delja Balë![1]
T'enjten n'Qarr' të Korçës[2]. Korçë të xhumanë,
t'u mbluadh' kasapët, ç'e prishe pazarë,
të hoqën këmborën, të shkuan gjerdhanë.
Kur e therën Balën, u thevi hanxharë,
Kur i çanë barkun, shtatë okë dhjamë,
kur peshuan mishin, u thevi kandarë,
dyzet okë mish, lëkurën mënjanë!

Ersekë — Kolonjë, 1957
Bob 158/10

1) Përsëritet pas çdo vargu.
2) Qafë mali, kufi midis rretheve të Korçës e Kolonjës.
Krs. AIKB — M. Ristani, Vërçun-Korçë, 1966 (Fl. 1, f. 6)

392

DASHI-DASHI LESH MTASHI

Dashi-dashi, lesh mtashi,[1]
ma ke brinin porsa pashi,
ma ke mishin për zotni,
ma ke leshin për vorfni.

Trijesh, 1972

1) Mëndafshi.

393

BARIU SHOKË BARIU

Bariu, shokë, bariu,
kur gjëmon e fryn veriu,
është përjashta fatziu,
e rreh breshëri e shiu[1].
Bariu me krabë në dorë,
ruan deshtë me këmborë.
Hani, moj bagëti, hani[1],
plot qymësht mbushet kazani.
Vetëtin drita e diellit.
bariu i bie fyellit.

Zhepovë — Përmet, 1978

1) Vargje që të kujtojnë poezinë e njohur të Çajupit.

394

LUM SI KUDHRA IME E ERGJËNDA

Lum si kudhra ime e ergjënda,
haja pak e rrija brënda,
ç'm'u deshnë këto të rënda.
Dimëri po më mundon,
mir' me topa më qëllon,
po me pish' pse më kërkon?![1]

Vuno — Vlorë, 1980

1) Simbas të thënave, kovaçit i pëlqeu puna e blegtorit në stinën e verës, kur mileshin bagëtitë e përpunohej qumështi, prandaj me dëshirën e tij e la zanatin dhe shkoi në mal, për të kullotur bagëtinë. Iku vera dhe erdhi dimri me vështirësitë e tij. Me topa, nënkuptohen në këngë bubullimat, ndërsa me pishë, vetëtimat.

395

SHTEG MË SHTEG BIE KËMBORA

Shteg më shteg bie këmbora.
këmba-këmbës i ndjek bora.
blegërasin për vëgjolla,
Shkon baresha si lastonja,
flak' e kuqe posi molla;
mbeti çatorja te pënja,
asnjeri nuk të rri brenda.
po punojnë vajza, mëma,
vënë llabanen në kokë,
shtjerrat i marrin në shportë.

Picar — Gjirokastër. 1969

396

KNON BYLBYLI GROP' NË GROPË,

Knon bylbyli grop' në gropë,
t'lumët na po shkojm' me lopë,
se me lopë a sefaja,
se me dhen a belaja.
Knon bylbyli nëpër plepa,
t'lumët na po shkojm' me vjeta,
se me vjeta a sefaja,
se me dhen a belaja.

Korishë — Prizren, 1974
Bob. 1185/16

397

KUR PO VJEN LOPA N'AKSHAM

Oj nana plakë, lshoma lopën,
se nuk e çoj une n'kodër,
por e çoj prrue m'prru,
ani, i bjen gjit-o sikur kru,
ani, ta kulloti un' 'i motmot,
ani, i bjen gjit-o gjithmon' plot,
ani, e kulloti une n'fusha,
i qes kollomoq në të musha.
Ani, kur po vjen lopa n'aksham,
ani, nëpër oborr veç lodron.
Ani kadal' lop' nona ty t'mjel,
ani kët' hak ty-o sot ta nxjerr.

Kamenicë — 1982

398

NOLLA VIÇIN MOJ SELVI

Nolla[1] viçin, moj Selvi,
ma lsho tamlin ti në gji,
ma lsho tamlin dalkadalë,
ma lsho tamlin fort të bardhë,
ma lsho tamlin ndër kusija
e ta ndej un' ndër tepsija
e ta ndej un' ndër çinia!
Ti m'i knaq rob e fmi,
t'u shtoft' tamli, ty, në gji!

Dajç — Lezhë, 1981

[1] Ndolla.

399

QASE KAMËN MOJ VERUJE

Qase kamën, zoti t'rujtë,
shtylla e shtëpisë,
lshoje tamlin me shumue
jetën e fëmisë!
Qase kamën, moj Veruje,
viçi tasht afrue,
lshoje tamlin n'cica t'bardha.
ty t'u priftë e mara!
Ç'po gufon ky tamli i bardhë.
ty t'u priftë e mara!

Millë. 1970

400

MUSHE MJELSEN DËR TE GRYKA

Jerr, mori lop'. ti m'vash marë,
porsi bima nëpër arë,
ma ke ba nji viç të bardhë!
Ty nana, mori, po t'kndon,
viçi tamlin ma maron.
T'kam të mir' e t'kam të butë,
ti mjelsen prap' po ma mushë.
Me kullot', moj, du me t'çue,
prap' ti tamlin me na prue,
me na pru tamlin te mjelsa,
se po t'pret viçi te dera.
Po t'pret viçi te hajati.
ç'po pi tamël, he e preft' kasapi!
Sa po baj punë nëpër shpi,
po m'maron tamlin unji,
s'po m'le asnji pik' n'kusi.
Pej ti, ty m'duhet me t'da,
ty, kyt gja, duhet m'i ditë,
për te, ma mos me bërtitë.
Njashtu, pra, t'u dhasht' e mira,

na mush mjelsen der te gryka!
Ty ta dhasht' zoti të marën,
se na njome ne kashatën!
Po ban tamli vue-vue,
zoja e shpis' tuj u shendue.

Arbnesh — Krajë, 1972

401.

OJ ALLXHO BISHTIN ME TEL.

Oj Allxho[1], bishtin me tel,
lum baçica ty qi t'mjel.
Oj Allxho, tufa e meçikut,
dihet gjaja e shpija e mikut.
Hajt, Allxho, bishtin me topa,
kur po t'lshojmë po dridhet toka.
Hajt Allxho, bishtin me mnash,
lum çobani qi t'vjen përmas.
Hajt Allxho, sa t'kum[2] kallxue,
kurkuj udhën mus[3] me ja lshue,
veç allahit edhe mue
edhe çobanit qi t'ka rue[4]

Llap — Bodujevë, 1974

1) Emër lope. Shpesh në këto këngë lopët përmenden me emrin e tyre të përveçëm: Allxho, Balushe, Ballhanë, Bardhanë, Ciclaricë, Kalinë, Kallushë, Kuqeshë, Larë, Larje, Larukë, Larushe, Mallushë, Molla, Mollo, Murrë, Murricë, Selvi, Sharukë, Shegojë, Shkurtë, Verujë, Xhuf etj.
2) Kam.
3) Mos.
4) Ruajtur.

402

JA BARDHANA JA BARDHANA

Ja Bardhana, ja Bardhana,
të pastë nana, të pastë nana,
të çon nana n'fusha t'gjana,
ti ha bar, un' baj gjitana.[1]
Ato fusha tu' kërkue
ato shegja gjrumullue,
kush të baft-o ty mëgji[2]
na i plast-o gjali i ri,
i bift' ferra në shtëpi,
mos i bift-o nja, po tri!

Bisakë — Mirditë, 1976

1) Gajtanë.
2) Magji.

Krs. AIKP — D. Përshqefa, Klos — Mirditë, 1976

403

MOJ BARDHANË MOJ BARDHANË

Moj Bardhanë, moj Bardhanë,
ça t'bij para mos me lanë,
tamli s'del, o për pa ngranë,
për pa ngranë e për pa pi,
tamli duhet për dit' në shpi!
Moj Bardhanë, moj Bardhanë,
mu zoj' shpije nuk më lanë,
pa lang t'bardhë në sahan!
Mos ban buz', oj të past' nana,
se, mas kashtës, po vjen sana!
Moj Bardhanë, moj Bardhanë,
mushma okën plot për plot,
t'mush koritat edhe kaca,
se në shpi po duhet maza!

Trun — Pukë, 1970

404

CICLARIC' HAJRI T'U PATË

Ciclaric', hajri t'u patë.
Ciclaric' o ti vash[1] marë,
porsi bima qi bin n'arë!
Ciclaric', të mjel ty nana,
moj Laric', hajri t'u patë.
ma lsho tamlin, mori bijë.
se t'mjel nana ty për fmijë!

Mes — Shkodër, 1965
Bob. 431/7

1) Vafsh.
Krs. GJ A, II, 1972, f. 187.
AIKP — A. Mustaqi, Koplik — Shkodër, 1965 (Bob. 428/20).

405

KUQESHË — KUQESHË

Kuqeshë-Kuqeshë,
e mirë, mretneshë,
mos gjuej, mos qit[1],
sa t'mjeli pak, prit!
Prit-prit, Kuqeshë,
e bukur mretneshë!

Vuthaj — Gusi, 1978

1) Mos gjuaj me shqelm, mos godit.

406

OJ KUQESHË MORI BI

Oj Kuqeshë, mori bi,
mushja nanës qet kusi!
Oj Kuqeshë, oj Murricë,
jepja nanës njanën cicë,
t'mush kusinë me tamël spicë.

Ostrozub — Prizren. 1971

407

LOP' E MURRME LARA-LARA

Lop' e murrme lara-lara,
ma nxir tamlin bardha-bardha,
ma nxir tamlin bardh' si bora.
ta mel nana me kto dora;
të bje nana viç me pika,
viç me pika e lara-lara,
hidhma tamlin në mashtraba!
Hidhma tamlin he t'past' dada!
Hidhe tamlin dalkadalë,
dalkadal' e shkumë-shkumë,
qite tamlin e bane shumë!
Lopa ime, moj larushë,
të krun nana për nën gushë.
Gjit' e tu si buljera
ti m'i paç o plot përhera!
Lop' e murrme lara-lara,
ma qit tamlin bardha-bardha!

Kabash — Pukë, 1979

410

MOLLA E NANËS MORI BIJË

Molla e nanës, mori bijë,
të past' nana hajrin ti.
ma lsho tamlin si ke n'gji![1]
Të tan' malet m'i kërkofsh,
ktu ke nana ardhsh gjurrofsh!

Domgjon — Kukës, 1972
Bob. 901/2

1) Që ke në gji.

Mjelësja

(Z. Shoshi)

411

SHKURTE VIÇ MOJ BIJA JEME

Shkurte viç, moj bija jeme,
seç ma gzove zemrën teme.
Shkurte viç, moj kjosh bekue,
tuj të mjel' e tuj kënue.
Lumja dad' qi t'ka n'konak,
se ty t'kam fort për marak!
Ty t'mjel dada dit' për ditë,
m'bash ka' i viç, ti, vit për vit!
Shkurte viç, moj zemra e barkut,
të pat'[1] hajrin gjithë konaku!
Dada e jote t'qet me ngranë,
Shkurt' e dadës, moj sulltanë.

Blinisht — Lezhë, 1963
Bob. 258/14

1) Të paftë.
Krs. KPL_1 f. 302; KTPP, f. 18; KPL_2 f, 194.

(Transkriptimi muzikor nr. 19)

412

SHKURTA VIÇIN MOJ SULLTANE

Shkurta viçin, moj sulltane,
duje, bij-o, djalin tan-e,
duje djalin me dashni,
haj, t'naj mushish kët' kusi!
Shkurta viçin, moj bija jeme,
se ma gzove zemrën teme.
Shkurta jeme, kjosh bekue.
ty të mjel-o tuj kendue!

Bujanovc, 1979

413

MOJ LARUK' E MOJ GJIBUTË

Moj Laruk' e moj gjibutë,
po t'mjel dada e me m'ndej' urtë,
me m'ndej' urt', me m'ndej' si nuse,
mjelsen me tamël ç'po ma mbushke!
Po t'lmon dada e të don mirë,
tash t'nap uj', ku t'jetë ma i ngritë[1],
tash t'kullos, ku t'jet' ma mirë,
t'maj si djalin për dishirë!

Melgushë — Shkodër, 1968

---

1) Ku të jetë uji më i freskët.
Krs. KP, 89; Rev. «Nëntori», 1955, nr. 2, f. 119; KPL$_1$, f. 303; KPL$_2$, f. 194.
AIKP — A. Mustaqi, Batër — Mat, 1963 (Bob. 243/6); Kashar — Tiranë, 1964 (Bob. 295/16); Muriqan — Shkodër, 1965 (Bob. 426/29); R. Bogdani, Vlahën — Kukës, 1970 (Bob. 770/16).

414

JA MOJ BIJ' T'MJEL NANA TY

Ja, moj bij', t'mjel nana ty,
ja, moj bij',
ma lsho tamlin dalkadalë,
ja, moj bijë!
Dalkadalë hajrin ta pasha,
dalkadalë,
dalkadalë ty po t'mjel lokja,
dalkadalë!
Lumja unë, moj, qi t'kam ty,
ja, moj bijë,
un' ta pasha hajrin ty,
ja, moj bijë!

Dajç — Lezhë, 1981

415

PO SHKON VJEHRRA ME MJEL' LOPËN

Po shkon vjehrra me mjel' lopën,
gujas-e — gujas-o[1],
Po shkon reja[2] me i nimue,
hjedhas-e — hjedhas-o[3].
Po shkon vjehrra me mjel' dhentë,
gujas-e — gujas-o.
Po shkon reja me i nimue,
hjedhas-e — hjedhas-o.
Po shkon vjehrra me mjel' dhitë,
gujas-e — gujas-o.
Po shkon reja me i nimue,
hjedhas-e — hjedhas-o.

Krumë — Kukës. 1970
Bob. 769/15

1) Gjunjazi. më gjunjë.
2) E reja, nusja e djalit.
3) Duke u hedhur, duke kërcyer.
Krs. AIKP — R. Bogdani. Krumë — Kukës, 1970 (Bob. 770/1).

416

LOK LOKSH-O LARGOU

Lok, Loksh-o,[1] largou,
ik, ik e marrou,
ik, ik e marrou,
dajakun[2] p'e han.
Lok, Loksh, o beter,
tamlin jam k'e mjel.
Ik, ik, o Larosh,
ha bar, banu kosh![3]

Vuthaj — Gusi, 1978

1) Loksh, Larosh, emër i përveçëm për viçin.
2) Drurin, të rrahurën.
3) Këtu në kuptimin: shëndoshu.

417

SEÇ PO VJEN KJO LARA

Seç po vjen kjo Lara
me brirë kurorë,
ngreu, bij' e nënës,
merr poçen në dorë
e na mil qumësht
të bardhë si borë.
Seç po vjen kjo Kuqia,
me brirë përpjetë,
ngreu, moj bij' e nënës,
ngreu me të shpejtë,
i lësho Larushin[1],
le ta pijë vetë.

Tërpan — Berat, 1975

1) Viçi lara-lara.

418

HAJDE BALLHANË TA PAJSHA HAJRIN

Hajde Ballhanë, ta pajsha hajrin,
ta pajsha hajrin, lëshoje tamlin!
Mos ja mshe mushtjerrës-e,
se t'qes bar edhe tagji-e!
Ti m'u bash si katanë,
se në dimën e tash t'qes sanë!
Ballhana harron,
tamlin ma lëshon.

Oblik — Shkodër. 1965
Bob. 424/2

419

NANA T'PAST TY MOJ BALUSHË

Nana t'past. ty moj Balushë,
që kullot ti napër fushë,
napër fushë e n'rudina,
t'fërkon nana ty te shpina,
tamlin tan po ma kthen shtila,
ma kthen shtila krejt në djathë,
djath' me tlyn, djath' të ri,
mushen shekat ni ka ni.
Moj Balushë, kto robt t'tanë,
prej ne t'dujash[1] don me ngranë,
me bylmet çdo dit' në sofër,
buk' t'xet t'pjekme n'votër!
O t'past' nana, moj Balushë,
vedren pjot çdo dit ma mushë,
t'jep nana ty gjell' e sanë,
sa t'jesh e zoja për t'ngranë.

Pukë, 1975

1) Prej ne të dyjave.

420

LAR' OJ BIJË LAR' OJ BIJË

Lar', oj bijë, Lar', oj bijë,
mushma nanës çet[1] shtrungi,
se t'çes nana janxhë[2] e tagji.
Lar', oj bijë, Lar', oj bijë.
mushma nanës çet shtrungi,
se t'çes nana gjellë n'kusi.
Larën teme e due fort,
se ma mushë shtrungin plot.

Përbreg — Kukës, 1982

1) Këtë,
2) Të jep nëna jonxhë.
Krs. KPK, f. 31.
AIKP, K. Vasili, Grizhë — Shkodër, 1980, Fl. 26.

421

MURRICA E NANËS MASHALLAH

Kadalë, moj loke, kadalë, moj Murrë,
se t'qet nana ty pak krunde!
Kadal', moj Murrë, ngoje[1] nanën,
se unë t'qes krunde e ti mue tamël!
Hajt, moj Murrë, mashallah,
syni i keq ty mos me t'pa!
Kush t'shef tye, t'merr lakmi,
Murr' e nanës, mashallah!

Caravran — Rahovec, 1972

1) Dëgjoje.

422

ÇASE KAMËN BIJA E NANËS

Çase kamën. bija e nanës.
nana t'çet taxhi,
lshoje tamlin, bi!
Çase kamën, bija e nanës.
mushma vedrën. bi,
nana t'çet taxhi!
Çase kamën. bija e nanës.
nana t'çet taxhi,
lshoje tamlin, bi!
Çase kamën. bija e nanës.
mushma vedrën, bi,
nana t'çet taxhi!

Cërnicë — Gjilan. 1972

423

I PAÇ ME JETË KTO BAGTI

Ti, more i zoti i shpisë,
i paç me jetë kto bagti,
gjithmon' t'ardhshim në këtë shpi.
gjithmon' t'ardhshim për miqsi.
e ma shum' t'gjeçim bagti,
ma shum' rob e miqasi!
Kur ke rob e miqasi,
je shpi me shum' fuqi,
gjen gjith' t'mirat në këtë shpi.[1]

Ishull — Lezhë, 1980

1) Këto vargje thuheshin kur qethej bagëtia. Të ftuarit dhe miqtë mblidheshin në formë rrethi në mriz ku zakonisht bëhej qethja. Këndonin e hidhnin valle.

424

DETI ME UJË

Deti me ujë,
tunsi me qumësht;
deti me valë.
tunsi me gjalpë,
deti me hopa.
tunsi me topa.[1]

Seman — Fier, 1949

1) Topa gjalpi.
Plakat e shtëpisë, kur tundnin për herë të parë qumështin e vitit, ktheheshin me fytyrë nga deti dhe thoshin me zë të ulët vargjet e mësipërme.

425

SI PASQYRA NDRIFTË

Si pasqyra ndriftë,
si lëmshi u mështiellë,
si guri u forcoftë,
si lulja lulëzoftë,
si bari na bleroftë![1]

Kallmi i Madh — Fier, 1976
Bob. 1273/13

1) Kur tundej qumështi për herë të parë, varej pranë dybekut një pasqyrë, një lëmsh leshi dhe një gur. Shtrohej bar i njomë poshtë dybekut dhe thuheshin vargjet e mësipërme. Në këtë mënyrë besohej se tundja do të ishte e mbarë.

426

TUNU MTËJ VRRËJK E VRRËJK

Tunu. mtëj, vrrëjk e vrrëjk,
qite tlyenin me shanejk,
tunu mtëj rena-rena.
se kam lanë gjanë mrena.

Fushë-Lurë — Dibër, 1977
Bob. 1300/18

1) Këndohej kur tundej qumështi.

427

TUNU FTOJ HE GJALI JEM

Tunu, ftoj[1], he, gjali jem,
bone kokën sa ni lem![2]
Tunu, ftoj, he lum për toj[3],
ko[4] çobani niçin dhoj.[5]
Tunu, ftoj, u tunsh i bardhë,
bone kokën sa ni dardhë,
kokën tane e ve n'kanari.
Sa ni dardhë, sa ni ksoj,
tunu-tunu, more ftoj!
Ia çes pites, ia çes flisë,
të ma hanë robt e shpisë.

Përbreg — Kukës, 1982

1) Fti, mti, tundës.
2) Sa një kokërr lende dushku.
3) Ty.
4) Ka.
5) Dhi.
6) Një kusi.

428

DUM-DUM MASHALLA

Dum-dum, mashalla,
dum-dum, mashalla,
nisja tamël me ba borë,
dora e nuses t'ka në dorë.
Dum-dum, mashalla,
tlyen-tlyen, mashalla,
tlyen-tlyen, për fli,
tlyen-tlyen, për shpi.
Dum-dum, mashalla,
tlyen-tlyen mashalla,
dora e nuses t'ka në dorë,
dora e nuses çi ka shkollë.

Martinaj — Gusi. 1978

Krs. KPG, f. 29.

429

TUNDU PTI O TUNDU PTI

Tundu, pti, o tundu, pti,
se tesh[1] tlyni do të vi,
tundu. pti, dalëkadalë,
sa t'dahet qe ky llallë!
Lumja dore, more pti,
që n'ket' ndratje[1] po tund ty,
mushe qypin si flori,
plot me tlyn, tlyn të ri,
gzove gra e gzove fmi,
bukën njom e kan' me ty.

Pukë, 1970

1) Mëngjes.

430

TUNU TPI-E U TUNSH I BARDH-E

Tunu, tpi-e, u tunsh i bardh-e.
rritnaj kokrrën sa ni dardh-e!
Tunu, tpi, rrum e bum-e.
çitnaj tunën[1] sa ni cung-e!
Hae t'mira[2] do t'marojm-e.
u çojm' burrave çi livrojn-e!
Tunu, t'pi-e, paç nafak-e.
se na jena kallabllak-e.
t'madh e t'vogël me na ngi-e.
se s'un rrnojm-o na pa ty-e!

Sherret — Ferizaj, 1962

1) Na qit të tundurën (gjalpin) sa një cung.
2) Këtu me kuptimin: gjellë të mira.
Krs. AIKP — N. Pano, Fushë-Krujë, 1978 (Bob. 1352/5); V. Qamili, Milot — Krujë, 1978 (Bob. 1327).

431

TUNU TPI U TUNSH I BARDHË

Tunu. tpi, u tunsh i bardhë,
çitma tunmen sa ni dardhë,
ta marr, ta çes n'kanar,
të vjej[1] e tunmja sa ni kile,
të mos jet' t'lyn' me hile.
E kam tun'. e tuni apet,
me kan' vjehrra, e kish ngran' krejt.

Pusi i Thatë — Kukës. 1981

1) Të vijë. të peshojë.

432

TUND-TUND TUNDALINI

Tund-tund, tundalini.[1]
o, sa mir' po tundka tpini!
Tundu, maz', u tundsh e bardhë,
ma shum' tlyn e ma pak llallë[2].
Tund-tund, tundalini,
doli tlyni si florini,
lumi aj, qi e ka n'shpi,
tund-tund, tundalini.

Barbullush — Shkodër, 1981

1) Fjala tund, e zgjeruar për shkak të rimës a metrit.
2) Dhallë.

Krs. AIKP — A. Mustaqi, Drenovicë — Berat, 1975 (Bob. 1211/19); Q. Haxhihasani, Marinëz — Fier, 1976 (Bob. 1273/12); K. Vasili, Barbullush — Shkodër, 1980 (Bob. 1427/12).

433

TUNU FTËJ RRUM E BUM

Tunu, ftëj, rrum e bum,
bane kokrrën sa ni pllum,
sa ni pllum, sa ni dardhë,
do ta mati me kanar,
do ta qes nesër n'pazar.

Gjergjefdoll — Kaçanik, 1972

434

TUNDU TPI O KOFSH BEKUE

Tundu, tpi. o kofsh bekue.
rrite kokrrën sa ni ftue!
Tundu, tpi, o kofsh i bardhë.
rrite kokrrën sa ni dardhë!
Tunu, tpi. o tpi i hollë.
bama kokrrën sa ni mollë.
Tundu, tpi. o tpi i mirë.
qitma tundmen sa ni killë!
Lumja une qi jam da.
tpini i madh mue m'ka ra.
vet' e tundi. vetë e ha!

Svircë — Kamenicë. 1972

435

LOPË-LOPË E MAJR-O

Lopë-lopë e majr-o,[1]
lopë-lopë marshalla,
qasshin sajt çi t'kan' pa,[2]
qasshin sajt e kçij
i rafshin n'Dri,
Drini u klloftë[3],
si ari e si vistari,
lopa u baft ma majr,
si ka konë ma s'pari!
Tunu mtaj rrotull e rrotull-o,
çitma tlinin me oka e oka-o![4]

Sllovë — Dibër. 1962

1) E mirë.
2) Plaçin sytë e këqij që të kanë parë.
3) Kulloftë.
4) Kënga ka marrë formën e një yshtjeje që ka si qëllim të mbrojë lopën nga «syri i keq». Këndohej zakonisht gjatë tundjes së qumështit.

436

TUN-TUN. TUNU-TUNU. TPI

Tun-tun. tunu-tunu. tpi.
tuj punue. jam me ty.
Tunu. tpi. u tunsh i bardhë.
se shum' zhiz'[1] ka me m'dalë,
m'del tlyni sa 'i kokërr arrë.
Tunu tpi. o pa pritue.
mu fatzezën mos me m'munue.
se argat' i kam tuj punue.
hala bukën s'ja u kam gatue.

Panore — Rahovec. 1972

1) Gjizë.
Krs. Gj A, 11, 1972, f. 164.

437

TUNU TPI U TUNSH I BARDHË

Tunu, tpi, u tunsh i bardhë,
m'ka shku' burri në pazar,
për me m'ble t'kuq e t'bardhë!
Kur po t'tuni, fort u gzova,
tri teneqe i rrafshova.
Tunu, tpi, dhe me shyhret,
të dhasht' zoti bereqet!
Tunu, tpi, u tunsh i mirë.
e bafsh kokrrën sa ni lirë!

Gaçkë — Ferizaj, 1980

438

TUNU TPI O TPINI I RI

Lum e lum u ba sabah.
rroka tpinin me bismilah.
Tunu, tpi, o tpini i ri,
nisma kokrrën sa i lejthi!
Tunu. tpi. o tpini i bardhë.
nisma kokrrën sa ni dardhë!
Tunu, tpi, o kofsh bekue.
nisma kokrrën sa ni ftue!
Tunu, tpi, o tpin i gjanë.
m'kapërcei vakti me mjel' gjanë!
Tunu. tpi. o tpini i ri.
m'ka marr' malli me qit' fli
e me hangër me gjith' thmi!
Tunu, tpi, he kofsh bekue,
tana shoqet ty po kshyrin,
tlynin. o me ta syshue.
Tunu. tpi. o tpin i gatë.
banma kokrrën sa ni dardhë.
se ka me m'ardh' daja për darkë!
Un' ta qes ni bakllavë
e ta ha. o me gjith' dajë.
Tpini jem. o asht' i ri.
tana shoqet ja kan' lakmi.

Dazhdinë — Kamenicë, 1972

439

TUNU TPI E RRAKATEL

Tunu, tpi, u tunsh i bardhë,
se po t'presin argatët n'arë,
tunu, tpi e rrakatel,
ni kill' tlyn-o përniherë.
Tunu, tpi, për bukuri,
se po t'presin fmija në shpi!

Reçan — Suharekë, 1974
Bob. 1192/3

Krs. Gj A, II, 1972, f. 166-167.
(Transkriptimi muzikor nr. 20)

440

TUN-TUNA TUNALINI

Tun-tuna, tunalini!
Sa qime ka mini,
aq palmuça m'qit' tpini!
Qyqja unë e panafaka,
tan' me hangër Mhill Staka![1]
kur m'thirri deri te arka![2]

Koqë – Trijesh. 1972

1) Emër njeriu i njohur në mjedisin ku këndohej kënga. Duhet të jetë tagrambledhësi.
2) Arka ku fshatarët paguanin taksat e ndryshme.
Krs. Gj. A, II, 1972, f. 163.

441

ZENU DJATH' U ZANSH I BARDHË

Zenu djath', u zansh i bardhë,
po t'qes shlinën[1] dalëngadalë,
po t'hedh viln-o[2] pluhun t'bardhë.
Mbushet shegja[3] plot e plot,
sa ta kem për sot dhe mot.

Burbullush — Shkodër, 1980
Bob. 1427/11

1) Shilën.
2) Fara që lidh djathin.
3) Ena e djathit, shekja.
Krs. — N. Pano, Barbullush — Shkodër, 1981.

(Transkriptimi muzikor nr. 21)

KAPITULLI I TRETË

KËNGË
PËR BLETARINE ETJ.

442

HAJDE GJET' E HAJDE BI

Hajde, gjet'[1], e hajde bi,
hajde, hin në zgju të ri,
se në male po bje shi;
po bje shi e po bje vdorë,
hajde, ktu të t'shtëj[2] në odë![3]
E butë, e amël, me tamël!

Zall-Dardhë — Dibër, 1963
Bob. 272/8

---

1) Bletë (me kthimin *bl* në *gj*, sipas veçorive gjuhësore të të folmeve të Dibrës).
2) Të të shtie, të të fus.
3) Këtu: në zgjua, në koshere.

Krs. Gj. A, II, 1972, f. 160, 163; LPK, f. 44. AIKP — H.Shehu, Vleshë — Dibër, 1962 (Fl. 2, f. 22); A. Mustaqi, Batër — Mat, 1963 (Bob. 243/7); Kashar — Tiranë, 1964 (Bob. 295/15); Obot — Shkodër, 1965 (Bob. 425/10); Boks — Shkodër, 1965 (Bob. 431/6); Çerkez — Tiranë, 1974 (Bob. 1076/5); Q. Haxhihasani, Ungrej — Lezhë, 1963 (Bob. 256/32); J. Panajoti, Gurras — Pogradec, 1973 (Bob. 950/9); M. Dule, Ibë — Tiranë, 1974 (Bob. 1053/30); Xh. Selami, Marikaj — Tiranë, 1974 (Bob. 1077/14; K. Vasili, Gllobojçicë — Kaçanik, 1975 (Bob. 1277/59); D. Përshqefaj, Fran — Mirditë, 1976 (Fl. 1, f. 40).

(Transkriptimi muzikor nr. 22)

443

MBLIDHU ZOGËZ ZOGËZ-O

Hu-hu-hu,
përdhe-përdhe-përdhe,
Mblidhu, zogëz, zogëz-o,[1]
në pun' tënde, në pun' tënde!
Hu-hu-hu,
përdhe-përdhe-përdhe,
mblidhu zogëz, zogëz-o,
eja nën-o, eja nën-o, eja nën-o!
Hu-hu-hu,
përdhe-përdhe-përdhe,
mblidhu zogëz, zogëz-o,
nikoqire-nikoqire-nikoqire!

Gjirokastër, 1963
Bob. 253/11

1) Bleta e re, sidomos mbretëresha, emërtohet edhe me emra të veçantë si: Zogëz, Maro, Marinë, Matkë, Nikoqire, Nishane etj. Krs. AIKP — ESHGJ, Krutje e Sipërme — Lushnjë, 1957 (Bob. 176/13); A. Mustaqi, Drashovicë — Vlorë, 1963 (Bob. 250/8); Çamëri, 1964 (Bob. 314/10); Lluk' e Epërme — Gjakovë, 1964 (Bob. 291/8); Lushnjë, 1964 (Bob. 286/5, Bob. 287/26); Q. Haxhihasani, Gjadër — — Lezhë, 1963 (Bob. 257/12); Lohje e Sipërme — Shkodër, 1964 (Bob. 339/30); H. Filja, Gjadër — Lezhë, 1980 (Bob. 1425/10); N. Pano, Mërtish — Lushnjë, 1981 (Fl. 1, f. 15).

444

YP-YP-YP E AMËL-O

Yp-yp-yp e amël-o,
hajde, bijë, e butë-o,
lule n'mal e lule n'fushë,
me mjaltë zgjonin me ma mushë!
Hajde, bijë, n'konak të ri,
se â vrâ e po bjen shi,
priju, nanë, bijave,
priju, nanë, zogave!
Hajde, lume,[1] hin n'babunë,
se po t'kndoj me grue e fmi,
hajde, bijë n'konak të ri.

Dajç — Shkodër, 1978

1) E lumja, e lumtura ti.
Krs. BKM, f. 221.
AIKP — N. Pano, Dajç — Shkodër, 1981 (Fl. 1, f. 5).

445

MIZ' E BUT' E BUTË

Miz' e but' e butë[1],
nër zgjut, nër zgjut,
po bi shi, po bi shi,
ke nona në shpi.
Miz' e but', e butë,
nër zgjut, nër zgjut.
Po bi shi, po bi shi,
ke nona në shpi.

Ndroq — Tiranë, 1974
Bob. 1059/9

1) Bletari e ndjell bletën me thirrje dhe shprehje plot përkëdheli, si: «bija e nanës», «mat oj bijë», «hajt o bijë», «matkë e butë», «mizë e butë», «amzë e butë», «mizë e amël», «zogëz e bukur», «moj e bukur-o», «e mira e nanës», «të pastë nana», «matico», «nikoqire», «zogë», «zogëz-o», «yp-yp e amël-o», «parëz-o», «e amël-o», «e but-o», «e mir-o», e mbar-o» etj.
Krs. AIKP — H. Filja, Ndroq — Tiranë, 1974 (Bob. 1058/7).

446

BLETË-BLETË BLET' E BUTË

Bletë-bletë, blet' e butë,
hin' n'krojshe, mos u tut,
se po vjen ni rigë shi,
po t'i lag gjith' kta thmi!
Mat-mat-mat,
hajde hin, n'shpi t're,
mjaltën n'krojshe le!

Llaushë — Podujevë, 1972

Krs. Gj. A, I, 1962, f. 155; LPLL, f. 54.

447

MIZ' E AMËL MIZ' E BUTË

Miz' e amël, miz' e butë,
ja ke nana të t'fus në zgjut;
miz' e amël, miz' e mirë,
ja ke nana t'çoj në shpi;
miz' e amël, miz' e bukur,
hec ke nana shpejt si flutur!

Laknas — Tiranë. 1964
Bob. 293/17

Krs. AIKP — A. Musaqi, Vorë — Tiranë, 1964 (Bob. 295.1); Laknas — Tiranë, 1974 (Bob. 1075/2).

(Transkriptimi muzikor nr. 23)

448

HAJDE AMA E BUTË HAJDE AMA E BUTË

Mat, mat, mat!
Hajde, ama e butë, hajde, ama e butë,
primju bijave, primju bijave!
Hajde, bi, e mos u tut!
Hajde, bi, e hin n'shpi t're,
se po vjen-o ni rig' shi,
na le pa plang e pa shpi,
po na lag-o mu e ty!
Hajde, motër me vllazni!
Hajde, ama e butë, hajde ama e butë!
Hajde, bi-e, mos u tut!
Mblidhnu, ama e bija,
u priftë perenija!

Zheger — Gjilan, 1982

449

HUSH-HUSH TË PASTË NANA

Hush-hush, të pastë nana,
zdrigjmu.[1] zdrigjmu ti mbëdhe.[2]
të kam sjell' pekmes me thana
moj zogëz, nuse e re.
Mblidhmu, mblidhmu, mori zonjë,
futmu brenda në kupri,[3]
a kam bler' në Mesollonjë[4]
ta ka bër' nana kuti.
Hush-hush, moj punëtore,
e mir', e uruarë.
ti për mir' nanës i dolle,
për të më gëzuarë.
Hush-hush, moj mbretëreshë.
m'u shtofshi si miza e lisit,
plakë nana, s'mund të presë,
zdrigjmu ti nga qiparizi.
Hajde, mjalcë bilëz-o,[5]
përmbi degëz mos qëndro,
hajde-hajde, kulumbri,
futju nanës në kupri.

Konispol — Sarandë, 1982

1) Zbrit.
2) Përtokë.
3) Zgjua.
4) Qytet në Greqi.
5) Bijë.

450

YP-YP-YP HAJDE MOJ BI

Yp-yp-yp, hajde moj bi!
Hin. moj bi, në kosh të ri!
Ti m'u bafsh iqineimi!
Hajde bi, ti ardhsh e bardhë,
se t'pret dada dalkadalë!

Carroticë — Preshevë, 1979

451

YP-YP BLET-O TË PAST' NANA

Yp-yp, blet-o, vash' e marë,
rreshti jot mos t'u daftë,
zgjoja jote u mbushtë plot,
ty të rujt' i madhi zot!
Yp, blet-o, të past' nana,
mushe zgjojen porsi zana!

Koplik — Shkodër. 1965
Bob. 428/19

452

EJA AMZA E BUT' EJA AMZA E BUTË

Eja, amza e but', eja amza e butë,
hajde hi n'zgjue t'ri,
se po na bje 'i rigë shi,
e po na lag mu e ty,
eja, mori e bekueme!

Miliska — Pukë, 1974

Krs. AIKP — D. Përshqefa, Thirrë — Mirditë, 1976 (Fl. 1, f. 40).

453

YP-YP ULU MOJ ZOGE

Yp-yp, ulu, moj zogë!
Mos më rri, moj n'at' qershi[1],
hajde hy në zgju të ri,
se po t'lag ty, moj, 'i rigë shi,
Priju, amë, ti bijave!
Yp-yp-yp-yp-yp-yp![2]

Dajç — Lezhë. 1963
Bob. 258/15

1) Pema ku ka zënë vend bleta e re.
2) Vargjejt u drejtohen bletëve të reja për t'i mbledhur në zgjua. Mbledhësi, zakonisht një grua, troket dy gurë ose dy rrasa, të cilat i mban në dorë, ndërsa burrat fishkëllejnë. (Shih dhe shënimin e këngës nr. 462).
Krs. AIKP — N. Pano, Ishull —Lezhë, 1981 (fl. 1, f. 18).

454

MAT-MAT-MAT E BUTË

Mat-mat-mat e butë,
hajde, bij-o, mos u tut,
lokja jote asht tuj t'pritë,
mos e le loken m'u mërzitë.
Mat-mat-mat e butë,
hajde, hajde te bijat tua,
sikur nana kur i tubon,
mushna koshin si gjithmonë!
Mat-mat-mat e butë,
hajde, bij-o, mos u tutë.
Mat, te lokja, mat, mat,
hajde, bij-o, banu rahat.
Hajde, lum lokja, hiç pa ngutë,
kadal-kadalë, hiç pa u tutë.

Potoçan — Rahovec, 1972

455

MAT-MAT-MAT OJ BI

Mat-mat-mat. oj bi,
hajde hin drejt në shpi,
se po vjen ni rigë shi.
po t'i lag kraht e ri,
e po t'lag me xhithë thmi.
po na lag mu e ty!
Hajt e bardhë. hajt e butë.
hajde hin, s'ban m'u tutë.
amë-amë, oj bi!
Mat-mat-mat. oj bi.
mblidhi bijat kah i ki,
hajde hin n'konak t'ri!
Po shkon ama tuj flutru.
t'tana bletët tuj afru,
n'shpi të re m'u rahatu.
si zojë shpije m'i sunu.
se pa amë s'mujn' me rrnu.
am'-am'-amë, oj bi.

Ferizaj, 1972

Krs. Gj A, 1962 I, f. 154, 157; Gj A, II, 1972. f. 162.

456

MATO BI MATO BI

Mato bi, mato bi,
hajde hin në kosh t'ri,
se po vjen ni rig' shëi,
po na lag mu e tëi.
Mato bi, mato bi,
mos të pafshin sëit e kshi,[1]
na marrin msëish mu e ti.
Mato bi, mato bi,
mat, mat , mat, mat, mat!

Kaçanik, 1982

1) Sytë e këqij.

457

YP-YP-YP HAJDE MOJ BI

Yp-yp-yp, hajde, moj bi!
Hin, moj bi, në zgju të ri,
ti m'u bash njiqind e nji mi!
Hajde, bi, ti ardhsh e bardhë,
se t'ndjell dada dalkadalë!

Zadrimë-Lezhë, 1968

Krs. KPL$_1$, f. 303; KPL$_2$, f. 195.

458.

HAJDE MAT HAJDE BI

Hajde mat, hajde bi,
haj të himë n'kosh të ri,
maaaaat, mat-mat,
se fryn erë e veri,
pa na bien breshën e shi,
maaaaat, mat-mat!

Veleshtë-Strugë. 1972

459

AMA-AMA-AMA-AMA

Ama-ama-ama-ama,
ha-ha-ha-ha!
Amsia e butë, amsia e butë, amsia e butë,
hajde te nana, hajde te nana,
pri ama t'biave, pri ama t'biave,
ama-e mashalla, ama-e mashalla![1]

B. Curr-Tropojë. 1969
Bob. 292/15

---

1) Vargjet për ndjelljen e bletës tingëllojnë si yshtje. Krs. Gj A, II, 1972, f. 159.
AIKP — A.Mustaqi, Mërtur—Tropojë, 1963 (Bob. 242/13); Q.Haxhihasani. Palaj—Shkodër, 1963 (Bob. 244/6, Bob. 244/8).

460

JA BI-BI JA BI-BI

Ja, bi-bi, ja bi-bi,
ja e hyn në zgju të ri,
sa t'du un', s'të do njeri.

Shupal-Tiranë, 1969
Bob. 680/9

Krs. AIKP — Xh. Selami, Zall-Bastar — Tiranë, 1974 (Bob. 1094/19).

461

BLETË BIJ BLETË BIJ

Bletë, bij, bletë, bij,
hajde hin në zgjua t'ri,
e parë oooj,
e marë oooj,
e amël oooj!
Bletë, bij, bletë, bijë,
hajde hin në zgjue t'ri,
tëj më je shema e parë,
tëj më ardhsh e marë!

Përbreg-Kukës. 1982

AIKP — K. Vasili. Begracë-Kaçanik, 1975 (Bob. 1228/25).

462

HAJDE BIJ' E HIN N'ZGJUE T'RI

Hajde, bij' e hin n'zgjue t'ri,
prij, o bij', e nan' e vetme,
hajde, bij', e hin n'zgjue t'ri,
hajde, e lume hin n'babune!
Hajde, bij', e marshalla,
t'jap sheqer e ti m'jep mjaltë,
ty t'u prift' si â ma mbarë!
Yp-yp marshalla,
yp-yp e amla,
yp-yp e buta![1]

Dajç-Lezhë, 1981

1) Bletën zakonisht e mblidhte gruaja, se besohej që zërin e saj ajo e pëlqente më tepër se atë të burrit. Gruaja mbante në kokë një shami të kuqe, merrte dy gurë, i trokiste me njëri-tjetrin dhe këndonte këngën e mësipërme. Por, ndodhte që shaminë e kuqe e hidhte edhe mbi një dru peme (zakonisht kumbull), ndërsa vetë trokiste gurët, që mbante në duar, duke kënduar vargjet e këngës.

463

HAJDE BLETË MASHALLAH

Hajde, bletë, mashallah,
t'i ruejtë zoti ata krah,
priju bijave në shpi.
se po bjen ni rigë shi,
e t'i lag bijat ty.
Hajde, matë, mos u tut,
se t'keqen e gjuejm' me dhé!
hajde, matë, mos u pre.
se t'keqen e gjuejm' me barut

Llap-Podrijevë, 1972

---

1) «Syrin e keq».
Krs. Gj A, II, 1972, f. 161; LPLL, f. 55.

464

O MOJ BLETA KURORINË

O moj bleta kurorinë[1],
si në maj edhe në prill,
o moj bletë, o moj sheqere,
me ç'sihariq, o moj më erdhe?
Bletën e hodhëm në sëndyk të ri,
do ta marrim në shtëpi,
të kullosë mal dhe fushë
dhe qypat me mjalt' t'i mbushë.

Podgoran-Përmet, 1981

1) E mbledhur në formë kurore.

465

GJET' E NANËS MORI BLETË

Pi-pi-pi, pi-pi-pi,
Gjet' e nanës, mori bijë,
hajde hin në zgjue t'ri,
se asht te ra[1] ni re shi,
me na lagjë[2] mu e ti,
pi-pi-pi, pi-pi-pi.

Fshat-Kukës. 1980

1) Duke rënë.
2) Lag.

466

PRI MATICË SATE BI

Yp-yp-yp, matico, Malo!
Pri, maticë, sate bi, Malo,
për me hi në xhama t'ri[1], Malo,
se â vrâ, do me ra shi, Malo!

Koqë-Trijesh, 1972

1) Në zgjua të ri.

467

JA KTU-KTU N'ZGJU T'RI

Parë, marë, parë, marë,
ja ktu-ktu, n'zgju t'ri,
se ktu, moj, nuk bje shi;
ja ktu-ktu, oj bijë,
eja, hin n'konak t'ri.

Burrel-Mat, 1963
Bob. 243/20

468

PTY MAR-O PTY BIR-O

Pty, Mar-o, pty, bir-o,
në sëndyq të bukur-o!
Pty, Mar-o, pty, Marinë,
ja, tek ta kemi shtëpinë,
me mjalt e me trëndelinë!

Malëshovë-Përmet, 1957

*

* *

Dhëntë në kullotë

469

ZOGËZ-O PULËZ-O

Zogëz-o, pulëz-o,
po t'vë vezë t'më nxjerrish zoga,
të tëra zoga me çafka,
një kaposh ta hajë tata.[1]

Malëshovë-Përmet, 1957

---

1) Baba.
Këndohet kur shtrojnë klloçkën.
Krs. AIKP — A. Mustaqi, Fushë-Gjeç, Tiranë, 1974 (Bob. 1070/9).

470

HANI GJELA TUJ KULLOTË

Hani, gjela, tuj kullotë,
dad', o gjel-o[1]!
Mbushni, gjela, gushën plot!
Hani, gjela, se u ba vonë,
shkoi sahati tet' a nonë![2]

Garunjë e Madhe — Elbasan, 1974
Bob. 1123/15

---

1) Përsëritet pas çdo vargu.
2) Nëntë.

Këndohet nga vajzat «me fyt» (duke prekur laringun me gishtin e madh), kur kullosin gjelat e detit, (shih shënimin 1 të këngës nr. 386)

Krs. AIKP — A. Mustaqi, Belsh-Elbasan, 1962 (Bob. 220/5); Laknas-Tiranë, 1964 (Bob. 292/14); Belsh-Elbasan, 1967 (Bob. 611/12); Gjeç-Fushë — Tiranë, 1974 (Bob. 1070/7); Bërxullë-Tiranë, 1974 (Bob. 1075/5); O. Xhatufa, Zikxhafaj-Durrës, 1970 (Bob. 760/8); Zanbizhë-Durrës, 1971 (Bob. 787/18, Bob. 787/19, 787/20); Cikallesh-Durrës, 1971 (Bob. 788/14); Vashaj-Elbasan, 1973 (Bob. 908/11); Shezë-Elbasan, 1973 (Bob. 912/19); Garunjë e Madhe-Elbasan 1974 (Bob. 1123/14).

471

ZOGJT' E DADËS JAN' BA GJELA

Zogjt' e dadës jan' ba gjela[1],
o dad', o gjel-o[2],
zogjt' e botës harabela.
Zogjt' e dadës hajn' uriz,
zogjt e botës kput n'kurriz.
Zogjt' e dadës na hajn' grunë,
zogjt' e botës jan' sëmunë[3].

Garunjë e Madhe — Elbasan. 1974
Bob. 1123 16

---

1) Gjela deti.
2) Përsëritet pas çdo vargu.
3) Ky lloj ndërtimi që kundërvë kujdesin e bashkëfamiljarëve nga njëra anë dhe pakujdesinë e të huajve nga ana tjetër, vihet re edhe në një sërë këngësh të kullotjes së bagëtive (Krs. këngët nr. 352, 353, 355 etj).
Krs. AIKP — A. Mustaqi. Fushë-Gjeç — Tiranë, 1974 (Bob. 1070/9).

472

O PULAT E TUJA GOCE

O pulat[1] e tuja, goce,
t'i ka hangër huta,
o pulat e mija, goce,
nuk i zente rruga.
O pulat e mija, goce,
e kan' gushën plot-e,
o pulat e tuja, goce,
kan' ngel' pa kullot-e.

Gjeç-Fushë — Tiranë, 1974
Bob. 1070/8

1) Pulat e detit.

Krs. AIKP—ESHGJ, Krutje e Sipërme-Lushnjë, 1957 (Bob. 176/12); A. Mustaqi, Divjakë-Lushnjë, 1964 (Bob. 287/25); Gjeç-Fushë — Tiranë, 1974 (Bob. 1070/9); Q. Haxhihasani, Obot-Shkodër, 1972 (Bob. 888/11); O. Xhatufa, Pekisht-Elbasan, 1973 (Bob. 912/14); J. Panajoti, Agimi-Fier, 1974 (Bob. 1115/2).

473

PO T'ÇON LALA ME KULLOTË

Po t'çon lala me kullotë,
gjel, gjel-o[1],
ta mbush lala gushën plot,
Po t'çon lala ke mullini,
gjeln e huj e ha hutini.
Po t'çon lala ke përroi,
gjeln e huj e ha fajkoi!

Vaqar — Tiranë, 1968

1) Përsëritet pas çdo vargu.

Krs. KPL, f. 303: Rev. «Nëntori», 1955, nr.2. f. 119; KPTT, f. 19.

AIKP — A. Mustaqi, Gjeç-Fushë — Tiranë. 1974 (Bob. 1070/8); Bërxull-Tiranë, 1974 (Bob. 1075/5); J. Panajoti, Agim-Fier, 1974 (Bob. 1115/2); O. Xhatufa, Garrunjë e Madhe-Elbasan, 1974 (Bob. 1123/14, Bob. 1123 15, Bob. 1123/16); N. Pano, Gradishtë-Lushnjë, 1981 (Bob. 1419/20).

474

T'KEQEN NONA MRE GJEL I RI-E

T'keqen nona, mre gjel i ri-e,
shko me nonën në shtëpi-e!
Gjeli i nonës tuj kënua
gjeli i gocës tuj vështrua,
gjeli i nonës hajte grunë,
gjeli i gocës ishte smunë,
Të lshoj nona n'barin e njomë,
ecni, gjela, se u ba vonë.
të lshoj nona n'barin e thatë,
ecni, gjela, se u ba darkë.

Peza e Madhe — Tiranë, 1977
Bob. 1303/27

(Transkriptimi muzikor nr. 24)

475

T'I ÇOJ LALA MOJ GOCE KU DI VETË

T'i çoj lala, moj goce, ku di vetë,
zogjt, e tu, moj goce, gjith' me kom' përpjetë.
T'i çoj lala, moj goce, ke ullini,
zogjt' e tu, moj goce, o ç'i han hutini,
zogjt' e lalës. moj goce. tu kuq kryt,
zogjt' e tu, moj goce, tu mbyll' sytë.

Maknor — Tiranë, 1971

AIKP — J. Panajoti, Kavajë — Durrës, 1962 (Fl. 3, f. 3).

KAPITULLI I KATËRT

KËNGË PËR GJAHUN, PESHKIMIN, DETARINË ETJ.

476

MER DYFEKUN E SHKO PËR GJA

Mer dyfekun e shko për gja,
xhamadan, more, me sumbulla,[1]
ti t'i shofish, un' t'i vras,
ti t'i vrasish, un' t'i marr,
opo t'i çojm' te xhamija,
të na i hajë qefalija,
nga nji killo për shtëpi,
ngaj një felë për njeri.

Zagraçan — Strugë, 1930

1) Përsëritet pas çdo vargu.

477

NDËR MURRIZA DEL ME GJUE

Ndër murriza, del me gjue.
t'kujen pel-o me shalue.
po shalojm' pelën e ati trimi.
e s'çon barrën si çdo barrë.
po çon barrët e florinit,
ç'po ju knaqka shpirti trimit.

Dardhë — Pukë, 1977

478

HAJT QILLOFSHI-QILLOFSHI

Hajt qillofshi — qillofshi,[1]
me gjah plot[2] u gëzoshi,
gjithë neve na shëndofshi!
Shumë peshk e shumë bli,
çofshim të gjith' në shtëpi,
u shënofshi me bir e bi!
Ja mbushshin rrjetat plot,
zemra juej me shum' lezet.
shujka[2] paftë si dyrbi,
masat e peshkut karkuli,[4]
kapidani me ju pri![5]

Ulqin, 1976

1) Qëllofshi në peshq! Kështu u thuhej atyre që niseshin për peshkim.

2 Plot.

3) Peshkatari që caktohej për të vëzhguar lëvizjet e peshqve.

4) Me shumicë, plot.

5) Gjatë stinës së peshkimit (në vjeshtë) organizoheshin në Ulqin mbrëmjet e peshkatarëve. Në këto mbrëmje, merrnin pjesë edhe të ftuar, që dikur e kishin ushtruar këtë profesion. Mbasi hanin e pinin, këndonin këngën e mësipërme, që t'u shkonte mbarë peshkimi. Ndodhte shpesh që peshku që zihej atë natë tu shpërndahej bashkëqytetarëve falas.

479

ÇONI VELAT TË BAJM' BISHT

— Çoni velat të bajm' bisht.
se shirok tash do me u çue.
na duhet njiher' trimnisht,
Otrantin na me e kalue.
Kapidan, mos na u mërzit
n'bark' gjithçka isht rregullue.
qysh se ishim në Gjirit,
bashin fort e kem' shtërngue[1].

Ulqin, 1977

1) Në kanalin e Otrantos detarët shpeshherë rrezikoheshin nga dallgë të fqishme që çoheshin kur frynte shiroku. Kënga bën fjalë për shqetësimet e kapitenit të barkës.

480

MOR HARAP MORE KULINË

— Mor harap, more kulinë,
barkën a na e ke ceku?
Do të nisna për Ulqin,
shpejt barkën me e rregullu!
Gërset hamari rraparrap.
— Ngutu shpejt, more harap.
— Peqe, peqe, kapidan,
i thot' Saiti[1] zotnis' ti,
mos u bon-o ti pishman,
se krejt barka mir' isht fshi.

Ulqin, 1977

1) Njëri prej punëtorëve që kujdesej për mirëmbajtjen e barkës.

481

PO VIJN' BARKAT RENDA-RENDA

Po vijn' barkat renda-renda.
dilni shifni çka kan' mrena.
Po vijn' barkët tuj fishkllu.
dilni shifni çka kan' pru.

Ulqin, 1977

482

KUR TË LEJN' DIELLI N'GJERANA

Kur të lejn' dielli n'Gjerana,
çou, moj bij', se na vjen baba;
kur t'bijn' dielli mbi lima,
do t'na vijn' gjemxhijt' me gja.
Po na vijn' barkat me vela,
bijn' oriz edhe sheqera,
bijn' florinj e buhasina,
mbushin dugaj' e magazina.
Çou, moj bi, vajza e nanës,
ka ardh' baba n'Punt' t'Gjeranës[1].

Ulqin 1977

1) Punti i Gjeranës, vendi ku qëndronin zakonisht barkat e ulqinakëve.
Kënga shpreh atmosferën e gëzuar që krijohet nga ardhja e barkave apo anijeve prej udhëtimeve të gjata.

483

MERR KONOPIN SHKO PËR DRUE

Merr konopin, shko për drue,
bashk' me fmi, ti moj grue,
un' marr kalin e dal qarshi,[1]
me ble buk' për qeto fmi.
Kur të kthehi ju prej mali,
ke mullini kqyr e ndali,
se un' drithin pa pru n'shpi,
po e baj miell n'qat mulli.
Pra, n'mulli n'mos me gjetsh,
zjarmin n'furr' ti ta kesh.
se un' millin e marr n'qarshi,
brum' në magje, buk' në shpi,
unshëm kush ktu mos me metë,
se t'zot e punës jemi vetë.

Kryezi-Pukë, 1970

1) Në pazar.

484

Ç'PO NA VOJN' KUAJT' ME DRU

Ç'po na vojn' kuajt' me dru,
jabubu, moj, jabubu.[1]
Dil, moj nuse, me i shkarku,
drekën burrit me ja shtru,
buk' e petë për me gjatu!

Dollogozhdë-Strugë, 1974

1) Përsëritet pas çdo vargu. Ububu.

485

NGA I BËRE MALATË

— Nga i bëre malatë?[1]
— Poshtë nga fundjaratë[2].
Posht' atje, nga vgjetë tanë.
popo mala se sa janë.
Motrëmë, moj motrëmë,
sellë telë[3] nga pasve[4].
të të benj mala me datë,
të të bënj, të ta ngarkonj.
ndë shtëpi të ta shkarkonj.
— Bëri drutë, vre djal-o.
bëri drutë dhaka-dhaka[5].
pse ma njeh mëma me tata.
E, po t'i njohënë, djal-o,
shumë më qërtonjë,
edhe për dru më s'më trëgonjë[6].

Arbëreshët e Greqisë, 1978

1) Degët (majat, majishtet).
2) Nga drurët e bëshëm (Fudjar-gr.: i bëshëm, i fryrë).
3) Litar.
4) Sille litarin me vete (pres).
5) Dhëmbë-dhëmbë.
6) Nuk më dërgojnë.

*) Në ishujt arbëreshe të Atikës (Greqi) këndohen shumë këngë për pyllin (për nxjerrjen e recinës, përgatitjen e druve etj.). Ato u bëjnë jehonë idileve që ndodhnin në këto mjedise, ku shkonin për të bërë dru jo vetëm djemtë, por edhe vajzat. Atje, ashtu si edhe në punë të tjera (në lëmë, në ara, vreshta etj.) djemtë u ndhmonin vajzave. Në të tilla mjedise pune, lindnin shpeshherë ndërmjet të rinjve ndjenjat e para të dashurisë, që përfundonin edhe në martesën e tyre.

486

PRESIM SHKARPA E PRESIM DRU-O

Presmi[1] shkarpa e presmi dru-o.
për kaloqe[2] bëjmi hu-o,
shkelmi llaka,[3] shkelmi brinja-o.
po na dërsijen kurrizi e linja-o[4]
Ka Shëjtezit[5] prehemi nj'çik-o.
ulet tek një gur mik ini-o,
di vjershe malli atje shllojmi-o.[6]
e gjellë[7] e zemër na gëzojmi-o.

Arbëreshët e Italisë
Ejaninë — Kozencë. 1981

1) Presim.
2) Shkop.
3) Lugina.
4) Të linjtat.
5) Toponim në fshatin Ejaninë.
6) Lëshojmë, themi.
7) Jetë.

487

NDË MALT VENË PËR DRU VENË PËR DRU

— Ku vete, moj, ku vete jot bilë?
— Shkuan shokazit e e muartin.
— E ku vénë, moj, ku vénë ato kopile?
— Muartin topar, muartin tel[1],
ndë malt vénë për dru.
Lart Krivit[2], pa gjegje si kndoven[3],
si kumbulla ato lulëzojen,
zëmrën e tire me haré mbjojen.

Kalabri — Itali
Ejaninë — Kozencë, 1981

1) Morën sëpata dhe litar.
2) Toponim në afërsi të Ejaninës.
3) Këndonin.

488

LLOÇIN E ÇEREPIT MOR JEMI TUJ SHKELË

I kemi vu shamijat me topa[1],
jemi kon', mori, me çel' gropa,
i kemi vu shamijat me pika,
jemi kon', mori, te Kreveçica[2].
Lloçin e çerepit, mor jemi tuj shkelë,
botën kur e morëm, shumë e kemi zgjedhë.
O çerepi i ri, bota e tokës tonë,
dora e devojkës, po t'limon për anë.
Shamijat me theka larg po na vetojnë,
çerepet e rinj ne po i venojmë.
Sallanxhak sixhimi, ktu e te mejtepi,
mule, vlla e motër, se m'â kput gërsheti,
sallanxhak sixhimi ktu e te Dubrava[3],
me jeremin', tonë u hjeshue Pllava.
Ori nanë, nana jeme,
m'le me shoqet, t'bajmë ryfene,
to ta vej çerepin, to ta vej në zjarrm.
botën xhi ta pjeki, zemrën to ta knaq.[4]

Pllavë — Prizren, 1979

1) Shami koke të zbukuruara me lule në formë rrethi.
2,3) Fusha afër fshatit Pllavë në krahinën e Opojës
4) Këndohet gjatë përgatitjes së enëve prej balte. Kjo mjeshtëri në Opojë duhet të ketë tradita të hershme, mbasi zhvillohet me një tog praktikash zakonore, këngësh e ceremonish interesante.

489

PËR ÇEREP NA LLOÇIN SOT JEMI TOJ SHKELË

Për çerep na lloçin sot jemi toj shkelë,
botën, kur e morëm, shum' e kemi zgjedhë.
O çerep i ri me bot' t'tokës sonë,
dora e devojkës po t'limon për onë[1]
To ta vej çerepin, to ta vej no[2] zjarm,
bukën xhi ta pjek, zemrën to ma knaç.
Shamija me theke lark po na veton,
çerepot e ri na po i venojmë.
Kur to na vijn' vllaznit, vllaznit pi gjyrbetit
no çerep to[3] rij bukën to jau pjekim.

Opojë, Prizren, 1979

1) Anë, a — e theksuar shqiptohen si **o** — karakteristikë e të folmes së vendit.

2-3) Kështu ndodh ndonjëherë edhe me **ë**-t; **no-në, çerepot-çerepët;** edhe më poshtë: **të rinj.**

490

RECINJAR MARKOPULJOT

— Recinjar[1] markopuljot.[2]
sa recinë nxore sot?
— Tre oka edhe njëqint.
t'i bënj nusesë fljorinj.
— Recinjar, sqeparin tënt
do t'e hjus[3] t'e bënj argjent.
Lje sqeparin mbëljith drutë.
pse erth hera e do hash bukë.
Lje sqeparin lule krinë[4]
e skolas[5] e bën fainë[6].
Mbëljo[7] spitharinë[8] botë.[9]

---

1) Ai që mbledh rëshirë.
2) Prej Markopuli.
3) Do ta derdh.
4) Zymbyl.
5) Bëj pushim, pusho.
6) Gjellën.
7) Mbush.
8) Enë e madhe prej druri; but.
9) Baltë.

të jesh i parë ndë shokë.
Mbëljo spitharin thimarë[10],
të jesh i parë ndë recinjarë.

Arbëreshët e Greqisë
Eleusinë, 1981

10) Bimë aromatike.
Krs. Jona Miks Qedhusi, «Ta Vilia tou Kithairona kai to arvanitika traghoudhia tous», Athinë, 1980, f. 84.

491

RECINJARI VGJE MË VGJE

Recinjari[1] vgje më vgje,
hje më hje,[2]
s'e ze dielli poté.[3]
Lepsinjot[4] nga Lepsina,
thuama sa ka recina,
sivje' çë e mblodhi krina?
— Di dhrahme do ka recina.[5]
— Recinjari koropiot,[6]
sa recinë mblodhe sot?
Mblodha një karo edhe di.
po sa do gjegjesh mbrena ti.
Recinjari me recinë,
harova djalinë t'e porsinjë[7]
t'e porsinjë fshehura,
të më sill garufalla.[8]
Andë[9] parë, prapa malitë.

1) Recinjari: rrëshirëmbledhësi.
2) Hije më hije.
3) Pote (gr.): kurrë.
4) Banor nga fshati Lepunë.
5) Dy dhrahmi (monedhë greke) do të ketë recina.
6) Nga fshati Koropi.
7) Ta porosit.
8) Garufalla (gr.): karafile.
9) Atje.

llambaris[10] sqepar' i djalitë,
llambarisën vgjet' e malit.
Llambarisën djali i pari,
llambarisën edhe jalisën,[11]
vgjet' e malit paleqisën,
Recinjari ama këndon,
tërë vashëzëtë marrëson.[12]
Atje çë ka vgjetë djali
ia sjell dhrosinë[13] mali;
atje çë ke vgjetë ti,
të sjell deti dhrosi...[14]
O ta blonj[14] spitharë[15] botë,[16]
të vesh i parë ndë shokë;
o ta blonj spitharë krina.[17]
të të shtonetë recina.
Ah, ai mali i Makripllait
çë ishte luja e sevdait.[18]

Arbëreshët e Greqisë
Peranhorë — Korinth. 1978

10) Llamburit, shkëlqen.
11) Jalisën (gr.): shkëlqen.
12) I marros, i prish nga mentë.
13) Dhrosinë (gr:): freskné.
14) Ta mbush.
15) Qypin.
16) Me tokë.
17) Me zambakë.
18) E dashurisë.

Vjelja e rrëshirës nga pishat ka qenë një mjeshtëri e zakonshme. Kjo mjeshtëri kishte romantikën, e saj. Fshatrat e Atikës ishin të shpërndara në krahina të pyllëzuara me pisha, sipas shënimeve të autores krahina të tilla ishin: Poliokudura, Kriekuqi, Madra, Vila. E njëjta gjë mund të thuhet edhe për Perahorën e Korinthit e gjetkë.

492

RECINJARËT ERNË PRAPË

Recinjarët[1] ernë[2] prapë,
jan' çë sallën[3] atë vapë.
Ernë recinjarëtë,
krisin kukunarëtë.
Ga shin Gjergji edhe parë,[4]
sheh katundi recinjarë.
Ga shi Mitri edhe parë,
bar[5] katundi recinjarë.

Arbëreshët e Greqisë
Eleusinë, 1980

1) Ata që nxjerrin dhe shesin rrëshirë (recinë) pishe.
2) Erdhën.
3) Sollën.
4) Nga shën Gjergji edhe tutje.
5) Humb.

493

QË ZILEPSE VILESË

— Çë zilepse Vilesë?[1]
— Lugën e recinesë.
Ku të vesh, s'të le recina,
edhe ajo tremendina,
Sa vilot' aq recinjarë,
milra vgjenjë kanë ngarë.

Arbëreshët e Greqisë
Eleusinë, 1980

1) Vila (fshat malor arbëresh në rrethet e Athinës) që merret me nxjerren e rrëshirës (recinës).

494 -

SA TË SHQER' ÇARIHJE KENI

Sa të shqer' carihja keni,[1]
na vjen dimër e t'i dreni;[2]
sillni për t'u drenj çë doni,
na vjen dimër, s'do më çoni[3].
Re, u erdha njor[4] dë derë
për këpucatë të shqerë.
Çë këpucë, çë kaliqe,
çë pandofla dhe carihje.
Sillni t'u drenjë mirë,
ga monedha shumë lirë.

Arbëreshët e Greqisë
Eleusinë, 1980

1) Sa këpucë të grisura keni.
2) Ndreqni.
3) Gjeni.
4) Deri, gjer.

KAPITULLI I PESTË

KËNGË
PËR PUNËT SHTËPIJAKE ETJ.

495

NGREU MOJ NUSE NA NDIZ ZJARRË

Ki-ki-ki, këndezi i parë,
ngreu, moj nuse, na niz zjarrë!
Ki-ki-ki, këndezi i dytë,
ngreu, moj nuse, na laj sytë!
Ki-ki-ki, këndezi i tretë,
ngreu, moj nuse, na bëj drekë!
Ki-ki-ki, këndezi i katërt,
ngreu, moj nuse, na bëj darkët!

Selenicë — Kolonjë, 1954

Krs. AIKP — R. Durolli. Berat. 1968 (Fl. 15, f. 16);
A. Mustaqi. Pllavë — Opojë, 1979 (Bob. 1357/17);
D. Nikollari. Bënjë-Përmet, 1981 (Fl. 1, f. 4).

496

KALLU ZJARM HE MOS U KALLSH

Kallu zjarm, he, mos u kallsh!
Treqin dhen, treqin dhi,
treqin lopë me taxhi.
Kallu, zjarm, he, mos u kallsh!
Vloje tomlin në kusi,
kos e tlyn t'xjerrsh pej ti,
Gjath' e gjizë, plot bylmet,
t'mush fllanikin me lezet,
të ken' miqtë shka me ngranë,
edhe zoti naj run gjanë.

Shkup, 1969

497

NDIZU ZJARR E BËNU FLAKË

Ndizu, zjarr, e bënu flakë,
se kemi zonja për darkë,
duan pritur e përcjellë,
duan buk' e duan gjellë.
Na kan' ardhur në shtëpi,
duan mish e revani.

Çorovodë — Skrapar, 1966
Bob. 501/6

Krs. Gj A, II, 1972, f. 168.
AIKP — R. Alikaj, Kuç-Vlorë, 1929 (Fl. 4, f. 200); R. Sokoli, Berat, 1964 (Fl. 3, f. 23); A. Mustaqi, Nojë-Krujë, 1967 (Bob. 1036/6); Fterrë-Sarandë, 1972 (Bob. 851/7); Korishtë — Prizren, 1974 (Bob. 1106/4); D. Përshqefa, Bisakë — Mirditë, 1977 (Fl. 1, f. 40); P. Gjika, Rubik-Mirditë, 1980 (Fl. 1, f. 24).
(Transkriptimi muzikor nr. 25.)

498

KALLU ZJERM — E KAPULLUR-E

Kallu zjerm-e kapullur-e,
ta çet dada ni laknur-e,
ni laknur-e sa ma shpejt-e,
se po pritin nizet vet-e,
nizet vet-e jan' untue,
n'ara ditën tuj punue!
Kallu zjerm-e kapullur-e,
ta çet dada ni laknur-e,
ky laknuri pet' për pet-e,
jan' tuj pritun nizet vet-e.
Jan' tuj pritun nizet vet-e,
don me shkue n'pun' ma shpejt-e.
N'pun' ma shpejt-e don me shkue.
nëpër ara me punue,
me punue, hiç pa u nal-e,
për me korr' grun të bardh-e.

Sherret — Ferizaj. 1962

Krs. KPL$_2$, f. 193.

499

KALLU ZJARM U KALLSH I BARDHË

Kallu, zjarm, u kallsh i bardhë,
sod ni javë me ni xhalë!
Kallu, zjarm, u kallsh me kimet,
shpija jon' past' bereçet!
Kallu, zjarm, bubullur,
ta çet dada ni laknur!
Ai laknuri petë-petë,
s'un c han' as tridhet'vetë.

Cërnicë — Gjilan, 1982

500

NDIZU ZJARR BUBULAN

Ndizu, zjarr,
bubulan,
se erriu dadë Dija
me një barrë gjeshtra,
se arriu bubuzhina,
me një barrë trëndelina!
Ndizu, zjarr e bënu flakë,
se kemi ca miq për darkë,
do t'u therëm pulën plakë.

Ramicë — Vlorë, 1943

501

NDEZU ZJARR E MOS U SHUAJ

Ndezu zjarr e mos u shuaj,
se errinë tre të huaj
me bixhak e me uruar;
se erriu dadë Dija
me një barrë karëthija,
se erriu dadë Suta
me një barrë dru të buta.

Çorraj — Sarandë, 1944

502

ÇIKË-ÇIKË NË DËRRASË

Çikë-çikë në dërrasë,
mos më diq, se të kam vashë;
çikë-çikë në thëngjill,
mos më diq, se të kam bir!
Sa çika në çati,
aqë dhën e aqë dhi,
aqë pela në shtëpi![1]

Zhulat — Gjirokastër, 1955

1) Thuhej nga fëmijët ditën e Vitit të Ri, kur shkonin nëpër familje për të bërë «këmbë» për mbarësi. Njerëzit e shtëpisë në këtë kohë shkrepnin urat e zjarrit që të ngriheshin çikat, shkëndijat.

503

TIM-TIM GOGOTIM

Tim-tim, gogotim,
as andej, as këtej,
nga oxhaku e dil përtej,
Shko përpjetë, si shigjetë.
të të bëj lakror me petë.
Vate Afrua në bletë,
hëngri fiq, u fëlliq,
u var kokëposhtë e vdiq.[1]

Sasaj — Sarandë, 1945

1) E thoshin të vegjëlit për të larguar tymin.

504

TIMI-TIMI TERA

Timi-timi, timi tera,
ikë te hallë Katera,
të të bëj' përshesh me kos,
të të therë një gallosh![1]

Shëvasi — Sarandë. 1945

1) Variante të tjera për largimin e tymit.

505

BLUJ MULLI HEJ QOFSH I BARDHË

Bluj mulli,
bluj mulli, he qofsh i bardhë,
bluj mulli,
bluj mulli, he qofsh i bardhë!
Gruni i ri,
gruni i ri sot të ka ardhë,
gruni i ri,
gruni i ri sot të ka ardhë.
Në qoft' se guri,
në qoft' se guri nuk ta bluen,
n'qoft' se guri,
në qoft' se guri nuk ta bluen,
bahem gur,
bahem gur e t'rri mbi fletë,
bahem gur,
bahem gur e t'rri mbi fletë.
Ti m'jep ujë,
ti m'jep ujë, un' sillem vetë,
ti m'jep ujë,
ti m'jep ujë, un' sillem vetë[1].

Ishull — Lezhë, 1973
Bob. 965/15

1) Përsëritet i njëjti tekst edhe për misrin.
Krs. Rev. «Nëntori», 1955, f. 124.
AIKP — N. Pano, Barbullush-Shkodër, 1981, (Fl. 1, f. 46).
(Transkriptimi muzikor nr. 26)

506

BLUJ MULLI HEJ KJOFSHI I BARDHË

Bluj. mulli. hej kjofsh i bardhë.
bluj. mulli[1],
larg duket nji kal' i bardhë.
ishalla, po na vijn' barrë,
Po na vjen barra me u blue.
pogaç' gruni me gatue;
po na vjen barrtor i ri,
na sjell grunin si flori,
thuja kangës, mullixhi.

Fishtë — Lezhë, 1981

1) Përsëritet pas çdo vargu.

507

BLUEJ-BLUEJ MOKËN-O

Bluej-bluej, mokën-o,
bluej but' e mos u ngut,
nalu pak e qiti prapë,
merre shoshën, miell shosh,
mos t'kalojë koha bosh,
n'brum me e shti e n'furr' me e qitë,
të dal' buka për mjesditë!

Ljare — Shestan, 1972

508

BLUAJ E BLUAJ O MOKËR-O

Bluaj e bluaj, o mokër-o,
misrin nga një kokërr-o,
të gatuajmë lakrat-o,
të rrisim fëmijët-o,
Ndaje mirë misrin-o,
se s'kemi tjetër-o,
një qase e para shpi,
mban të rritur e fëmi.
Bluaj e bluaj, o mokër-o,
misrin nga një kokërr-o,

Mbrostar — Fier, 1978
Bob. 1344/6

509

AMAN MULLIXHI

Dielli kaptoi, nata seç u nxi,
aman, millona, aman, mullixhi,[1]
bluajm' bereqetin, të shkoj në shtëpi,
bluaje të butë si për bakllava,
bluaje të butë si për trahana.

Borsh — Sarandë, 1981

1) Vargjet 3-4 përsëriten pas çdo dy vargjesh.

510

SOD NË MAGJE O BUKA E RE

Sod në magje, o buka e re,
ardhsh e bardh' n'shpi me ne.
m'knaqe robt' e m'knaqe mue,
me uj' t'nxet' jam tuj t'përvlue,
jam tuj t'pjek' sod në furrë,
t'paça n'sofër bashk' me burrë;
jam tuj t'pjek' moj ty n'hi,
t'paça n'sofër bashk' me fmi.
Tash po t'pjeki besa n'ezull,
se kërkan nuk due pezull,
veç me pezull, s'ka gja n'hi,
drithi vjetër nuk zen t'ri[1].

Fush-Arrëz-Pukë. 1981

1) Në pjekjen e bukës së parë (me miellin e ri) kishte praktika të ndryshme rituale. E zonja e shtëpisë, që kur zinte brumin në magje uronte: E hangshim me shëndet e me zemër të mirë! Mot më shumë! Mos na mungoftë asnjëherë! U shtoftë e u bleroftë si bari, si uji! Buka e parë duhet të piqej në prush anës së vatrës. Urime bëheshin sidomos në sofër nga i zoti i shtëpisë. Kafshata e parë duhej të shoqërohej me qumësht a me nënprodhimet e tij (kos, dhallë, djathë) dhe në fund me një gjë të ëmbël.

Pas Çlirimit kanë ardhur duke u zgjeruar praktika të tilla: Organizohen festa me kooperativistët. Bëhen urime për realizimin e tejkalimin e planeve, për prodhime të bollshme, për jetë të gëzuar e të lumtur, për mbarëvajtjen e kooperativës apo të NBSH. Lëmi i parë pas shirjes çohet në depo me këngë e valle, me karro të stolisura, kooperativistët vishen si për festë etj.

511

HADE BRUM' O ARDHSH I BARDHË

Hajde, brum', o ardhsh i bardhë,
hajde, brum, sod për pite,
t'ka gjesh' nana si simite,
pita t'mira sot me qitë
e ti doren me ma ndritë.
Shtriju petë tuj hollue,
maza gati, asht tuj vlue,
t'kuqun jan' saxh' e çerepë,
lumi nana, mir' po pjek,
e shtrojm' sofrën sa ta hjek.

Pukë, 1980

512

BRUMI-BRUMI BEREQETSHUMI

Brumi-brumi bereqetshumi,
mblidhu, o i bardh', po vjen katuni,
vjen katuni në argati,[1]
për me mih' arat nan' shpi.
Dy kuleq pa i pjek n'hi,
me i ndreq' heret çeto fmi,
dy të ker'[2] po i la me i tha,
a thu s'flasin çeto gra.
Bukt' me t'mira në argati,
thon' ka zojë[3] çe kjo shpi.

Trun — Pukë, 1970

1) Të punojnë argat.
2) Dy të tjerë.
3 Ka nikoqire.

513

NGREU BIJË QËMENATË

Ngreu, bijë, qëmenatë,
mblidh drëpinjtë për ergatë.
që nesër nga qindia,
më vinë shoqet e mia!
Ryj në magje, bëj lakruar,
se s'jam për të turpëruar!
Në mulli e blova,
në kungull e hodha,
shoqet i nderova,
nuk u turpërova.

Këllëz — Gjirokastër, 1976

514

SITE PITE NI KRILANË

Site, pite, ni krilanë,
jua qes grave, nuk e hanë
jau qes grave, nuk e hanë
jau qes thmive, e përlajnë.

Selac — Shalë, 1972

Krs. LPK, f. 18.

515

BAN KUSIJA VU-VU-VU

Ban kusija vu-vu-vu,
lumja unë, tamli m'u vlu,
m'u vlu tamli, mola gjanë,
u pjek pitja, e çova n'lamë,
n'lamë e çova, te argashtija,[1]
u hangër pitja, u kthy tepsija.

Vojnik — Drenicë. 1972

1) Tek argatët.

516

VLOI KUSIJA I RA FUNI

Vloi kusija i ra funi,
maxhetore, diça uni.
Fshije bërllogun, le mas dere,
ta qet, vjehrra pej pranvere,
n'dash' me sêj,[1] n'dash me kerre!

Bajçinë — Podujevë, 1982

1) Me sajë.

517

ORE-ORE MAGJATORE

Ore-ore, magjatore,
buk' e mrume, bukatore.
Site holl', o mori sit-e.
bukn' e re të bardhë qite.
Grun' i bardh', si tamël shtrungue.
buk' e amël, si mjalt' rrunxe.
Qite holl', o mori sit-e.
bukn' e re bane kadife.

B. Curr — Tropojë. 1983
Bob. 1533/6

518

O HOLLOJU BUK' HOLLOJU

O holloju, buk', holloju,
buk' e re, moj buk' e re[1]!
O gatoju, buk', gatoju,
piqu, buk', moj, piqu mirë!
Sa e ambël buka jonë!
Kjo asht buka e tokës sonë.

Barbullush — Shkodër, 1980
Bob. 1427/13

1) Përsëritet pas çdo vargu.

519

MOJ E MIRA BARDH' SI PLLUMI

— Moj e mira. bardh' si pllumi.
a m'kallzon qysh bluhet gruni?
— Gruni bluhet ni kështuni.
— Moj e mira, bardh' si pllumi.
a m'kallzon qysh mbruhet brumi?
— Brumi mbruhet ni kështuni.
— Moj e mira bardh' si pllumi.
a m'kallzon si haet gruni?
— Gruni haet ni kështuni.

Krumë — Kukës. 1970
Bob. 770/14

Krs. LPK. f. 17
AIKP — Q. Haxhihasani. Pukë. 1956 (Vëll. 17. f. 53); R. Bogdani. Blinisht-Mirditë. 1970 (Bob. 722/9).

520

UDHA MAR' KULAÇ I BUKËS

Udha mar' kulaç i bukës.[1]
shko në mrize drejt udhës.
fal' me shnet çobanve t'mirë,
që rriten me berre t'lirë!
Pash ty buk' që t'gatova,
t'qita me zemër, nuk pritova,
luti zanat atje n'mal,
të shtohen berret kadal-kadalë,
plot me kinxha lesh e tamël!
Udha mar', kulaç i bukës!

*
* *

Po na vjen kulaçi-o,[2]
eni, zana, të hami-o,
të gjith' si vlla me vlla,
të lumët na për kit' sevda!
Kemi berre, kemi fyll,
kemi nana, kemi pyll,
do ta hamë, do ta hamë,
gjyshit tonë shum' selam.

1) Këto këngë këndohen në festat e barinjve.
2) Këndojnë të gjithë barinjtë.

*
* *

Po këndojm' në valle-o,[1]
Pran' kulaçit tamël-o.
eni, zogj, e na ndihmoni,
eni, flutra, me ne gzoni!
Kemi qitun kulaç-kulaç,
oj baçicë, të mirë paç!
O t'u shtoft-o vathi ty.
edhe t'mirat ty në gji!...

Drenicë, 1977

1) Këndon prijësi i valles.

521

PIQE PESHKUN NË FURTERE

Gere, gere, pipigere,
piqe peshkun në furtere,
piqe mir' e mos e digj,
se na vin' mraman dy miq!

Trijesh, 1982

522

FSHIJ-FSHIS' FSHIFSH PËR T'MIRË

Fshij-fshis', fshifsh për t'mirë.
ma fshij odën për musafirë.
për musafir', kam' të mar-e,
oda e jon' me faqe t'bardh-e;
me faqe t'bardh', me der' çelë.
burrat ton', zemrën mal.
Mali me bor', mali n'pranverë.
si Lipiteni[1] me bor' përherë,
si Lipiteni plot me lula,
oda e jon' plot me burra;
plot me burra, plot me trima.
oda e jon' ma e mira.

Dubravë — Kaçanik, 1972

1) Luboteni, një nga majat më të larta të vargmalit të **Sharrit** (Kosovë, 2496 m); lidhet nga krahu lindor me Grykën e **Kaçanikut**. Krs. Rev. «Nëntori», 1955, nr. 1, f. 127.

523

TIR — SHTIR

Tir — shtir[1].
bosht i vogël-o nuk po mbushet,
dal n'oborr drita s'po duket,
por po duken disa saraje.
N'at' saraj ishte nji plep-e,
n'atë plep ishte nji lejlek-e,
aj lejlek po bate çerdhe,
bate çerdhen-o të mëndasht-e,
të mëndasht-o fije — fije,
beqarit-o po i ban hije,
po i ban hije me lezet-e,
me i shku moti-o me shyhret-e.
At' e past' nanlokja vet-e!

Shkodër. 1982
Bob. 214/47

1) Përsëritet pas çdo vargu.
Krs. KP, f. 90; Rev. «Nëntori», 1955, nr. 1, f. 129; BMK, f. 219. (Transkriptimi muzikor nr. 27)

524

TIR NANA TIR

Tir, nana, tir, bosht'i vogël,
bosht'i vogël nuk po mushet,[1]
dal në der', drita s'po duket,
po na duken do kanaçe,
do kanaçe e pa shkallë,
preva arën, vuna shkallën,
gjeta i nuse nën duvak-e,
i dhash' uj- o me bardak-e·
mu bardaku m'ngrini n'dorë,
gjimsa akull, gjimsa borë.

Gjonëm — Krujë, 1978
Bob. 1352/8

1) Vargjet 1-2 përsëriten pas çdo vargu.
Krs. AIKP — Xh. Meçi, Kabash-Pukë, 1979 (fl. 3, f. 13).
(Transkriptimi muzikor nr. 28)

525

TIR' NAN-O TIR

Tir', nan-o, tir,
tire nji furk' lesh,
çorap t'ri për me veshë!
Tir' nan-o, tir,
tire nji furk' lesh,
fenell' t're për me veshë!
Tir', nan-o, tir,
tire nji furk' lesh,
kopole t're për me veshë!
Tir', nan-o, tir,
furkat-o plot me lesh,
kanac t'ri për me veshë,
për me vesh', për me i shky.
arkat pjot i kem në dry.

Micoj — Pukë, 1975

526

TIRE SHTIRE LIRIN-O

Tire, shtire lirin-o,
furkëz-o, drugëz-o,
drugëz-o, furkëz-o,[1]
se siç tjerri lirin-o,
tjerrim, shtjerrim hallet-o,
hallet, dertet e dynjasë,
të dynjas', të fukarasë.

Mbrostar — Fier, 1933
Bob. 1527/3

1) Vargjet 1-2 përsëriten pas çdo vargu.

527

BUKUR TJERRIM LININ-O

Ejani, shoqe, në këtë valle,
të fillojm' një pun' të re,
hej-hej sa gëzim![1]
Lshoni za fllanxës ndër male,
po ja endim kmishën-o,
Puno vashë, t'lumtë dora,
mbi manganë, ti mos pusho!
Ju lumt' dora, mori shoqe,
bukur tjerrni linin-o!
Xhamadan me shtat' gajtana,
po qendis për trimin-o!
Djal' e vajz' presin me mall,
për një kmish' të bukur-o.

Kallmet — Lezhë, 1978

1) Përsëritet pas çdo dy vargjesh.
Krs. AIKP — K. Vasili, Troshan-Lezhë, 1980, fl. 24.

528

MORI E MIRA PO BAN VEK

— Mori e mira, po ban vek,
ban qylyma e ban dyshek.
T'lumshin duert, sa rrept' po qet!
— Njana kam' po m'hjek' zahmet.
njana kam' e njana dorë,
ka po baj pëlhur' të hollë.

Cërcë — Istog. 1972

Krs. Gj A, II, 1972, f. 192.

529

JA KEM' NIS' ME EN' ME MLU

Ja kem' nis' me en',[1] me mlu,
ni qylym dojm'[2] m'i maru-o,
dojna pejt' me nis' m'i mlu.
Ja nis vekit me punu-o,
me grim t'madh gjith' tuj këndu,
ni qylym dojm m'i maru-o.
Marou, qylym, me shpejti,
tana shoqet me t'marr' lakmi-e-o.
Lula e kuqe dranofilli,
qylym i jem u maru ma i miri-e-o.
Lula e kuqe me boj' peme[3],
hajde kqyre, oj shoqja jeme-o!
— Kâka i mirë, kâka *bet*,
ti e bajsh gjith' me shnet-e-o!

Sverkë — Klinë, 1972

---

1) End.
2) Duam.
3) Ngjyrë rozë, trëndafili.
Krs. AIKP N. Pano, Dajc — Lezhë, 1981 (Fl. 1, f. 57).

530

ME I RA VEKUT BERDILA PAK

M'ka rrit' nana për hasret,
kur i musha tremdhet' vjet,
ja kam nis' me hi në vek,
jarabi e laça shkretë,
fort i bana-o për gazep,
tue lyp shpat' e tue lyp vek,
s'kam berdila, as s'kam qekerk,
nuk kam drugëz, as nuk kam ngrehc.
dal nër shoqe me lyp' vrek.
Kur ja nisi me punue,
nuk shkon dit' pa u ngushtue,
tan' me lot për pa e lotue,
Me i ra vekut berdila pak,
s'bahet puna për merak,
me i ra vekut berdila fort,
kputen fijet, bahen copë,
dal prej vekut kaj me lot.

— More vek, ti kofsh i zi!
Qysh më shkoi jeta në ty?!
Kurr' s'pe shef verën me sy.
Tana shoqet tuj shetitë,
un' me vek tuj qerru sytë.[1]

Nakëll — Pejë, 1972

1) Me kuptimin: duke punuar shumë. krs. KPL$_{1}$, f. 193.

531

PO BAN VEKU RRAK TAK TAK

Po ban veku rrak tak tak
Çou, oj gjishe, maro pak,
prej sabahit deri n'darkë:
m'duket shuli vjen tuj u çlirue
dhe për mu ja nis me vajtue.
Jani po nis me lulzue,
për çik' teme e kam marue,
te çaj vjehërr për me e çue,
te çaj burr' o me jetue.
t'xhitha punt n'kri me m'i lshue,
me vjerr' e vjehërr me punue,
copa t'leshta n'vek me marue...
Veki ma i gzushëm kana për mue,
marojm' hana tuj lulzue,
si illzit në qiell që jan' shendrrue,
ashtu veku tuj lulzue,
boja-boja tuj heshue.

Zarbincë — Bujanovc. 1979

532

PO BAN VEKU HA-HA-HA

Po ban veku ha-ha-ha,
po ban xhishja: bismilah!
Bismilahe, ore vek,
ti t'marofsha sa ma shpejt!
Ja nis xhishja e po knon:
Veku i mir' e po m'nimon,
veku jon' asht dalla-dalla,
marojn' jana krejt mahalla;
veku jon' asht shum' i gatë,
shum' po kesh e mjera shpatë;
veku jon' ti kesh gjithmonë,
na-j marove janin tonë.
Janin ton' un' e marova,
edhe rejës un' ja çova.
Gjali thot': — Shka je tranue?
— Dor' kit jani s'ja kisha çue.
Po ban veki ha, ha, ha,
o ti gjal-o, shka po ba?
Veku jon-o shum' të du,
se ti oden ma ke shtru.

Zarbincë-Bujanovc, 1979

533

PO BAJ VEK-O TAK E RRAK

Po baj vek-o tak e rrak,
po baj kmish-o për bajrak;
tak e rrak po baj vek,
nga pes' kuti gjer në drekë.

Kuk-Prizren. 1979

534

MODEL T'RI PO QES NË VEK

Model t'ri po qes në vek,
shkype-shkype[1] polin krejt,
shkype-shkype, lule-lule,
tufa-tufa me lesh rude.
E ky leshi holl' po tiret,
n'duart e mija fort përdridhet.
fort përdridhet n'vek kalohet.
duart e mija sod rinohen.
Kalon n'dor' e kalon n'vek,
pet e pet sixhadet qet.

Qerret — Pukë. 1971

1) Shqipe-shqipe (me motive kombëtare).

535

U ULA E SHKRETA ME BA VEK

U ula e shkreta me ba vek,
u ula tej[1] n'drekë,
ni haber ma thau zemrën,
se burri m'ka dekë.
Ah, more vek, ti kofsh mallkue,
qi m'mete në gjysë,
kmisha t'mira e rruza t'fytit,[2]
kurr' s'i qes në giyks.
U ula e shkreta me ba vek,
u ula me vekue,
ni haber mu m'erdhi shpejt,
se vjehrri m'u plague,
Ah, more vek, e mjera unë,
tash shka jam tuj ba?
Tana kmishat e mahramat,
t'shkreta do t'i la.[3]

Rahovec, 1972

---

1) Deri.

2) Ruaza për zbukurim.

3) Kur vdiste ndonjë i afërm, gruaja në shënjë zije e respekti për të, për një kohë, nuk prekte asnjë lloj punëdoreje. Për idiotë e dashurisë që lindnin gjatë kësaj veprimtarie, por, njëkohësisht, bëhej fjalë edhe për vështirësitë, për robtimin e të rejave nga puna e zejtatu në avlëmend. Kënga të kësaj teme përfshiheshin shpeshherë edhe në repertorin e dasmave.

536

DITË NATË ARGALI

...Ditë natë argali,
djali s'të sheh me si.
Ditë natë me saitë,[1]
për të ndrenjë[2] vajza prikë.
Rik shtrëk[3] saitenë,
jen tërë ditënë;
jen edhe natënë,
për të ndrenjë armëtë.[5]
Del një çikë të të shoh,
pse më bëri zemëra oh.
Zëmëra më llahtaris
si anem[6] çë kallamis;[7]

---

1) Sovajkë.
2) Për të bërë.
3) Fjalë onomatopeike për zhurmën e avlëmendit: rrëke-shtrëk
4) End.
5) Pajën.
6) Masuri.
7) Mbështjell.

zëmëra më dridhetë.
si masur çë mblidhetë[1].

Arbëreshët e Greqisë
Prosimni — Berbatë. 1978

1) Arbëreshët e Greqisë i kanë kushtuar një sërë këngësh edhe avlëmendit. Me to lartësohet puna aq e rëndësishme siç ishte përgatitja e pajës së vajzave, e veshjeve, e mbulesave etj.. Flitet për bukurinë dhe vlerën e këtyre punimeve me të cilat mburreshin ato që punonin në avlemend.

Barinjtë

537

RËKË-SHKRËK SAITENË

Rëkë-shkrëk[1] saitenë[2]
e shkon vajza ditënë.
Rëkë-shtrëk podhariketë,[3]
e plihura[4] pikset vetë...
Ça,[5] sait, e priru prapë,
të pikset plihura vrap...
Sa punon kjo argalia,
aqë blonetë[6] shtëpia.

Arbëreshët e Greqisë
Eleusinë, 1980

1) Fjalë onomatopeike për zhurmën e avlëmendit.
2) Mëqiku.
3) Këmbëzat e avlëmendit.
4) Pëlhura.
5) Ec, shko përpara.
6) Mbushet.

538

TRIKI-TRAKI BËN ARGALIA

Triki-traki bën argalia,
pjot haré ësht' gjitonia.

*
* *

Vajza ianej nd' argali,[1]
e jëma me boshtin tir li.

*
* *

Vajza, ianhej nd'argalitë
pëlhura, palaca edhe stoli,
e jëma me boshtin tir li,
dhëndrri kullosnej dhen e dhi,

Arbëreshët e Italisë
Ejaninë — Kozencë, 1981

1) Vajza endte në vegjë, avlëmend, tezgjah.

539

NUSEN TATE KU E PE

— Nusen tate ku e pe,
Rapush be[1]?
— Un' e pashë në tezgjah,
tek po bënte peshtama.
Ra sovajka në mbërdhe,
zgjate dorën dhe ja dhé.

Gradishtë — Lushnjë, 1981

1) Përsëritet pas çdo vargu.

540

TUJ QINISË JAM-E O NI ÇARÇAF-E

Tuj qinisë jam-e, o ni çarçaf-e.
lum e lum e mashallah e mashallah!
Ni çarçaf-e, o me yrnek-e,
na e bajshim-e, o gjith' me shnet-e,
lum e lum e mashallah e mashallah!
Na marofshim-e, o vjet për vjet-e,
plot me kang-e, o me shyhret-e,
lum e lum e mashallah e mashallah!
Bajmë çarçafin-e, o plot me ojm-e,
s'ta ka çiftin-e, o n'kit[3] Kosov-e,
lum e lum e masallah e mashallah!

Volljakë — Klinë, 1972

1) Në këtë.
Krs. Gj. A, II, 1972, f. 194; KPL, f. 193.

541

SHUM' QENISA SHUM' PUNOVA

Po shkon deti hova-hova,
shum' qenisa, shum' punova,
tana shoqeve ja u kalova,
jat ma t'mirin vet' e mora.

Bekaj — Trijesh, 1972

Krs. KPL$_2$, f. 51.

542

HAJDE T'PRESIM ME GËRSHANË

Hajde t'presim me gërshanë,
edhe t'qepim me gjylpanë,
si terzija në dugajë!

Nikmarash — Trijesh, 1972

543

NI ÇERAP JAM TUJ MARUE

Ni çerap jam tuj marue,
kur po ia nisi-o, lum për me knue,
vjen çerapa-o, lum tuj u marue,
krejt me lula-o, lum tuj u lulue,
krejt me lula-o, lum e me vija,
m'u çudit-o, lum shoqet e mija.

Volljak — Klinë, 1972

Krs. Gj. A, II, 1972, f. 191.

544

MARR ÇERAPËN DU ME NISË

Mora krojshen, dola n'rreze,
marr çerapën du me nisë.
Ma par' çerap ty t'marofsha,
se sa koh' që u kujtofsha,
sa kapërceft' ujt nër urë,
mos vanofsha ma shum' n'këtë punë!

Pejë, 1982

545

PENI I GAT' PO HIN N'GJYLPANË

Peni i gat' po hin n'gjylpanë,
me gjit' faqet[1] n'ket' jorgan,
në jorgan, o n'jorgan t'ri,
ta ban nana, o për nusni.
Peni i gat' n'gjylpan' po hin,
numron rruzat, o nja ka nja,
brez me rruza, o për me ba,
për me ba, o për bukuri,
shoqet t'thon', moj dorflori!

Qerret-Pukë, 1977

1) Çarçafët.

546

LARK NGA MESOHORI

Lark nga Mesohori[1],
del ujë izvori,
shkojnë çupa, nuse,
buklica në supe,
lajnë pulp' e llërë,
nuset, çupat sërë,
lajnë gush' e faqe,
sapun manushaqe.
Një sofat pe guri,
me shkumbë sapuni,
lajet xhamadani
me forcë kopani.
Lajnë dhe këndojnë,
këngës seç ia thonë,
iso mban kopani,
ç'pëson xhamadani.
Më tutje, ne sheshi,
ç'të dëgjonte veshi,
topa pëlhure lajnë
dhe në shesh i thajnë,
për të bërë pajë.

Dardhë — Korçë, 1961

1) Toponim afër fshatit Dardhë.

SHTOJCË

1

ORE ZOGJ I VERËS

Bob. 189/11
Mbledhur: Eks. Shqiptaro-rumune
Vënë në notë: M. Daiu

Kënduar: Grup fëmijësh
Biçaj-Kukës, 1959

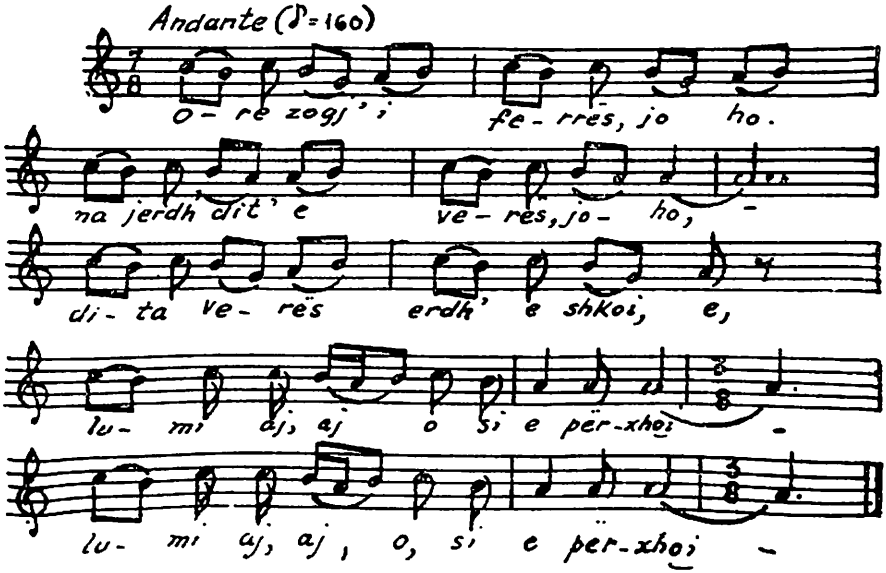

Shih këngën nr. 11

2

VERA VERA KOKOVERA

Bob. 189/11 *Kënduar: Grup grash*
Mbledhur: Eks. Shqiptaro-rumune *Starje-Kolonjë, 1959*
Vënë në notë: M. Daiu

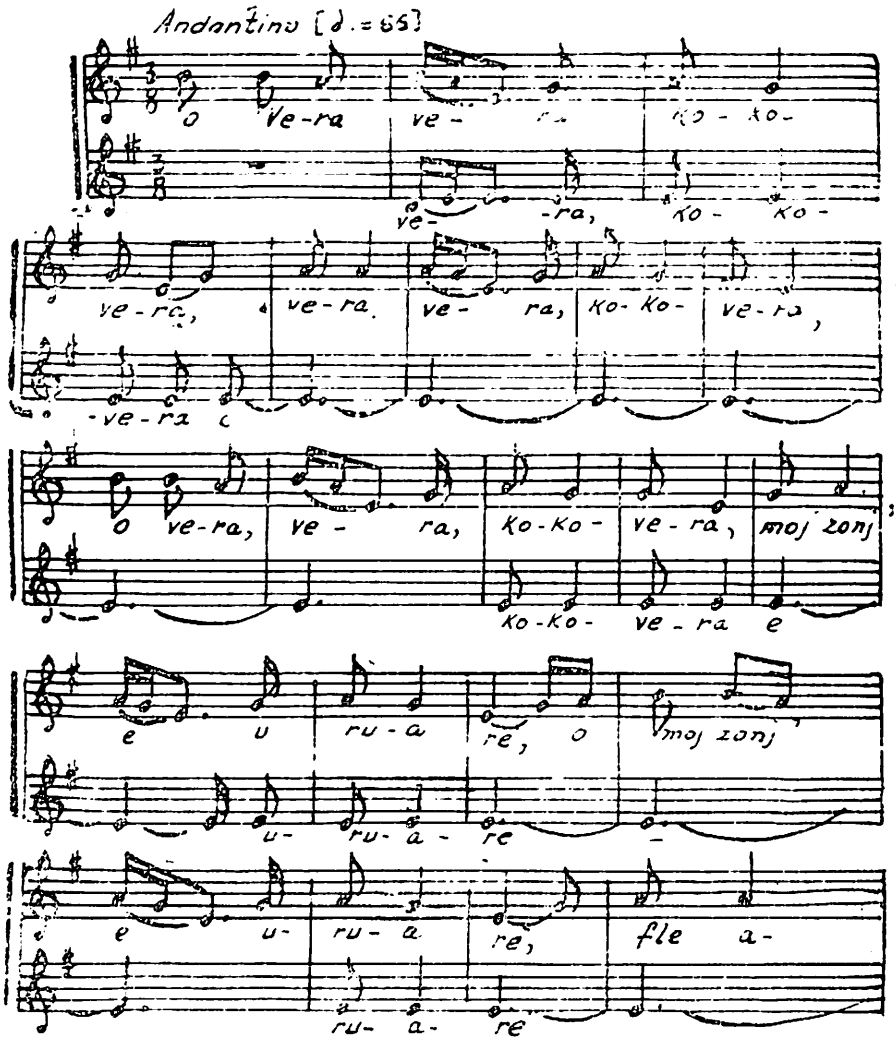

Shih këngën nr. 19

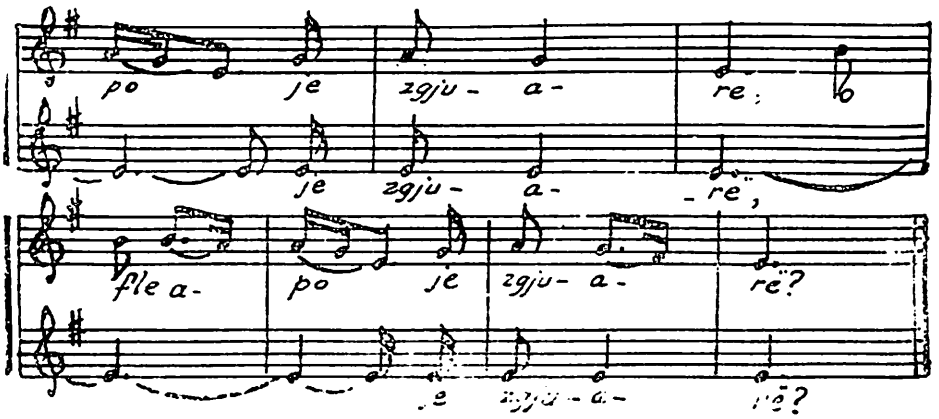
po je zgjua- re;
je zgjua- re,
fle a- po je zgjua- rë?
e zgjua- rë?

3

LLAZËRI SHËN LLAZËRI

Bob. 205/10
Mbledhur: Eksp. Shqiptaro-rumune
Vënë në notë: M. Daiu

Kënduar: Grup vajzash
Brezhan-Përmet, 1959

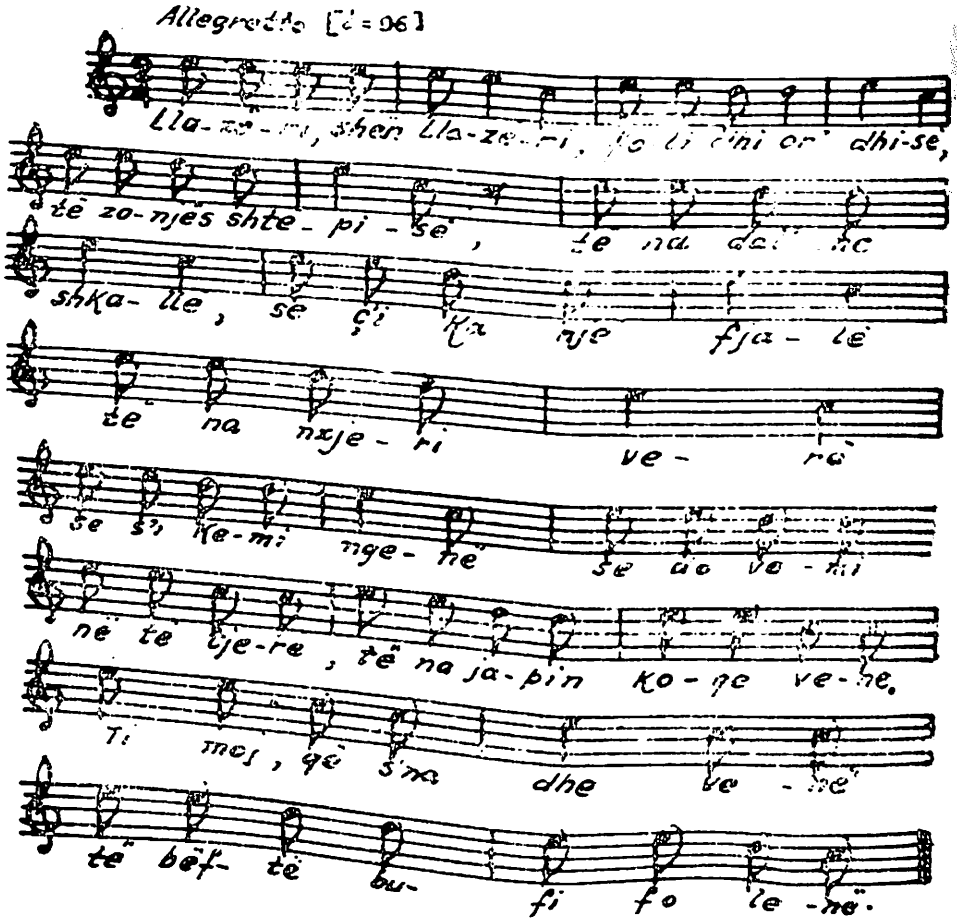

Shih këngën nr. 37

4

PLAKË PLAKË VENË

Bob. 206/13
Mbledhur. E Dheri
Vënë në notë: M. Daiu

Kënduar: Grup burrash
Karjan-Gjirokastër, 1962

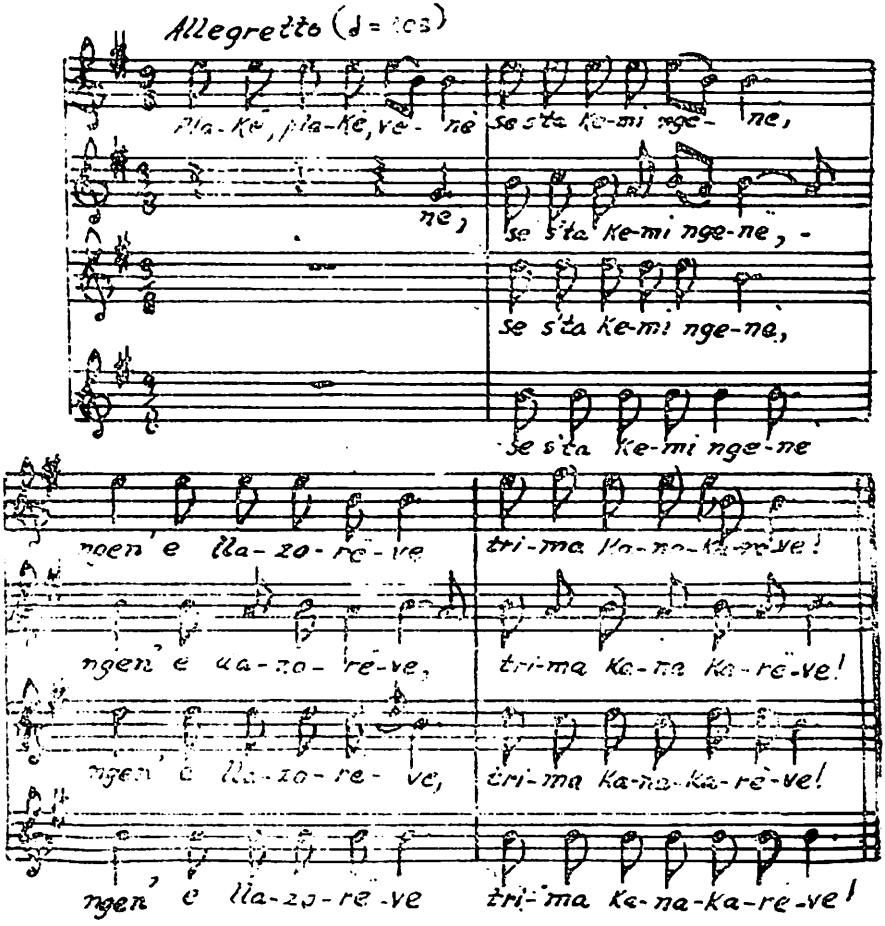

Shih këngën nr. 38

5

RUSICA ME RUSICA

Bob. 205/10
Mbledhur: E. Dheri
Vënë në notë: M. Daiu

Kënduar: Ollga Zakara
Hoçisht-Korçë, 1962

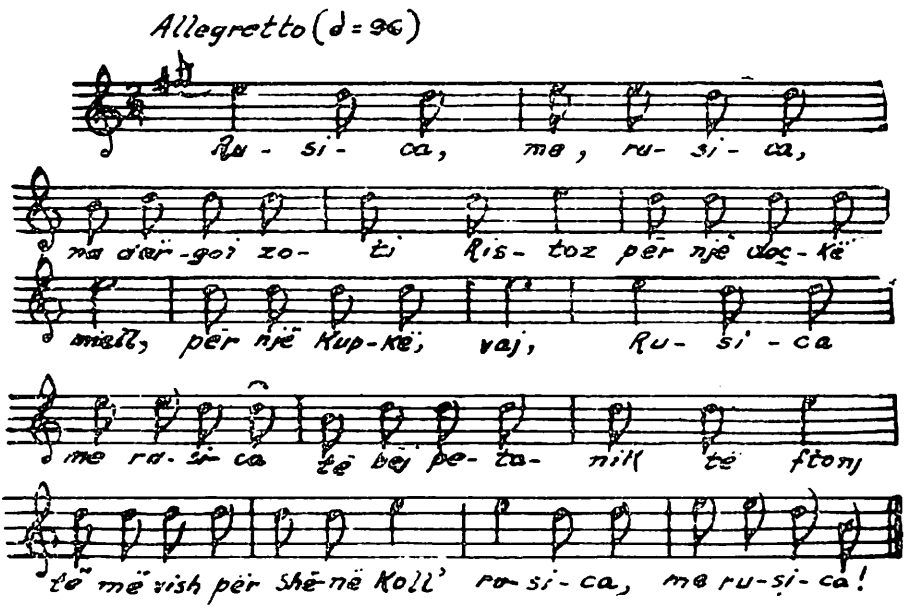

Shih këngën nr. 97

6

MIRËDITA PËR KULLANA

Bob. 213/10 *Kënduar: Çile Kodheli*
Mbledhur: Eksp. Shqip-Gjermane *Shkodër, 1957*
Vënë në notë: M. Daiu

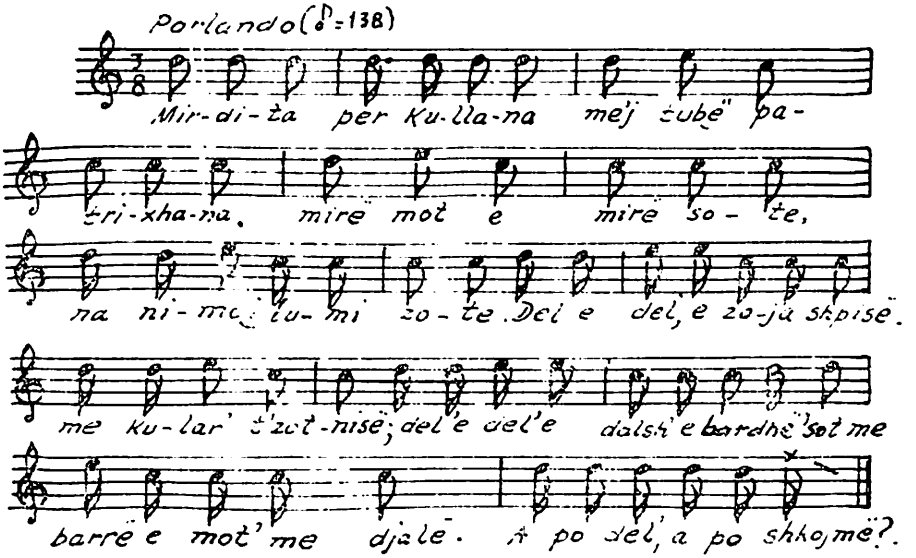

Shih këngën nr. 113

7

DIELLO-O-DIELLO-O

Bob. 215/9
Mbledhur: E. Dheri
Vënë në notë: M. Daiu

Kënduar: Xhevat Abdalli
Gjirokastër, 1962

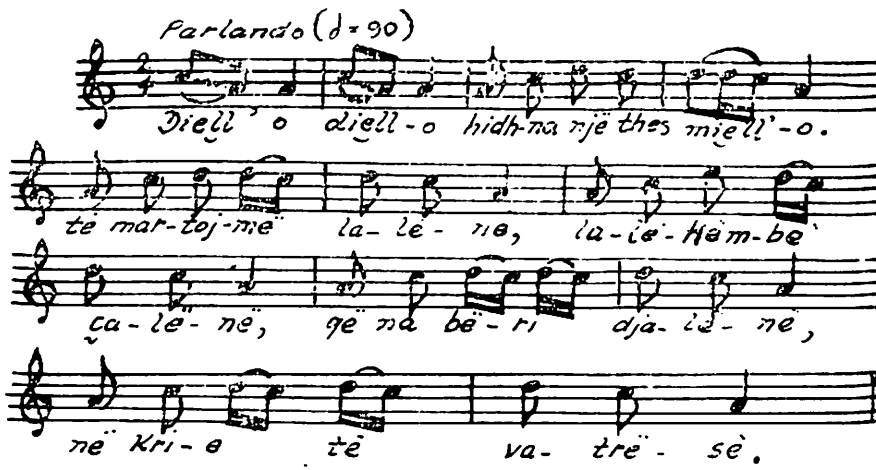

Shih këngën nr. 138

8

RONA RONA PEPERONA

Bob. 155/22
Mbledhur: Eksp. Shqip.-Gjermane
Vënë në notë: M. Daiu

Kënduar: Grup vajzash
Rehovë. Kolonjë, 1957

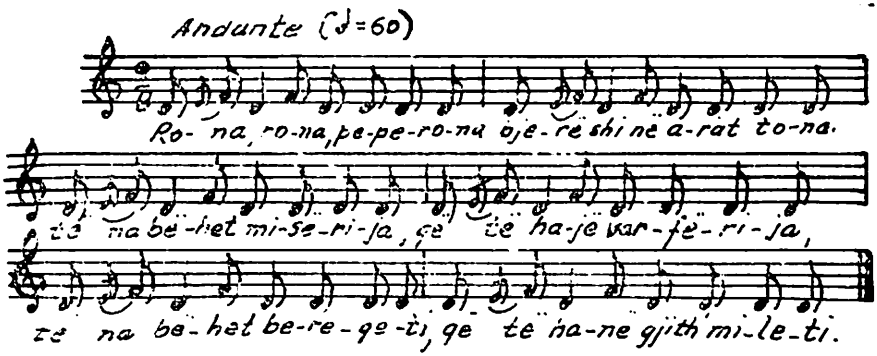

Shih këngën nr. 159

9

RONA RONA TRIPERONA

Bob. 205/9
Mbledhur: E. Dheri
Vënë në notë: M. Daiu

Kënduar: Ollga Zakara
Hoçisht-Korçë, 1962

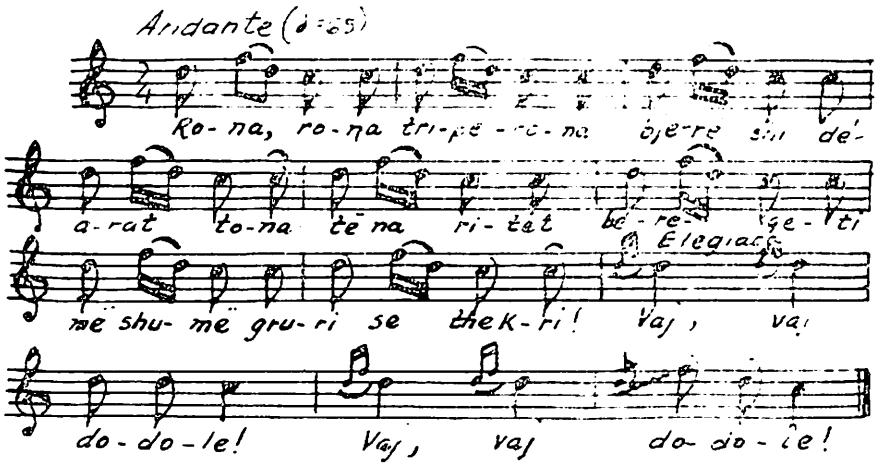

Shih këngën nr. 162

10

ZBORË MOJ ZBORË

Bob. 215/11
Mbledhur. E. Dheri
Vënë në notë: M. Daiu

Kënduar: Tolo Njocko
Gjirokastër, 1962

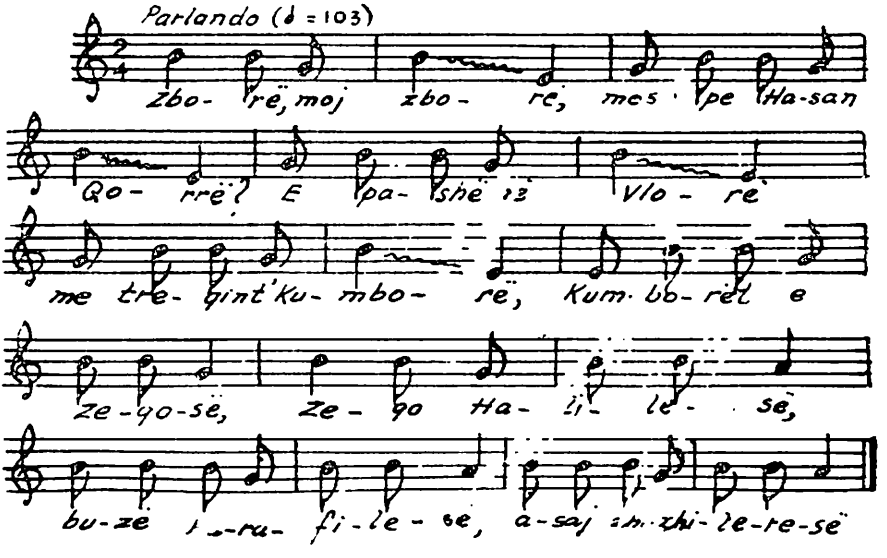

Shih këngën nr. 175

PLIS MË PLIS E BRAZ' MË BRAZË

Bob. 320/10
Mbledhur: M. Daiu
Vënë në notë: L. Liço

Kënduar: Grup polifonik burrash Ogren-Përmet, 1978

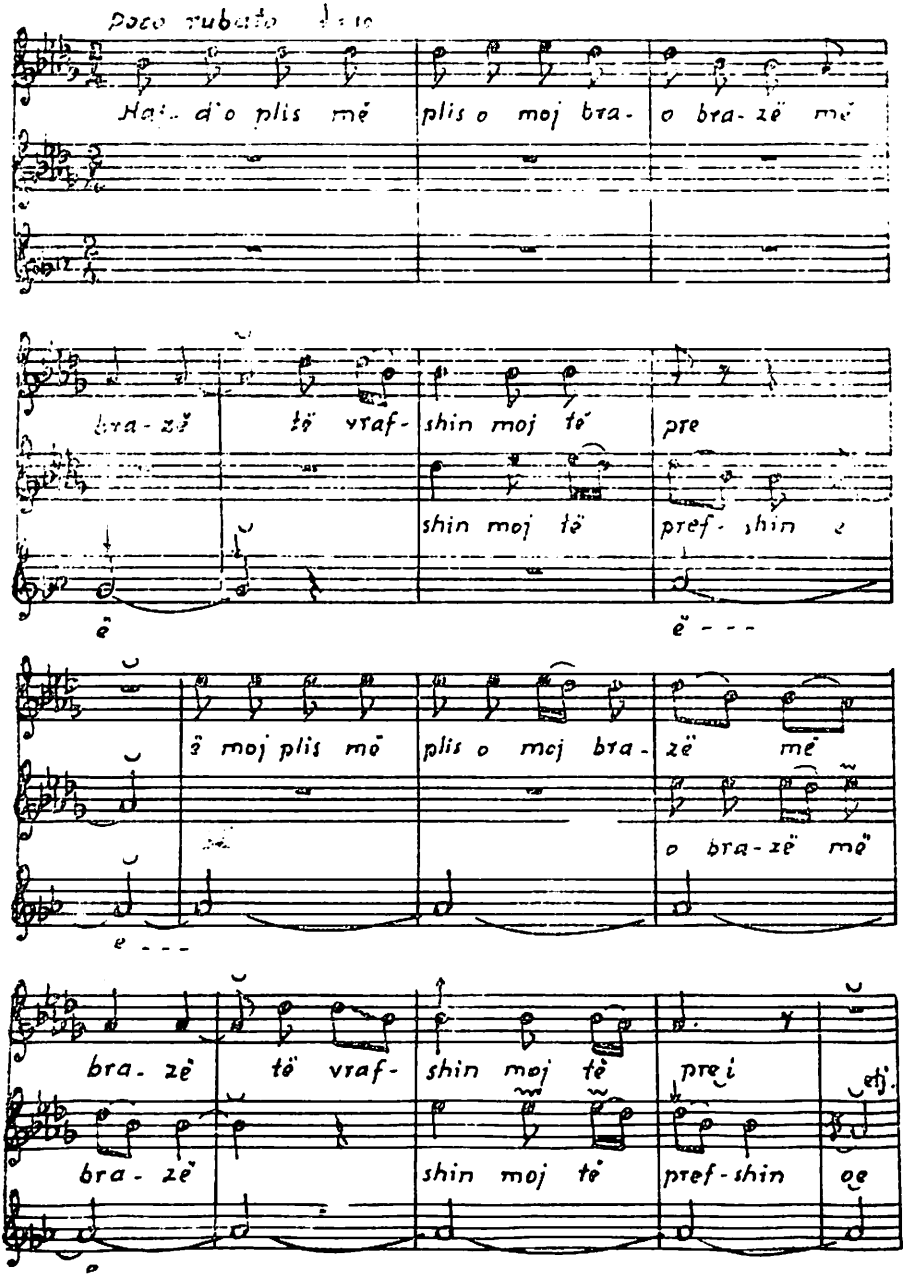

Shih këngën nr. 241

12

SI NA MILLET FARA E GRUNIT

Bob. 1132/5
Mbledhur: O. Xhatufa
Vënë në notë: L. Liço

Kënduar: Grup i përzier, shoqëruar me orkestrinë Zall-Herr-Tiranë, 1974

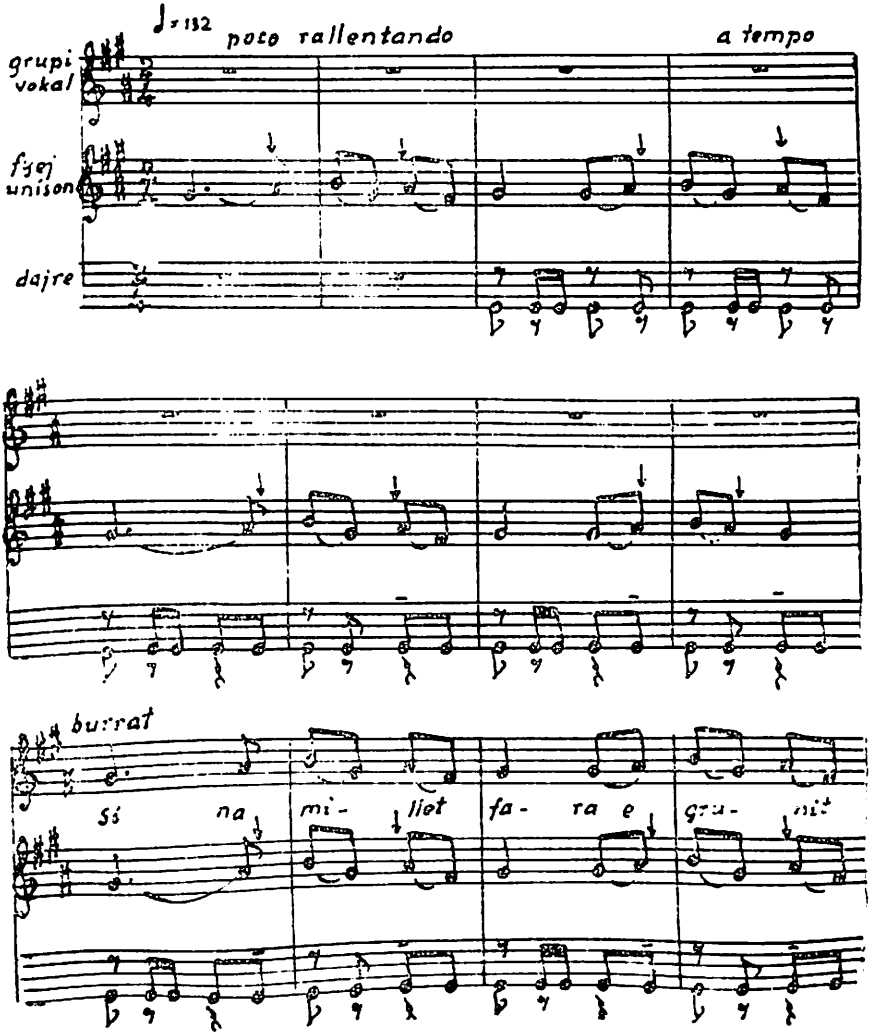

Shih këngën nr: 259

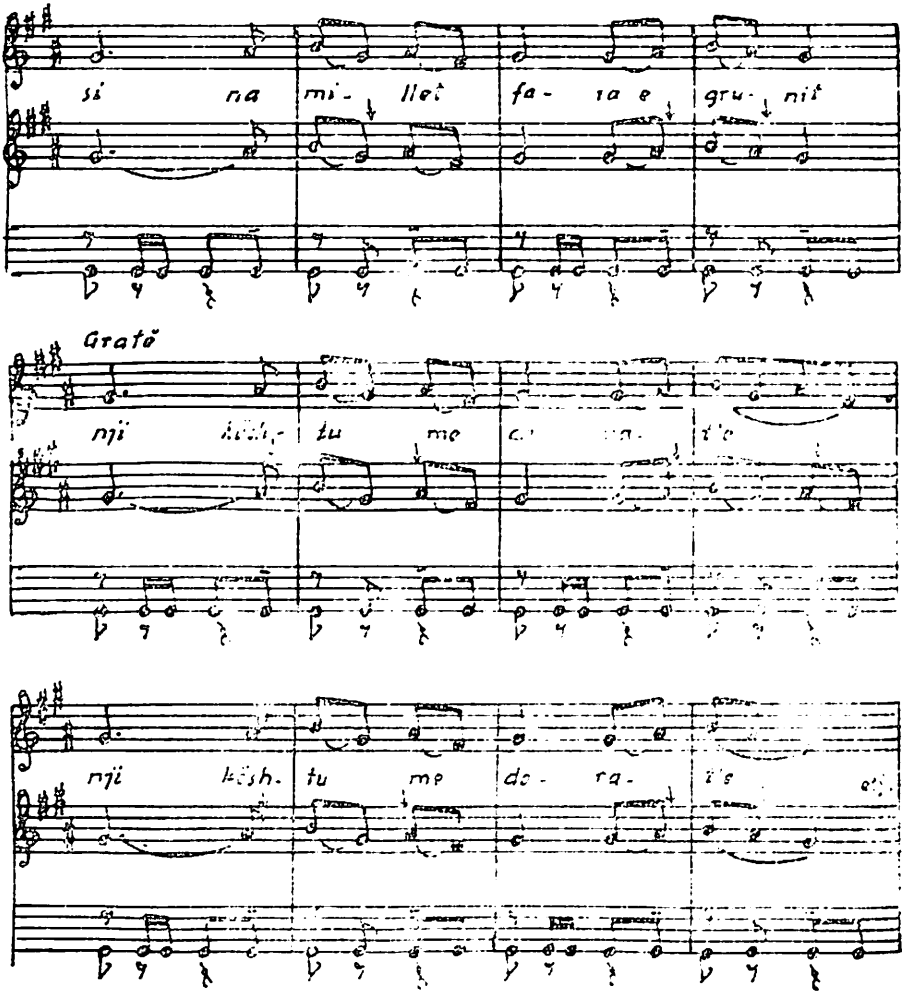

si na mi- llet fa- ra e gru- nit

Gratë

nji kësh- tu me do- ra- t'e

nji kësh- tu me do- ra- t'e etj.

13

MOJ E MIRA BARDH' SI PLLUMI

Bob. 770/14
Mbledhur: R. Bogdani
Vënë në notë: B. Kruta

Kënduar: grup vajzash
Krumë-Kukës, 1970

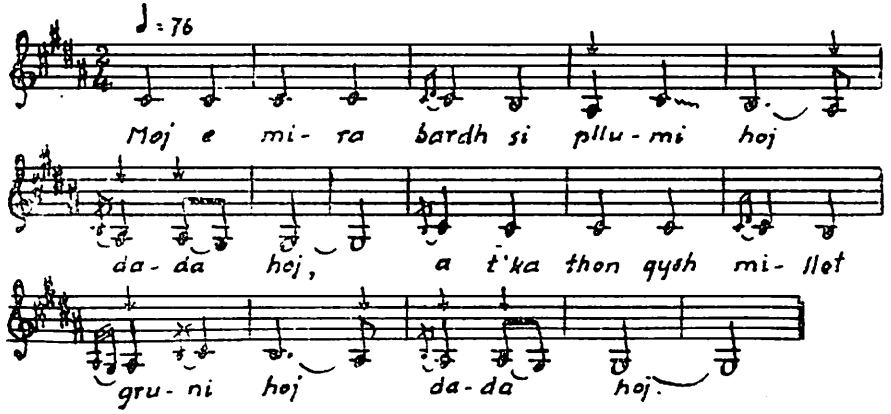

Shih këngën nr. 260

14

HAJT E HAJT E EH

Bob. 424/3
Mbledhur: E. Dheri
Vënë në notë: L. Liço

Kënduar: I. Bajri
Oblikë-Shkodër, 1965

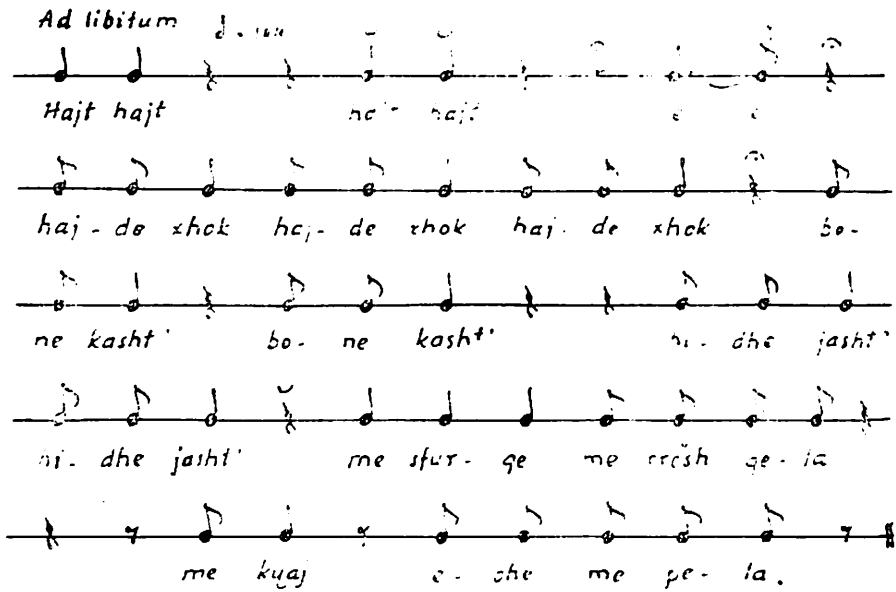

Shih këngën nr. 279

15

NA KA DAL' NI VER' E MADHE

Bob. 334/26
Mbledhur: E. Dheri
Vënë në notë: L. Liço

Kënduar: Dy zëra grash,
Q. Fejzollari, D. Kërxhaliu
Bicaj — Kukës, 1964

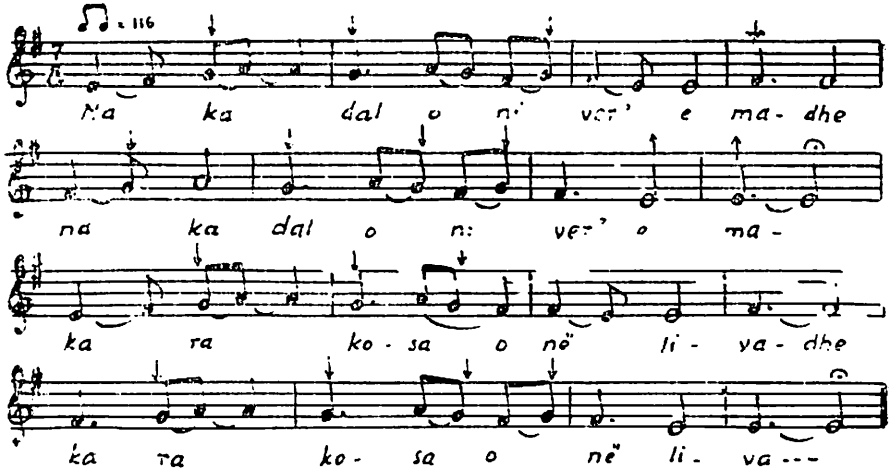

Shih këngën nr. 286

16

NËPËR GËRXHE NËPËR MAJA

Bob. 398/10
Mbledhur: M. Daiu
Vënë në notë: L. Liço

Kënduar: Grup polifonik burrash
Dukaj-Tepelenë, 1965

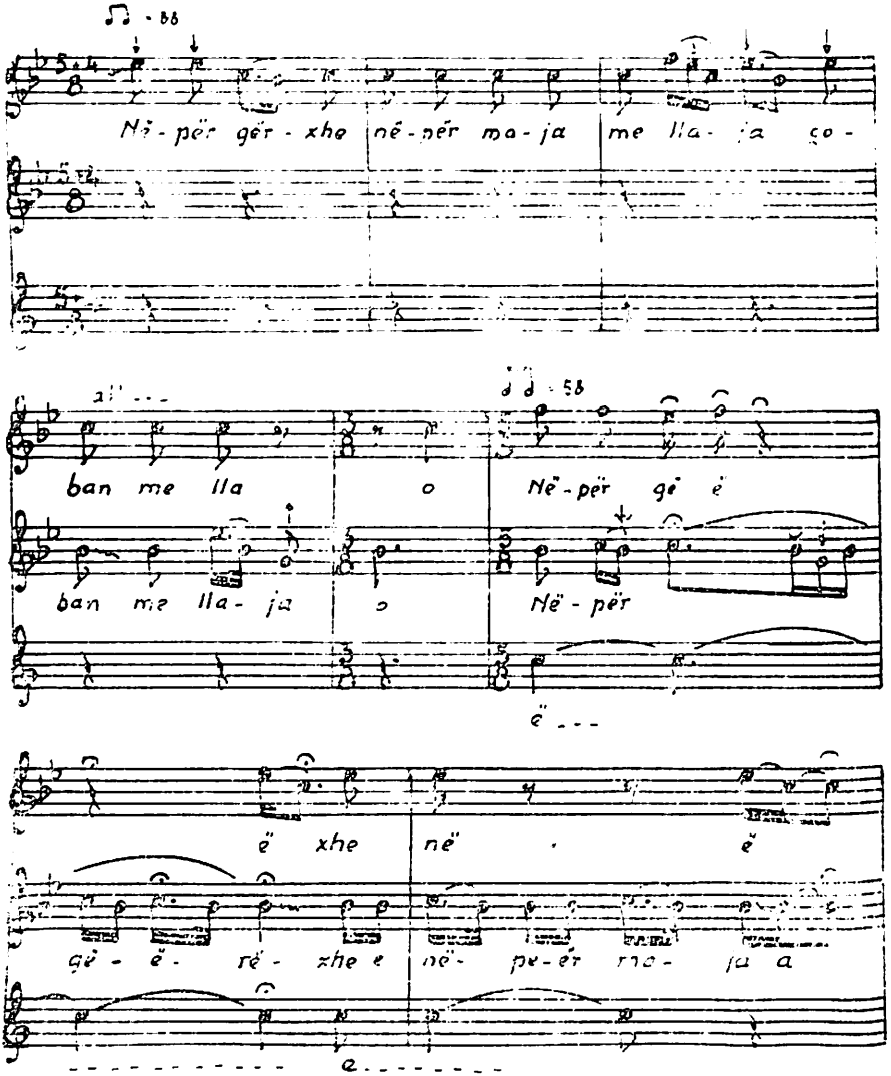

Shih këngën nr. 322

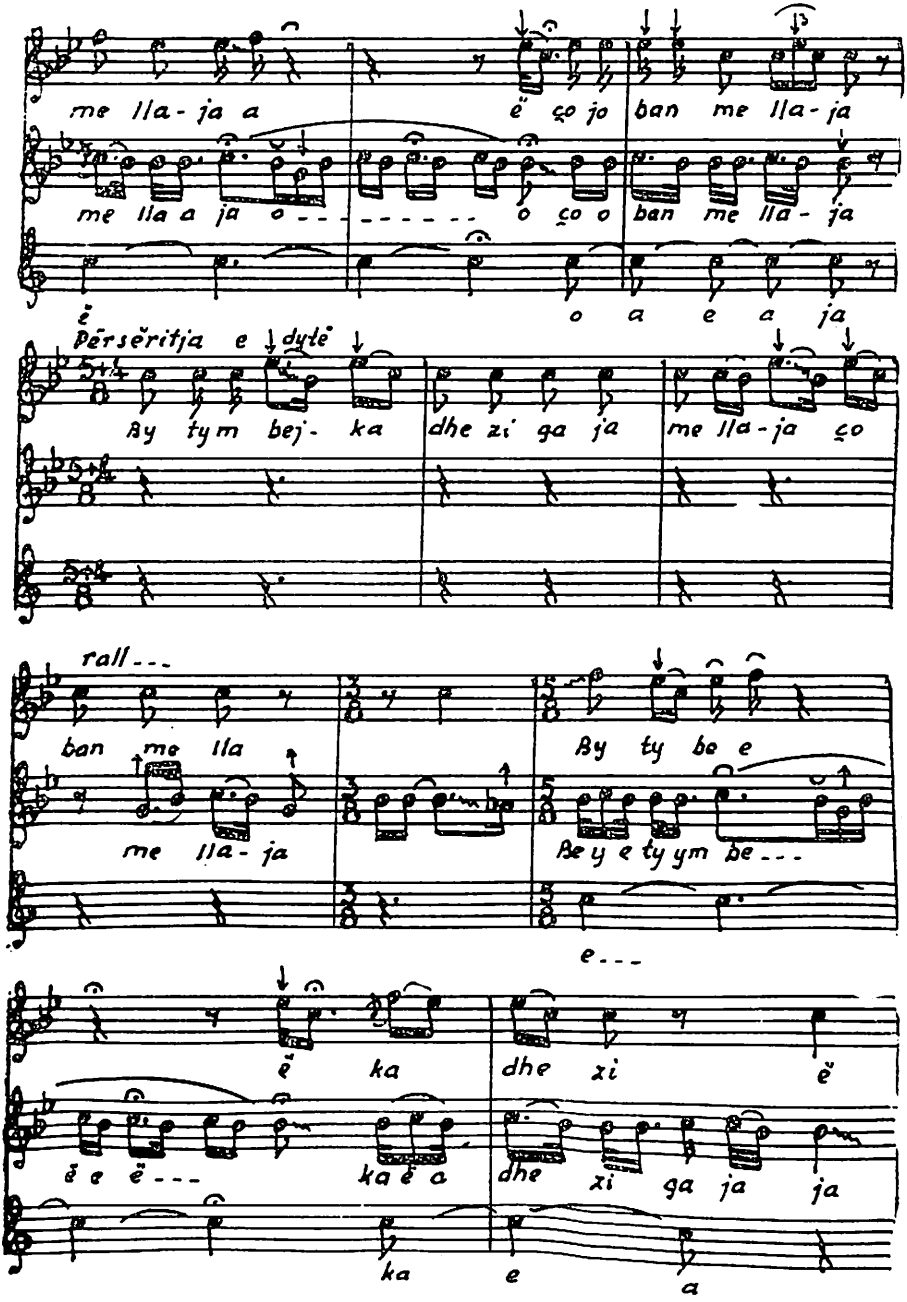
me lla-ja a ë ço jo ban me lla-ja
me lla a ja o - - - - - - - o ço o ban me lla-ja
ë o a e a ja
Përseritja e dytë
By tym bej- ka dhe zi ga ja me lla-ja ço
rall - - -
ban me lla
me lla-ja
By ty be e
Be y e ty ym be - - -
e - - -
ë ka dhe zi ë
ë e ë - - - ka ë a dhe zi ga ja ja
ka e a

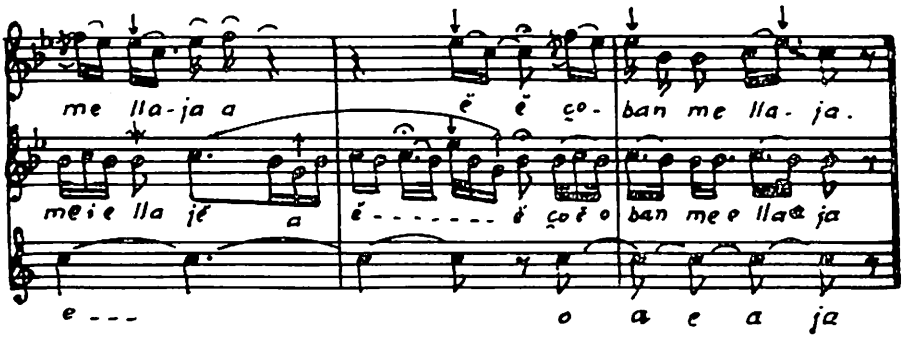
me lla-ja a ë ë ço- ban me lla- ja.
me e lla jé a é - - - - - - - ë ço ë o ban me e lla ja
e - - - o a e a ja

17

KU KE QEN' ME KULLOT' TI

Bob. 1303/17
Mbledhur: V. Qamili
Vënë në notë: L. Liço

Kënduar. S. Vrapi
Pezë-Tiranë, 1977

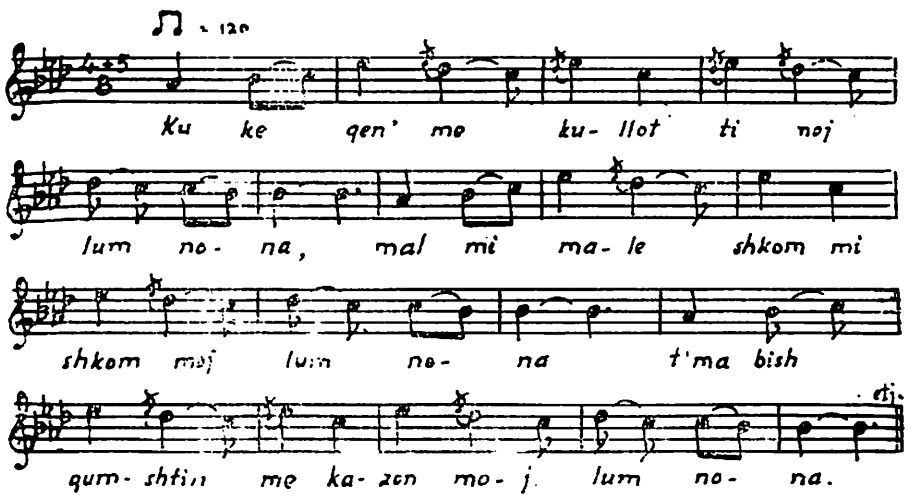

Shih këngën nr. 351

18

NISIN BREJAT ME FISHKLLUA

Bob. 939/10
Mbledhur: H. Filja
Vënë në notë: L. Liço

Këndues: H. Zeqaj, Sh. Zeqaj
Strelle i Ulet — Pejë, 1973

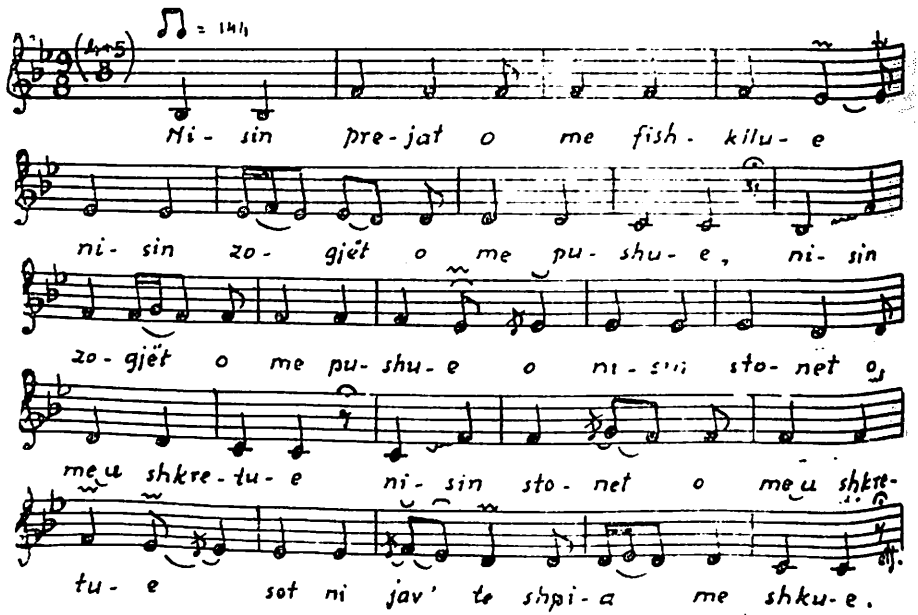

Shih këngën nr. 361

19

SHKURTE VIÇ MOJ BIJA JEME

Bob. 258/14
Mbledhur: M. Daia.
Vënë në notë: L. Liço

Kënduar: M. Gazuli
Blinisht-Lezhë. 1963

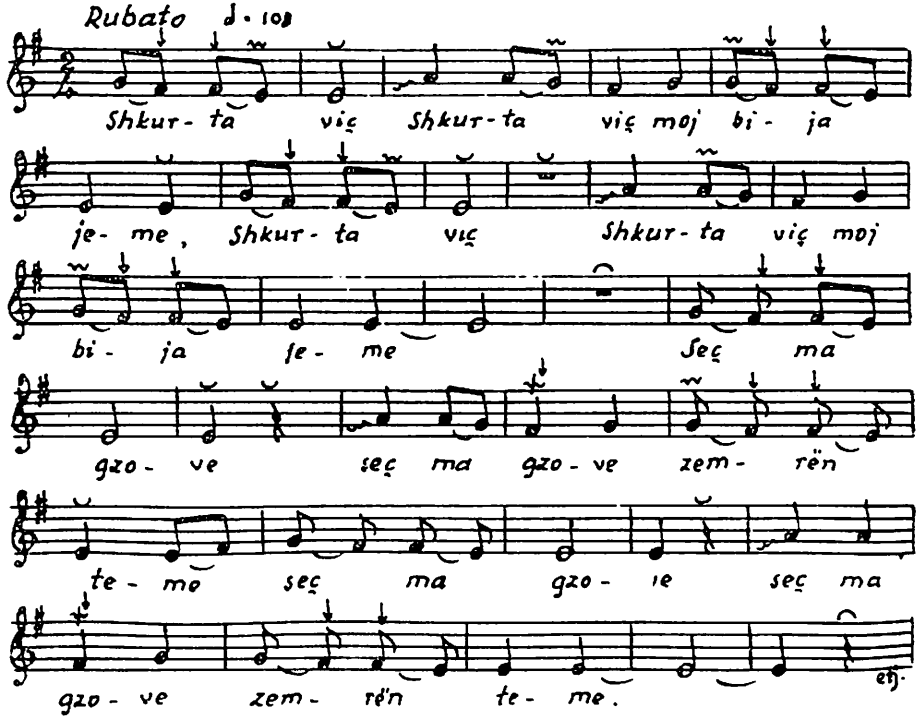

Shih këngën nr. 389

20

TUNU TPI E RRAKATEL

Bob. 1192/3
Mbledhur: A. Mustaqi
Vënë në notë: L. Liço

Kënduar: Z. Hasanaj
Reçan — Suharekë, 1974

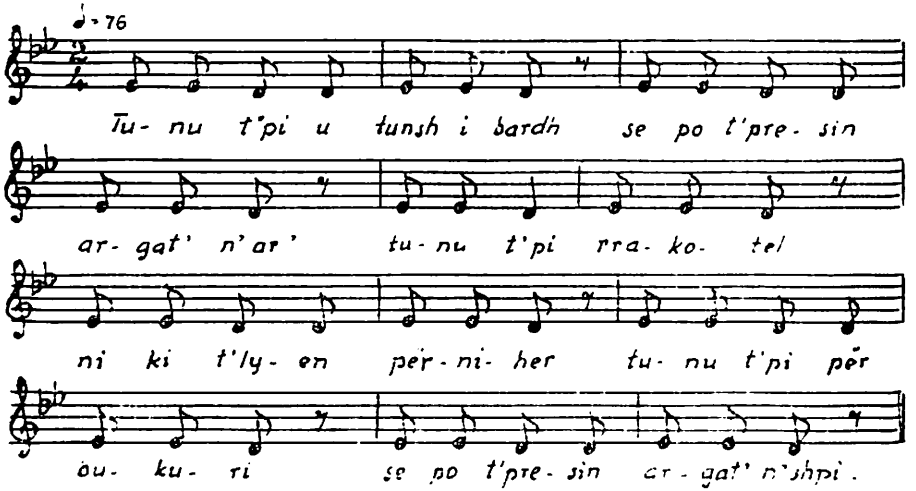

Shih këngën nr. 417

21

ZENU DJATH' U ZANSH I BARDHË

Bob. 1427/11
Mbledhur: H. Filja
Vënë në notë: L. Liço

Kënduar: M. Hila
Barbullush-Shkodër, 1980

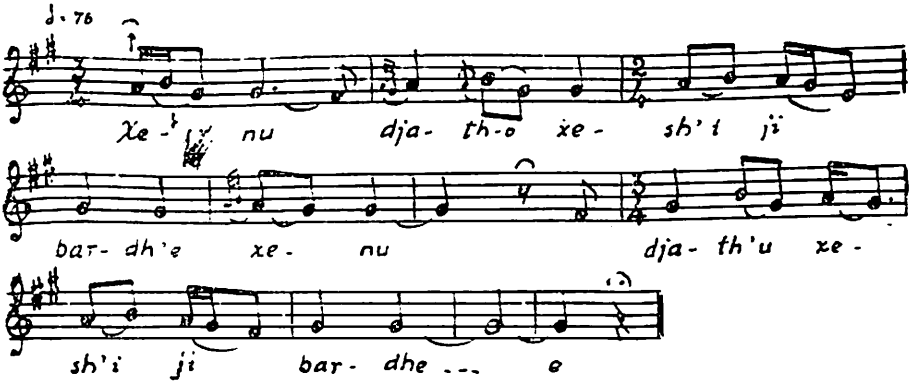

Shih këngën nr. 419

HAJDE GJET' E HAJDE BI

Bob, 272/8
Mbledhur: M. Daia
Vënë në notë: L. Liço

Kënduar: Sadin Çani
Zall-Dardhë-Dibër, 1963

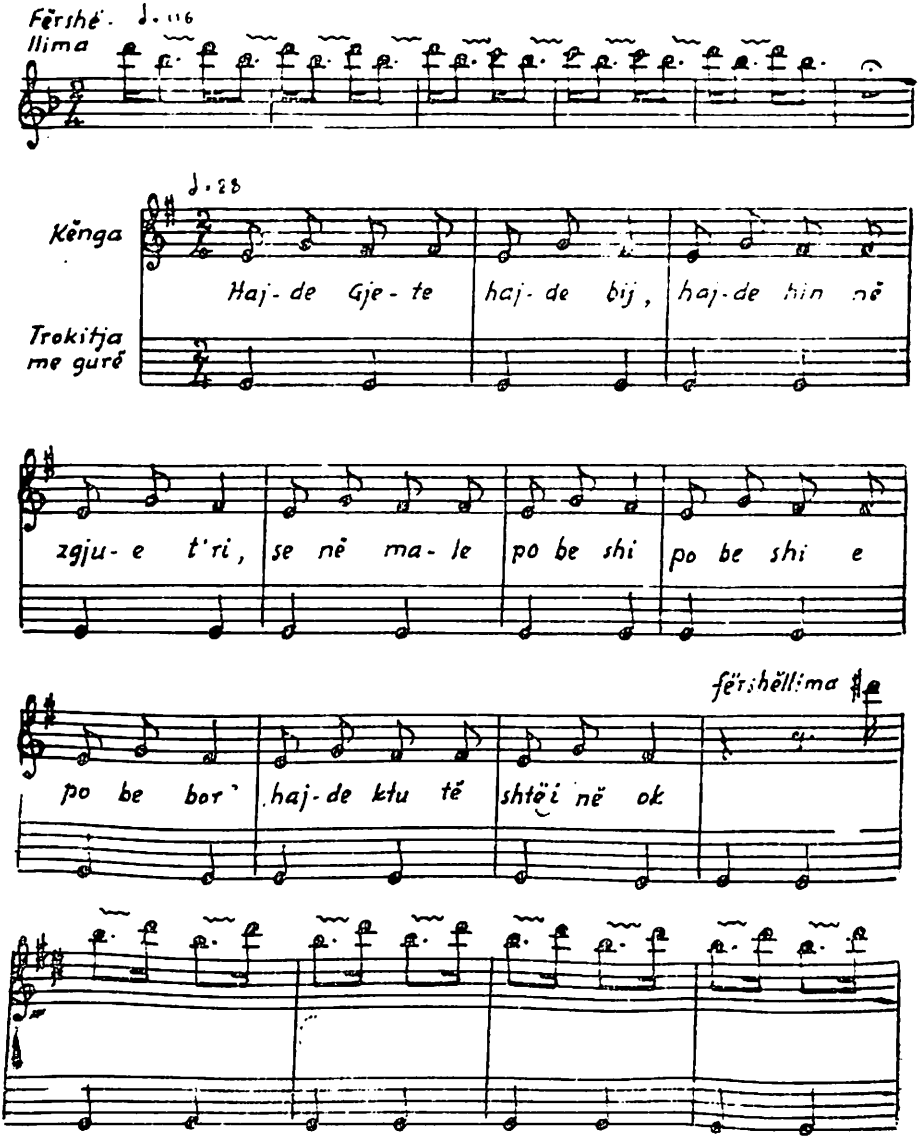

Shih këngën nr. 420

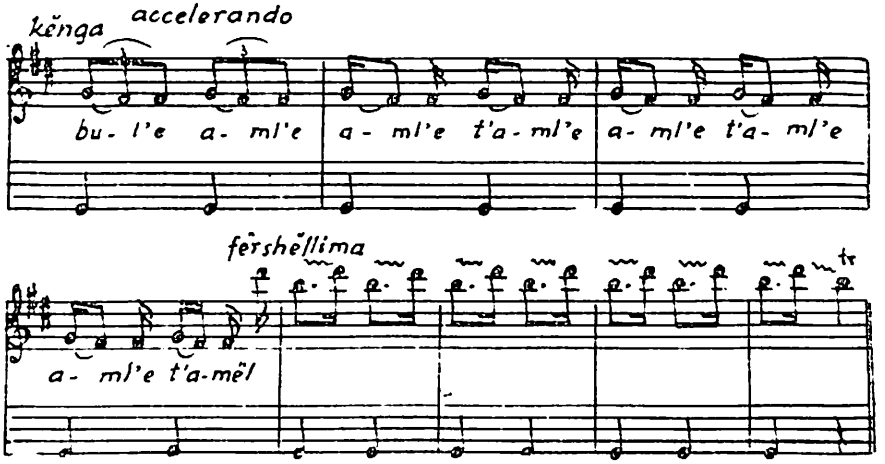
kĕnga
accelerando
bu- l'e a- ml'e
a- ml'e t'a- ml'e
a- ml'e t'a- ml'e
fĕrshĕllima
tr
a- ml'e t'a-mĕl

23

MIZ' E AMËL MIZ' E BUTË

Bob. 293/17
Mbledhur. E. Dheri
Vënë në notë: L. Lico

Kënduar: *M. Karaj*
Laknas — Tiranë, 1964

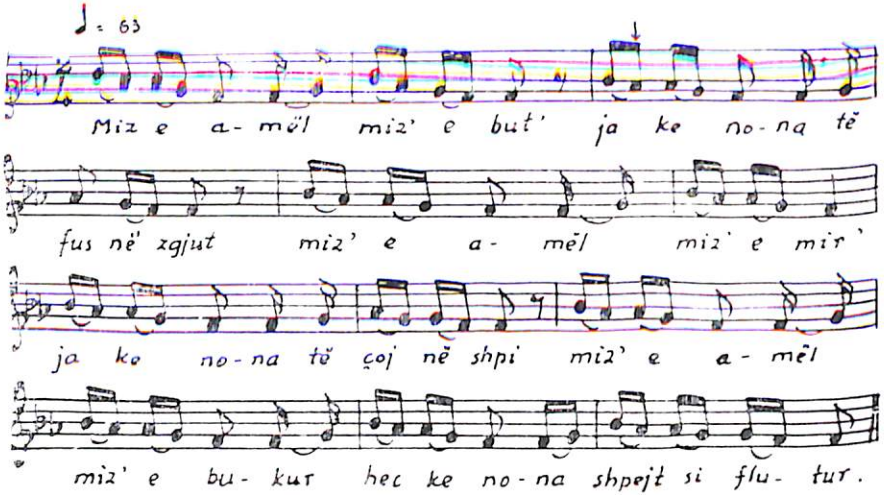

Shih këngën nr. 425

24

T'KEQEN NONA MRE GJEL I RI-E

Bob. 1303/27
Mbledhur: V. Qamili
Vënë në notë: L. Liço

Kënduar: S. Vrapi
Pezë e Madhe — Tiranë, 1977

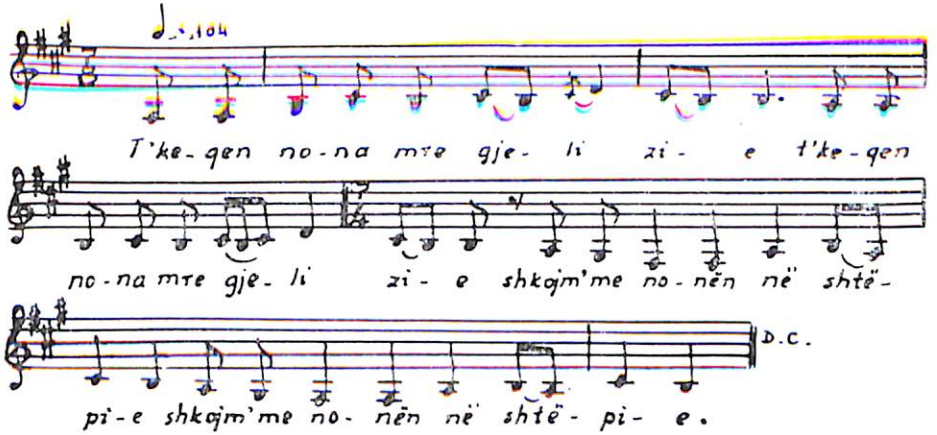

Shih këngën nr. 432

25

NDIZU ZJARR E BËNU FLAKË

Bob. 501/6
Mbledhur. B. Kruta
Vënë në notë: L. Liço

Kënduar: D. Cakaj
Çorovodë-Skrapar, 1966

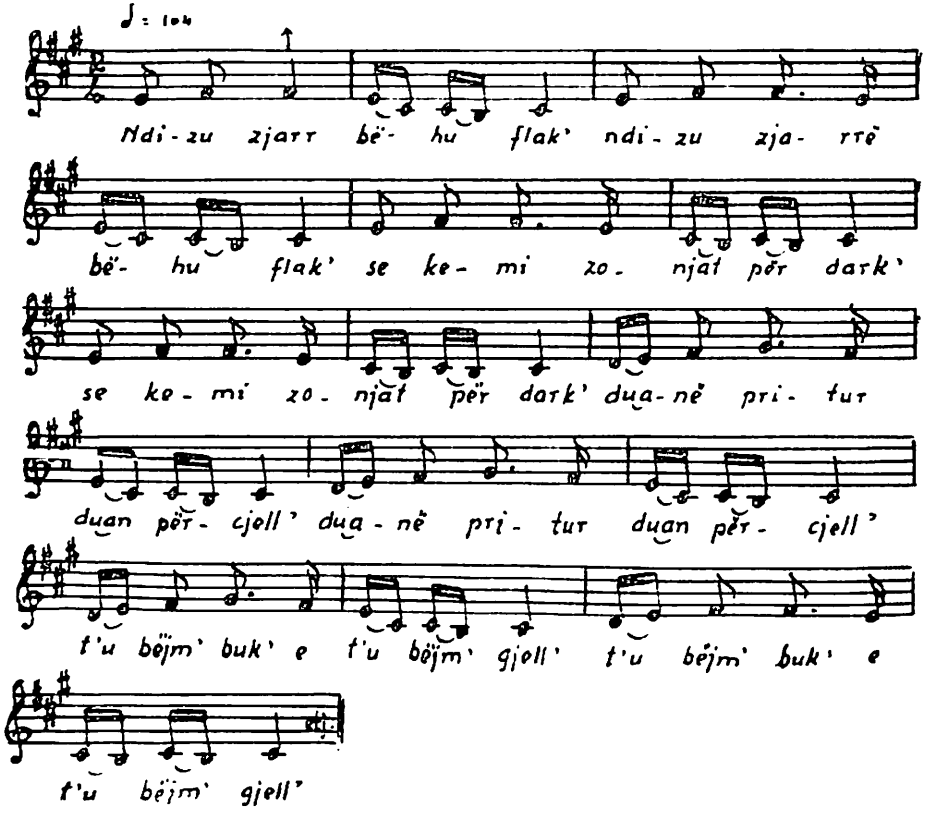

Shih këngën nr. 473

26

BLUJ MULLI E QOFSH I BARDHË

Bob. 965/15
Mbledhur: B. Kruta
Vënë në notë: L. Liço

Kënduar: Grup vajzash
Ishull-Lezhë, 1973

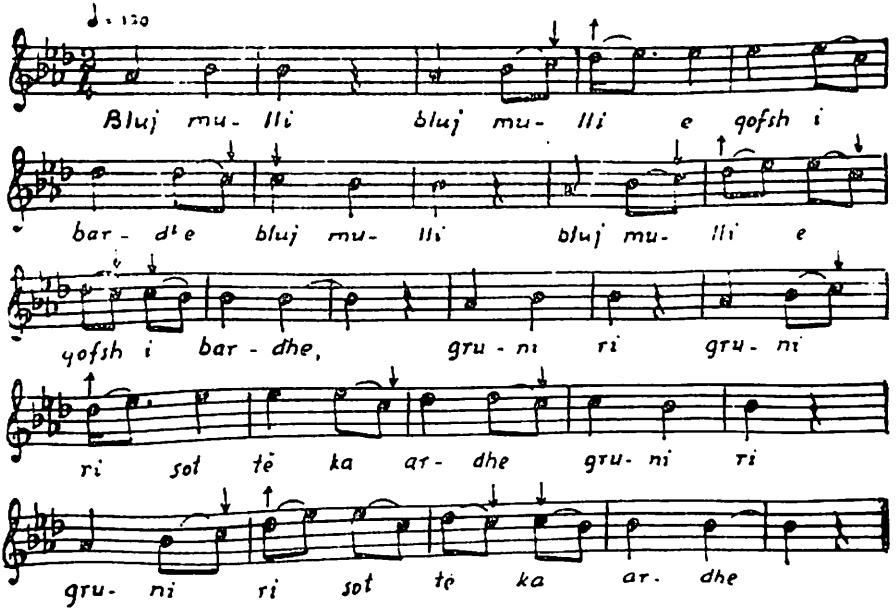

Shih këngën nr. 476

27

TIR SHTIR

Bob. 214/47
Mbledhur: M. Daiu
Vënë në notë: M. Daiu

Kënduar: P. Pali
Shkodër, 1982

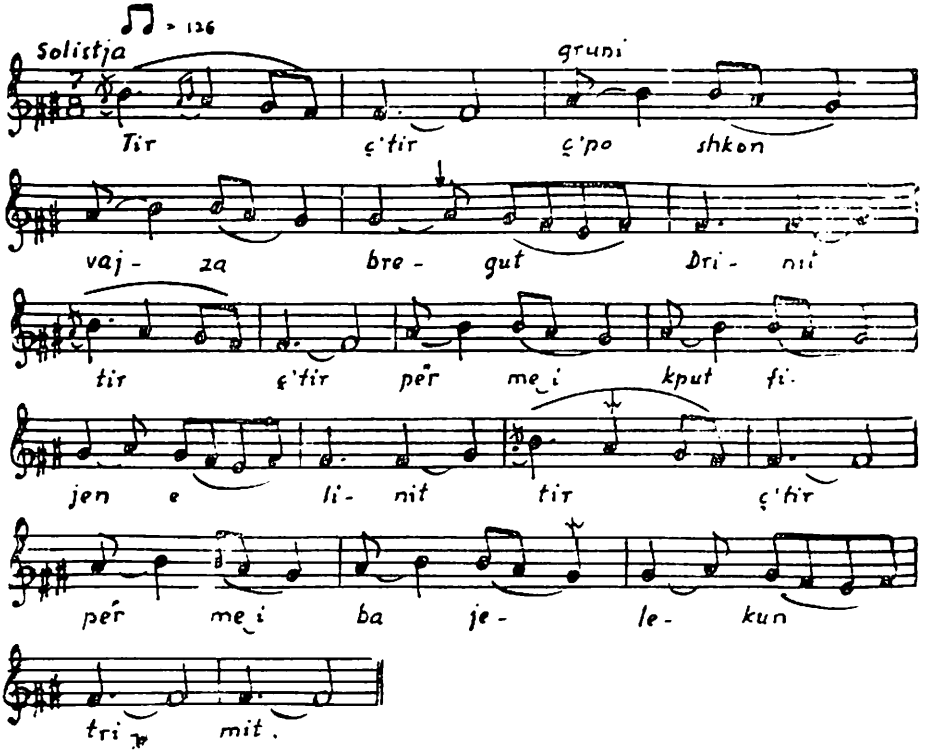

Shih këngën nr: 494

28

TIR NANA TIR

Bob. 1352/8
Mbledhur: F. Daja
Vënë në notë: L. Liço

Kënduar: N. Rika
e grupi i vajzave
Gjonëm-Krujë, 1978

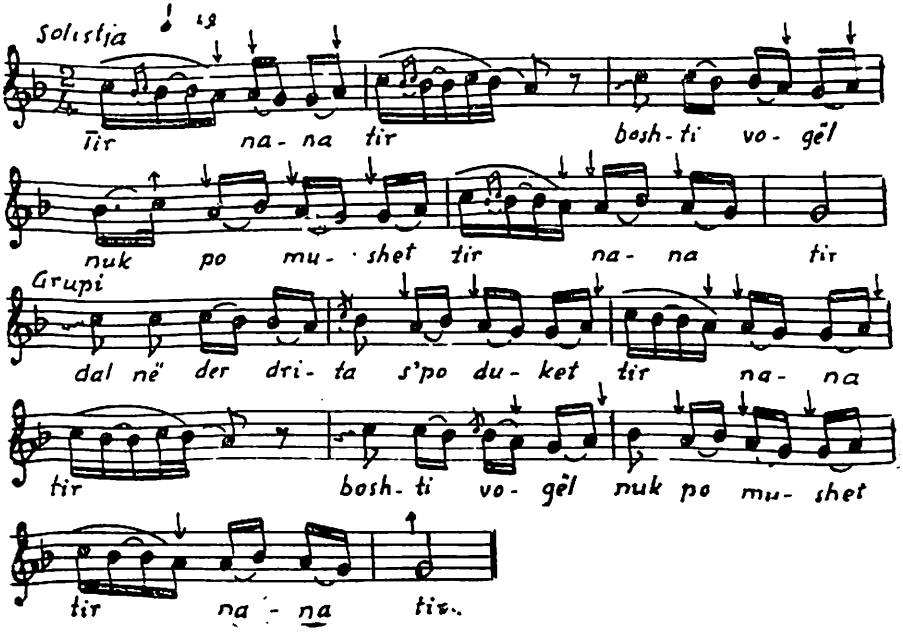

Shih këngën nr. 495

FJALORTH*

allonar-i *m.* — korriku.
apet *ndjf.* (sl.) opet — përsëri.
argashtij/ë *f.* — argatësia; tërësia e argatëve; argatët.
aspër-ra *f. sh. -a-at* — monedhë e argjendtë që përdorej para shpalljes së Pavarësisë.
ashik-u *m.* (t.) — dashnor.

babun-a *f.* — këtu: zgjua bletësh.
baçic/ë-a *f.* — gruaja që bën punët e shtëpisë ose të stanit.
barrtór-i *m.* — ai që çonte barrët e drithit për të bluar në mulli.
bashtin/ë-a *f.* — arë afër shtëpisë.
beqarllëjk-u *m. vjet.* — beqarni; të qenët i pamartuar në moshë të rritur.
beqaric/ë-a *f.* — vajzë e pamartuar.
berr/e-ja *f.* — shumësi i singularizuar dhentë.
bet *ndf.* — shumë tepër.
bëlsi-a *f.* — bërsi; frutat e farat e shtypura të rrushit që do të shtrydhen e do të bëhen raki, verë etj.
bik-u *m. byk* — kashtë e imët dhe e copëtuar që del nga shirja e të lashtave.

---

*) Janë përfshirë në këtë fjalorth një numër fjalësh të vjetëruara, shpeshherë me origjinë të huaj, që kanë depërtuar në këngët e këtij vëllimi nga prejardhja e tyre e hershme si edhë disa të tjera me karakter shumë krahinor. Përcaktimi i kategorive të tyre gramatikore është bërë sipas shkurtimeve të përdorura në «Fjalorin e gjuhës së sotme shqipe» (1980). Shkronjat *gr. sl. t.* duan të thonë se fjalët janë me prejardhje përkatësisht greke, sllave e turke.

bimón *jokal.* — dalin; mbijnë bimët.
bismilah (t.) — formulë fetare islamike: «në emër të zotit», thuhej në fillim të çdo pune nga ata që besonin zotin.
boronic/ë *f.* — qershizë; qershigël; qershi toke; thrashegër; rrush mali.
bubulàn *mb.* — që digjet me flakë të madhe dhe duke kërcitur.
bubullúr *mb.* — që digjet me flakë të madhe dhe duke kërcitur.
buburré-ja *f.* — buburicë; mollëkuqe.
bubuzhin/ë-a *f.* bubuzhingë; vizhë.
buhasí-a *sh.* **na-t** *(t).* — pëlhura të holla e të ndritshme.. zakonisht me ngjyrë të kuqe, që përdoreshin për të bërë bohçe, çarçafë etj.
bukator/e-ja *f.* — gruaja që gatuante bukë.
burbullíc/ë-a *f.* — brumbull: bizhdolan: zhuzhinjë: vizhë.
buzëpalaré *mb.* — e mbushur; e plotë dhe e rrumbullakët si palaré (ku tëhollin petët).
buzm-i *m.* — nata e buzmit: nata e kërshëndellave: kërcuri i trashë simbolik që vihej në zjarr në këtë festë.
byk/e-ja *f. sh.* — **byqe-t-buqe**; bype: këmborë e madhe, që u vihet deshve ose cjepve.
bylyk-u *m.* (t.) — këtu: me kuptimin me shumicë.
bytyn *ndjf.* (t.) — krejt.

cekoj *kal.* — zbraz barkën; heq ujin ose peshkun nga barka.
çel/ë-a *f.* — pjesa e zgjedhur dhe më e mirë e diçkaje; ajka: lulja; stanar; çelnik; këtu; e mira; begatia.
cig/ëll-lla *f.* — zbukurim; *shpia jon' me ciglla, me ciglla,/ e pritëm shën Gjergjin me çika, me çika.*
cic/ë-a *f.* — një lloj ibriku prej qelqi me lëfyt që përdoret për të mbajtur raki.
cimbis *kal.* — pickoj.
cingar/e-a *f.* — zile.
cinxoj *kal.* — cinxëroj; *ëem një cinxull, /ta cinxoj:* ta bëj të këndojë (për gjinkallën).
cinxull-i *m.* — cinxër; gjinkallë.

çator/e-ja *f.* — shtatore: tendë barinjsh.
çetur-i *m.* — enë a kupë e drunjtë që përdorej nga barinjtë për qumësht.
çfaros *kal.* — heq farën.
çik/ë-a *f.* — shkëndijë: xixë.

dallfés-i m. — një lloj kapuçi i zbukuruar me para dhe qëndisma që vinin në krye gratë shkodrane.
daulin/ë-a (edhe **dajlinë**) *f. sh.* **-a, -at.** — zjarre rituale që ndizeshin natën e Ditës së Verës; tufë me bar të thatë ose me kashtë, e lidhur me kulpër a me tel, të cilën fëmijët e ndiznin dhe e mbanin si pishtar natën e kësaj feste.
dejon *kal.* — këtu me kuptimin e çon në një gjendje kënaqësie të madhe; e rrit shumë.
deli-u *m.* (t.). — burrë trim.
detelin/ë-a *f.* — tërfil; jonxhë.
devojk/ë-a *f.* (sl.). — vajzë.
dibek-u *m. dybek.* — tundës ku rrihet qumështi për ta bërë gjalpë.
dilber-i *m.* — dashnor.
dimi-të *sh.* — çitjane.
doçk/ë-a *f.* — dorë, grusht i vogël; *një doçkë miell.*
drapnore *mbf.* — e përkulur dhe e dhëmbëzuar si drapër.
dud-i *m.* — man.
dum *onomat.* — përdoret si fjalë tingullimituese për të shënuar zhurmën a tingullin që del nga goditja e defit, dajres: *Dum e dum-o po bjen defi, /t'lumet na, na erdh shin Gjergji.*

dhri-a *f.* — hardhi.
dhrom-i *m.* — udhë; rrugë publike.

ezull-i *m.* — shpuzë.

fajde-ja *f.* (t.). — dobi.
farko-j *kal.* — farkëtoj; përpunoj një metal e i jap një formë të caktuar, duke e nxehur në farkë. duke e rrahur me çekiç etj.
ferohem *vetv.* — gërvishtem; çirrem a grisem nëpër ferra; më hyjnë, më shpojnë gjemba ferre.
flevar-i *m.* — shkurt, muaji i dytë i vitit.
flev/ë-a *f.* — fletë; gjethe.
florimtë (*i, e*) mb. — prej floriri.
fllanik-u *m.* — koçek i ndërtuar prej thuprash ose prej dërrasash të holla, zakonisht jashtë shtëpisë, për të mbajtur të freskët bulmetin; çarranik.
forcoj (edhe **fërcoj**) *kal.* — fejoj.
fshisoj *kal.* — fshij me fshesë.
furter/e-ja *f.* — tigan; enë e metaltë me bisht të gjatë që përdoret për të tiganisur.

gacllim/ë-a (shqiptohet në dialekt **gjacllemë**) f. — shkëndijë, xixë.
gallósh-i *m.* — gjel. këndez.
gaví/ç-xhi *m.* krahin. — hambar drithi.
gërbúl-a *f.* — sëmundje e rëndë ngjitëse që shkakton kalbjen e mishit; lebër.
gjesht/ër-ra *f.* — gjineshtër.
gjurec-i *m.* — gjë e ngurtësuar; gur.
gjurron *jokal.* — rrjedh si gurrë; buron me shumicë.

hamtór-e mb. — hënor; që është i rrumbullakët dhe me shkëlqim si hëna.
harani-a *f.* — tepsi e madhe bakri.
hasmëtor/e-ja *f.* — gruaja e hasmit, e kundërshtarit, e armikut.
hipi-a *f. sh.* — **të** — duaj të lashtash të vënë grumbull njëri mbi tjetrin.
hosh *kal.* — fërkoj.
hulaj/ë-a *f.* —luhatë; lëkundës; shtregull.
hulatem *veto.* — lëkundem në hulajë, në shtregull.
jan-i *m. sh.* — **a**, — **at.** — sixhade; qilim me cuklat e leshit.
janxhík-u *m.* — strajcë çobanësh.
jaranesh/ë-a *f.* — e dashura e një djali; dashnore.

kaçabé-ja f. — kaçubeti; qifti; shpend i madh grabitqar që ushqehet me kafshë të vogla e me zogj.
kaçar-i *m.* cjap me brirë të mëdhenj që përçon kopenë.
kakarashë *mb.* — që bën ka, ka, ka; që nxjerr një zë karakteristik si të laraskave.
kallamé-ja *f.* — kashta që mbetet në arë mbasi korret gruri, thekri etj.
kapullúr *mb.* — zjarr me flakë të madhe
karárk-i *m.* (t.) — me **karar**, me masë, në rregull
karkulí *ndjf.* — plot; me shumicë.
karvaj/ë-a *f.* — shumës i singularizuar i fjalës karvan; vargu i madh i njerëzve, kafshëve dhe bagëtive që ngjiteshin ose uleshin nga kullotat verore.
karric/ë-a *f.* — masë drithi.
kik/ë-a *f.* — maja më e lartë e një kodre a mali.
kill/ë-a *f.* — masë drithi e barabartë me dy shinikë (50-60 kgr).
klek/ë-a *f.* — lloj pishe e vogël, që rritet si shkurre, me

degë të shtrira përtokë dhe me lëkurë të përhime në të zezë.
klli-a *f.* — pleh organik, i përzier me ujë.
kllobodán-i *m.* — kllapodan; tel i hollë ari i përdredhur, që përdorej për të qëndisur veshjet popullore ose për të stolisur nusen.
klloqt *fsh.* — kllogjërat; kërpudhë parazitare me ngjyrë të zezë që del mbi kallinjtë e thekrës, të grurit etj. në mot me lagështirë; sëmundja e këtyre bimëve që shkaktohet nga kjo kërpurdhë; *fig.* të ligat, të këqijat.
kllos/ë-a *f.* — kullosë; kullotë.
kokallimtë (*i,e*) *mb* — prej kocke, prej eshtre.
kollá,s-zi *m.* — ferr; skëterrë; xhehenem.
kollovóz-i *m.* — ferr; skëterrë; xhehenem.
kapole-ja *f.* — kapuç i zhgunit a i xhokës; jakëz.
korrak-u *m.* — korbi.
kosallvá-ja. *f.* — një lloj hallve e bardhë që shitej për të vegjëlit nga sheqerxhinjtë ambulantë.
krilan/ë-a *f.* — kryelanë; gatesë me bukë misri të thërrmuar e me grimca djathi, që përvëlohet me vaj a me gjalpë.
krojsh/ë-a *f.* — zgjua, koshere bletësh.
kukrek-u (edhe **kakurek-u**) *m.* bot. — (Helleborus) shpendër, taçe;
kuk/o-ua *f.* — qyqja.
kulin-i *m.* — kulim; njeri pa cipë, që vepron me djallëzi.
kulumbrí-a *f.* — kullumbri; e bukur; e shëndetshme si kullumbri.
kullan/ë-a *f.* — kulaç i vogël i gatuar me miell të mirë gruri dhe i pjekur në furrë që u jepej fëmijëve në festën e kolendrave.
kungullor-i *m.* — lakror me kungull; kungull i zier;
kuprí-a *f.* — zgjua bletësh.

lap/ë-a *f.* — pjesa e gjerë e gjetheve pa bishtin; fleta e bimëve.
larásh-i *m.* — lloj fajkoi me trup të larmë, që ushqehet me këlma.
lastonj/ë-a *f.* llasticë; vajzë e përkëdhelur.
lavërtár-i *m.* — bujku që lëron arën me qe; pendar.
lejmonjar-i *m.* — i butë; mëshirues; bukëdhënës; mikpritës.
lilon *jokal.* — gjelbëron; merr ngjyrën e gjelbër.
livrij *jokal.* — lëvrij, lëviz.
loc/e-ja *f.* — loke, nënë.

log-u *m.* — dita e logut; dita e argëtimeve që bëheshin nëpër lagje.
luhatem *vetv.* — lëkundem në shtregull, në shilarth.
lushàq-i *m.* — lëkundës, shtregull, shilarth.
lutrovjar-i *mb.* — ai që vë në punë makinat e vajit.
luvarí-a *f.* — luari; kope lopësh.

llaban/e-ia *f.* — kapuç i madh i punuar me lesh dhie që përdoret zakonisht nga barinjtë për t'u mbrojtur nga shiu e nga dëbora.
llak/ë-a *f.* (gr.). — grykë; luginë.

mafes-i *m. sh.* — **a.** — **at.** (*t.*). — shami koke prej pëlhure a prej mëndafshi.
magjator/e-ja *f.* — gruaja që gatuan bukë në magje për gjithë familjen.
mahram/ë-a *f.* (*t.*). — lloj nape e hollë që hidhej në krye.
mamur/i *m.* (*t.*) — këtu: i begatë; i kamur: i pasur.
mars/e-ja *f.* — verore: larës që u vihej fëmijëve në dorë Ditën e Verës.
marterís *kal.* (*gr.*). — tregoj; dëftoj, kallëzoj.
marrjole *mb.* — lajkatare.
mashtrab/ë-a *f.* — enë druri me një vesh që përdoret kur milet bagëtia.
matk/ë-a *f.* — ama e bletës, mbretëresha, parëza.
mballoj *kal.* — çoj bagëtinë në kullotë.
melaqe-ja *f.* (*t.*) — engjëll; e urtë si engjëll.
mexhit/e-ja *f.* — lloj monedhe e argjendtë e periudhës së Perandorisë Osmane (me figurën e S. Mexhidit).
mërenem *veto.* — habitem, çuditem.
mjed/ër-ra *f. bot.* — një lloj shkurreje zakonisht me kërcell me gjemba të hollë, që lidh kokrra të kuqe, të ëmbla e me erë të mirë, të ngjashme me ato të manaferrës.
minil-i *m.* — mindil: shami.
mirat-i *m.* (*t.*) — këtu: qejfi.
mjels/ë-a *f.* — enë e drunjtë që përdoret për të mjelë bagëtitë.
mokën-a *f.* — mokërr, shumëkëmbësh, dyzetkëmbësh, po edhe krimbat në përgjithësi që dëmtojnë prodhimet bujqësore.
mollë e kuqe (edhe **mollëkuqe**) f. — (Concinrlla septempunctata), insekt i vogël me trup vezak, me ngjyrë të kuqe e me pika të zeza në kurriz.

mollokoí-i *m.* — fustan grash prej stofi me mëngë të fryra: përdorej në krahinat jugore të Shqipërisë.
mushkorr-i *m.* — buall i ri; katorr.
mushtullú (i —) *mb.* — ndoshta nga fjala me prejardhje turke *mushtulluk* (sihariq. lajm i gëzuar); pra që sjell një lajm të gëzuar: o shën *Gjergj i mushtullu:* që na sjell lajmin e gëzuar të ardhjes së pranverës.
myzhd/e-ja *f (t.)* — lajm i gëzuar, sihariq.

navik/ë-a *f.* — grumbull sane; kapicë; mullar.
ngrehc-i *m.*. — shkop që shërben për të rrotulluar me masë shulin e vogël, që të lëshojë majën aq sa duhet.
nur-i *m. (t.)* — dritë.

ojm/ë-a *f.* — thurje; prerje a qëndisje me bedena anës e një rrobeje.
ornic/ë-a *f. (sl.)* — tokë e papunuar e lënë për kullotë.

palmúç *m* — lëmsh; shuk.
peksime-ja *f.* — peksimadhe: copë e hollë buke e pjekur a e tharë në furrë për të mos u mykur.
peperon/ë-a *f.* — peperunë; fëmijë lakuriq, i mbështjellë me fier e me gjethe të tjera, të cilit sipas besimeve të kota, në kohë thatësire i hidhej ujë përsipër për të ndjellë shiun.
peshterk/ë-a *f.* — poshterkë; përparje e leshtë e endur në vegjë.
peshtemáll-i *m.* — peshtamall; peshqir i madh.
pinadh/ë-a *f.* — një lloj shoshe me bira të mëdha për të shoshur grurin.
plehní-a *f.* — vend me pleh; tokë e plehruar.
pol-i *m.* — fleta e një qilimi.
pollog *m.* — duaj me dorëza të lashtash të korrura e të lidhura së bashku.
potk/ë-a *f.* — degë me gjethe që ngulnin fshatarët nëpër ara, livadhe e grumbuj plehu në mëngjesin e ditës së shën-Gjergjit për të pasur pordhime të bollshme.
qefali-a *f.* — parësia; shtresa e lartë shoqërore.
qeha-ja *m.* — këtu; bariu, stanari; pronar bagëtish.
qemer-i *m. sh-ë*, **ët** *(t)* — hark.
qykàn *mb.* — shat me qykë, me pjesën e prapme të trashë (me tun, me mykë, me qyrë).

red-i *m. sh.* — *a* — **at** — rend. radhë.
redoj *kal.* — vendos në radhë të lashtat në lëmë për t'i shirë.
renator-i *m. f.* — **e** — **ja.** — i pari në radhën e prashitësve të kositësve etj.
rek/ë-a *f. (sl.)* — lumë.
rig/ë-a *f.* — curril i hollë: vijë e hollë uji: rigat e shiut.
riz/ë-a *f.* — peshqir me push për të fshirë fytyrën.
ron/ë-a *f.* — dordolec, peperonë, që bëhej në thatësirat e verës për të ndjellë shiun.

rrakatel *ndjf.* — rrukullimas.
rrëshqel-i *m. sh.* — **ë** — **ët.** – vegël bujqësore me dhëmbë metalikë të kthyer dhe me një bisht të gjatë prej druri. që shërben për të mbledhur barin. kashtën etj.. *grabujë.*
rrogje-ja *f.* — rogje. enë e vogël me grykë të ngushtë e me bark që përdorej zakonisht për pije (raki, verë).

sallanxhák-u m. — sallxhak, litar i lidhur mbi një tra a degë peme që përdoret për t'u lëkundur fëmijët; shtregull; kolovajzë.
samun/e-ja *f. sh.* — *e* — *et.* — lloj buke e përgatitur me miell gruri të cilësisë së parë.
sefà-ja *f. (t.)* — sehir; pamje e kënaqshme.
selisht/ë-a *f.* — kopsht ose arë e vogël pranë shtëpisë.
sernisht/ë-a *f.* — ara e mbjellë me të lashta, pasi është korrur,
sevdallëjk-u *m. vjet.* — të rënët në dashuri.
skalít (skalís) *kal.* — prashit; çapoj.
spithar-i *m.* — gropëza të vogla nëpër shkëmbinj. që mbushen me ujërat e shirave. Në verë kur nuk ka kroje afër. në to pijnë ujë barinjtë.
stavë/ë-a *f. (sl.)* — grumbull drush ose sendesh të tjera; stivë, turrë.
stafxhòn-i *m.* — një lloj luleje që çel në krahinën e Dibrës në prag të shën Gjergjit.
stërpik *kal.* — spërkat.
stopan-i *m. sh.* — **ë** — **ët** — stanar; çelnik.
syshoj *kal.* — marr ose ha msysh *tlynin me ta syshue.*

shalihór-i *m.* — lojë fëmijësh me litar; shilarës; kunë: shtregull; kolovajzë.
shara-shara *ndjf.* — lara-lara.
sharr ë-a *f.* — sëmundja e tokës.

shegj/e-ja *f.* — sheke; enë druri e rrumbullakët, që përdoret për të mbajtur bulmet etj.
shek/ë-a *f.* — masë drithi që ndryshon në krahina të ndryshme (zakonisht rreth 50 kg).
shem/ë-a *f.* bleta e re që largohet në pranverë nga zgjoi.
shil/ë-a *f.* — farë djathi; rrëndës.
shinik-u *m.* — enë druri e rrumbullakët që shërbente si masë drithi (nxinte nga 25 deri në 110 okë).
shpijanik-u *m.* — i zoti i shtëpisë, ai që drejtonte me nikoqirllëk shtëpinë.
shqupi-t *sh.* — shkopinj për të shirë grurin.
shtërpinj-të *m. sh.* — (edhe, *shtëpinj*). zvarranikët; rrëshqanorët (gjarpërinjtë, zhapinjtë, hardhucat etj.)
shtëz/ë-a *f.* — shtazë.
shtil/ë-a *f.* — rranë; mullëz për të zënë djathë.
shtrungi *f.* — shtrungë; enë druri me bisht për të mjelë bagëtinë.
shujk/ë-a *m.* — ai që caktohej për të vëzhguar lëvizjet e grumbullit të peshqve në peshkimin me barka.
shvhret-i *m. (t.)* — bukuri, kënaqësi.

taim-i *m. (t.)* — pjesë, racion.
terr/ë-a *f.* — stuhi.
tirje-ja *m. f.* — tjerrje.
torisht/ë-a *f.* — vathë dhensh, e rrethuar me gardh.
torrë *ndf.* — arbr. e Greqisë) rreth, rrotull.
tranohem *vetv.* — luaj mendsh; prishem nga mendtë; shkalloj.
trik/è-a (edhe **trik/o-a** *f. bot.* — *(Erythrea centaurium)* bimë me bimë me gjethe të holla; me lule tufa-tufa të vogla, të kuqe e si hinkë; del nëpër livadhe dhe përdoret në mjekësi; bar ethesh.

theritĭ-u *m. (gr.)* — qershori.

ulic-ë-a *f. (sl).* — rrugë; udhë.
umín-i *m.* — plori. — umbi i parmendës.
vadic/ë-a *f. (sl).* — enë me bisht të gjatë druri që përdoret për ujitje.
vekoj *jokal.* — punoj në vek; bëj vek: vegjoj, bëj vegje.
veror/e-ja *f. sh.* — **e** — **t:** — gjalmë i hollë, i dredhur me dy-tri fije të kuqe e të bardha prej leshi a mëndafshi që ua lidhin fëmijëve në duar e në qafë Ditën e

Verës: larës.
vllastar/e-ja *f.* — degë e njomë, e gjatë, e hollë dhe e drejtë.
vrek *ndf.* — vrik: shpejt.
verz/ë-a *f.* — Dita e Verës.
vëgjoll/ë-a *f.* — gjollë: rrasë ku vihet kripa për të ngrënë bagëtia.
vilën-a *f.* — farë djathi; rrëndës.

xhampér-i *m.* — triko e thurur me shtiza.
xhveksh *kal.* — zhvesh, heq lëkurën.

ylyvér-i *m.* — ylber.
yp *pasth.* yp, yp, yp, — përdoret për ta ndjellë bletën që të futet në zgjua kur roit.

zag/ën-na *f.* — lehe; ngastër në arë a në kopsht.
zaman-i *(t.)* — koha e parë.
zbiloj *jokal.* — merr ngjyrë të gjelbër, duke u mbushur me bar e me gjethe.
zbor/ë-a *f. krah.* — borë.
zdrigjem *vetv.* — zbres; ulem poshtë.
ziur-i (zigur) *m.*— sheleg.
zografís *kal.* — pikturoj, bëj një pikturë.

TREGUESI I EMRAVE TË VENDEVE, NJERËZVE ETJ.

Afrua: 503 *
Agjia: 203.
Agimi: 206.
Arës (Kroni i-): 384.
Bazes (Kroni i-): 389.
Berisha: 384.
Bigës (Maja e-): 247.
Buzmi: 118.
Çela: 18.
Çorrajt (Mali i-): 188.
Dajtit (Mali i-): 131.
Deçani: 384.
Dita e Novruzit: 31.
Dita e Verës: 11,20,31,141, 223.
Doçit (Kroni i-): 389.
Dordoleci: 172,173,174,175, 176.
Drini: 3.
Drinit (Bregu i-): 320.
Drinit (Lumi i-): 136, 435.
Dubrava: 488.
Hajdari: 40.
Harosa: 132.
Hasani: 40.
Hasan Qorri: 186.
Heremoj: 54,55.
Gramozit (Mali i-): 50.
Gjatës (Plepi i-): 318,
Gjemthit (Mali i-): 343.
Gjeranës (Punti i-): 482.
Gjiriti: 479.
Gjoka: 189,294,295,301.
Gjoni: 211.
Kamerit (Bunari i-): 347.
Kisha: 384.
Kolë Spata: 241.
Kollovozit (Mali i-): 130.
Korça: 391.
Kosova: 540.
Kostandina: 148.
Kreveçica: 488.
Kristanólla: 121.
Kriviti: 487.
Kullanat: 115,116,117.
Lepsina: 491.
Lipitenit (Maja e-): 522.
Lugjet e Verdha: 354.
Lokshi: 416.
Llazëri: 32,33,34,35,36,45.
Llazoret: 38,39,40,41,42;43.
Makripllait (Mali i-): 491.

*) Tregon numrin e këngëve.

Malit (Gropa e-): 344.
Mara: 408.
Marina: 347.468.
Marua: 468.
Marulo: 24.
Meçës (Mali i-): 343.
Mesohori: 546.
Mesollonja: 449.
Mlill Staka: 440.
Mineja: 218
Morea: 34,45.
Mria: 211.
Myzeqeja: 256.
Nikulica: 50.
Nuses (Guri i-): 385,388.
Palacina: 347.
Qarrit (Qafa e-): 391.
Ranat: 368.
Ristozi (Risto): 51,100.
Rusica: 101,102.
Sallanxhaki: 91,384.
Sallatës (Bregu i-): 239.
Serbica: 347.
Stambolli: 67.
Stefani: 49.
Sokoli: 271.
Suta: 501.
Shala: 384.
Shalës (Lëndina e-): 384.
Shenica: 203.
Shëjtezi: 486.
Shëndëllia: 108. 122.
Shën Gjergji: 56,57.58,59.60, 66. 67. 68. 69.70.72.73.74.87.88, 92.93.97.98.133.134.
Shën Gjini: 104.105.106.
Shën Kolli: 67. 101.
Shën Llazëri: 37.
Shën Mëria: 34.108.173.200.
Shën Mitri: 110.111.112.492.
Shën Mhilli: 109.
Shënëndreu: 113.114.
Shën Pjetri: 104.105.106.
Shën Vasili: 124.
Shkallës (Bregu i-): 389.
Shkallës (Xhamia e-): 239.
Shkumbinit (Lumi i-): 343.
Shna Rroku: 381.
Shpellës (Qafa e-): 344.
Shqipëria: 112.
Të Lidhurat: 47.
Tomorit (Mali i-): 32.39.
Tirona: 65.
Ulqini: 480.
Vangjelia: 148.
Vangjelizmoi: 25.26.27.29.
Vasilika: 336.
Velikoja: 48.
Veliu: 166.
Venediku: 79.
Vilesa: 493.
Viti i Ri: 123.124.125.
Vjosa: 199.
Vlora: 391.
Vurgu: 256.
Xhixheja: 532.
Zequa: 186.

TREGUESI I VENDEVE KU U MBLODHËN KËNGËT

— Rrethi i Beratit

Qyteti — Berat: 170,173.
Fshati — Duhanas: 139.
» — Kutalli: 257.283.
» — Tërpan: 417.

— Rrethi i Dibrës

Qyteti — Bulqizë: 15,212.
» — Peshkopi: 286.
Fshati — Cerem: 16.
» — Dragu: 17,164.
» — Fushë-Lurë: 426.
— Luznia: 2,3.67.
Fshati — Peladhi: 14.
» — Sinjë: 222.
» — Sllatinë: 7,63.65, 225.
» — Sllovë: 64,66,435.
» — Shumbat: 6.8,223.
» — Zall-Dardhë: 442.

— Rrethi i Durrësit

Qyteti — Durrës: 204.
» — Kavajë: 41.
Qyteti — Shijak: 42,432.
Fshati — Luzi i Vogël: 279.

— Rrethi i Elbasanit

Qyteti — Elbasan: 23,113. 162,177,237.

Fshati — Garunja e Madhe: 470,471.
» — Gostimë: 313.314.
» — Gjinar: 71,198.
» — Labinoti: 180.
» — Shpat: 192.199.
» — Valësh: 58.

— Rrethi i Fierit

Qyteti — Fier: 145.208,249.
Fshati — Kallmi i Madh: 425.
» — Margëlliç: 150,203, 244.

Fshati — Mbrostar: 317,508, 526.
» — Ndërmënas: 331.
» — Petovë: 239.
» — Seman: 143,444.
» — Vidhishtë: 365.

— **Rrethi i Gjirokastrës**

Qyteti i Gjirokastrës: 127.147, 156,183,186.248,443.
Fshati — Erind: 328.
» — Frashtan: 128.
» — Karjan: 38.
» — Këllëz: 285.513.
» — Labovë: 336.
» — Lazarat: 228.233, 360.
» — Picar: 344. 373. 377, 395.
» — Zagori: 182,187.192.
» — Zhej: 342,346.383.
» — Zhulat: 167,256, 502.

— **Rrethi i Kolonjës**

— Kolonjë: 108
Qyteti — Ersekë: 144,391.
» — Leskovik: 130.
Fshati — Barmash: 10.
» — Lashovë: 20.
» — Postenan: 29.
» — Rehovë: 168.221.
» — Selenicë: 495.
» — Starje: 19.
» — Shtikë: 69.

— **Rrethi i Korçës**

Qyteti — Korçë: 100.227.

Fshati — Dardhë: 200,207, 316,217,218,230,546.
» — Gjyrez: 105.
» — Hoçisht: 39,101,171,
» — Rëmbec: 102.
» — Ziçisht: 121.

— **Rrethi i Krujës**

Qyteti — Krujë: 158
» — Laç: 339.
» — Milot: 280.
Fshati — Gjonëm. 524.

— **Rrethi i Kukësit**

Qyteti — Kukës: 201.
Fshati — Bicaj: 11,141,206, 308.
» — Bushat: 30.
» — Domgjon: 410.
» — Fshat: 85,368,465.
» — Krumë: 282,415,519.
» — Përbreg: 31,284, 292,367,420,427,461.
» — Pusi i Thatë: 431.
» — Shëmri: 59.
» — Topojan: 70.

— **Rrethi i Lezhës**

Fshati — Blinisht: 411.
» — Dajç: 363,398,414, 453,462.
» — Fishtë: 506.
» — Ishull. 423,505.
» — Kallmet: 527.
» — Rilë: 337.
» — Shënkoll: 325.
» — Zadrimë: 457.

— **Rrethi i Lushnjës**

Qyteti — Lushnjë: 18.
Fshati — Divjakë: 140,357.
» — Gradishtë: 539.

— **Rrethi i Matit**

— Mat: 9,13.
Qyteti — Burrel: 467

— **Rrethi i Mirditës**

— Mirditë: 120.
Fshati — Bisakë: 402.

— **Rrethi i Përmetit**

Qyteti — Përmet: 1,255.
Fshati — Brezhdan: 37,330.
» — Dëshnicë: 359.
» Malëshovë: 148,166, 468,469.
» — Ogren: 263.
» — Podgoran: 358,464.
» — Zhepovë: 393.

— **Rrethi i Pogradecit**

Qyteti — Pogradec: 51, 122, 190,196,213,245,333, **343.**
Fshati — Potkozhan: 36,169.
» — Velçan: 264.

— **Rrethi i Pukës.**

Qyteti — Pukë: 119,419,429, 511
Fshati — Dardhë: 477.
» — Fush-Arrëz: 510.
» — Iballë: 307.
» —Kabash: 270,407.
» — Kryezi: 483.
» — Micoj: 274,276,277, 525
» — Miliska: 452.
» — Qerret: 310,534,545.
» — Trun: 403,512.

— **Rrethi i Sarandës**

Fshati — Borsh: 509.
» — Çorraj: 501.
» — Fterrë: 254.
» — Janjar: 160.
» Konispol: 449.
» — Xarrë: 129.
» Lukovë: 303,304, 306.
» — Mursi: 27,159.
» — Nivicë: 382.
» Sasaj: 503.
» — Shëvasi: 504.

— **Rrethi i Skraparit**

Qyteti — Çorovodë: 497.
Fshati — Qafë: 259
» — Sevren: 44.
» — Vërzhezhë: 332.
» — Zogas: 260,366,379.

— **Rrethi i Shkodrës**

Qyteti — Shkodër: 75,76,77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 107, 109, 113, 116, 117, 181, 194, 523.
Fshati — Barbullush: 320,362, 432, 441, 518.
» Bërdicë: 273.
» — Dajç: 24.444.
» — Dukagjin: 142,152.
» — Hajmel: 242.

» — Koplik: 451
» — Melgushë: 413
» — Mes: 404.
» — Oblikë: 301.418.
» — Obot: 241.
» — Shalë: 118.

— **Rrethi i Tepelenës**

Fshati — Damës: 215.
» — Dukaj: 345.
» — Dhëmblan: 220.
» — Progonat: 361.
» — Turan: 209.

— **Rrethi i Tiranës**

Qyteti — Tiranë: 126,131, 253,291.
Fshati — Arbanë: 409.
» — Gjeç-Fushë: 472.
» — Laknas: 447
» — Maknor: 340, 475.
» — Ndroq: 445.
» — Pezë: 302,374.
» — Pezë e Madhe: 321, 474.
» — Picallë: 56.
» — Prezë : 40,261.
» Shëngjergj: 43.
» — Shupal: 460.
» — Vaqar: 473.
» — Zallher: 281.

— **Rrethi i Tropojës**

— Tropojë: 151,153.
Qyteti — B. Curr: 459,517.
Fshati — Bujan: 266.
» — Markaj: 157.

— **Rrethi i Vlorës**

Qyteti — Vlorë: 163,202.
Fshati — Aliban: 165.
» — Bishan: 174.
» — Fitore: 114.
» — Gumenicë: 184. 247.
» — Gjorm: 246,250.
» — Kaninë:125.
» — Kudhës: 188.
» — Mifol: 236.
» — Panaja: 210.
» — Poro: 154,238,262. — 318,326.
» — Ramicë: 390,500.
» — Sevaster: 175.
» — Vranisht: 267.
» — Vuno: 394.

— **Labëri: 113.**

— **Jug** —

: 21,22,25,26,32,33. 48,50,62,99,103,104, 106,109,113,115,149, 172,185,195,214,229.

— **Veri : 205.**

KOSOVË

— **Bujanovc**

— Bujanovc: 412.

— Zarbinë: 531,532

— **Deçan**

— Pobergj: 385,387.

— **Drenicë**
— Drenicë: 520.
— Klladërnicë: 352.
— Kryshevc: 347.
— Llaushë: 446.
— Petrashticë: 110.
— Trestetnik: 269, 295.
— Turiçevc: 348.
— Vojnik: 258,271, 329,353,515.

— **Ferizaj**
— Ferizaj: 455.
— Gaçkë: 275,437.
— Sherret: 298,430, 498.

— **Gjilan**
— Cërnicë: 422,499.
— Zheger: 448.

— **Gjakovë**
— Gjakovë: 179.
— Junik: 161.

— **Istog**
— Cërcë: 528.
— Shushicë: 265.

— **Kaçanik**
— Kaçanik: 288,456.
— Dubravë: 522.
— Giergjefdoll: 351, 380,433.

— **Kamenicë**
— Kamenicë: 397.
— Dazhdinë: 438.
— Hërticë: 371.
— Kacarevë: 278.
— Svircë: 434.

— **Klinë**
— Klinë: 96.
— Sverkë: 529.
— Volljakë: 540, 543.

— **Pejë**
— Pejë: 544.
— Lugu i Baranit: 119.
— Nakëll: 530.
— Strellc: 388.
— Strellc i Ulët: 384.
— Radovc: 322,389.

— **Prekorupë**
— Damanek: 60,88.
— Dushi i Madh: 355.

— **Preshevë**
— Carroticë: 450.

— **Prizren**
— Brezhë: 289.
— Korishë: 396.
— Kuk: 224,309,533.
— Opojë: 5,12,489.
— Ostrozub: 406.
— Pllavë: 488.
— Shajne: 305,311.

— **Podujevë**

— Hërticë: 293.
— Llap: 57,299,372, 401,463.
— Zhiti: 370.
— Bajçinë: 516.

— **Rahovec**

— Rahovec: 138,535.
— Bellacërkë: 89,91.
— Caravran: 421.
— Drenovc: 386.
— Lubizhdë: 251.
— Panore: 436.
— Potoçan: 454.
— Turjakë: 136.

— **Rrafshi i Dukagjinit**

— Rrafshi i Dukagjinit: 119.

— **Suharekë**

— Suharekë: 323
— Budakovë: 354.

— Reçan: 439

— **Shalë**

— Bajgorë: 350, 356.
— Selac: 514.

— **Vuçiternë**

— Gumnisht: 349.
— Skromë: 369.

— **Ana e Malit**

— Rashtinë: 290,408.

— **Gusi**

— Martinaj: 428.
— Vuthaj: 312,324, 378,405,416.

— **Krajë**

— Arbnesh: 364,400.
— Ostros: 268.

— **Shestan**

— Ljare: 24,243,252, 296,297,375,507.

— **Trijesh**

— Trijesh: 319,338, 392,521.
— Bekaj: 541.
— Budë: 381.
— Koqë: 440,466.
— Muzheçk: 376.
— Nikmarash: 542.
— Stjepsh: 272.

— **Ulqin**

— Ulqin: 4,109,113, 135,178,478,479,480, 481,482,
— Millë: 287,399.

MAQEDONI

— **Gostivar**

— Debresh: 68.
— Reçan: 155.

— **Kërçovë**

— Greshnicë: 87,97, 98.
— Zajaz: 294.

— **Manastir**

— Manastir: 90.316.

— **Strugë**

— Dollogozhdë: 484.
— Loderisht: 193.
— Totesh: 54.
— Veleshtë: 55,61, 137,139,176,191,219, 231,240,300,315,458.
— Zagraçan: 476.

— **Shkup**

— Shkup: 496.

— **Tetovë**

— Shipkovicë: 86,92, 93,94,95,

ARBËRESHËT E ITALISË

— **Kozencë**

— Ejaninë: 341,486, 487,538.
— Frasnitë: 52,53.
— Shën Benedikt-Ullano: 28.
— Shën Kostantin Albaneze: 111.

— **Molize**: 226.

— **Siqeli**: 74,112.

— Piana: 35.

ARBËRESHËT E GREQISË

— **Atikë**: 234,485.

— Eleusinë: 72,73, 130,133,134,327,337, 490,492,493,494,537.
— Mesongii: 45.
— Vilë: 46,334.

— **Berbatë**

— Prosimni: 536.

— **Koropi**: 123.

— **Korinthi**: 235.

— Perahorë: 47,49, 491.

— **Peania**: 124.

PASQYRA E KËNGËVE TË INCIZUARA

Nr.	Titulli	Nr. i këngës	Vendi e viti i mbledhjes	Nr. bob.	Incizoi
1.	Ore zogj i ferrës	11	Bicaj — Kukës, 1959	189/11	M. Daiu
2.	Or NN i marru	14	Peladhi — Dibër, 1970	767/11	O. Xhatufa
3.	Bie lodra dum dum dum	17	Dragu — Dibër, 1970	761/12	O. Xhatufa
4.	Vera vera kokovera	19	Starje — Kolonjë, 1957	158/4	M. Daiu
5.	Llazëri shën Llazëri	37	Brezhdan — Përmet, 1957	164/2	R. Sokoli
6.	Plakë plakë venë	38	Karjan — Gjirokastër, 1962	206/13	E. Dheri
7.	Llazore	39	Hoçisht — Korçë, 1962	206/2	E. Dheri
8.	Ky konopi pika-pika	88	Damanek — Prekorupe, 1973	930/16	H. Filja
9.	Ky konopi gogla-gogla	89	Ballacerkë — Rahovec, 1973	930/15	H. Filja
10.	Rusica me rusica	101	Hoçisht — Korçë, 1962	205/10	M. Daiu
11.	E jëma e shën Mitrit	111	Arbëreshët e Italisë 1972	904/4	A. Belushi
12.	Mirëdita për kullana	117	Shkodër, 1962	213/10	M. Daiu
13.	Diell-o diell-o	147	Gjirokastër, 1952	215/9	E. Dheri
14.	Han' e re	152	Dukagjin — Shkodër, 1972	877/8	F. Daja
15.	Han' han' e re	153	Tropojë, 1969	692/12	O. Xhatufa
16.	Njergull njergull	164	Dragu — Dibër, 1970	761/9	O. Xhatufa
17.	Rona rona peperona	168	Rehovë — Kolonjë, 1957	155/22	R. Sokoli
18.	Rona rona peperona	169	Potkozhan — Pogradec, 1957	155/3	R. Sokoli
19.	Rona rona triperona	171	Hoçisht — Korçë, 1962	205/9	M. Daiu
20.	Shi shi bobo shi	183	Gjirokastër, 1961	215/10	M. Daiu
21.	Zborë moj zborë	186	» 1961	215/11	M. Daiu
22.	Zek zek	212	Bulqizë — Dibër, 1970	761/15	O. Xhatufa
23.	Kojrrila kojpata	241	Obot — Shkodër, 1972	888/11	F. Daja
24.	Kojrrilë kojpatë	242	Hajmel — Shkodër, 1972	887/7	F. Daja
25.	Lejti dilli pllamë-pllamë	251	Lubizhdë — Rehovec, 1973	937/20	H. Filja
26.	Plis më plis e bra' më brazë	263	Ogren — Përmet, 1964	320/10	M. Daiu
27.	Knon bylbyli në behar	266	Bujan — Tropojë, 1969	667/12	E. Dheri
28.	Hajde se do mbjellim grunin-o	279	Luzi Vogël — Durrës, 1964	314/11	E. Dheri
29.	Ani kështu mbillet moj				

fara e grunit.	280			B. Kruta
30. Si na mbillet far' e grunit	281	Milot — Krujë, 1973	975/4	
31. Moj e mira bardh' si pllumi	282	Zallher — Tiranë, 1974	1132/5	O. Xhatufa
32. Hajt e hajt e eh	301	Krumë — Kukës, 1970	770/14	R. Bogdani
33. Shije moj shije lomin e grunit	302	Oblikë — Shkodër, 1965	424/3	E. Dheri
34. Na ka dal' ni ver' e madhe	308	Pezë — Tiranë, 1974	1133/13	O. Xhatufa
35. Furkëz-o drugëz-o	317	Bicaj — Kukës, 1964	334/26	E. Dheri
36. T'lumet na çi jemi çika	322	Mbrostar — Fier, 1983	1527/3	R. Çollaku
37. Vura një vështë ndë male	336	Radovc — Pejë, 1972	820/14	B. Kruta
38. Kshtu na msojn' punt e bujqsisë	339	Labovë — Gjirokastër, 1974	1128/23	H. Filja
39. Hajde seç u nisën tufat valle-valle	343	Laç — Krujë, 1967	536/5	M. Daiu
40. Nëpër gërxhe nëpër maja	345	Pogradec, 1978	1353/3	F. Daja
41. Dolli hëna buzë malit	361	Dukaj — Tepelenë, 1965	398/10	M. Daiu
42. Ku ke qenë me kullot' ti	374	Progonat — Tepelenë, 1973	972/1	B. Kruta
43. Nisin brejat me fishkllue	384	Pezë — Tiranë, 1977	1303/17	V. Qamili
44. Vaja-vaja vija-vija	389	Strellc i Ulët — Pejë, 1973	939/10	H. Filja
45. Varen barinjtë nga mali	390	Radovc — Pejë, 1972	820/2	B. Kruta
46. Hopa mashalla moj delja Balë	391	Ramicë — Vlorë, 1974	1151/5	K. Vasili
47. Knon bylbyli grop' në gropë	396	Ersekë, — Kolonjë, 1957	158/10	R. Sokoli
48. Ciclaric' hajri t'u patë	404	Korishë — Prizren, 1974	1185/16	F. Vaqari
49. Molla e nanës mori bijë	410	Mes — Shkodër, 1965	431/7	E. Dheri
50. Shkurte viç moj bija jeme	411	Domgjon — Kukës, 1972	901/2	O. Xhatufa
51. Po shkon vjehrra me mjel' lopën.	415	Blinisht — Lezhë, 1963	258/14	M. Daiu
52. Hajde Ballhane ta pajsha		Krumë — Kukës, 1970	769/15	R. Bogdani

hajrin.	418	Oblik — Shkodër, 1965	424/2	E. Dheri
53. Si pasqyra ndriftë	425	Kallm i Madh — Fier, 1976	1273/13	P. Miso
54. Tunu mtëj vrrëjk e vrrëjk	426	Fushë—Lurë — Dibër, 1977	1300/18	H. Filja
55. Tunu tpi e rrakatel	439	Reçan — Suharekë, 1974	1192/3	F. Vaqari
56. Zenu djath' u zansh i bardhë	441	Barbullush — Shkodër, 1980	1427/11	H. Filja
57. Hajde gjet e hajde bi	442	Zall—Dardhë — Dibër, 1963	272/8	M. Daiu
58. Mblidhu zogëz-zogëz-o	443	Gjirokastër, 1963	253/11	M. Daiu
59. Miz' e but' e butë	445	Ndroq — Tiranë, 1974	1059/9	H. Filja
60. Miz' e amël miz' e butë	447	Laknas — Tiranë, 1964	293/17	E. Dheri
61. Yp-yp blet-o të pastë nana	451	Koplik — Shkodër, 1965	428/19	E. Dheri
62. Yy-yp ulu moj zogë	453	Dajç — Lezhë, 1963	258/15	M. Daiu
63. Ama-ama-ama-ama	459	B. Curr — Tropojë, 1969	692/15	O. Xhatufa
64. Ja bi-bi ja bi-bi	460	Shupal — Tiranë, 1969	680/9	E. Dheri
65. Ja ktu-ktu n'zgju t'ri	467	Burrel — Mat, 1963	243/20	M. Daiu
66. Hani gjela tuj kullotë	470	Garunjë e Madhe-Elbasan. 1974	1123/15	O. Xhatufa
67. Zogjt' e dadës jan' ba gjela	471	Garunjë e Madhe-Elbasan, 1974	1123/16	O. Xhatufa
68. O pulat e tuja goce	472	Gjeç — Fushë—Tiranë, 1974	1270/8	F. Daja
69. T'keqen nona mre gjel i ri-e	474	Pezë e Madhe — Tiranë, 1977	1303/27	V. Qamili
70. Ndizu zjarr e bënu flakë	497	Çorovodë — Skrapar, 1966	501/6	B. Kruta
71. Bluj mulli he qofsh i bardhë	505	Ishull — Lezhë, 1973	935/15	B. Kruta
72. Bluaj e bluaj o mokër-o	508	Mbrostar — Fier, 1973	1214/6	F. Daja
73 .Ore ore magjatore	517	B. Curr — Tropojë, 1983	1533/6	A. Xhagolli
74. O holloju buk' holloju	518	Barbullush — Shkodër, 1980	1427/13	H. Filja
75. Moj e mira bardh' si pllumi	519	Krumë — Kukës, 1970	770/14	R. Bogdani
76. Tir-shtir	523	Shkodër, 1982	214/47	T. Daija
77. Tir nana tir	524	Gjonëm — Krujë, 1978	1352/8	F. Daja
78. Tire shtire lirin-o	526	Mbrostar — Fier, 1983	1527/3	R. Çollaku

BURIMET E LËNDËS

I

Materiale arkivale

Arkivi i Institutit të Kulturës Popullore

Af_1: 179.
AF_3 : 66.
Agron Xhagolli: 313, 314, 426, 488, 517.
Andrea Varfi: 56, 126, 131, 132, 275.
Anton Belushi: 111.
Anthulla Çarka: 342, 346, 383.
Arsen Mustaqi: 14, 17, 263, 279, 280. 301, 303, 304, 306, 308, 345, 361, 382, 404, 417, 418, 439, 447, 451, 459, 467, 497, 505.
Baki Dollma: 158.
Dedë N. Përshqefa: 402.
Dashnor Nikollari: 358, 359, 464.
Dhori Qiriazi: 144.
Ekspedita Shqiptaro-Gjermane: 28, 36, 41, 42, 168, 391.
Elez Hajdini: 509.
Engjëll Fino: 360.
Ervehe Baruti: 266.
Esat Braha: 119/a, 410, 452.
Fanie Reka: 281, 302, 340, 409, 475.

*) Tregon numrin e këngës.

Fatos M. Rrapaj: 125, ,128, 174, 175, 184, 188, 210, 220, 228, 233, 236, 246-248, 254, 500-504.
Filip Ndocaj: 75, 76, 194.
Halim Shehu: 435.
Harrillaq Kalemi: 182, 255, 285, 328, 513.
Hekuran Hysa: 260, 363, 379.
Jorgo Panajoti: 322, 389, 442.
Kahreman Ulqini: 9, 13.
Koci Zdruli: 200, 217, 218, 230, 546.
Kolë Kamsi: 109, 113.
Kozma Vasili: 390, 393, 394, 441, 444, 518, 527.
Lluka Perone: 341, 486, 487, 538.
Mexhit Daiu: 443.
Mihal Krimçe: 257, 283.
Ministria e Arsimit Dosje 1: 149.
Miranda Dule: 336, 445.
Mitat Kondi: 167, 256.
Musa Muho: 250, 267.
Mustafa Beqiri: 270, 274, 276, 277, 307, 310, 403, 419, 429, 477, 483, 510-512, 525, 534, 545.
Mustafa Luçi: 21, 22/c, 229.
Naim Plaku: 6-8, 16, 63-65, 222, 223, 225.
Natasha Pano: 320, 325, 343, 362, 363, 398, 414, 423, 432, 462, 506, 508, 524, 539.
Neim Mustafaraj: 332.
Osman Xhatufa: 15, 460, 470, 471.
Pavllo Gjidede: 154, 238, 262, 264, 318, 326.
Petër Elezi: 192, 198, 199.
Qemal Haxhihasani: 2, 3, 10, 20, 23, 29, 43, 67, 69, 71, 88, 89, 105, 136-138, 140, 141, 144, 148, 151, 152, 157, 166, 171, 180, 181, 202, 209, 211, 215, 221, 237, 241, 242, 251, 261, 337, 357, 365, 384, 411, 424, 425, 453, 468, 469, 495.
Ramadan Sokoli: 18, 77, 78, 80, 82-84, 102, 120, 143, 201, 204, 207.
Ramazan Bogdani: 282, 415, 519.
Rebi Alikaj: 156, 172.
Sejdi Kondi: 449.
Stefan Bulo: 187, 189.
Tonin Daija: 273, 523.
Theano Balli: 216.
Vangjel Lapi: 72, 73, 130, 133, 134, 325, 335, 490, 492-494, 537.

Vasil Llapushi: 58.
Vlash Çepiku: 330.
Vojo Qamili: 321, 374, 474.
Xhemal Meçi: 407.
Xhemal Veizaj: 259.

II

Materiale të botuara

«Arvanitika tragudhia», A. Athina, 1977; B. Athina, 1981: 45-47, 49, 123, 124, 234, 235, 334, 391, 536.
«Bëleta Shqypëtare», Aleksandri, 1878: 25, 32, 34, 48, 50, 62, 104, 108, 115, 116, 170, 173, 195, 214, 227.
«Canti tradizionali», Napoli, 1923: 35, 74, 112.
«Gjurmime albanologjike». Folklor dhe etnologji I, Prishtinë, 1962: 298, 305, 386, 388, 430, 498; II 1972: 258, 265, 268, 271, 272, 278, 293, 296, 297, 300, 329, 315, 316, 351, 353; 364; 380; 381, 392, 400, 421, 433, 434, 436, 438, 440, 446, 452, 458, 463, 466, 507, 514, 515, 522, 528, 529, 535, 540, 541-543; IV 1976: 4, 5, 12, 54, 55, 57, 60, 61, 68, 86, 87, 90-98, 110, 135, 176, 191, 219, 231, 240; VII, 1977: 24, 155, 178, 197, 243, 252, 478, 479, 480-482, 520; XIII, 1983: 139.
«Folklorë IV Goja e popullit tonë», Shkodër, 1943: 21/b, 22/b, 107/b, 109/abc, 113.
«Folklore albanese in Italia», Cosenza, 1957, 52, 53.
«Fjala nr. 1, Prishtinë» (Revistë): 399.
«Historia e letërsisë shqipe», vëll. 1, Tiranë, 1959: 118, 127.
Jeta e re (revistë), Prishtinë nr. 1, 1952: 385, 387.
«Kënga e popullit», Tiranë, 1955: 37, 38, 39, 101, 117, 147, 169, 183, 186.
«Këngë dhe lojëra të fëmijëve», Prishtinë, 1983: 347-350, 352, 355, 356, 369, 370.
«Këngë dhe tregime për punën», Tiranë, 1968: 413, 457, 473.
«Këngë e britma nga qyteti i djegur», Tiranë, 1944: 51, 122, 190, 196, 213, 245, 333.
«Këngë popullore gegnishte», Sarajevë, 1911: 79, 81.
«Këngë popullore lirike», Prishtinë, 1972: 161, 290, 338, 371, 422, 450, 530.
«Këngë popullore lirike», Tiranë, 1955: 44, 177, 226.

«Këngë popullore nga Çamëria», Tiranë, 1983: 27, 114, 129, 145, 150, 159, 160, 162, 163, 165, 203, 208, 232, 239, 244, 249, 253.
«Këngë popullore nga Gucia», Prishtinë, 1978: 312, 324, 378, 405, 416, 428, 485.
«Këngë popullore», Tiranë, 1964: 11, 19.
«Këngë të ndryshme popullore», Prishtinë, 1982: 193, 224, 269, 275, 287-289, 294, 295, 299, 309, 311, 319, 323, 354, 371, 375, 376, 397, 406, 408, 412, 437, 448, 450, 456, 476, 484, 488, 496, 499, 516, 521, 531-533, 544.
«Lirikë popullore nga rrethi i Kukësit», Tiranë, 1982: 30, 31, 59, 70, 85, 142, 206, 284, 292, 367, 368, 427, 431, 461, 465.
Nëntori (revistë), Tiranë, nr. 1, 1955: 286, 291.
«Nga lirika popullore e Llapit», Prishtinë, 1974: 491.
«Shqipëria ndriti», Tiranë, 1968: 344, 395.
«Shqipëri vend i bekuar», Tiranë, 1964: 377.
«Truall me këngë», Tiranë, 1983: 317, 526.
«Valët e detit», Sofie, 1908: 21/ac, 22/a, 103, 106, 107/a 109/c.
«Visaret e Kombit», vëll. V, Tiranë, 1944: 1, 205.
«Visaret e Kombit», vëll. XV, Tiranë, 1944: 40.
«Zemrat me diell mbushur», Tiranë, 1981: 331.

PASQYRA E SHKURTIMEVE

AIKP : Arkivi i Institutit të Kulturës Popullore (fondi i folklorit)
ART : Arkivi i Radiotelevizionit.
BKM : «Ballëlart e mal më këmbë», Tiranë, 1979.
Bob. : Bobina
ESHGJ : Ekspedita shqiptaro-gjermane.
F : Faqe
Fl: : Fletore
Gaz : Gazeta
Gj A L : «Gjurmime Albanologjike» I, Prishtinë, 1962.
Gj A II : «Gjurmime Albanologjike» II, Prishtinë, 1972.
KBQD : «Këngë e britma nga qyteti i djegur», Tiranë, 1944.
KPÇ : «Këngë popullore nga Çamëria», Tiranë, 1983.
KPG : «Këngë popullore nga Gucia», Prishtinë, 1978.
KP : «Kënga e popullit», Tiranë, 1955.
KPL_1 : «Këngë popullore lirike», Tiranë, 1955.
KPL_2 : «Këngë popullore lirike», Prishtinë 1972.
KPRr K : «Lirikë popullore nga rrethi i Kukësit, Tiranë, 1982.
KNP : «Këngë të ndryshme popullore», Prishtinë, 1982.
Krs : Krahaso.
KTPP : «Këngë dhe tregime popullore për punën». Tiranë 1968.
LPLL : «Nga Lirika popullore e Llapit», Prishtinë, 1974.
Rev. : Revista.

SHËNIME PËR REDAKTIMIN

Ashtu si edhe në vëllimet e serive të tjera të korpusit të folklorit shqiptar, edhe në vëllimet e serive të Lirikës popullore nga ana e redaktimit gjuhësor janë mbajtur parasysh kërkesat tekstologjike dhe ato filologjike në përgjithësi.

Për këtë qëllim është ruajtur gjuha e gjallë e popullit siç është hasur në subjektet nga janë mbledhur këngët dhe vargjet dhe në përgjithësi trajtat morfologjike dhe ndërtimet sintaktike të të folmeve të krahinave përkatëse si p.sh., *keshë, jeshë* për *kisha, isha: mbenë* për *mbetën, surranë* për *surratin, zogin* për *zogun* etj.

Për sa u përket trajtave fonetike ka pasur herë-herë lëkundje që kanë rrjedhur ose nga regjistruesit, ose nga treguesit e këngëve. Në të tilla raste është bërë unifikimi i formave të ndryshme sipas trajtave që ndesheshin më shpesh. Kështu, p.sh., nëse kanë qenë përdorur në një tekst në shumicën e rasteve trajtat me dyzanorin *ue, ni* etj., po në ndonjë rast të rrallë edhe trajtat *u, nji* etj. këto të fundit janë unifikuar me trajtat *ue, ni* etj. Ose anasjelltas nëse shumica ka qenë me *u, nji,* etj., dhe vetëm ndonjë rast me *ue, ni,* etj., këto janë unifikuar me *u, nji,* etj. Dukuri me interes të veçantë për prirjet e zhvillimit, si p.sh., përdorimi i trajtave me rotacizëm në të folmet e veriut: *Shqipëri, trimëri,* etj., apo me *e* pazane, *ua* etj., në vend të a-së të theksuar, u etj. kur janë vërtetuar si elemente të realitetit gjuhësor në gojë të popullit, janë lënë të pandryshuara. Kur vihet re mënjanimi nga rregullsia e përgjithshme e së folmes krahinore për efekte estetike të

aliteracionit e tingëllimit muzikor, atëherë forma gjuhësore e fjalës është lënë gjithashtu e pandryshuar.

Është përdorur sipas drejtshkrimi ë-ja fundore, kur kjo nuk sjell ndryshime në masën e vargut. Është shkruar, sipas rastit, *i* në vend të *j* në vetën e tretë njëjës të së kryerës së thjeshtë të foljeve me *oj: shkoi, luftoi, punoi.*

Për të mos rënduar tekstet dhe për arsye teknike nuk janë përdorur thekset ose shenja të veçanta dialektologjike, me përjashtim të ndonjë rasti të rrallë, kur duheshin dalluar fjalët homonime. Po për këtë arsye nuk janë përdorur apostrofimet brenda fjalës, shenjat e pikësimit etj., në titull të këngëve. Kur në ndonjë rast është hequr ndonjë fjalë e panevojshme është shënuar me (. . .). Po në këtë mënyrë janë shenjëzuar me tri pika. . . edhe rastet kur është hequr ndonjë varg nga kënga.

Çdo ndryshim tjetër që është bërë në tekst është shenjëzuar me shënime në fund të faqes përkatëse.

RESUME

Selon la plate-forme approuvée, une nouvelle série du corps du folklore albanais commence par ce volume: La série de la Lyrique populaire. Les chansons de ce domaine, de même que les créations populaires en général, représentent une richesse appréciable de notre culture nationale. Elles sont chantées par des personnes de tout âge, liées à des moments et à des événements joyeux et douloureux de la vie — les naissances, les mariages, les décès, à des moments où l'on fait dormir l'enfant, dans des ambiances intimes familiales, au travail et aux moments du repos, dans des rencontres au cas des fêtes ayant un caractère lyrique.

Dans les régions du Nord on donne souvent à ces chansons des noms différents: kangë *ou* kajkë të buta *(chansons ou dorces chansons) (différemment des chansons épiques qui sont appelées aussi des chansons fortes, chansons de fusil),* të gryjta, bylbylish dizeni *etc. Mais plus souvent elles ont des noms en général (Nord et Sud) selon le genre et la thématique: des chansons* de noces, de berceaux, de filles, de mariées, d'émigration, des recrues, de pleurs, des lois *etc. Pendant l'interpréta-*

tion elles expriment leurs propres particularités. Les principaux genres de la Lyrique au Nord — les chansons de l'amour, des noces, de l'émigration, des recrues etc sont accompagnées de çifteli et de sharki[1], tandis qu'au Sud elles sont incadrées dans le système polyphonique, à l'exception de certain autre genre comme les berceuses, les chansons des fêtes de l'an etc., qui sont aussi intérprétées de manière monophonique.

On présente dans l'ouvrage des données bibliographiques en détail sur les recherches, les publications et les études effectuées sur les chansons lyriques albanaises à l'intérieur du pays et à l'étranger; avant et après la IIe Guerre Mondiale.

L'objet des créations lyriques sont d'ordinaire devenus les sujets intéressant les vastes masses travailleuses — comme en sont ceux du travail, de l'amour, des protestations sociales etc. et aussi ceux oui ont trait aux sentiments simples intimes individuels. Elles sont réalisées comme un grand journal lyrique qui satisfait le besoin de l'affirmation de l'individu.

Les lyriques populaires directes ou sous la forme des rêves, de l'espoir, idéalisent le bonheur, nient la mort, affirment l'éternité de l'homme. Les richesses de la lyrique attirent ainsi l'attention par la variété des sujets, par leur spécifique et leur originalité. Y sont comprises toutes les créations du cycle de la vie, du berceau à la tombe, des jeux infantils aux chansons élégiaques, des moments joyeux, les plaisanteries, les festins et les rencontres en cas de fête familiale, aux soucis, aux inquiétudes et aux plaies sociales de l'époque, des recrues et de l'émigration etc, aux protestations contre l'exploitation de classe et l'oppression nationale. Du point de vue chronologique il y a parmi elles des chansons d'origine ancienne apportant dans le contenu et dans la construction artistique des éléments de conception et des pratiques rituelles des époques anciennes de même que d'autres témoignant de la voie du développement de la civilisation populaire au fil des siècles.

Une série de créations lyriques — sujets et motifs circulent dans les Balkans, en Europe et ailleurs. Elles

1) Instrument de musique à cinq corde.

trouvent la source dans l'uniformité typologique tout à fait humaine du folklore, dans la psychologie commune de l'homme, qui, dans les périodes et les conditions bien déterminées, crée des phénomènes folkloriques — chansons, danses et pratiques rituelles proches. Une attention particulière est consacrée dans cette introduction à ces problèmes — des phénomènes proches qui se rencontrent dans les chansons lyriques des peuples balkaniques, surtout aux questions du caractère national de notre lyrique populaire de son unité et de ses variétés régionales etc.

Par rapport à la lyrique populaire des autres peuples, les chansons de tout peuple ont leur propre originalité indépendamment du fait qu'elles expriment les mêmes processus vitaux, commes les naissances, l'amour, les noces, les décès etc. En vue d'illustrer ces idées l'auteur donne certaines particularités caractéristiques exprimant la spécifique des principaux genres de notre lyrique populaire.

Prenons par exemple les berceuses. Les mères albanaises, pour faire dormir l'enfant, font promener le petit par des fantaisies magnifiques dans le monde des fées, dans les ambiances caractéristiques de notre vie populaire: Hajde, gjum, ku m'u vonove, (Viens, sommeil, tu es en retard), ka m'shetite, ka m'kërkove (Où t'es-tu promené) (njomen teme pse ma harrove (mon petit pourquoi tu l'a oublié?) Malgré la vie quotidienne très difficile dans le passé elles amenaient l'enfant par leur fantaisie dans un avenir plus brillant: au milieu des troupeaux, des contrées prospères, des efforts, des luttes pour s'assurer le bonheur rêvé. Elles les faisaient élever pour être «les meilleurs parmi les camarades du quartier», avec de la fortune, une mariée, possedant des moutons, pour être braves comme «Scanderbeg», dans les berceuses de la Lutte comme «Enver Hoxha avec des partisans». Ces images poétiques qu'on les absorbait avec le lait de le mère demeuraient les fondements sur lesquels serait dressé tout le monde des perceptions artistiques de l'avenir du petit.

Les chansons de l'amour manifestent les sentiments sinceres des jeunes enchevêtrés dans les circonstances de la vie patriarcale de jadis. L'amie dans ces chansons est une figure réelle du village albanais, une figure vive, dynamique. Son amant la trouve dans la montagne en

faisant paître le bétail, dans les champs en semant et en recoltant, dans la source en lavant le linge. Les chansons expriment les sentiments purs des jeunes gens. La jeune fille s'adresse au garçon la tête basse et avec honte pour ne pas s'exposer devant les autres tandis que le garçon lui parle avec un comportement viril. Leurs paroles traduisent les plus grandes inquiétudes spirituelles. La beauté de la fille est décrite avec de vives couleurs. Chère amie qui porte le fichun de biais. Tout le village brûle de te voir. Les épithètes trouvent la source dans l'ambiance de la vie au village. La fille est comparée avec un perdrix, avec une biche, avec un vassiveau, elle est blonde etc. Les chansons du Nord présentent souvent les valeurs physiques de la fille avec des tons naturalistes. Sous l'influence des traditions épiques elles ont quelquefois une fable dans leur construction, comme il arrive p.ex. dans les chansons de l'émigration etc.

On trouve dans le répertoire des chansons d'amour des motifs, en effet simples, mais pleins d'émotions profondes et réalistes, qui jettent de la lumière sur les conditions où ce grand sentiment humain de nos jeunes a pris naissance. On y trouve des circonstances montrant les difficultés, les obstacles, les cancans qui se créaient par les normes patriarcales; il y a aussi des motifs avec un esprit élégiaque par la mort soudaine de l'un des proches etc. Pourtant, dans le centre de ce répertoire demeure toujours l'amour considéré comme un grand sentiment optimiste, comme un phénomène humain très important aboutissant à la création de la famille, à la continuité de la vie et non pas comme un sentiment «de consommation» comme prêchent les consommateurs de la société bourgeoise.

Une place particulière occupe dans notre lyrique populaire, le mariage. Son cérémonial, à cause de l'attention continue que l'homme a consacrée au mariage pendant tout le développement de la société humaine, est très riche. Comme on a cité plus haut, on y trouve des traces de cultures et de systèmes économiques-sociaux différents: des éléments de mariage anciens avec rapt, des préjugés pour se défendre des mauvaises forces, pour faire augmenter des couples mariés et la tribu, des survivances juridiques sur les droits dont jouissait jadis, la nuit du mariage, le chef de la tribu, des rites pour garder la supériorité patriarcale, pour faire augmenter le nombre de la famille par

des mâles etc. Les chansons de noces sont liées aux phases de son développement: aux rites des fiançailles, à ceux de la préparation du bois, de la farine, de la pâte; à l'arrivée des hôtes, à l'exposition de la dot, à l'habillement de la mariée, au moment où l'on fait raser le gendre, au départ et au retour de la procession nuptiale, à la participation de la mariée dans la danse, à l'adaptation dans la nouvelle ambiance de la mariée et à la fin des noces et les festins après les noces. Tout cela faisait rehausser l'amour, la fidelité conjugale, la famille, les enfants, les parents, la continuité de la vie. Par ces chansons et pratiques cérémoniales, par l'accompagnement et la réception de la: procession nuptiale, par les dialogues choraux, par la beauté et la variété des costumes le bruit des tambours et le crépitement des fusils, par les toasts, l'humour et la joie générale, le mariage prenait l'aspect d'un vrai spectacle qui demeurait un des événements les plus joyeux publiques dans les lourdes conditions de la vie de jadis de nos masses travailleuses.

Une atmosphère tout à fait contraire créaient les pleurs où l'on trouve aussi de nombreuses valeurs poétiques et une série de coutumes ayant une origine ancienne. Au nord, a été pratiquée jusqu' à la veille de la Libération gjama *(malheur), une sorte de pleurs exécutés par les hommes, accompagnés par des mouvements bien définis du corps en faisant battre la poitrine et quelquefois en faisant déchirer la face. Un des hommes participant à la* gjama *improvisait, en jouant le rôle du coryphée, tandis que les autres répétaient des vers clichés avec des cris eh-eh-eh. Le malheur commençait par des élans expressifs:* O moi le pauvre / Que j'ai perdu mon frère *(oncle, beau-frère, ami, camarade, etc. selon le cas). On y emploie aussi d'autres formules (cristallisées par la tradition). On y décrivait la vie de la personne morte — sa sagesse, sa bravoure, son hospitalité, ses capacités particulières. Par de tels pleurs étaient honorés surtout ceux qui tombaient vaillamment dans des luttes et ceux qui jouissaient d'un grand respect dans le milieu social. Un pareil exemple de ces traditions nous le trouvons chez Barleti dans les pleurs exécutés par Lekë Dukagjini sur la mort de Scanderbeg. Des traces encore plus anciennes se trouvent dans le cycle des preux dans les pleurs connus «Ajkuna kjan Omerin», (Ajkuna pleure Omer), où l'on exprime avec une force et une*

beauté extraordinaire la douleur de la mère pour la perte de son fils.

En général, la personne morte est pleurée par les femmes. L'une d'elles, celle qui est la plus proche exprime les sentiments de sa douleur tandis que les autres répétent des cris plaintifs. C'étaient les familiers et les amis qui faisaient lamenter la personne morte. Mais dans le passé, dans des cas particuliers, en prenait des femmes qui savaient pleurer les morts. On disait dans de tels cas que le mort était pleuré avec des vajme *(Elbasan), avec des* katrrime *(Tirana), avec* bote *(au Sud) (femmes qui pleuraient les morts).*

Les pleurs ont un caractère improvisé et sont seulement utilisés dans les cas cérémonieux de la mort. Mais les textes créés par les rhapsodes talentueux sur la lamentation des hommes tombés héroiquement dans des luttes se transformaient quelquefois en chansons de bravoure, tout en se libérant des refrains et des autres éléments élégiaques. Ainsi ont été chantées en tant que chansons de bravoure une série de pleurs sur les martyrs de la Lutte Antifasciste de Libération Nationale.

Les pleurs se font distinguer de la richesse des figures — des comparaisons; des épithètes, des similitudes etc qui sont créés avec maîtrise par des personnes talentueuses et sont cristallisés par la tradition. Sont restés fixés dans le fonds des pleurs les vers sur les femmes qui ont été le soutien de la famille: «Tu as quitté les clés de ta ceinture / Comme les braves les armes..... *(Labëri); pour un combattant qui ne connaissait par la peur:* «Votre coeur avec des etincelles, / Votre oeil avec sept lumières ..... Tu tenais l'épée entre tes dents. / Debout tu tirais le fusil. *(J. G. Hahn, ALb. Stud., Vol. II 134): pour un enfant qui est mort à la fleur de l'âge:* Tu palît comme la pomme sur les épines / Tu deviens petit comme l'oiseau qui vole *(Lurë).*

Les pleurs, malgré leur caractère élégiaque, expriment avec une sensibilité profonde l'amour pour la vie, des méditations pour fermer la voie à la mort. Les pleurs consacrés aux personnes tombées dans les luttes de libération portent des éléments patriotiques. Tandis que ceux sur les martyrs de la Lutte de Libération Nationale sont traversés des idées de la libération de la patrie et du peuple, des idées optimistes pour la construction d'un monde nouveau:

O braves! / Vous-êtes tombés pour la patrie, / La mère vous a fait élever / pour un monde nouveau.

De nature proche avec les pleurs sont les chansons des recrues, qui ont pris naissance dans les graves conditions de l'occupation ottomane. Par les souffrances et les malheurs que la vie militaire créait, surtout la perte des jeunes à la fleur de l'âge dans les luttes où les faisaiet envoyer l'occupant, ces chansons ont pris le caractère d'un pleur général publique: Je sors et je vois le village, / On pleure dans toutes les maisons, / On a recruté nos fils. / Pleurez o mères / Perdre la vie de cette manière/ C'est peine perdue / ..... *(Labëri).*

Mais la tragédie de cette plaie est donnée, avec toute sa tension spirituelle, dans le cycle pathétique de la mort du brave — des chansons O camarades je me suit arrêté ..... Où chante-t-il cet oiseau noir *etc.*

La pauvreté économique, créée dans les conditions des occupations étrangères et des systèmes antipopulaires devint la source pour un autre cycle de chansons ayant un caractère élégiaque — pour les chansons de l'émigration. Leur motif central demeurent les graves plaies sociales causées par ksenitia», l'émigration en Istambul, à Misir, à Vllahi, en France, en Amérique, les drames familiaux, les séparations quelquefois pour toujours des mères, des épouses, des enfants, les souffrances des émigrés dans des contrées inconnues, la nostalgie de plus en plus grande pour le pays et pour les gens. Les chansons de l'émigration sont les larmes d'une pareille vie: O maudit Istanbul, / que tu sois brûlé: / que tu sois brûlé tout entier, / Nos époux, tu nous a fait enlever... Quarante jours sur la mer noire, / Que tu sois brûlé O Amérique.

Le souci général et la nostalgie toujours plus grande pour la patrie abandonnée, fit créer même dans la lyrique arbereshe un cycle particulier élégiaque — patriotique. Des créations de ce cycle ont fixé des moments suscitant de profondes émotions spirituelles par la tragédie de l'émigration de ces populations: des moments d'héroisme, d'honneur, d'amour propre national. Elles sont traversées de part en part par les souvenirs pleins de douleur triste de la patrie lointaine, par les espoirs un peu lointains mais opiniâtres pour se retourner un jour dans son sein.

La lyrique populaire est caractérisée d'une ampleur thématique, qui répond à l'espace du monde spirituel des masses travailleuses. Son horizon est élargi par les chan-

sons exprimant les sentiments de la protestation contre les différentes formes de l'exploitation économique-sociale — des sentiments de la revolte contre les formes administratives étatiques de l'occupant, contre l'oppression nationale, la violence, le système des taxes etc.; par celles contre l'oppression de classe — contre la feudobourgeoisie, l'obscurantisme religieux. D'autre part dans les espaces de la lyrique se rencontrent également des sujets exprimant l'admiration pour la beauté de la nature, les satisfactions que l'homme ressent dans le triomphe du bien et de la vérité, envers le mal et le mensonge; du progrès envers toute chose ancienne, conservatrice et réactionnaire; il y a des vers de loisirs et de jeux; des motifs didactiques pour de différents âges et sexes etc.

Les créations de notre lyrique populaire se distinguent des richesses originales des moyens de l'expression stylistique. Dans leur variété et dans leur élégance on ressent l'esprit populaire et l'espace des sentiments de nos masses travailleuses. Elles nous donnent les conceptions du peuple pour la nature, le monde qui nous entoure, la force d'imagination et son talent poétique. Une source d'inspiration, dans nos chansons lyriques pour des créations d'épithètes, de comparaisons, de métaphores etc. deviennent les corps célestes — le soleil, la lune, les étoiles. Leur eclat nous donne des figures avec une vaste respiration émotionnelle, on exprime la joie que la naissance d'un enfant fait causer / Le dimanche de bonne heure. / une étoile a été détanchée du ciel, / NN a déjà un frère *(K13); les désirs et les rêves sincéres qui sortent des bouches des mères dans les caresses des berceuses:* «Dors mon enfant et ferme les yeux, / Je veux qu'ils soient comme des étoiles (*Folklore* III 20); *on compare la beauté mergentée lorsqu'elle passe,* / ne parle à personne, / comme *veilleuse de la femme aimée:* La fille à la poitrine arelle avait l'habitude, / elle nous regarde comme le soleil, / elle nous rend aveugles de son eclat *(hahn 131).*

On emploie fréquemment dans les lyriques les montagnes pour la création de figures avec de grandes proportions. Leur volume et leur poids gigantesque, le calme séculaire et l'attitude magnifique ont donné libre cours à la fantaisie populaire pour des personification et des hyperboles de pareils moment psycologiques. En cas de grands malheurs, les montagnes «retentissent» «gémissent»,

«portent le deuil». Ils font echo aux grandes soufrances spirituelles. D'autre part elles s'emploient pour construire des figures avec de pareilles dimensions pour des sentiments de joie comme p.ex. leur couverture avec des fleurs par le passage de la procession nuptiale, leur inclinaison pour ouvrir la voie à la lune (la mariée) pour sortir.

Une large place occupe dans l'ensemble des figures de la lyrique la volaille — la colombe, le perdrix, le faucon, le milan, la tourterelle turque, l'hirondelle, la cycogne etc. Le peuple choisit avec une capacité extraordinaire par des milieux qu'il connaît de génération en génération, au fil des siècles les éléments les plus typiques des ressemblances des objets qu'il compare. Chez un des oiseaux préférés des figures des chansons d'amour et des noces, chez le perdrix p.ex. il apprécie sa vie libre, l'habileté du vol, mais aussi la sensibilité devant le danger qu'il les compare avec l'habileté, la sensibilité, la timidité de la jeune fille. Les sentiments ardent de l'amour trouvent souvent l'expression dans les chansons du rossignol. Les milans, les hirondelles, les tourterelles turques, donnent des comparaisons et des métaphores symbolisant, respectivement, l'habileté, la sveltesse, la timidité, la beauté, le comportement mesuré de la mariée; tandis que le faucon — la force, la fierté, la grâce du gendre.

La vie végétative par la variété des espèces, des couleurs, des arômes etc. constitue un autre domaine qui a inspiré l'ensemble des figures poétiques de la lyrique. Les éléments les plus préférés parmi eux sont les fleurs et les arbres de nos montagnes — la trigonelle cornue, la violette, l'eglantier, la marjolaine, la cornouille, la treille, la grenade, la pomme, la poire, le cyprès, le pin noir dans les montagnes. On exploite aussi dans les figures des chansons lyriques, (le papillon la luciole etc), des éléments du monde minéraire (l'or, l'argent, les pierres précieuses) des objets fabriqués par de différents maîtres;

La présence des éléments qui sont exploités dans l'esenmble des moyens stylistiques, l'origine, la qualité, l'ampleur de la propagation et leur stabilité, l'harmonisation des concordances dans la présentation du caractère général et typique des phénomènes de la vie posent des problèmes intéressants aussi bien pour le système de l'ensemble des figures poétiques que pour d'autres questions de la genèse et du caractère de la poésie. La pré-

sence et la stabilité de certains éléments précis — l'alpage, la biche, le perdrix, la cornouille, la treille, la grenade; de certaines formes dans la structure des figures dans les épithètes, les comparaisons, les personnifications, les allègories etc., non seulement dans les différentes régions du pays (Nord et Sud) mais aussi dans le folklore de la diaspora jettent de la lumière sur l'unité de nos traditions folkloriques depuis la période du Moyen Age. Assurement la richesse des éléments par le milieu de la vie rurale, par la faune et la flore montagneuse, leurs profondes racines dans les figures poétiques ne peuvent pas se séparer du caractère des traditions d'élevage et agricoles de notre peuple. Les couleurs particulières des objets qui sont employées dans les figures contribuent à partager géographiquement les créations poétiques. Les biches, les perdrix, les pins, la trigonelle cornue etc. nous amènent dans les contrées montagneuses du pays; les cycognes, les cygnes, les bigarades et les oranges dans les plaines côtières; les fleurs cultivées, la rose, l'oeillet et les tulipans — dans le folklore citadin. Les rayons de la propagation de certains objets de la comparaison, leurs directions aident souvent pour des analyses et des conclusions importantes aussi bien à l'intérieur du cadre de la science folklorique que dans celui des relations avec les pays voisins. Même sur le plan diacronique, les figures avec des reliques mythologiques (avec des fées, des dragons et des ora (figure de la mythologie albanaise), celles avec des objets d'origine de différentes sphères économiques et culturelles (l'or de Venise, les duchés, les séquins de Serezi, les amulettes avec des papillons, les épées avec des galons, les baguettes plaquées en or etc) posent des problèmes intéressants pour leur localisation temporelle et géographique.

Un rôle important dans la liaison intérieure de la chanson joue le rythme, l'organisation de la parole du texte et les sons de sa mélodie. La rythmique des chansons populaires dans la lyrique est pleine de vie. Elle répond avec une harmonie et beauté particulière aux règles précises. Les chansons rituelles, des jeux des enfants etc sont construites par des vers simples — 2, 4, 5, 6 syllabes apportant des éléments rudimentaires de notre métrique populaire. Le vers caractéristique pour la plupart des genres de notre lyrique est l'octasyllabique. Dans certains cas surtout dans les zones du sud-est, on emploie aussi le

sextasyllabique doublé; dans certains autres cas on fait des combinaisons de l'octasyllabique avec les 4 et 6 syllabes du refrain.

Les vers d'ordinaire se terminent par des assonances et des rimes plates. Le manque de la rime témoigne d'une construction archaïque. Les chansons en monocolonnes. La construction strophique est surtout basée sur exigences de la mélodie ou d'une organisation particulière de l'action, comme il se produit dans les chansons agadiques et itératives. La pratique des strophes en quatre avec des rimes croisées etc. appartient aux influences de la poésie cultivée.

Un rôle particulier joue dans les chansons de la lyrique populaire, le refrain, qui dans quelques cas, comme dans les pleurs, dans certaines chansons de noces, d'amour, etc prend des fonctions chorales.

Le refrain met en évidence l'idée centrale de la chanson. Il souligne les principales vertus du héros — la mariée, le gendre, l'amie etc. Par les répétitions continues il attire l'attention de l'auditeur et laisse des impressions ineffaçables dans sa conscience: Je veux t'épouser, t'épouser / O mon aimée avec des lèvres rouges!... O bigarade on t'a planté sur la mer / O bigarade!... / *dans les chansons élégiaques les refrains mettent en relief les douleurs et des soucis:* O plaine de Korabi / Oh moi la pauvre!.... Entre ces deux montagnes. / *o lele, lel bobo!....· Même les refrains onomatopéiques attirent l'attention par leur ancienneté et leurs fonctions artistiques.*

La chanson lyrique par ses éléments et son organisation spéciale a tendance pour être chanté dans les danses. Dans ces cas et dans ceux de l'interprétation musicale, la métrique du vers prend une autre extension, en s'élargissant par des particules (tha (a dit) more, vaj, oh).

Les mélodies des chansons lyriques sont plus variées que celles des chansons épiques. On y découvre de différents aspects du monde spirituel selon la spécifique du genre. Tout genre de lyrique — les chansons de la naissance, les berceuses, les chansons de l'amour, des noces, de l'émigration économique et militaires, les pleurs etc., ont leur propres intonations. Les mélodies de même que les textes, sont traversés par l'esprit de l'histoire. Par leur tonalité et leur métrique virtuoses, elles donnent le pouls à la chanson. Les constructions mélodiques animent les paroles même dans les cas où elles constituent seulement un simple récital.

Le fleuve des sentiments de la lyrique, malgré la complexité de fortes émotions humaines, par les motifs innombrables qui donnent le pouls aux textes et aux mélodies de ces chansons, par les couleurs infinies du paysage et des moyens expressifs les mélodies des berceuses, des chansons de l'amour, des noces, les pleurs, les chansons qui sont chantées à la gorge par les filles montagnardes, dans les alpages, les chansons de binette, des jeux etc. constituent un témoignage des capacités créatrices, du talent poétique de nos masses travailleuses. Par conséquent la lyrique devient ainsi un monument de notre culture nationale.

Avec ce développement diacronique et spatial des genres et sous-genres de la lyrique est lié aussi le problème de l'unité nationale et de la variété régionale des chansons. Le développement des mêmes cycles et sujets de la lyrique — les chansons de la naissance, les berceuses, celles de l'amour, des noces, de l'émigration, des recrues etc., témoigne de l'unité commune qu'on remarque non seulement dans les membres intérieurs de la nation mais aussi dans ceux separés de la patrie après plusieurs siècles comme en témoigne le folklore des fixations de la diaspora. Il en prouvent aussi les extentions de plusieurs phénomènes particuliers dans le système des structures artistiques — des objets de la figuration, des rythmes etc.

Nos scientifiques ont souligné à juste titre: Une division géographique-régionale des chansons populaires albanaises ne sera pas faite ni partant de leur contenu spirituel, ni de la signification du monde, ni de leur côté formel, ni des moyens intérieurs de l'expression non plus comme les métaphores et les figures. *Car ces éléments sont représentés partout de la même façon, donc leur étude affaire plus fortement à leur unité restreinte qu'à la division de la chanson albanaise. Une telle division est plus facile à faire selon les moyens extérieurs de l'expression que partant du côté métrique — rythmique et musical»*[1].

Les facteurs communs historiques-culturels font créer aussi des phénomènes communs. Pourtant les investigations diachronie-synchronie, mettent en évidence de pair aux liaisons communes tout à fait nationales les éléments

1) E. Çabej: Etudes linguistiques vol. V, p. 127-128.

particuliers régionaux qui sont remarqués même dans leur façades.

Les lyriques naissent d'ordinaire sur le sol vaste et tendu des sentiments massifs populaires. De par leur caractère social elles ont souvent comme auteurs les femmes -- les mères, les soeurs, les épouses qui ont exprimé leurs puissants sentiments, leur grande nostalgie pour les proches qui sont restés en émigration, pour la perte des hommes de famille, l'amour pour les proches etc. Souvent les chansons lyriques sont improvisées dans les principaux processus de la vie, comme il se produit dans les chansons de naissance, dans les berceuses, dans les différentes phases des noces, dans les pleurs etc. On peut avouer, sans tomber dans des positions absolutistes que la participation de la femme se fait distinguer dans la création de la chanson lyrique tandis que la participation de l'homme dans la chanson épique. Différemment des auteurs des chansons qui s'imposent à l'auditeur par leurs capacités créatrices et d'interprétation, les auteurs des chansons lyriques brillent et disparaîssent sans laisser de traces, tout en se couvrant du brouillard de l'anonymat. Pourtant elles expriment de profondes situations spirituelles, des situations typiques forgées dans la forge de la vie, en combinant leurs émotions et leurs groûts individuels avec ceux des vastes masses populaires. Leurs créations, élaborées selon la typologie, les structures et les légitimités spécifiques traditionnelles sont fréquemment d'un niveau artistique inaccessible.

L'ensemble du matériel publié et de celui des archives, ensemble avec les documents relatifs, avec les photos et les films des rhapsodes, des danses, des habits populaires, des coutumes et des pratiques cérémoniales etc. constituent un panorama complet des richesses de notre lyrique populaire nous permettant l'entreprise d'une vaste publication à l'intérieur du corps du folklore albanais et de l'héritage culturel national de notre peuple. Un problème important qu'une telle entreprise pose est sans doute celui de la classification de ce matériel en vue de le présenter en un système avec des lois cohérentes de la création et de l'évolution pour que ces cycles passent en ligne d'un genre à l'autre de façon naturelle et harmonique.

Après la Libération on a commencé à employer les deux grandes sous-divisions de ce genre: La lyrique fa-

miliale et la lyrique sociale. Dans la première sont compris les sujets depuis la naissance et jusqu'à la tombe; tandis que dans la deuxième les chansons du travail, de l'émigration militaire et économique, contre l'exploitation de classe etc.[1]

On pense garder cette pratique de la division de la lyrique en deux grands domaines I Lyrique sociale et II. Lyrique familiale même dans nos publications. Cette division en deux domaines malgré les cas où la dénomination lyrique sociale ne peut se séparer des cycles de la lyrique familiale. comme vice-versa), aide la systématisation du matériel en deux groupes se liant par un principe fonctionnel. La thèse marxiste selon laquelle le produit spirituel s'intègre régulièrement dans la production mâtérielle et l'origine chronologique des chansons elles-mêmes suggèrent une classification plus au moins pareille: I. 1 Dans le premier groupe de la lyrique sociale sont compris: a) les chansons rituelles du travail b. Les chansons sur les fêtes populaires selon le calendrier c. Les vers des chansons sur les exorcismes, les phénomènes atmosphériques, sur les fleurs, les oiseaux et les animaux. 2. Dans un deuxième volume seront comprises les chansons humoristiques sur les relations sociales et 3. dans un troisième volume les chansons sur l'émigration économique et militaire. 4. Tandit qu'un dernier volume serait consacré aux chanson de la lyrique politique. II. Dans le deuxième groupe, dans la lyrique familiale on ferait la structure selon le principe connu du cours de la vie 1. Les chansons sur la naissance et les barceuses; 2. Les vers et les chansons pour les enfants, les jeux etc. 3. Les chansons de l'amour. 4. Les chansons du cérémonial du mariage et 5. Les chansons élégiaque et du malheur.

Les types d'ampleur particulier comme p.ex. les chansons de l'amour, des noces etc, seront données en deux ou plus de volumes, alignés l'un après l'autre. Le dernier volume qui terminera la série sera consacré aux chansons de la lyrique politiques parce que des créations sur des événements respectivement plus nouveaux y seront englobées.

Ainsi la série serait présentée en complet et une continuité harmonieuse et organique.

Dans le choix et la présentation du matériel seraient

1) Une telle division est faite meme dans «L'Histoire de la Litterature albanaise» vol. I Tirana 1959

suivis les mêmes principes suivis dans les volumes des autres séries.

Du matériel publié et inédit y seront englobés en donnant la priorité aux textes plus complets et plus réussis artistiquement.

Grâce au caractère de ces publications pour présenter largement et fidélement la vie du peuple, depuis la réalité sociale et jusqu'aux déclenchements intimes individuels, ces volumes présenteront aussi du matériel ayant des influences de différents système d'exploitation et de l'idéologie des classes au pouvoir. Une série de textes reflèteront aussi les limitations des masses travailleuses quant à la conception, leur lutte dans les conditions de l'état arriéré culturel pour dompter les forces de la nature. Très intéressants seront dans ce matériel les textes avec des influences de l'idéologie religieuse, avec des croyances et des conceptions obscures qui ont été inévitables dans un stade bas du développement économique et social. Malgré leurs défauts, ces textes sont nécessaires pour montrer la voie difficile et les étapes du développement traversés par les masses travailleuses dans leur lutte continue pour vaincre les forces obscures, regressives, pour s'engager dans la voie de la lumière, de la prospérité et du progrès. Ce sont des données nécessaires pour répondre aux études aussi bien des scientifiques du folklore mais aussi aux scientifiques des autres domaines, aux ethnographes, aux historiens, aux socialoques, aux esthètes, aux critiques de la littérature. Pourtant de telles conceptions, coutumes, moeurs et croyances sont très limitées par rapport à tout ce matériel où brille la réalité de la vie, l'optimisme continu du peuple, la croyance inébranlable en ses forces pour remporter des victoires.

Dans la construction des volumes, le choix et la présentation des chansons, seront suivis les même principes suivis aussi dans les volumes des autres séries. Selon la règle seront présentés les textes plus complets et plus réalisés artistiquement dans le matériel publié et surtout dans celui des archives. Les textes bases seront accompagnés avec des variantes larqu'ils apportent de nouveaux éléments aussi bien du point de vue du contenu que de la propagation géographique et les valeurs artistiques. Dans tout texte on donnera la place et le temps lorsqu'on a recueilli le matériel. Pour les textes publiés, lorsque les données font défaut on

donnera comme période du recueil du matériel l'année de la publication du volume respectif. Ainsi p.ex. pour les textes tirés de «Bleta shqiptare» (L'abeille albanaise) de Th. Mitko, «Valët e detit» (Les vagues de la mer) de S. Dine. «Visareve të Kombit» (Les trésors de la Nation) vol. III, V. etc. seront données respectivement les années 1878, 1908, 1938, 1944.

Dans le processus de la rédaction linguistique ont été conservées avec fidélité les particularités des parlers des régions respectives. En vue d'éviter les variations phonétiques on a opéré selon les notes données dans le tableau spécial à la fin du volume.

* * *

Dans le premier volume de la série de la Lyrique ont été présentées les chansons et les pratiques rituelles s'attachant au travail, aux fêtes populaires du calendrier à la nature et à ses phénomènes. Ces données prennent de la priorité non seulement quant au poids qu'ils ont en tant que catégorie importante du genre mais aussi comme un complexe ethno-culturel avec une unité commune des normes de la création et de l'évolution. Ils sont liés entre eux par le contenu des sujets et du caractère archaïque des éléments sémantiques et morphologiques de leur construction, par le caractère de la structure et le système de leur conventions artistiques.

A travers ces créations nous prenons connaissance des anciennes étapes de l'art populaire des premiers pas de la pensée poétique du peuple dans la voie de son développement. Ces pas nous eclaircissent le regard sur la voie du développement général de notre littérature populaire, en créant le contact avec le monde compliqué des facteurs économiques — sociaux qui ont conditionné la genèse de ces créations. Il est à souligner dès le début que dans les fondements des premières manifestations esthétiques et des pratiques qui les accompagnent, demeurent les intérêts économiques. les besoins, les besoins pour s'assurer la vie au moyens du travail.

I. La première place dans ce volume, comme on va voir, reviennent aux chansons du travail. Plus que la moitié des chansons du volume (environ 260 chansons) ont pour objet ce sujet.

La plupart d'entre elles appartiennent aux métiers traditionnels, à l'agriculture et à l'élevage. Elles ont été inspirées et sont nées dans le milieu et dans de différents processus de ces activités anciennes et essentielles de la vie économique — sociale de nos masses travailleuses. Les chansons sur les travaux agricoles p.ex. apportent les émotions de l'agriculteur lors des travaux agricoles, l'ensemencement, la récolte etc; celles de l'élevage sont nées de l'inspiration que donnent les pâturages les contacts avec la nature, avec les alpages, avec les moments anciens de la vie pastorale etc., mais aussi avec ses inquiétudes pour faire face au froid de l'hiver pour s'assurer la nourriture du bétail lorsque le pays est couvert de neige etc.

Dans les chansons sur ces deux activités traditionnelles exercées par nos masses travailleuses nous remarquons une liaison profonde et véritable de ces dernières avec la nature, une position stable envers son rôle dans la vie des gens. On ressent dans la matière poétique de ces chansons les émotions, l'émerveillement pour la beauté de la nature. De puissantes imaginations poétiques présentent avec une capacité particulière ce que l'agriculteur et le berger ressent dans son esprit par les contacts avec la nature et avec ses phénomènes dans les différentes saisons de l'année, tout ça lié toujours avec ses intérêts vitaux.

Pour l'agriculteur le printemps est la saison des grands préparatifs, des inquiétudes dès les premiers pas pour avoir des récoltes abondantes. Ce sont une série de pratiques rituelles qui aboutissent vers à tels buts. Et chaque pas devait être fait avec attention et sagesse.

Notre peuple a consacré à tout cela une série de chansons et de danses et un code entier des us et coutumes, de voeux, d'expressions et de pratiques magiques pour les différents processus agricoles. La plupart d'entre eux trouvent la source depuis les temps les plus anciens comme en sont les sacrifices qu'on faisaient au démon de la terre et de la semence.

Le printemps était aussi pour le pasteur la saison qu'on attendait avec impatience; la saison de la réalisation de ses rêves, pour grimper sur les montagnes, sur les alpages où il allait trouver de riches pâturages pour ces troupeaux. Les images poétiques prises de la réalité se réfèrent à cette situation psychologique et à l'inspiration populaire. Les agri-

culteurs et les pasteurs attendaient le soleil du printemps pour recommencer de nouveau le travail, pour préparer les instruments, pour arranger les canaux, les haies, pour brûler les mauvaises herbes, pour labourer la terre et les préparatifs pour les grandes migrations du bétail dans les alpages et les pâturages. Et lorsque le ciel devenait de nouveau bleu et la montagne couverte de verdure, ils éprouvaient une grande joie qui éclatait comme un hymne sur les beautés du printemps: L'hiver s'en va, l'été est venu/ L'été est venu, les brousailles sont en fleur/ Le basilic et la rose./ Ecoutez ce que le rossignol dit. *(Përmet VK IV). C'est le vrai sens des chansons printannières sur les fleurs, les oiseaux, la terre, la montagne, la plaine.*

Il est naturel que dans le cadre des beautés que représentent les chansons du peuple sur le retour du printemps, la première attention est attirée par les fleurs. Et il est clair que plus que les fleurs cultivées on allait chanter aux fleurs endémiques de nos montagnes que le paysan avait déjà connu de génération en génération. — Hautes montagnes que vous êtes/ quelle est la première fleur que vous avez choisie?/ — La première est la primevère./ La deuxième c'est la violette... *On chante aussi avec des formes puissantes métaphoriques les arbres aussi — les poiriers, les pommiers etc, qui apportent par leur épanouissement des influences profondes spirituelles* Comme le poirier est rejoui,/ il est vetu en blanc! Comme le pommier est rejoui,/ Il porte une robe légère! *Tandis que les imaginations poétiques avec des fleurs cultivées comme les oeillets les roses etc se rencontrent surtout dans les chansons de la partie centrale et septentrionale du pays. Elles portent belles aussi des influences de la littérature populaire orientale.*

Dans les chansons propres du peuple, le printemps se présente profondément enchevêtré avec l'activité agricole et d'élevage, avec la flore et la faune caractéristiques du pays avec la vie active de nos masses travailleuses.

II. Les fêtes du calendrier — du printemps, de l'été de l'automne et de l'hiver occupent dans ce volume, quant à l'ampleur la deuxième place. Ces fêtes, comme on va voir du centenu des chansons, sont en essence des fêtes de la production. des fêtes apportant l'écho d'une vie active, des travaux concrets des saisons. En tant que telles elles ont un lien intérieur organique entre elles, témoignant de la

régularité d'une société organisée ayant à la base le travail.

Les données pour les fêtes particulières du calendrier — le temps, les us et coutumes, les cérémonies, les pratiques rituelles etc ont été données pour chacune de ces fêtes selon les différentes régions dans les chansons relatives qui sont présentées de façon chronologique dans ce recueil. On groupera ci-dessous certaines particularités générales selon les saisons.

1. Le cycle printannier. *Y sont comprises les chansons exprimant la satisfaction spirituelle à l'approche de la nouvelle saison — la renovation de la nature, le commencement des travaux agricoles, d'élevage etc.* L'été s'approche / joha l'été!..... *Elles constituent un hymne de cette renovation générale. Cela se fait sentir dans le soin pour embellir avec de la verdure et des fleurs de la saison les maisons, l'étable, les bergeries, dans le feu de purification qu'on allume dans toute maison, quartier ou village; dans les chansons et les danses chantées par les jeunes garçons et les jeunes filles autour du feu, dans les bracelets rituels de l'été. Cela se fait remarquer dans le réveil des mères de bonne heure, pour prendre de l'eau nouvelle pour la jeter rituellement sur les gens et les objets et dans les principaux coins de la maison; dans le soin de tous les membres de la famille pour se lever de bonne heure pour «ne pas être vaincu par les coucous», pour ne pas sentir leur chanson dans le lit; dans les émotions des promenades dans la nature, dans les chansons et les danses, la cueillette des fleurs — les violettes, les broussailles et les autres fleurs du temps.*

Le cycle du printemps englobe la plupart des chansons et des fêtes populaires du calendrier: Le premier jour de la saison — le jour de la saison, Verëzë ou Ditëverës *(qui tombe le 1 mars selon le calendrier ancien et le 14 mars selon le nouveau calendrier):* le 25 mars *(Saint Evangile ou le Nevruz),* le Saint Lazare, La Journée des fleurs, le Saint Georges, la Pentecôte *(Des 125 chansons de ces fêtes, environ 100 appartiennent au cycle printannier). De pair au caractère général ces fêtes et chansons ont leur propres particularités.* La Journée de l'Eté *est une des fêtes les plus chères, les plus poétiques et les plus riches avec des associations païennes. Inoubliable reste dans la mémoire des gens l'echo joyeux des chansons durant le dîner de cette fête, les dialogues pleins d'humeur entre les quartiers et les villages sur les compétitions du feu, les différentes céré-*

monies qui ont lieu dans la famille — le port des bracelets de l'été, les jeux, les souhaits, les exorcismes, l'utilisation de l'eau nouvelle — les promenades, les chansons et les danses, les embrassements avec l'un l'autre, etc.

Les chansons de la fête sont en général simples: des appels magiques et des dialogues avec le printemps, la nature, les fleurs, les oiseaux; avec les garçons, les filles, les mariées: O journée de l'été, /Soyez la bienvenue.... O toi l'été/ Oho ho ho,/ je veux te voir/ Tu es si bon/ comme une jeune mariée....

Même la fête du 25 mars, malgré les différentes dénominations selon les régions et les croyances religieuses — Saint Evangile l'Annonciation, le Nevruz, — doit être une fête ancienne se liant à l'équinoxe du printemps. En témoignent les points de rencontre de cette fête avec les cultes «de la mère grande», de la mort et de la ressurection des dieux qui sont connus chez quelques peuples anciens de la Méditerranée (Les grecs, les Romans etc.).

Le Saint Lazare était une fête importante printannière qui avait lieu vers la moitié de l'avril. Bien qu'elle portât le nom d'un saint chrétien, les coutumes de cette fête étaient en général païennes. Ce jour-là les enfants allaient de maisons en maisons en chantant et en souhaitant pour l'augmentation des familles: Autant de fleurs sur le cerisier: autant de braves:/ Autant de quenouilles dans la chaumière:/ Autant de mariées laborieuses..... *pour la santé et le bien-être:* Autant de fleurs sur la montagne Tomorr,/ autant de bétails dans la cour. *La maîtresse de la maison offrait aux petits des oeufs qui constituaient le cadeau symbolique de la journée:* O vieille, nous voulous l'oeuf,/ car nous n'avons pas le temps. *Les même pratiques rituelles ont subsisté pour cette fête dans nos régions du Sud et dans les fixations arbereshs de la Grèce et d'Italie.*

Une place très importante dans le cycle des fêtes printannières de notre peuple occupait la fête de Saint Georges. qui était célébrée le 23 avril selon l'ancien calendrier ou le 6 mai selon le nouveau calendrier. Les traditions de cette fête on les trouvait il y a quelques années sur le sol albanais. De même que la Journée de l'Eté, on appelait le Saint Georges dans plusieurs contrées de la patrie, surtout dans les contrées montagneuses, Lume, Has, Dibër, Mat etc la tête de l'an. En ce jour les maisons devaient être peintes

à la chaux, les récipients lavés, les cours et les bergeries propres, les gens bien vêtus.

Dans le déjeuner de la fête, on suivait les mêmes rites pour l'embellissement des maisons avec des branches vertes et des fleurs, avec des feux de purification, avec les mêmes chansons et danses comme dans le dîner de la Journée de l'Eté. Depuis l'aube les jeunes filles et les mariées se roulaient dans les prairies, c'est une relique du culte des contacts avec la terre, tout en demandant la réalisation de leurs désirs selon les cas: les filles cherchaient de la chance pour le mariage, les mariées — beaucoup d'enfants, etc. Elles mettaient sur la tête et dans la ceinture des couronnes de clématites «pour ne pas sentir de la douleur pendant toute l'année». On remplissait de bonne heure de la nouvelle eau pour faire des épurations rituelles. On arrosait les coins de la maison et ses objets — les huches, les barrates, les granges. On dressait dans des champs des épouvantails pour protéger les cultures des champs. Le Saint Georges a plutôt chez nous un caractère pastoral qu'agricole. On donnait en ce jour au bétail du sel mélangé avec des fleurs et des herbes de la saison. On séparait les agneaux et on commençait la traite des moutons. On égorgeait le meilleur agneau du troupeau, on préparait des gâteaux du colostrum, on faisait des préparatifs pour la migration du bétail dans les pâturages montagneux.

Le Saint Georges était la fête qui se distinguait de la richesse et de l'originalité des jeux populaires. Dans cette fête c'était une coutume générale le jeu sur la balançoire qui prenait selon les régions de différentes denominations: sallanxhak, hulajë, lushaq, *(Kosove et les Albanais à Macédoine),* shmjegull *(Librazhd),* shregull, shtregull *(Shkodra),* shilarës, shilarth *(Tirana),* kunë, kolovajzë *(Sud)* etc.

Les balançoires à Kosove étaient dressées surtout par les jeunes filles et les jeunes mariées (ces dernières fêtaient le saint Georges dans la plupart des cas dans la maison des parents).

L'idée centrale des chansons y est l'hymne de la renovation de la vie comme en montrent ces vers allégoriques avec lequels on ouvre la fête chez les Albanais de Manastiri: J'ai planté un pommier. /Le pommier a pris des racines/ ensuite il a eu des branches/. Après les branches c'est le tour des feuilles. /A la fin c'est le tour de la pomme/.

Certaines chansons de Kosove, traitent de pair à la joie générale sur l'approche de la fête de ses preparatifs: la peinture des maisons avec «qireç», la mise sur place des balançoires, des chansons, des danses. et des jeux occasionnels. Dans certaines régions, comme p.ex. à Shpati d'Elbasani ces chansons forment un cycle à part appelé «des chansons de Saint Georges». Y sont comprises des créations intéressantes provenant des temps anciens — des chansons rituelles sur la renovation de la nature, sur la continuité de la vie, sur des fleurs, l'amour, le mariage etc. Elles sont des trésors appréciables de notre culture populaire, où s'harmonisen parfaitement la force magique de la parole, les airs joyeux des mélodies, la plastique des rythmes des danses et l'élégance de nos habits populaires. Avec un plus vaste répertoire sont les chansons connues de Shkodra appelées «des chansons et des danses de balançoires». Ce cycle a pris un développement particulier spectaculaire- avec le commencement de la fête, les balancements des protagonistes, avec les combinaisons de leurs chansons, avec le choeur des filles, des garçons et des jeunes mariées qui tournaient autour d'eux, avec la présence d'une foule de gens âgés et d'enfants qui participaient dans ces fêtes, se prolongeant souvent jusqu'à l'aube.

Le cycle des chansons des balançoires s'élargissait fréquemment avec de différents sujets narratifs lyriques avec des idylles d'amour, des chansons de noces etc. leur contenu était souvent traversé de couleurs agréables humoristiques. Malgré l'espace du diapason du cycle ces chansons présentaient dans leur profondeur un lien organique avec le caractère de la fête. L'ensemble des pratiques rituelles ensemble avec les cycles des chansons, des danses et des jeux respectifs de Saint Georges témoignent que cette fête appartient à un processus ancien et long culturel créé par les capacités et le talent poétique de nos masses travailleuses par l'inspiration que la plus belle saison de l'année le printemps donne.

Le cycle de l'été. Y sont comprises les fêtes du Saint Jean (le 24 juin) et du Saint Pierre (29 juin). Les traits caractéristiques de ces fêtes ont été les feux où l'on brûlait surtout de la paille et les mauvaises herbes et on jetait ensuite les cendres à la terre comme de l'engraissement rituel. On y brûlait aussi des nattes usés, de la paille etc. «pour le nettoyage de la maison, on disait, des mauvaises

choses de l'hiver». Les enfants tressaient des couronnes d'une sorte d'herbe appelés «triko» et en la mettant dans la tete circulaient dans le village en chantant des chansons de ces fêtes. Ces chansons, dans leur dernière phase, étaient limitées et pauvres en idées. Etant donné que les fêtes avaient lieu dans la période de la moisson, on y traitait de la production abondante. Dans certaines régions, lors de ces fêtes, surtout de Saint Jean on faisait la toison des moutons. Les coutumes et les pratiques rituelles, conservées dans de différentes régions du pays, montraient que ces fêtes ont été surtout de caractère agricole et d'élevage. Les noms des saints chrétiens ont peut-être remplacés des divinités anciennes. Pourtant leur présence a été conditionnée de la journée la plus longue de l'année (21 juin) et des pratiques populaires magiques liées à cette occasion.

Des fêtes importantes collectives de la saison de l'été ont été les fêtes de la montagne qui tombaient vers le 15 août. Au cours de ces fêtes avaient lieu des cérémonies de pèlerinage dans les plus hauts sommets des montagnes qui s'y trouvaient tout autour. : à Luma on montait à Gjallicë, à Hasi et Gjakova on montait à Pashtrik, au Monténégro de Dukagjini, à Runja, Kraja et Ana e Malit à Rumije Martaneshi à Liqeni i Zi, Kruja à Sarisalltek, les régions autour de Tomorri à Kulmak et dans la Montagne de Çuk, Kurveleshi à Këndrevicë. etc. Les visiteurs devaient se trouver aux sommets des montagnes dans les premiers rayons du soleil. Indépendamment de l'appartenance religieuse on y pratiquait les mêmes rites pour honorer le soleil, les mêmes divertissements et les mêmes demandes pour la réalisation des désirs des pèlerins. A cette époque-là on entreprenait des voyages même dans la direction contraire: on descendait des contrées montagneuses dans les côtes de la mer (p.ex. les montagnards de Shpati, de Çermerati à Seman etc. Des pratiques rituelles deroulées à cette occasion avaient à faire à des rites de la fertilité.

Le cycle de l'automne. Même les fêtes populaires de cette saison étaient limitées. Il y a des opinions que le septembre dans certaines de nos régions comme à Rrëza de Tepelena, à Kurveleshi, à Shpati, etc. a été appelé la tête de l'an, le jour du nouvel an. Et cela a été lié aux travaux agricoles qui se réalisaient en automne pour les céréales[1].

1) Voir M. Tirta. Oeuv, cittê p. 168, 169.

Une fête de cette saison, connue amplement par notre peuple a été le Saint Demeter (le 26 octobre). Cette fête a marqué une limite de calendrier dans le peuple — la fin de l'été et le début de la saison de l'hiver. De même que la fête de Saint Georges, le Saint Démetre a été aussi célébré beaucoup par les Arbereches d'Italie et de la Grèce.

Le cycle de l'hiver. Les fêtes les plus importantes de cette saison qui ont été célébrées avec des cérémonies rituelles chez notre peuple ont été les Calendes (on faisait des gâteaux en forme différente à cette occasion) et Buzmi (on mettait un tronc dans le feu et que l'on faisait brûler la nuit du Noël). Toutes les deux fêtes sont d'origine ancienne et s'attachent à la renovation de la puissance solaire, «au retour du soleil pour l'été». Les calendes ont été célébrés le 24 décembre presque dans tout le pays. La chrétienté s'est efforcé de faire sienne cette ancienne fête païenne, comme le jour de la naissance du Christ (le Noël). Bien qu'elle fût célébrée surtout de la population de la croyance chrétienne, elle était encore vivante dans la conscience de la population musulmane. A Shkodra cette fête était célébrée par les musulmans avec le nom «la fête des Kullanave», le jour de la première neige. Les chansons des calendes (de même que celles des kullanave) étaient chantées par des groupes de jeunes gens qui allaient de maison en maison tout en souhaitant comme dans les autres fêtes l'accroissement de la famille avec «des garçons et des mariées laborieuses» la santé et la prospérité dans les produits agricoles et d'élévage etc. D'ordinaire les enfants allaient en groupe et on leur offrait de différents cadeaux selon le cas — des sortes de galettes préparées pour cette fête, avec des figues secs, des noix, des oranges etc.

La fête de Buzmi qui a été célébrée très tard dans les régions de l'ex-croyance catholique du Nord: à Shala et à Shoshi à Puka, à Mirdita, à Nikaj-Mërturi, à Rrafshi i Dukagjini (Kosove) etc, avait lieu en même temps que la fête des calendes. Même Buzmi est une des fêtes les plus anciennes et les plus originales de nos célébrations populaires. Des pratiques anciennes rituelles de cette fête sont conservées jusqu'à la veille de la Libération. On préparait sérieusement et on apportait dans la cheminée l'objet symbolique de la fête — Buzmi. Un garçon dont les parents vivaient encore frappait à la porte et annonçait avec les chansons: Buzmi généreux est en train de venir/ Avec des feuilles et de l'herbe, /avec des chevreaux et des

agneaux/ et c'est l'été qui vient après. *Le chef de famille attendait et mattait avec honneur Buzmi dans la cheminée et lui offrait en mettant à ses côtés, un peu de tout ce qui se trouvait sur la table de la fête: du boisson, des plats, des gâteaux, des fruits. La table restait dressée et les lampes allumées durant toute la nuit, en pendant que les esprits des ancêtres y venaient. Tout cela témoignait d'un héritage culturel ancien. Les montagnards honoraient tellement cette fête qu'ils l'avaient introduite jusau'à leurs formules du serment:* Pour la nuit de Buzmi! Je jure au nom de Buzmi que je n'ai pas fait cela! *Dans certaines régions du Nord on allait autour des champs la nuit de* Buzmi *en tenant à la main un tronc allumé et en répétant les vers:* Autant d'etincelles qui sortent du tronc /Autant de céréales ou d'agneaux/ *Ces pratiques rituelles nous rappellent clairement l'héritage culturel illyrien. Tels en étaient p.ex. les coutumes de certains villages de Puka et de Mirdita que la nuit de* Buzmi *faisaient dans les champs des cercles en paille de céréales allumés et ils s'asseyaient au centre pour manger la nourriture rituelle de la fête. Ce rite nous fait rappeler un des symboles caractéristiques des cultes illyriens — le soleil — qui était imaginé comme un disque ensoleillé.*

A part les chansons du travail et des fêtes populaires y sont comprises dans ce volume même des chansons et des vers sur les exorcismes contre les maladies, la magie etc, pour provoquer la pluie (L'Epouvantail, la Rone); sur les phénomènes de la nature — le soleil, la lune, les nuages — ainsi que sur les animaux, les oiseaux, les insectes etc. Ces créations dérivent d'un lit conceptionnel presque proche. En tant que telles elles complétent l'une l'autre et demeurent dans l'une l'autre un cadre organique avec l'autre matériel du volume (les chansons rituelles du travail et des fêtes du calendrier). La poésie ne peut pas se détacher des efforts que fait l'homme pour agir sur les forces de la nature à travers l'expression poétique verbale pour réaliser ses désirs pour vaincre le mal, éloigner la maladie etc., soit par des formes dictées de la fantaisie. Les exorcismes, les primes et les pratiques de caractère magique ont précédé les formes de la raison, Ils témoignent d'une époque fixe du développement humain. Les chansons sur la nature et ses phénomènes créent

un lit organique sur les chansons du travail et des fêtes populaires. Le soleil, la lune, le brouillard, les nuages, la pluie ont été au centre de l'attention des masses travailleuses, liés à leurs activités agricoles et d'élevage. Tandis que les éléments particuliers, les oiseaux, les animaux, etc donnent une vivacité particulière au cadre général des chansons en mettant mieux en évidence l'originalité du paysage de la patrie.

Partant de la chronologie conceptionnelle et leur lien intérieur, les chansons de ce chapitre (des exorcismes etc) sont placées après les chansons du premier chapitre.

Dans le troisième chapitre de ce volume sont présentées les chansons ayant de différents sujets du travail, groupées selon la nature, les fonctions et le rôle qu'elles ont joué dans la vie quotidienne de notre peuple. Dans le dernier cycle sont comprises les chansons sur les travaux ménagers à l'intérieur de la famille qui dans la plus grande partie ont été accomplis par les femmes. Le matériel du volume avec un tel ordre devient plus saisissable et avec une influence plus grande dans leur rôle fonctionnel historique et d'éducation.

Après ce dernier volume, dans les publications futures de la série de la Lyrique Populaire seront présentées les richesses de différents domaines de notre folklore lyrique avec une préface d'étude particulière qui seront suggérés par le matériel de chaque volume. Elles mettront en évidence, selon la problématique et leur développement successif, de grandes valeurs de la pensée poétique de notre peuple avec un intérêt particulier, soit en rapport avec les autres genres, à l'intérieur du cadre de notre culture populaire nationale, soit dans celui de la confrontation et de la comparaison avec le folklore des autres peuples. Ces publications représenteront un des chapitres les plus essentiels et les plus spéctaculaires de notre héritage folklorique qui se dresse comme un monument vivant de l'originalité du génie artistique de notre peuple, de sa rare vitalité, du reflet de sa résistance séculaire et inébranlable contre les efforts d'assimilation des occupants étrangers des hautes valeurs démocratiques et artistiques et de l'intérêt général de notre folklore pour l'étude du folklore des Balkans. Cette grande oeuvre, une synthèse qui se présente dans le cadre de «L'Héritage culturel du peuple albanais», répond aux

orientations données par le Parti et notre dirigeant le camarade Enver Hoxha depuis les premières années du pouvoir populaire, pour découvrir et mettre en évidence les plus belles pages de notre culture démocratique nationale. Elle devient possible seulement dans les conditions créées dans la voie du socialisme.

Q. H

PASQYRA E LËNDËS

Hyrje

KËNGË RITUALE

KAPITULLI I PARË

Këngë për muajt, stinët, kohën dhe festat popullore kalendarike

Faqe

1. Iku dimri erdhi vera 75
2. Po na vjen e bardha verë 76
3. U shkoq njeglla Drinit 77
4. Nanë ç'ka deti qi ndriçon 78
5. Lum e lum po na del vera 79
6. Cuca mori cucą 80
7. Delni cuca delni 81
8. Top o more top 82
9. Qiqe qiqe e para qiqe 83
10. Mir' se na gjet 84
11. Ore zogj i ferrës 86
12. Dilni nuse me gërsheta 87
13. Dajlinat e pranverës 88
14. Or NN i marru 89
15. Kuq-kuq si molla 90
16. Boni pata ga ga ga 91
17. Bie lodra dum dum dum 92
18. Tol tomoli 93
19. Vera Vera kokovera 94

781

Faqe

20. Erdhi Dit' e Veres 95
21. Marsi-marsi 96
22. Doli marsi hyri prilli 97
23. Prilli im vëlla 98
24. Kur ka dal' plaka në bjeshkë 99
25. Ikëni gjarpënj ikëni shtërpënj 100
26. Ikni gjërpinj, ikni shtrëpinj 101
27. Ikëni gjilpinj 102
28. Ikni mi ikni zhapi 103
29. Ikni gjërpinj, ikni shtërpinj 104
30. Po bje dielli kika m'kika 105
31. Jene po knon zogji more n'lapa t'ferrës 106
32. O pëllumth o pëllumth-o 107
33. Llazëri Llazuarë 109
34. Erdhi Lazëri mbë derë 110
35. O mirë mbrëma 111
36. Mblidhi moj çupa mblidhi 113
37. Llazëri shën Llazëri 114
38. Plakë plakë venë 115
39. Llazore 116
40. Llazore llazore-je 117
41. O llazore llazoriska 119
42. Llazore llazore 121
43. Llazoret ke dera 122
44. Ozi e bozi 123
45. Ti moj nuse e re 125
46. Foli dhria dhrisë 126
47. Nani dë të Lidhura 128
48. Velikoja zbriste malit 129
49. Luletë u burbuqasnë 130
50. Nikulica dhe Gramosi 131
51. O Risto stanesti 132
52. Gjegjni vashaz somenatë 133
53. Neve kush na bëri nderë 135
54. Eremoj 136
55. Heremoj, Heremoj 137
56. O shën Gjergj i bardhë 138
57. Dum e dum-o po bjen defi 140
58. Seç na u tremën dhentë 141
59. Lum e lum pranvera çe na ka ardhë 142
60. Erdh shin Gjergji mori bija 143
61. Sa u rrojt ki gruni 144
62. Maji maji rritna leshtë 145
63. Jemi grojt' heret 146
64. Jemi grojt' sot 147
65. Na ka çel' stafxhoni 148
66. Kur t'na vej shën Xherxhi 149
67. Shën Xherxhi na erdh 150
68. I kam cu fjal' zogjit 151
69. I shën Gjergj ta kemi mallë 152
70. Ore zogj i plepit 153
71. Ishte'i fush' e gjat' e gjanë 154
72 Re shin Gjergji kavallar 155

Faqe

73. Re shin Gjergji zoti im 156
74. Të falemi i shën Gjergj 157
75. Ulu Roz' në halli 159
76. Po ndrit hana përmbas mollash 161
77. E bukura si skyfterë 162
78. Hypa në bajam e kndova 163
79. Kur kam ken' nji her' i ri 164
80. Nen nji rras' e nen nji tandë 165
81. Shkapërceva 'i mal me borë 166
82. Ti në moll' e un' në mollë 167
83. Mori ti molla jeshile 168
84. Ju zotni që rrini bashkë 169
85. Hajde luejm' shnjegull ore lal-o 170
86. Kush ka hip' n'lushaq të drunit 171
87. Hul-hulaja në konop 172
88. Ky konopi pika-pika 173
89. Ky konopi gogla-gogla 174
90. Seç mbolla një mollë 175
91. Sallanxhaki pika-pika 176
92. Po na pjekin lapat e plepit 177
93 Lujni moj cauca sa ini 178
94. Lujni cauca ene sivet 179
95. Shko cauco shko ka ke shkue 180
96. Luni çika dridhne katunin 181
97. Shpija jon' me tulla, me tulla 182
98. Shin Gjergj-o 183
99. Maji maji rritna leshtë 184
100. Rusica-Rusica 185
101. Rusica me Rusica 187
102. Rusa papusa 188
103. Qershori-qershori 189
104. Triko-triko i shën Gjini 190
105. Trika-trika vjen shën Gjini 191
106. Triko-triko i shën Gjini 192
107. Korriku-korriku 193
108. Rri rri Shëndëlli 194
109. Vjeshtorja madhështorja 195
110. Dita e shën Mitrit erdhi prru' në prrue 196
111. E jëma e shën Mitrit 197
112. Të falem i shën Mitër 198
113. Dita në Shënëndre 200
114. Për muajtë e stinët 203
115. O kolendra melendra 205
116. Mirëdita për kullana 207
117. Mirëdita për kullana 208
118. Po vjen Buzmi bujar 209
119. Gac' e karricë 211
120. Sa gjacllema dalin 212
121. Nola-nola Kristanolla 213
122. Igënasht-Igënasht 214
123. Një milë vitëra të ronjë 215
124. Mir' se të vinjë Viti i Ri 217
125. Viti i Ri mir' se na gjet 219

KAPITULLI I DYTË

Këngë për yshtjet, zogjtë, insektet, lulet dhe dukuritë e natyrës

	Faqe
126. Daje përdaje	223
127. Si ikën dita	224
128. Këtu mbi këtu shpi	225
129. Kutu mbi kutu shbi	226
130. D'emër zotit d'emër birit	227
131. O ti mal i Kollovozit	228
132. Me sa i dhemb gja caracit	229
133. Siçë çahet kjo lagjine	230
134. Ti shin Gjergji kavallar	232
135. O madhni me plot fuqi	233
136. Po t'lan nana bir-o	234
137. Ujët teposhtë	235
138. Kah t'um sheh syni i synit	236
139. A ta pres	237
140. Ça po bën aty	238
141. Çar' po qep ashtu	239
142. Oj shoqe xhit je to bo atëj	240
143. Lidhet zot	241
144. Un' tund fignë	242
145. Moj laraskë kakaraskë	243
146. Hënëzë moj hënëzë	244
147. Diell-o — diell-o	245
148. Hithna një thes miell-o	246
149. Diell-diell	247
150. Ama buk' e miell-o	248
151. Han' e mirë koftë	249
152. Han'-e re	250
153. Han' han' e re	251
154. Hën' e re vash' e re	252
155. Hana e re hana e re	253
156. Hënë moj hënë	254
157. Si koft' hana	255
158. Hanë-hanë reja	256
159. Hënë e re	257
160. Hënëz moj hënëz	258
161. Timi u çoft' ma përpjetë	259
162. Atej pul' e bardhë	260
163. Ja e dhromi ec' e shko	261
164. Mjergull-mjergull	262
165. Re-re koko re	263
166. Re-re bukur re	264
167. Frij moj jugë frij moj erë	265
168. Rona-rona peperona	266
169. Rona-rona peperona	268
170. Rona-rona peperona	269
171. Rona-rona triperona	270
172. Dordolec bjerna shi	271
173. Dordolece bjerë shi	272

Faqe

174. Dordolec mor dordolec 273
175. Dordolec me shpëndëra 274
176. Dardalec o dardalec 275
177. Shiu në qershur 276
178. Shi-shi lag o shi 277
179. Falc o zot bereqet 278
180. Shi-shi bjerna shi 279
181. Falna o zot shinë 280
182. Bjerë shi o perëndi 281
183. Shi-shi bobo shi 282
184. Yiyver o ylyver 283
185. O moj borë bor' e re 284
186. Zborë moj zborë 285
187. Bie bora fije-fije 286
188: O moj bor' e bukur 287
189. Bie bora flokë-flokë 288
190. Ardhi dimbri 289
191. O ju moj lule 290
192. Ju moj lule gjith' sa jini 291
193. Behari na erdhi simjet-e 292
194 Po vjen moti prej së mbari 293
195. Ndë vafshi për manushaqe 294
196. Vinë vashat valle-valle 295
197. Kukureku i roj 297
198. Sipër e ma sipër-e 298
199. Çeli lulja e kumbulls-o 299
200. O shkënci shë Mëri 300
201. Bukuré 301
202. Reze-reze bukureze 302
203. Buburre-bukurre 303
204. Moll' molla kuqe 304
205. Mollakuqe pipiruqe 305
206. Moll' e kuçe 306
207. Miskë-miskë mumuriskë 307
208. Burbullic' e vogël-o 308
209. Flutur-flutur 309
210. Flutur-flutur 310
211. Pili-pilivësa 311
212. Zek-zek 312
213. Cixulli 313
214. Zot me se më munde qyqenë 314
215. Qyqe-qyqe mono qyqe 315
216: Beharë ç'e bën këtu 316
217. Pse s'këndon ti murga qyqe 317
218. Këndon qyqeja mi list 318
219. Këndon çiçia lis më lis 319
220. Qyqe-qyqe monoqyqe 320
221. Seç ia thotë qyqeja 321
222. Ore zog bilbili 323
223. Zog o more zog 324
224. Po këndon bilbili 325
225. Po kënon bilbili 326
226. Daghandrishe-daghandrishezë 327

Faqe

227. Dallëndyshe-dallëndyshe 328
228. Dallandyshe buzburbuqe 329
229. Veroret në det 330
230. Dallandyshkë 331
231. Dallëndojsh-dallëndojsh 332
232. Merre marsen ikë tutje 333
233. Munu kal' i qyqes 334
234. Gjon-gjon 335
235. Do na vej' tata ndë horë 336
236. Guguftu 337
237. O lejlek haxhibeg 338
238. O lejlek 339
239. O lelek o zotëri 340
240. Axhixhelek bi bi 341
241. Kojrrila kojpata 342
242. Kojrrilë kojpatë 343
243. Korrila kopata 344
244. Krrak-krrak ti korrak 345
245. Moj laraskë 346
246. Haj-haj skifter haj 347
247. Ti moj kukumjaçe 348
248. Luan ç'luan dhelpëra 349
249. Ti moj dhelpëra marrjole 350
250. Nuselalë-nuselalë 351
251. Lejti dilli pllamë-pllamë 352
252. Bukulo bukuleshë 353
253. Nuselale-nuselale 354
254. Nuse nuselalë 355

KËNGË TË PUNËS

KAPITULLI I PARË

Këngë për bujqësinë

255. Të bëjmë gati ugarë 361
256. Nesër mjellim arën-o 363
257. Do mbrejm' qetë do shkojm' n'arë 364
258. Hajt Ba'ë hajt djalë 365
259. Seç i mora qetë dhe shkova në arë 366
260. Menatë pa gdhirë dita 367
261. Un' ngas qetë e ti hudh farë 368
262. Mbërtheva qetë nd' arë 369
263. Plis më plis e braz' më brazë 370

Faqe

264. Merrna qet' e ec' në arë 371
265. Kokrra-kokrra e qesim farën 372
266. Knon bylbyli në behar 373
267. Do ta mbjellim arën-o 374
268. Muell vasha arën muell 375
269. Lumet na qi jena çika 376
270. O hajt shat o bir kovaçi 377
271. Hajt shat he qykan 378
272. Filloi bima me bimuo 379
273. Fryj er-o na fryjsh e bardhë 380
274. Vada e par-o marshalla 381
275. Kallamoq he shoq 382
276. N'këtë sabah n'kopësht po hi 383
277. E ky gruni qysh po mbillet 384
278. Puna e marë o lavërtar 385
279. Hajde se do mbjellim grunin-o 386
280. Ani kështu mbillet moj fara e grunit 388
281. Si na mbillet far' e grunit 389
282. Moj e mira bardh' si pllumi 390
283. Ore grur' o halëzi 391
284. Jemi to korr' gjrunë 392
285. Më dëgjoni moj shoqe 393
286. Te nji mal e në nji arë 394
287. A po ndin se çka po thojnë 395
288. Marrim drapnin shkojm' për ara 396
289. Dada mora drapnin ani me korr' thekën 397
290. Po bjen gruni palë-palë 398
291. Ç'u ngresh herët pa dal' drita 399
292. U mushën kosha u mushën hamarë 400
293. Hajt luloj he harap 401
294. Hajt oho-ho 402
295. Hajt Gjok mashallah 404
296. Halla byk halla 405
297. Dy redash gruni në lamë 406
298. Oj Dori mori 407
299. Hajt laroj fshije grunin e ri 408
300. Hoj-hoj-hoj-hoj 409
301. Hajt e hajt e eh 410
302. Shije moj shije lomin e grunit 411
303. Ajs Kuqo 412
304. Kuqua n'strumbullar 413
305. Ala hop ala hop ala hop 414
306. Hajt Kuqo hajt Dori 415
307. Kjo pranvera që ka ardhë 416
308. Na ka dal' ni ver' e madhe 417
309. Hajt t'i marrim fturçit 418
310. Dit' e nxetë ver' me lule 419
311. Shkoj i miri me kositë 420
312. Hallani puntor' hallani 421
313. Si e mbjellim ne orizin 422
314. Do ta rrahim ne orizin 423
315. Shkova me mbledh' groshë 424
316. More kungulli pa bisht 425

Faqe

317. Furkëz-o drugëz-o 426
318. Mbolla li te plepi i gjatë 427
319. Muell vasha arën muell 428
320. Po shkon vajza bregut Drinit 430
321. O qysh rrifet moj ky piperi 431
322. T'lumet na çi jemi çika 432
323. Dola n'breg me i ra kavallit 433
324. Drethe moj drethe rrumbullake 434
325. Fryni ni freski e hollë 435
326. Të më kish bërë perëndia dardhë 436
327. Kjo vreshta torë trap 437
328. Nuse të kam një hatër 438
329. Rrush-rrush ha babush 439
330. Del grua te dera 440
331. Rrush i bardh' i dëndur-o 441
332. Rrush i kuq i dëndur-o 442
333. Rush i zi i dendurë 443
334. Ndër vreshtë ndë një kucur 444
335. Ia zot të pish një verë 445
336. Vura një vështë ndë male 446
337. Shum' hyzmet me i ba hardhisë 447
338. Po fillojm' katkn' e bujqsisë 449
339. Kshtu na msojn' punt e bujqsisë 450
340. S'do përdorur përteka 451
341. Duani ndihur moj kopile 452

KAPITULLI I DYTË

Këngë për blegtorinë

342. Erdhi vera si ngahera 455
343. Hajde seç u nisën tufat valle-valle 456
344. Shokë ç'të shikosh në qafat e Shpellës 457
345. Nëpër gërxhe nëpër maja 458
346. Kur zbresje nga ato male 459
347. Berrja jeme me cingare-o 460
348. Ani berrja jeme jalla pi ujë n'krue 462
349. Berret e mija topa-topa 463
350. Dhet' e tona topa-topa 464
351. Ani treqin copa dhen me tri kumona 465
352. Berrja jeme oj u ngi u rras 466
353. Berrja jeme n'bari t'verdhë 467
354. Prij ogiç bishtin me tufë 468
355. Niqin dhen niqin bardhoka 469
356. Pri bylyk ty t'prift' allahi 470
357. Ju moj dhen e ju moj dhi 471
358. Hajde bijë bij' çobani 472
359. Kur m'i ngisje ato syska 473
360. Ç'vjen një erë trëndelinë 474

Faqe

361. Dolli hena buzë malit 476
362. Mirë shtungë 477
363. Amanet moj delja rudë 478
364. Asaman mori delja galë 479
365 Kur filloi gërshër' e parë 480
366. Sa lezet që ka çobani 481
367. Janë dhent' e tona 482
368. Dalin te Ramët 480
369. Lumja une për hava 484
370. Praroj dielli oj u kuqen retë 485
371. Praroi dielli duelën retë 487
372. Pri Bardhoka me cingare 486
373. Po rrjedh pej burimit ujët e kulluar z488
374. Ku ke qenë me kullot' ti 489
375. Blegëron delja në mal 490
376. Po çka Lkuçja çi blegron 491
377. Pse s'këndon birbili vallë 492
378. Hoje-hoje vofshi marë 493
379. Kam qejf kur shikoj kopenë 494
380. O çoban çoban t'kam thanë 495
381. Po vjen Laca me tre edha 496
382. Ra dielli në vathë 497
383. Do vesh me dhën apo jo 498
384. Nisin brejat me fishkllue 499
385. Tunda-tunda vaja-vaja 500
386. O tuna-tuna e vaja-vaja 502
387. Kur të shkojë karvaja te shpija 503
388. Eu vin' karvaja tan' tuj knue 504
389. Vaja-vaja vija-vija 505
390. Varen barinjtë nga mali 507
391. Hopa mashalla ti moj delja Balë 508
392. Dashi — dashi lesh mtashi 509
393. Bariu shokë bariu 510
394. Lum si kudhra ime ergjënda 511
395. Shteg më shteg bie këmbora 512
396. Knon bylbvli grop' në gropë 513
397. Kur po vjen lopa n'aksham 514
398. Nolla vicin moj Selvi 515
399. Qase kamën moj Veruje 516
400. Mushe mjelsen der te gryka 517
401. Oj Allxho bishtin me tel 519
402. Ja Bardhana ja Bardhana 520
403. Moj Bardhanë moj Bardhanë 521
404. Ciclaric' hajri t'u patë 522
405. Kuqeshë-Kuqeshë 523
406. Oj Kuqeshë mori bi 524
407. Lop' e murrme lara-lara 525
408. Moj Mallush' moj vafsh e marë 526
409. Të keqen nana moj Moll-o 527
410. Molla e nanës mori bijë 528
411. Shkurte vic moj bija jeme 529
412. Shkurta vicin moj sulltane 530
413. Moj Laruk' e moj gjibutë 531

Faqe

414. Ja moj bij' t'mjel nana ty 532
415. Po shkon vjehrra me mjel' lopën 533
416. Lok Loksh-o largou 534
417. Seç po vjen kjo Lara 535
418. Hajde Ballhanë ta pajsha hajrin 536
419. Nana t'past ty moj Balushë 537
420. Lar' oj bijë Lar' oj bijë 538
421. Murrica e nanës mashallah 539
422. Çase kamën bija e nanës 540
423. I paç me jetë kto bagti 541
424. Deti me ujë 542
425. Si pasqyra ndriftë 543
426. Tunu mtëj vrrëjk e vrrëjk 544
427. Tunu ftoj he gjali jem 545
428. Dum-dum mashalla 546
429. Tundu pti o tundi pti 547
430. Tunu tpi-e u tunsh i bardh-e 548
431. Tunu tpi u tunsh i bardhë 549
432. Tund-tund tundalini 550
433. Tunu ftëj rrum e bum 551
434. Tundu tpi o kofsh bekue 552
435. Lopë-lopë e hajr-o 553
436. Tun-tun tunu-tunu tpi 554
437. Tunu tpi u tunsh i bardhë 555
438. Tunu tpi o tpini i ri 556
439. Tunu tpi e rrakatel 557
440. Tun-tuna tunalini 558
441. Zenu djath' u zansh i bardhë 559

KAPITULLI I TRETË

Këngë për bletarinë etj.

442. Hajde gjet' e hajde bi 563
443. Mblidhu zogëz zogëz-o 564
444. Yp-yp-yp e amël-o 565
445. Miz' e but' e butë 566
446. Bletë-bletë blet' e butë 567
447. Miz' e amël miz' e butë 568
448. Hajde ama e butë hajde ama e butë 569
449. Hush-hush të pastë nana 570
450. Yp-yp-yp hajde moj bi 571
451. Yp-yp blet-o të past' nana 572
452. Eia amza e but' eja amza e butë 573
453. Yp-yp ulu moj zogë 574
454. Mat-mat-mat e butë 575
455. Mat-mat-mat oj bi 576
456. Mato bi mato bi 577
457. Yp-yp-yp hajde moj bi 578
458. Hajde mat hajde bi 579
459. Ama-ama-ama-ama 580

Faqe

460. Ja bi-bi ja bi-bi 581
461. Bletë bij bletë bij 582
462. Hajde bij' e hin n'zgjue t'ri 583
463. Hajde bletë mashallah 584
464. O moj bleta kurorinë 585
465. Gjet' e nanës mori bijë 586
466. Pri maticë sate bi 587
467. Ja ktu-ktu n'zgju t'ri 588
468. Pty Maro pty bir-o 589

*
* *

469. Zogëz-o pulëz-o 593
470. Hani gjela tuj kullotë 594
471. Zogjt' e dadës jan' ba gjela 595
472. O pulat e tuja goce 596
473. Po t'çon lala me kullotë 597
474. T'keqen nona mre gjel i ri-e 598
475. T'i çoj lala moj goce ku di vetë 599

KAPITULLI I KATËRT

Këngë për gjahun, peshkimin, detarinë etj.

476. Mer dyfekun e shko për gja 603
477. Ndër murriza del me gjue 604
478. Hajt qillofshi-qillofshi 605
479. Çoni velat të bajm' bisht 606
480. Mor harap more kulinë 607
481. Po vijn' barkat renda-renda 608
482. Kur të lejn' dielli n'Gjerana 609
483. Merr konopin shko për drue 610
484. Ç'po na vojn' kuajt' me dru 611
485. Nga i bëre malatë 612
486. Presmi shkarpa e presmi dru-o 614
487. Ndë malt venë për dru venë për dru 615
488. Lloçin e çerepit mor jemi tuj shkelë 616
489. Për çerep na lloçin sot jemi taj shkelë 617
490. Reciniar markopuljot 618
491. Recinjari vgje më vgje 620
492. Recinjarët ernë prapë 622
493. Çë zileose Vilesë 623
494. Sa të shqer' carihje keni 624

KAPITULLI I PESTË

Këngë për punët shtëpiake etj.

	Faqe
495. Ngreu moj nuse na ndiz zjarrë	627
496. Kallu zjarm he mos u kallsh	628
497. Ndizu zjarr e bënu flakë	629
498. Kallu zjerm — e kapullur-e	630
499. Kallu zjarm, u kallsh i bardhë	631
500. Ndizu zjarr bubulan	632
501. Ndezu zjarr e mos u shuaj	633
502. Çikë-çikë në dërrasë	634
503. Tim-tim gogotim	635
504. Timi-timi tera	636
505. Bluj mulli he qofsh i bardhë	637
506. Bluj mulli hej kjofsh i bardhë	638
507. Bluej-bluej mokën-o	639
508. Bluaj e bluaj o mokër-o	640
509. Aman mullixhi	641
510. Sod në magje o buka e re	642
511. Hade brum' o ardhsh i bardhë	644
512. Brumi-brumi bereqetshumi	645
513. Ngreu bijë qëmenatë	646
514. Site pite ni krillanë	647
515. Ban kusija vu-vu-vu	648
516. Vloi kusija i ra funi	649
517. Ore-ore magjatore	650
518. O holloju buk' holloju	651
519. Moj e mira bardh' si pllumi	652
520. Udha mar' kulaç i bukës	653
521. Piqe peshkun në furtere	655
522. Fshij-fshis' fshifsh për t'mirë	656
523. Tir-shtir	657
524. Tir nana tir	658
525. Tir' nan-o tir	659
526. Tire shtire lirin-o	660
527. Bukur tjerrim linin-o	661
528. Mori e mira po ban vek	662
529. Ja kem' nis' me en' me mlu	663
530. Me i ra vekut berdila pak	664
531. Po ban veku rrak tak tak	666
532. Po ban veku ha-ha-ha	667
533. Po baj vek-o tak e rrak	668
534. Model t'ri po qes në vek	669
535. U ula e shkreta me ba vek	670
536. Ditë natë argali	671
537. Rëkë-shkrëk saitenë	673
538. Triki-traki bën argalia	674
539. Nusen tate ku e pe	675
540. Tuj qinisë jam-e o ni çarçarf-e	676
541. Shum' qenisa shum' punova	677
542. Hajde t'presim me gërshanë	678

Faqe

543. Ni çerap jam tuj marue 679
544. Marr çerapën du me nisë 680
545. Peni i gat' po hin n'gjylpanë 681
546. Lark nga Mesohori 682

SHTOJCË

— Transkriptimi muzikor i disa këngëve

1. Ore zogj i verës 687
2. Vera vera kokovera 688
3. Llazëri shën Llazëri 690
4. Plakë plakë venë 691
5. Rusica me Rusica 692
6. Mirydita për kullana 693
7. Diello-diello 694
8. Rona-rona peperona 695
9. Rona-rona triperona 696
10. Zborë moj zborë 697
11. Plis më plis e braz' më brazë 698
12. Si na millet fara e grunit 699
13. Moj e mira bardh' si pllumi 701
14. Hajt e hajt e eh 702
15. Na ka dal' ni ver' e madhe 703
16. Nëpër gërxhe nëpër maja 704
17. Ku ke qen' me kullot' ti 707
18. Nisin brejat me fishkllua 708
19. Shkurte viç moj bija jeme 709
20. Tunu tpi e rrakatel 710
21. Zenu djath' u zansh i bardhë 711
22. Hajde gjet' e hajde bi 712
23. Miz' e amël miz' e butë 714
24. T'keqen nona mre gjel i ri-e 715
25. Ndizu zjarr e bënu flakë 716
26. Bluj mulli e qofsh i bardhë 717
27. Tir-shtir 718
28. Tir nëna tir 719

— Fjalorth 721
— Tregues i emrave, njerëzve etj. 733
— Treguesi i vendeve ku u mblodhën këngët 735
— Pasqyra e këngëve të incizuara 743
— Burimet e lëndës 747
— Pasqyra e shkurtimeve 752
— Shënime për redaktimin 753
— Resume 755